

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ | ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ |
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ | ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ | ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ | ΤΜΗΜΑ
ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ | ΔΙΔΡΥ-
ΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ: ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ
ΚΛΙΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ «ΜΑΝΤΡΑ ΜΠΛΟΚΟΥ ΚΟΚΚΙΝΙΑΣ»: ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ
ΠΑΡΟΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ | ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΠΟΥΖΑΣ
ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ | ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΧΤΟΥΡΗΣ**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ | ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

ΜΥΤΙΑΛΗΝΗ | ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 2020

*Αφιερωμένη σε όσους και όσες έρχονται σε ρήξη με τα άμεσα
συμφέροντα τους κόντρα στο συνεχές της εξουσίας*

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει τίτλο «Το μνημείο “Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς”»: παρελθόν και παρόν της κοινωνικής αντίστασης». Οι κύριες έννοιες που πραγματεύεται είναι η μνήμη, η κοινωνική μνήμη και η μεταμνήμη, ο αστικός χώρος και οι καλλιτεχνικές πρακτικές στην πόλη που δημιουργούν ένα παιχνίδι περιπλάνησης και η τέχνη της αντίστασης. Το πεδίο έρευνας είναι η Κοκκινιά, που εντάσσεται στη σημερινή Νίκαια. Το σημείο εκκίνησης ήταν η βαθιά συγκίνηση που ένιωσα στην πρώτη μου επίσκεψη στο μνημείο της Μάντρας, χρόνια πριν. Ο αποφασιστικός παράγοντας για την παρούσα έρευνα ήταν η δολοφονία του ράπερ Παύλου Φύσσα από την τοπική οργάνωση της Χρυσής Αυγής της Νίκαιας. Τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα ακόλουθα: 1) Πώς αντιλαμβάνεται το σύγχρονο άτομο που επισκέπτεται ή σχετίζεται με την Κοκκινιά τον τόπο και τον μνημειακό χώρο της Μάντρας, β) αν λειτουργούν οι βιωματικές διαδικασίες - προσωπικές, πολιτικές και καλλιτεχνικές - προς μια κατεύθυνση έρευνας της ιστορίας και νοηματοδότησης της, αλλά και προς μια αναδιατύπωση ή αναζήτηση μιας συλλογικής και ατομικής ταυτότητας; γ) Αναμεταδίδεται η τραυματική μνήμη – μεταμνήμη του φασισμού και του ναζισμού στην Κοκκινιά με τη δράση της Χρυσής Αυγής και κυρίως με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα από τους νεοναζί με εφιαλτήριο την τοπική οργάνωση της Χρυσής Αυγής Νίκαιας στο αρκετά πρόσφατο παρελθόν και αν ναι, πώς; Η έρευνα πεδίου εμπνεύστηκε από την Κριτική θεωρία - τη Σχολή της Φρανκφούρτης και στην Έρευνα Συμμετοχικής Δράσης και βασίστηκε στη Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση και τον Εμπειρικό Διαλεκτικό Ρεαλισμό. Χρησιμοποιείται μια μεικτή μεθοδολογία η οποία εκπορεύεται από τα ερευνητικά ερωτήματα και περιλαμβάνει συμμετοχική παρατήρηση, συνεντεύξεις και καλλιτεχνικές πρακτικές μέσω του σχεδιασμού ενός διαδραστικού διαδικτυακού βιντεοπαιχνιδιού περιπλάνησης. Αυτή η περίπλοκη διαδικασία στοχεύει στη δημιουργία ενός εικαστικού προϊόντος προκειμένου να αναδείξει έναν προβληματισμό και μια σειρά συνδέσεων. Αυτή η σύνθεση χρήσης ερευνητικών εργαλείων έγινε με συμμετοχική παρατήρηση στο πεδίο, καταγραφή σημειώσεων, απεικονίσεις και συνεντεύξεις. Οι συνεντεύξεις ήταν μη δομημένες και οι απαντήσεις είναι αυτές που οδήγησαν την έρευνα και τη δομή του διαδικτυακού παιχνιδιού. Όσον αφορά τον αναστοχασμό σε σχέση με τα ερευνητικά μου ερωτήματα φαίνεται ότι η Κοκκινιά είναι ένα μέρος που έχει έντονη την αίσθηση της κοινότητας, μέχρι και σήμερα, η οποία συνδέθηκε με τις παιδικές αναμνήσεις των συμμετεχόντων. Η αντίληψη του μνημειακού χώρου και του γεγονότος του μπλόκου διαφοροποιείται από άτομο σε άτομο, αλλά συνδέεται κυρίως με το ίδιο το γεγονός του μπλόκου στις 17/08/1944, αν και η λειτουργία του μνημειακού χώρου σήμερα γίνεται σε μια διευρυμένη αντιστασιακή λογική. Οι βιωματικές διαδικασίες - προσωπικές, πολιτικές και καλλιτεχνικές - λειτουργούν προς μια κατεύθυνση της ιστορικής έρευνας, αλλά όταν η εμπειρία είναι πολύ ισχυρή, υποσκελίζει την επίδραση τους. Αν και φαίνεται ότι η τραυματική μνήμη δε φαίνεται να αναμεταδίδεται άμεσα από τους περισσότερους συνομιλητές με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, υπάρχουν κάποιες ενδείξεις στο πεδίο που δείχνουν το ακριβώς αντίθετο.

Summary

The present thesis is entitled: «Monument Madra Blokou Kokkinias. Social Resistance in the past and the present». The main concepts of this research are memory, social memory and meta-memory, urban space and artistic practices in the city referring mostly to the walkabout - game and art of resistance. The research area is Kokkinia which is a part of today's Nikaia. The starting point that led me in this research was the deep emotion I felt when I have first visited the monument Madra Blokou Kokkinias, years ago. The decisive factor was the murder of the musician Pavlos Fyssas by the local Organization of Nikaia Golden Dawn's. The research inquiries are the following: 1) How does the modern person who visits or is related to Kokkinia perceive the place, and the monumental site of Mantra, b) are the experiential processes - personal, political and artistic - work in a direction of history research and its meaning, but also to a recast or search for a collective and individual identity? c) does the traumatic memory - post-memory of fascism and nazism in Kokkinia becoming related from the people by the action of Golden Dawn and especially with the murder of Pavlos Fyssas by the neo-Nazi local Organization of Nikaia Golden Dawn's in the quite recent past and if so, how? The methodology was based on Critical Theory - the Frankfurt School and Participatory Action Research and follows the Phenomenological Method and the Empirical Dialectical Realism. A mixing of research tools is used which is characterized by the need of the research questions and includes participatory observation, interviewing and artistic practices through the design of an interactive online video – walkabout - game. This complex process aims to create an artistic event in order to raise a reflection and a series of connections. The participatory observation was made with participation and presence in the research field, recording notes, visualizations and interviews. The interviews were non structured and the answers led the research and the structure of the video. As for the answers to my research inquiries: Kokkinia seems a place that is accompanied by a strong sense of community, until today, a sense that is accompanied by childhood. The Mantra as a monument has a different way of seeing depending to the person that speaks, but it is completely and exclusively connected with the blockade of 17.08.1944, although its nowadays function try to integrate a wider resistance. The experiential processes - personal, political and artistic - work in a direction of history research, but when the experience is very strong, it overlaps them. Although it seems that the traumatic memory does not usually connected in most of the persons thinking to the murder of Fyssas, there are some clues in the field that shows the opposite. There is a lot of space for more research in the field of neo- fascism and plenty of research data for more developing of the participatory – video -walkabout.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	1
Σκοπός της έρευνας	2
Επιλογή του θέματος.....	3
Ερευνητικά ερωτήματα, πεδίο μελέτης και ερευνώμενο δείγμα μελέτης..	5
Ο δείκτης της εργασίας: η αντίσταση ως δημιουργική διαδικασία	8
Θεωρία, μεθοδολογία και ερευνητικά εργαλεία	11
A) Συμμετοχική Έρευνα Δράσης	11
«Η αγωγή του καταπιεζόμενου» του Πάουλο Φρέιρε	11
Κριτική Θεωρία.....	12
Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση	13
B) Εμπειρικός Διαλεκτικός Ρεαλισμός.....	14
Ερευνητικός Σχεδιασμός.....	15
Ερευνητικές Μέθοδοι - Εργαλεία.....	16
Βασικές έννοιες	19
A) Μνήμη	19
Πώς θυμόμαστε κάτι που δεν έχουμε ζήσει; / Τί μνήμες έχουν οι ταυτότητες μας;	19
Μήπως ο τόπος θυμάται;	23
Να δούμε ποιος θα φαγωθεί.....	25
Ο μνημειακός χώρος της Μάντρας Μπλόκου Κοκκινιάς	29
A. Κοκκινιά.....	29
B. Μπλόκο – το χρονικό και το σχόλιο – το πριν και το μετά	35
Γ. Μάντρα - Διάλογοι	36
Μνημείο.....	43
Μνημονικές και καλλιτεχνικές πρακτικές - εργαλεία της μνήμης	48
B) Από το δημόσιο αστικό χώρο στην περιπλάνηση ως τέχνη και ως παιχνίδι	52
Δημόσιος αστικός χώρος	52
Η τέχνη της περιπλάνησης.....	57
Εξέλιξη της τέχνης της περιπλάνησης - αποτύπωση της ως τέχνη.....	58
Τέχνη της περιπλάνησης: μια διαδικασία μεταμόρφωσης του χώρου.....	60
Περιπλάνηση και νέες τεχνολογίες.....	61
Περιπλάνηση μέσω διαδικτύου – γνώση και παιχνίδι.....	62

Γ) Η τέχνη της α/Α -ντίστασης ενάντια στο φασισμό και τα παράγωγα του	65
Απόπειρες καλλιτεχνικών πρακτικών.....	79
Χαρτογράφηση της διαδικασίας της διπλωματικής	79
Παιχνίδι περιπλάνησης - (http://bloko.amalou.net)	82
Καρτέλες - Παιχνίδι περιπλάνησης - (http://bloko.amalou.net).....	87
Διάλογος.....	109
Αναστοχασμός – συνεντεύξεις και έρευνα πεδίου.....	109
Στόχοι	120
Περαιτέρω έρευνα.....	122
Βιβλιογραφία	123
Ξένη Βιβλιογραφία	125
Ιστογραφία.....	127
Εικόνες	128
Προτεινόμενες αναγνώσεις	130
Προτεινόμενες αναφορές	130
Παραρτήματα.....	130
Θέματα προς διερεύνηση	131
Θεματικές για τις συνεντεύξεις	131
Έντυπο Ενημέρωσης.....	133
Έντυπα συγκατάθεσης	134
Περιπατητική βιογραφική συνέντευξη Π.Γκ.	140
Συνέντευξη βιογραφική Σ.Σπ & Β.Σπ.	167
Συνέντευξη Κ.Σκ.	186
Συνέντευξη Γ.Π.	202
Συνέντευξη Ε.Ρ.....	216
Διάγραμμα Παιχνιδιού	228
Διαδρομές και στάσεις του παιχνιδιού	230

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου όλους τους συνομιλητές μου για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν σε αυτή την προσπάθεια και οι οποίοι αποτέλεσαν και οι ίδιοι /ίδιες έμπνευση και ιδιαίτερα τον τρυφερό Πάνο Γκαρτζόπουλο, τους φίλους και τις φίλες μου που συνέβαλαν στην υλοποίηση και στην τεκμηρίωση του υλικού, τον Αντρέα που με στήριξε, καθώς και τους καθηγητές και τις καθηγήτριες μου σε αυτό το μεταπτυχιακό που με βοήθησαν να ανοίξω μια χαραμάδα στην πόρτα της γνώσης, και ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή Βασίλη Μπούζα, για τις διεξοδικές παρατηρήσεις και συμβουλές του κατά τη διάρκεια της συγγραφής του συνόλου της εργασίας.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον Κώστα Μαϊστρέλη που χωρίς την πολύτιμη γνώση και πράξη του δε θα μπορούσα να ολοκληρώσω την υλοποίηση της δράσης της παρούσας εργασίας.

Επίσης, την Άννα Μιχελή και τη Φερενίκη Τσαμπαρλή για την εμπύχωση και την έμπρακτη υποστήριξη που μου έδειξαν κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος, η καθεμία με διαφορετικό τρόπο.

Τέλος, ευχαριστώ την Ειρήνη Ρηγιώτη, που με τη ζεστασιά και τη συντροφιά της μπόρεσα να παραμείνω κοντά στο θέμα μου – τη Μάντρα της Κοκκινιάς - και στα συνεχή ερωτήματα που αυτό μου θέτει.

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η ενίσχυση και η ενδυνάμωση του πληθυσμού της Κοκκινιάς, αλλά και ενός ευρύτερου κοινού, προς μια δημιουργική κατεύθυνση γνώσης και αναστοχασμού σχετικά με τη διαχρονικά αντιστασιακή ταυτότητα της Κοκκινιάς και τη μεταμνήμη του μπλόκου της Κοκκινιάς, με αφετηρία και βασικό αντικείμενο τη Μάντρα της Κοκκινιάς και σε αντιδιαστολή με την ανάπτυξη των σύγχρονων αντικοινωνικών αντικινημάτων. Η Κοκκινιά, στην οποία αναφέρεται η παρούσα εργασία, πλέον ανήκει στο Δήμο Νίκαιας. Παλαιότερα ονομαζόταν Νέα Κοκκινιά, ώστε να διαχωρίζεται από την Παλιά Κοκκινιά. Η Παλιά Κοκκινιά εντάσσεται στο Δήμο του Πειραιά και εκτείνεται κάτω από τις οδούς Τζαβέλα και Μπελογιάννη. Η προσφυγική και εργατική σύσταση του πληθυσμού της Κοκκινιάς κατά τη συγκρότηση της (1923), το πολιτισμικό φορτίο που αναπτύχθηκε και αποτυπώθηκε στον ευρύτερο συνοικισμό από την έναρξη της εγκατάστασης των προσφύγων και μέσα στα χρόνια, η αντιστασιακή παράδοση που αναπτύχθηκε ξεκινώντας από την περίοδο του μεταξικού καθεστώτος και επέκτεινε το «ξεπερασμένο θεσμικά» όνομα «Κοκκινιά» (από το 1940) με ένα έντονα συμβολικό τρόπο μέχρι και στο σήμερα, τα θραύσματα, τα χάσματα και τα φάσματα της μνήμης, καθώς και οι καλλιτεχνικές και πολιτικές αναπαραστάσεις και πρακτικές που έχουν διαμορφωθεί και συνεχίζουν να διαμορφώνονται γύρω από το μπλόκο και τα σχετικά με αυτό μνημεία και την αντίσταση αποτελούν κοινωνικά, πολιτισμικά και ιστορικά στοιχεία που σε ένα βαθμό αντιπαλεύονται τη μεταφασιστική τάση της κοινωνίας. Η καταγραφή κι η ανάλυση εμπειριών και αφηγήσεων ανθρώπων που σχετίζονται με την Κοκκινιά και το παροντικό φέρον τραύμα της, αλλά και η πολυεπίπεδη ενεργητική έρευνα πεδίου στον τόπο συντελούν και καθορίζουν την κατεύθυνση της παρούσας εργασίας που αποπειράται να συνδέσει τη λεγόμενη Μάντρα (του μπλόκου) της Κοκκινιάς με τους κατοίκους της περιοχής (και όχι μόνο της περιοχής) με έναν ερευνητικό και δημιουργικό τρόπο. Ο νεοναζισμός, ο οποίος προσπάθησε να λειτουργήσει σαν παραμορφωτικός φακός κυρίως μέσα στην τελευταία δεκαετία (2010-2020), αλλά και ο, με τον ίδιο τρόπο παραμορφωτικός και ιδεολογικά συγγενικός, φασισμός κατά την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974), που μετασχημάτισε το θεσμικό τοπίο σε ένα βαθμό και ίσως παροδικά, αποτελούν συμπληρωματικά, αλλά δομικά συστατικά «στοιχεία – σημεία» αυτής της έρευνας με αφετηρία πάντα το μνημειακό πλέον χώρο της Μάντρας και διερευνάται το πώς λειτουργούν - στοχεύοντας πάντα στη διεύρυνση της γνώσης, τη σύνδεση των γεγονότων σε ένα νήμα - που συμπεριλαμβάνει τη

δολοφονία του Παύλου Φύσσα (18/9/2013), τη λειτουργία της Μάντρας ως χώρο και σύμβολο αντίστασης και πολιτισμού στο σήμερα και στοχεύει στη μεγιστοποίηση του αναστοχασμού σχετικά με το κοινωνικό πράττειν και την αντίσταση μέσω της τέχνης.

Επιλογή του θέματος

Η επιλογή του θέματος καθορίστηκε αρχικά από τη συγκινησιακή φόρτιση και αμέσως μετά, από μια σειρά από ερωτήματα που μου έθεσε η πρώτη μου επίσκεψη στον εν λόγω μνημειακό χώρο, πριν από αρκετά χρόνια. Το ενδιαφέρον μου οξύνθηκε το τελευταίο διάστημα αναζητώντας να κατανοήσω πώς μπορεί ένας τόπος με τόσο έντονο κοινωνικά και πολιτικά διεκδικητικό και αντιστασιακό φορτίο, το οποίο μάλιστα συνδέθηκε με μια αντιστασιακή τέχνη, κυρίως από την κοινωνική βάση, να μετατραπεί σε, και να αποτελέσει στον σύγχρονο τόπο, εφαλτήριο και κέντρο νεοναζιστικών επιχειρήσεων. Βέβαια, ναζιστικές επιχειρήσεις είχαν ξαναγίνει κατά την Κατοχή με τη συνεργασία των Ελλήνων – ταγματασφαλιτών, αλλά ακριβώς με στόχο να πτοήσουν το υψηλό αντιστασιακό φρόνημα των κατοίκων της περιοχής και να εκδικηθούν «καθαρίζοντας» τον τόπο από τους κομμουνιστές! Επίσης, είχαν γίνει προσπάθειες από το Δικτατορικό Καθεστώς (1967-1974) να παραχαράξουν την ιστορία του μπλόκου και να υπονομεύσουν και να υποβαθμίσουν τη μνήμη γύρω από αυτό. Ίσως, αυτές οι αναφορές στην ιστορία με μια πρώτη ματιά μοιάζουν παρωχημένες, καθώς μάλιστα η παρούσα εργασία δεν ξεδιπλώνεται στο πεδίο της επιστήμης της Ιστορίας, αλλά σε ένα επιστημονικό πεδίο που αποπειράται να συνδέσει την Κοινωνιολογία με την Παρεμβατική Τέχνη. Αναρωτιέται κανείς αν το αντιστασιακό φορτίο, η αντιστασιακή παράδοση, είναι ένας διαχρονικός μύθος που αναπαράγεται από γενιά σε γενιά ή, εξετάζοντας το θέμα από μια άλλη σκοπιά, αν πραγματικά συντελέστηκε αυτή η διείσδυση του νεοναζιστικού αντικινήματος στην περιοχή στις μέρες μας; Πώς μπορεί ο ίδιος τόπος ο οποίος έχει χάσει τόσους ανθρώπους και φέρει τόσο πόνο, που προκλήθηκε «από τα φασιστικά καμιόνια που στάθηκαν στη μάντρα»¹ ενάντια στο αντιστασιακό όραμα, να επιτρέπει, έστω και μετά από τόσα χρόνια (80 περίπου χρόνια), τη συντέλεση μιας τέτοιας κοινωνικής και πολιτικής μεταστροφής; Αυτό αποτελεί ένα αφετηριακό αλλά και συνεχές ερώτημα που «διαβρέχει» όλη την παρούσα έρευνα και εργασία ακόμη κι αν κάποιες φορές επεκτείνεται σε στοιχεία περιφερειακά και αναπάντεχα. Η προσδοκία έγκειται περισσότερο στη διαδικασία της

---

¹ Η αναφορά είναι στο τραγούδι του Μάνου Λοΐζου σε στίχους του Γιάννη Νεγρεπόντη.

δημιουργικής αυτής έρευνας, σε έναν δημιουργικό πειραματισμό, παρά στις απαντήσεις που μπορεί να δοθούν έως το πέρας της, αν και το να δοθούν κάποιες απαντήσεις θα ήταν ίσως πολύ γόνιμο. Από τη μεγάλη αφήγηση της ιστορίας περνάμε στη μικρή, αυτή της βιογραφίας, και την αφήγηση αποσπασματικών εμπειριών για να δούμε πιο πολύπλευρα τελικά ίσως το όλο, μέσα δηλαδή από το μερικό. Περπάτημα, περιπλάνηση, παρατήρηση κοινωνικών συμπεριφορών και αποτυπωμάτων στον αστικό δημόσιο χώρο, φωτογράφιση, σκιτσογράφιση. Ποιος μπορεί να είναι ο ενδιάμεσος αστικός χώρος – “any space whatever”² – που δημιουργήθηκε και έδωσε χώρο ίσως στις σύγχρονες φασιστικές τάσεις, χωρικά αλλά και, σε ένα μεταφορικό επίπεδο, κοινωνικά και πολιτικά;

Εικόνα 1: Μάντρα Κοκκινιάς & σχετικό γκράφιτι του απέναντι σχολείου, 2020 (φωτ. ΜΠ)

---

² Ο όρος «any space whatever» αναφέρεται στον ενδιάμεσο χώρο στον οποίο μπορεί να μη δίνεται σημασία σήμερα από τον κάτοικο ή το διαβάτη της πόλης και αποτελεί ενδιάμεσο χώρο αναμεσα στους «σημαντικούς» (πχ. μνημεία). Αναφορά στις διαλέξεις του Μπούζα Β. και Ζιώγα Γ. στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα.

Ερευνητικά ερωτήματα, πεδίο μελέτης και ερευνώμενο δείγμα μελέτης

Στην ερευνητική αναζήτηση διερευνώνται τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία έχουν καθοριστεί από το πεδίο μελέτης. Το πεδίο μελέτης μου είναι ο δημόσιος χώρος της Κοκκινιάς³ και κυρίως η Μάντρα κι ο χώρος που την περιβάλλει. Ο προσφυγικός συνοικισμός της Κοκκινιάς ή Νέας Κοκκινιάς (1934)⁴, που μετονομάστηκε σε Δήμο Νίκαιας (1940) και πλέον διευρυμένος ανήκει στο Δήμο της Νίκαιας & Αγ. Ιωάννη Ρέντη (από το 2010), έχει προκύψει αρχικά από την εγκατάσταση των προσφύγων της Μικράς Ασίας κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων μετά την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 (Δήμος Νίκαιας - Α. Ιωάννη Ρέντη, 2019)⁵.

Εικόνα 2: Είσοδος στη Νίκαια από το Κερατσίνι (2019), (φωτ. ΜΠ)

Ο ερευνώμενος πληθυσμός της παρούσας έρευνας είναι άνθρωποι που κατά τη διάρκεια της έρευνας πεδίου εντοπίστηκαν και προσεγγίστηκαν προκειμένου να γίνουν, οι ίδιοι, αφηγητές αυτής της ερευνητικής περιπέτειας. Βέβαια, πάντα οι

³ Αρχικά προσφυγικός συνοικισμός με 33.201 κατοίκους στην επίσημη καταγραφή του 1928

⁴ ως ανεξάρτητος Δήμος αναγνωρίστηκε το 1934

⁵ Δήμος Νίκαιας – Αγ. Ιωάννη Ρέντη. (2019). *Νίκαια Αγ. Ιωάννης Ρέντη: Οδοιπορικό στη μνήμη*. Καλλιθέα: Νίκαια Αγ. Ιωάννης Ρέντη

αφηγητές έχουν εικόνες από μεγαλύτερους ή μικρότερους ήρωες να αφηγηθούν. Οι τέσσερις συνομιλητές μου σχετίζονται με το συνοικισμό: οι δυο είναι άνω των 80 ετών, που ήταν ήδη εν ζωή επομένως το 1944 που συντελέστηκε το μπλόκο στην περιοχή, και των οποίων οι πατέρες ήταν παρόντες στο μπλόκο. Οι άλλοι δύο είναι μεσαίας ηλικίας άνθρωποι – 45 με 65 ετών - που μέσω μνημονικών, καλλιτεχνικών και πολιτικών πρακτικών συμμετείχαν και συμμετέχουν στη «συλλογική αφήγηση του τόπου» και είναι ενεργοί σε κοινωνικό, πολιτισμικό και πολιτικό επίπεδο. Η πέμπτη συνομιλήτρια μου είναι η υπεύθυνη εργαζόμενη – δημοτική υπάλληλος στη Μάντρα Μπλόκου της Κοκκινιάς και η επιλογής της σχετίζεται με τον ρόλο που καλείται «να ερμηνεύσει» και ο οποίος καθορίζεται από τη διαχείριση της εθνικής - θεσμικής μνήμης από τον Δήμο, αλλά και σε ένα σημαντικό βαθμό και από την ίδια, καθώς η ίδια έχει σχεδιάσει το εν λόγω εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο και παρουσιάζει στη Μάντρα, αλλά επίσης εργάζεται σε αυτόν τον χώρο από το 2011. Συμπληρωματικά, παρακολούθησα μια σειρά από προγραμματισμένες επισκέψεις, κυρίως σχολείων, στη Μάντρα και το διαδραστικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που παρουσιάζεται εκεί, όποτε το κοινό ήταν ως επί το πλείστον μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου (παιδιά ηλικίας από 10 έως και 17 ετών), αν και σε μια περίπτωση παρακολούθησαν ταυτόχρονα την ίδια παρουσίαση και ΚΑΠΗ, δημιουργώντας στους συμμετέχοντες μια διαφορετική δυναμική σε σχέση με την αντίληψη του ιστορικού χρόνου και της μνήμης. Επίσης, συμμετείχα και σε μια σειρά από επετειακές και πολιτιστικές εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν κυρίως εντός της Μάντρας. Σχεδόν παράλληλα, παρακολούθησα το τριήμερο φεστιβάλ που πραγματοποιήθηκε λίγα χιλιόμετρα μακριά (13-15 Σεπτεμβρίου 2019) στο Κερατσίνι για τα 6 χρόνια από τη δολοφονία του αντιφασίστα ράπερ Παύλου Φύσσα και τις επετειακές μνημονικές πολιτιστικές εκδηλώσεις για το μνημόσυνο της Μάντρας (20-23 Σεπτεμβρίου 2019). Με αφετηριακό σημείο τη Μάντρα περιπλανήθηκα στη γειτονιά, αρκετές φορές, αλλά και μέχρι το Κερατσίνι, ξεπερνώντας τα όρια της συνοικίας προς διάφορες κατευθύνσεις, δημιουργώντας μια συνεχώς ανανεούμενη προσωπική ματιά για το διαρκώς δυναμικό ερευνητικό μου αντικείμενο παράλληλα με την βιβλιογραφική ανασκόπηση και έρευνα. Η περιπατητική διαδρομή μου από τη Μάντρα στο σημείο δολοφονίας του Παύλου Φύσσα, όπου βρίσκεται και το αντίστοιχο μνημείο αποτέλεσε την πραγματοποίηση μιας πράξης που ήταν ένας προσωπικός στόχος νοηματικά και αναπόσπαστο μέρος αυτής της διαδικασίας σύνδεσης των δυο σημείων μνήμης. Τα ερευνητικά ερωτήματα που σταδιακά χτίστηκαν είναι: α) Πώς αντιλαμβάνεται ο σύγχρονος άνθρωπος που

επισκέπτεται ή σχετίζεται με την Κοκκινιά τον τόπο, και το μνημειακό χώρο της Μάντρας του Μπλόκου της Κοκκινιάς, β) Οι βιωματικές διαδικασίες – προσωπικές, πολιτικές και καλλιτεχνικές - λειτουργούν στους δρώντες προς μια κατεύθυνση έρευνας της ιστορίας και νοηματοδότησης της, αλλά και προς μια αναδιατύπωση ή αναζήτηση μιας συλλογικής και ατομικής ταυτότητας; γ) Αναμεταδίδεται η τραυματική μνήμη – μεταμνήμη του φασισμού και του ναζισμού στην Κοκκινιά με τη δράση της Χρυσής Αυγής και κυρίως με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα από τους νεοναζί με εφελτήριο την τοπική οργάνωση της Χρυσής Αυγής Νίκαιας στο αρκετά πρόσφατο παρελθόν και αν ναι, πώς;

Ο δείκτης της εργασίας: η αντίσταση ως δημιουργική διαδικασία

«Όσο λιγότερο ελεύθεροι είμαστε να αποφασίζουμε ποιοι είμαστε και πώς να ζήσουμε, τόσο περισσότερο προσπαθούμε να παρουσιάσουμε ένα προσωπίο, να κρύψουμε γεγονότα και να παίζουμε ρόλους», γράφει η Χάνα Άρεντ [Hannah Arendt] (Arendt, Traverso, & Agamben, 2015).⁶ Όταν όμως η ζωή μάς φέρνει μπροστά στο αναπάντεχο, τα προσωπίδια δεν είναι πια αρκετά ικανά για να εφαρμόσουν στους χαρακτήρες μας. Είναι αναγκαία για την κατανόηση των γεγονότων της ημέρας του μπλόκου και των σχετικών με αυτό ενεργειών, πριν και μετά, μια σειρά από πολύπλευρες διαδικασίες ανάγνωσης και αναστοχασμού πάνω στο υλικό της ιστορικής μνήμης, με τέτοιο τρόπο, δημιουργικό και παρεμβατικό, ώστε να προκύψουν νέα ερωτήματα και νέες συνδέσεις με το παρόν, ώστε να αποφευχθεί από τη μία η διαιώνιση του μίσους, του τραύματος και του πόνου, αλλά και με έναν τρόπο έτσι ώστε να φωτιστούν πλευρές της πραγματικότητας που η εκάστοτε εθνική ή συλλογική μνήμη συχνά θέλει να αποκρύψει ή να καταδικάσει στη λήθη, ώστε να μειώσει τον διαχρονικά αντιεξουσιαστικό χαρακτήρα της αντίστασης, με ή χωρίς άλφα κεφαλαίο, και ώστε να ζωντανέψει ο δυναμικός ρόλος που μπορεί να έχει η μνήμη στη ζωή του κάθε ανθρώπου. Ένας άλλος στόχος είναι μέσα από μια πορεία ερωτημάτων και συνδέσεων να αποδοθεί τρόπον τινά μια δικαίωση και μια σύγχρονη ματιά στην αντίσταση του κινήματος και απέναντι στο φασισμό που ελλοχεύει σε κάθε σύγχρονη δημοκρατία. Ένας βασικός ρόλος των καλλιτεχνικών πρακτικών είναι να δώσει φως, συγκίνηση και ένα άλλο βλέμμα - μια ανάσα ανάμεσα στις στιγμές της σκληρής βιωμένης πραγματικότητας. Όπως αναφέρει ο Αντρέ Μπρετόν [André Breton] «η αυθεντική τέχνη συνδέεται στενά με την επαναστατική κοινωνική δράση και αποβλέπει στην υπονόμηση και στην καταστροφή της καπιταλιστικής κοινωνίας»⁷.

Η πολλαπλότητα των ανθρώπων, η τάση τους προς τη χειραφέτηση και την ελευθερία και η κοινωνική δράση και αντίσταση ενάντια στην καταπίεση είναι προϋποθέσεις για μια σύγχρονη πολιτισμική σύνθεση που δε μπορεί παρά να εμπνέεται από μια πλουραλιστική αντιφασιστική κουλτούρα και ένα καθημερινό και συνεχή αγώνα για αλληλεγγύη, ισότητα, ειρήνη και δικαιοσύνη. Η παρούσα εργασία είναι αξιακά προσανατολισμένη με αυτή τη ματιά. Στόχος είναι η καλλιέργεια της ατομικής και συλλογικής μνήμης, η διερεύνηση τους, καθώς και τα εργαλεία που μας προσφέρει

⁶ Hannah, A. (2015) *Εμείς οι πρόσφυγες*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου

⁷ Άρθρο: Αντρέ Μπρετόν - ο ταξιδιώτης της «απόλυτης πραγματικότητας» – «το Περιοδικό για τη διατάραξη της κοινής ησυχίας» (<https://www.toperiodiko.gr>)

απλόχερα η μελέτη των προσωπικών αφηγήσεων, η τοπική ιστορία που συνδέεται πάντα και με την επιστήμη της Ιστορίας συνολικά και η τέχνη που αντιστέκεται, να εξυπηρετήσουν και να φωτίσουν μια πορεία όχι προς την υιοθέτηση και την υποδούλωση σε μια και μοναδική αλήθεια αλλά προς την έρευνα, τον αναστοχασμό, τον προβληματισμό, την αμφιβολία και την αμφισβήτηση, και την άρνηση όρων όπως «φυσικό» και «αναγκαίο», με άλλα λόγια την αντίσταση σε υποχρεωτικές, εύκολες ή έτοιμες απαντήσεις και τη στροφή προς την αμφιβολία και την απελευθέρωση.

Γίνεται εδώ μια απόπειρα «επανέγκλησης»⁸ του παρελθόντος από τον παρόντα χρόνο. Το παρόν καλεί το παρελθόν για να το ξαναδικάσει! Είναι ο ιστορικός χρόνος που σχετίζεται με τους τρόπους πρόσληψης και νοηματοδότησης του παρελθόντος, και αναζητά τρόπους με τους οποίους αυτή η νοηματοδότηση να επηρεάζει τον καθορισμό νέων στόχων που σχετίζονται με το παρόν. Μια σύγχρονη πραγματικότητα - η δολοφονία του Παύλου Φύσσα μέσα σε έναν ασφυκτικό κλοιό από μέλη της τοπικής οργάνωσης της Νίκαιας της Χρυσής Αυγής και η ανάπτυξη του μεταφασισμού - μας οδηγεί προς τα πίσω στο χρόνο, ώστε να ανιχνεύσουμε τους μηχανισμούς δημιουργίας της υπό εξέτασης πραγματικότητας, καθώς γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί η ποικιλομορφία των τρόπων διαμόρφωσης του σύγχρονου προβλήματος εκφασισμού της κοινωνίας που φτάνει μέχρι τα νεοναζιστικά μορφώματα. Ο Μαρκ Μπλοχ [Marc Bloch] γράφει ότι «από τη στιγμή που θίγεται μια ευαίσθητη χορδή, ο διαχωρισμός του παρόντος από το παρελθόν παύει να ρυθμίζεται στη βάση μιας μαθηματικής μετρήσιμης χρονολογίας»⁹ (Bloch, 1994). Με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα από τη νεοναζιστική οργάνωση της Χρυσής Αυγής και την επιστράτευση προς αυτή την κατεύθυνση εκείνη τη νύχτα όλης της τοπικής οργάνωσης της Χρυσής Αυγής Νίκαιας ο χρόνος αλλάζει φορά. Οι σταγόνες του αίματος που έπεφταν και δίναν το ρυθμό στο χρόνο γυρίζουν αυτομάτως πίσω σε μια εποχή με πολύ αίμα και θάνατο. Σε μια εποχή πολέμου. Ο χρονοδρόμος οδηγεί στο παρελθόν και είναι ένας δρόμος με κύκλους και σημεία. Δεν μπορεί να έχει μόνο έναν τερματισμό. Απλούστερα, δεν αναζητάμε τον τερματισμό, αλλά μια διερεύνηση των κύκλων επιλέγοντας σημεία εντός τους.

Προχωρώντας τη διαδικασία της παρούσας απόπειρας, και ανατρέχοντας στη

---

⁸ έγκληση η [énglisi] [O33](#) : (νομ.) η καταγγελία αξιόποινης πράξης προς δικαστική αρχή, από το πρόσωπο που υπέστη τις συνέπειές της και η αίτηση για δίωξη και τιμωρία του υπαιτίου: Αδικήματα που διώκονται κατ' ~, και όχι αυτεπαγγέλτως, Δικαίωμα / υποβολή / ανάκληση έγκλησης. (διαδικτυακό λεξικό Τριανταφυλλίδη)

⁹ Bloch, M., (1994) *Απολογία για την Ιστορία, το επάγγελμα του ιστορικού*, Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, σ.66

βιβλιογραφία, ήταν πολύ συχνό το φαινόμενο συγγραφείς που έγραψαν για τα θέματα που αναζητούσα – μνήμη, φασισμός και ταυτότητα του τόπου, αλλά και καλλιτέχνες που εκφράστηκαν με το έργο τους προς την ίδια κατεύθυνση και σε μια αντίθεση με ό,τι μπορεί να πρεσβεύει ο φασισμός - να έχουν υπάρξει θύματα του φασισμού, καθώς ο φασισμός τους θεώρησε εχθρούς του ή να έχουν τοποθετηθεί εξ αρχής ή στην πορεία της ζωής τους στην αντίπερα όχθη – ως αντίπαλοι του φασισμού. Αυτό με ώθησε να προσπαθήσω να τους εντάξω στη διπλωματική μου εργασία, όσο δυνατόν περισσότερο, καθώς είναι διανοητές και καλλιτέχνες που πάλεψαν και με την ίδια τη ζωή τους και προφανώς και μέσω του έργου τους, και ακόμη ανατρέχουμε στα γραπτά, στα έργα και στους βίους τους, ώστε να μας εξηγήσουν αυτά τα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα και να ενδυναμώσουν την κοινωνία ενάντια στο αναχρονιστικό και ανατριχιαστικό φαινόμενο του φασισμού.

Θεωρία, μεθοδολογία και ερευνητικά εργαλεία

A) Συμμετοχική Έρευνα Δράσης¹⁰

Η Συμμετοχική Έρευνα Δράσης¹¹ (Σ.Ε.Δ.) είναι μια ερευνητική διαδικασία στην οποία αναλαμβάνουμε δράση προκειμένου να βελτιωθεί ή να μετασχηματιστεί μια κοινωνική συνθήκη, μια πρακτική και ευρύτερα, η κοινωνική πραγματικότητα. Έχει δηλαδή ως επίκεντρο την κοινωνική αλλαγή, αλλά και την κοινωνική ενδυνάμωση. Ο συμμετοχικός της χαρακτήρας δηλώνει ότι δημιουργεί τον ορίζοντα μέσα από τον οποίο μπορούμε να παρέμβουμε στον κοινωνικό χώρο ως συντελεστές της αλλαγής και της βελτίωσης μαζί με τους άλλους δρώντες συντελεστές. Αποτελεί μια κυκλότροπη ανοιχτή διαδικασία που λειτουργεί ως συνεχώς ανανεούμενη σπείρα και εμπεριέχει το σχεδιασμό, τη δράση, τη συμμετοχική παρατήρηση και τον αναστοχασμό.

Η Σ.Ε.Δ. μπορεί να εφαρμοστεί και να λειτουργήσει και ως μια παιδαγωγική πρακτική που αντιμετωπίζει τους συμμετέχοντες ως δρώντα υποκείμενα, καθοριστικούς παράγοντες και πομπούς μιας διαλογικά παραγόμενης γνώσης. Ο ερευνητή/τρια – συντονιστής/τρια συμβάλλει στη δυναμική αυτή διαδικασία δημιουργώντας κύκλους, που με τη συμβολή όλης της ομάδας πολλαπλασιάζουν τη γνώση, αλλάζοντας και τον τρόπο μάθησης. Η έρευνα δράσης αποτελεί μια πηγή αλλαγής και διαλεκτικής χωρίς να μπορούν να προβλεφθούν τα αποτελέσματα και τα νέα ερωτήματα που μπορεί να προκύψουν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, καθώς δεν προκύπτει από μια δεδομένη αλήθεια, αλλά συμβάλει στη διερεύνηση της.

Η Σ.Ε.Δ. είναι η χειραφετητική έρευνα δράσης, της οποίας το θεωρητικό πλαίσιο ακουμπά στο έργο του Πάουλο Φρέιρε [Paulo Freire]: «Η αγωγή του καταπιεζόμενου», στην Κριτική Θεωρία και στην Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση.

«Η αγωγή του καταπιεζόμενου» του Πάουλο Φρέιρε

Ο παιδαγωγός Φρέιρε προτείνει τα βήματα εκείνα στον καταπιεζόμενο προκειμένου να οδηγηθεί στην ελευθερία - μια μεθοδολογία για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Στο έργο του “Η αγωγή του καταπιεζόμενου”, το οποίο εκδόθηκε το 1970, το βασικό θέμα που διατρέχει όλο το κείμενο και το οποίο αναλυτικά επιτυγχάνει να περιγράψει ο Φρέιρε είναι η καταπίεση, η κυριαρχία και το πώς ο καταπιεζόμενος μπορεί να ανακτήσει κριτική συνείδηση δική του, να αποκτήσει και να αρθρώσει τη δική του

---

¹⁰ Ζήση, Αν., Διάλεξη για την Έρευνα Δράσης - ΠΜΣ – 12-14/10/2018

¹¹ Από δω και στο εξής Σ.Ε.Δ.

φωνή, να σχεδιάσει και να οργανώσει την αντίσταση του με την πράξη του, το διάλογο και την αλληλεγγύη και να οδηγηθεί στην απελευθέρωση απέναντι στην ανθεκτικότητα των καθεστωτικών μηχανισμών. Ουσιαστικά, σε αυτό το έργο ο συγγραφέας προτείνει στο λαό (ή στο άτομο) μια ρήξη με την υπάρχουσα πραγματικότητα και το μετασχηματισμό της μέσω μιας «αγωγής/παιδαγωγικής», όπως την ονομάζει - αντικρίζοντας, δηλαδή, την πραγματικότητα, όχι ως ένα θέσφατο και ένα αμετάβλητο σύστημα, αλλά κριτικά και αντιμαχόμενος τα καταπιεστικά της στοιχεία μέσω μιας δημιουργικής συνεχούς διαδικασίας που εμπεριέχει το στοχασμό, τη συνείδηση, την πράξη και τη γνώση των αιτιών της καταπίεσης του, με στόχο να οδηγηθεί στην απελευθέρωση από τα δεσμά της που οι καταπιεστές του τού επιβάλουν, αλλά και ο ίδιος επιβάλει στον εαυτό του φέροντας μέσα του ένα είδωλο των καταπιεστών του – μια συμβολική βία. Η «αγωγή/ παιδαγωγική» επομένως φαίνεται να είναι το εργαλείο που με περίσσεια φροντίδα έχει παραδώσει ο Φρέιρε και που αποτελεί ένα θεωρητικό έργο – όχημα και έναν αναλυτικό στοχασμό πάνω στην έννοια της εδραιωμένης καταπίεσης και την ανάδειξη του τρόπου της απελευθέρωσης μας από την κυριαρχία και αυτό που μας δίνει τις βάσεις για την χειραφετητική και συμμετοχική έρευνα δράσης.

Κριτική Θεωρία

Βασική έμπνευση και οδηγό αυτής της εργασίας αποτελεί η Κριτική Θεωρία από τη Σχολή της Φρανκφούρτης (Martin Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse και Jurgen Habermas) που χρησιμοποιεί τη συστηματική κριτική για την κοινωνική αλλαγή. Μια κριτική, απέναντι σε προηγούμενες ή σύγχρονους με αυτήν στοχαστές και φιλοσοφικές παραδόσεις, που αναπτύχθηκε μέσα από τη διαλεκτική. Η Κριτική Θεωρία έχει στόχο να οξύνει τη σκέψη και την ικανότητα λήψης αποφάσεων οδηγώντας στην απελευθέρωση του ανθρώπου και τη χειραφέτηση του. Με τον όρο χειραφέτηση αναφερόμαστε στη διαδικασία μέσω της οποίας ο άνθρωπος ανακτά την ανθρώπινη του υπόσταση κόντρα στην αποξένωση που του έχει επιβληθεί και αποκαθιστά τη σχέση του με το προϊόν που παράγει, την εργασία του, τους συνανθρώπους του και τον εαυτό του. Ένα δομικό στοιχείο της Κριτικής Θεωρίας είναι η διαλεκτική ως συνάρτηση του «μέρους» με το «όλο», αφού θεωρούν ότι υπάρχει μια συνεχής και αμφίδρομη αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Τα πολιτιστικά φαινόμενα θεωρούνται διαμεσολαβημένα από την κοινωνική ολότητα και η γνώση δεν

φειτικοποιείται ως ανώτερη από την πράξη¹² (Jay, 2009).

Το «Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Σχολής της Φρανκφούρτης», μετά την άνοδο του Χίτλερ και την εξάπλωση της φασιστικής εξουσίας, βρέθηκε στην άλλη άκρη του κόσμου πηγαίνοντας από τη Γερμανία στην Αμερική και κάποιοι από τους διανοητές που το περιστοίχιζαν, σκορπίστηκαν. Την εποχή εκείνη, ανέπτυξε δυο προσεγγίσεις για το ναζισμό. Η μία¹³ επικεντρωνόταν στις αλλαγές σε θεσμούς – κοινωνικούς, πολιτικούς και νομικούς και η άλλη¹⁴ προσέγγιζε το ναζισμό «ως το πιο ακραίο παράδειγμα μιας τάσης για την ανορθολογική κυριαρχία στη Δύση» και έδινε όλο και περισσότερη προσοχή « στον τεχνολογικό εξορθολογισμό ως θεσμική δύναμη και στην εργαλειακή ορθολογικότητα ως πολιτισμική προσταγή», «διευρύνοντας τους ψυχοκοινωνικούς μηχανισμούς υπακοής και παράγοντες βίας» (Jay, 2009). Ο Χέρμπερτ Μαρκούζε, μέλος της ομάδας, στο βιβλίο του «ο μονοδιάστατος άνθρωπος» αναφέρει ότι το (νέο, τότε) ολοκληρωτικό σύστημα εκδηλώνεται ολοφάνερα με ένα προσωπείο ουσιαστικά πλουραλισμού, στο οποίο οι πιο αντιφατικές ιδέες μπορούν και συνυπάρχουν ειρηνικά μέσα σε μια αδιαφορία¹⁵ (Marcuse, 1971).

Ερμηνευτική Φαινομενολογική Ανάλυση¹⁶

Η μέθοδος που χρησιμοποιούμε ακουμπά και στην προσέγγιση της Ερμηνευτικής Φαινομενολογικής Ανάλυσης καθώς διερευνάται η εμπειρία και η αντίληψη από την προοπτική αυτών που συμμετέχουν με στόχο την ερμηνεία και την κατανόηση. Οι φαινομενολογικές μέθοδοι σχετίζονται με την υποκειμενική εμπειρία – το βίωμα και το πώς αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι όσα βιώνουν. Καθώς η γλώσσα είναι ένα αναπαραστατικό είδος, οι άνθρωποι διαμορφώνουν το βίωμα τους αποδίδοντας σημασία στα συμβάντα και με τον λόγο τους αναπτύσσουν ένα γλωσσικό ρεπερτόριο. Στόχος της ερμηνευτικής φαινομενολογικής μεθοδολογίας είναι «να περιγράψει, να κατανοήσει και να ερμηνεύσει τις εμπειρίες των συμμετεχόντων»¹⁷ (Κουής, 2014), διατηρώντας μια κριτική στάση απέναντι τους.

---

¹² Jay, M. (2009). *Η διαλεκτική φαντασία. Μια ιστορία της Σχολής της Φρανκφούρτης και του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας*. (Φ. Τερζάκης, Μεταφρ.) Αθήνα: Αλεξάνδρεια

¹³ συνδεδεμένη με τον Νόουμαν, τον Γκούρλαντ και τον Κιρχάιμερ

¹⁴ συνδεδεμένη με την ομάδα γύρω από τον Χορκχάιμερ

¹⁵ Marcuse, H., (1971). *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος* (Λυκούδης, Μπ., Μεταφρ.) Αθήνα: Παπαζήση, σ84

¹⁶ Ζήση, Αν., *Διάλεξη: Φαινομενολογικές Μέθοδοι* - ΠΜΣ – Ιανουάριος 2019

¹⁷ Κουής, Ζ. (2014). *Τί είναι και πώς βιώνεται ο θεσμός της πρακτικής άσκησης για τους φοιτητές σχεδιαστικής στην Κύπρο* (Διπλωματική Εργασία). Σχολή Καλών και Εφαρμοσμένων Τεχνών – Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λεμεσός.

B) Εμπειρικός Διαλεκτικός Ρεαλισμός

Οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται με μια διάθεση αφομοίωσης και σύνδεσης των στοιχείων τους με τη δυνατότητα που μας δίνει ο Εμπειρικός Διαλεκτικός Ρεαλισμός¹⁸ (Χτούρης, 2018) που αποτελεί ένα συνδυασμό των παραπάνω προσεγγίσεων, αλλά και τριών βασικών εννοιών: δεδομένα, γεγονότα και κοινωνικό φαινόμενο. Η θεωρία τροφοδοτείται με δεδομένα που προκύπτουν από την πορεία της ερευνητικής διαδικασίας τα οποία αποδίδονται σε κοινωνικές οντότητες και εισερχόμενα σε ένα συνεχώς επανατροφοδοτούμενο κυκλικό σύστημα δημιουργούν ομάδες δεδομένων – γεγονότα και τελικά μπορεί να εννοιολογούν κοινωνικά φαινόμενα.

Αν τολμήσει κανείς να απεικονίσει αυτή την προσέγγιση θα μπορούσε να είναι η παρακάτω: αρχικά εμφανίζεται ένα νέφος από στοιχεία που περιέχουν και στοιχεία, τα οποία θα μπορούσαμε να τα αποκαλέσουμε «θόρυβο»¹⁹. Από το σύνολο των σημαντικών στοιχείων αυτών – αποκλείοντας τον θόρυβο - προκύπτουν τα δεδομένα ως σημεία. Τα σημεία δημιουργούν ομάδες δεδομένων που απεικονίζονται ως βέλη – ανύσματα, και είναι τα κοινωνικά γεγονότα, των οποίων η συνισταμένη αποτελεί το κοινωνικό φαινόμενο (εικ.3).

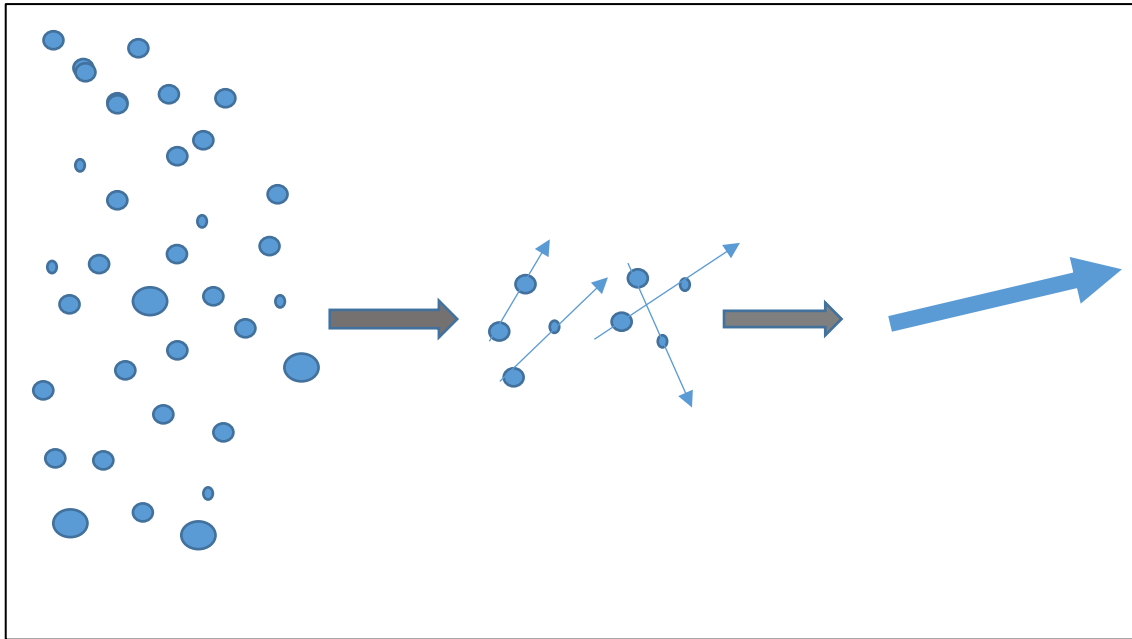
Βέβαια, το μεθοδολογικό αυτό πρότυπο παρουσιάζει μια κυκλική διαδικασία που διαφεύγει από την επιλεγμένη αυτή απεικόνιση, καθώς πρόκειται για «έναν διαλεκτικό κύκλο θεωρίας και δεδομένων»²⁰, που ανανεώνεται πολυεπίπεδα.

---

¹⁸ Χτούρης, Σ. (2019) Η δυναμική αμφίδρομη σχέση Εμπειρικών Δεδομένων και Θεωρητικών Εννοιών. Ένα πλαίσιο για την Καταγραφή και την Κατανόηση Των Κοινωνικών Φαινομένων. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. 151

¹⁹ Χτούρης, Σ., ό.π. σ 140

²⁰ Χτούρης, Σ., ό.π. σ 150

Εικόνα 3: Απεικόνιση Εμπειρικού Διαλεκτικού Ρεαλισμού

Ερευνητικός Σχεδιασμός

Ο ερευνητικός σχεδιασμός της παρούσας έρευνας είναι ευέλικτος και έχει χαρακτήρα ποιοτικό. Ο ποιοτικός της χαρακτήρας διαφαίνεται καθώς ενδιαφερόμαστε για το νόημα που δίνουν οι άνθρωποι στις πράξεις τους, γίνεται σε πραγματικές συνθήκες και η προσπάθεια ασφαλών συμπερασμάτων δεν καθοδηγείται από μαθηματικούς υπολογισμούς και τη στατιστική επιστήμη. Συγκεκριμένα, στην παρούσα εργασία πρόκειται για ένα συνδυασμό εθνογραφικής και φαινομενολογικής μελέτης, χρησιμοποιώντας και το μεθοδολογικό πρότυπο του Εμπειρικού Διαλεκτικού Ρεαλισμού. Η εθνογραφική μελέτη διαφαίνεται στην προσπάθεια εμβάθυνσης στο πεδίο, καθώς χαρακτηρίζεται από τη συμμετοχική παρατήρηση και τη μελέτη μιας σύγχρονης κοινότητας στην προσπάθεια να συλλάβουμε πολιτισμικές και πολιτικές κοινωνικές πρακτικές υπό το πρίσμα ενός τραυματικού κοινωνικού πολιτικού ιστορικού γεγονότος που ανήκει στο παρελθόν και του αντίστοιχου θεσμικά κατοχυρωμένου και οριοθετημένου τόπου μνήμης, ο οποίος περιβάλλεται και αποτελεί πόλο έκφρασης δημιουργικών, καλλιτεχνικών και παρεμβατικών επιτελέσεων τέχνης από διαφορετικά πεδία και σε διαφορετικό χρόνο, αλλά παράλληλα αποτελεί και εστία μιας διαρκούς και δυναμικής κοινωνικοπολιτικής αντιπαράθεσης. Η φαινομενολογική μελέτη διαφαίνεται από το βάθος των συνεντεύξεων σε ένα μικρό τμήμα ανθρώπων για

να διερευνηθούν τα νοήματα σε σχέση με τα φαινόμενα που μας ενδιαφέρουν²¹ (Ισαρη & Πουρκός). Ο εμπειρικός διαλεκτικός ρεαλισμός οδηγεί σε μια κυκλική και ανατροφοδοτούμενη διαδικασία έτσι ώστε να διερευνηθούν και να αναδειχθούν τα κοινωνικά φαινόμενα στην έρευνα.

Ερευνητικές Μέθοδοι - Εργαλεία²²

Μέσα στη διαδικασία της έρευνας δράσης έχουν ενταχθεί ως ερευνητικές μέθοδοι: η συμμετοχική παρατήρηση, η συνέντευξη και οι καλλιτεχνικές πρακτικές μέσω του σχεδιασμού ενός διαδραστικού διαδικτυακού παιχνιδιού περιπλάνησης που περιέχει κείμενο, ερωτήσεις και εικόνες. Αυτή η σύνθετη διαδικασία στοχεύει στη δημιουργία ενός εικαστικού προϊόντος με στόχο να θέσει έναν προβληματισμό και μια σειρά συνδέσεων. Η συμμετοχική παρατήρηση έγινε με συμμετοχή και παρουσία στο πεδίο, καταγραφή σημειώσεων και αποκαλύπτοντας την ιδιότητα μου αυτή. Οι συνεντεύξεις είναι ελεύθερες/ μη δομημένες²³ και χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στη συνέντευξη. Συγκεκριμένα, οι συνεντεύξεις έχουν ένα αρχικό προσχέδιο γύρω από τις θεματικές τους κι έχουν μεγάλη διάρκεια²⁴, ενώ δεν πραγματοποιήθηκαν συμπληρωματικές συνεντεύξεις στους ίδιους ανθρώπους. Πιο συγκεκριμένα, αυτές που αφορούν τους πιο ηλικιωμένους συνομιλητές, χαρακτηρίζονται ως βιογραφικές με μια έμφαση στον τόπο, στο μπλόκο και στη Μάντρα. Η μια μάλιστα από τις δύο αυτές συνεντεύξεις είναι περιπατητική και πραγματοποιήθηκε στην Κοκκινιά με «οδηγό» τον συνομιλητή. Ο συνομιλητής επέλεξε τη διαδρομή που διαγράψαμε μαζί. Ουσιαστικά, αποτελεί περισσότερο μια διαλογική διαδικασία σε μια προσπάθεια να διερευνήσω τη μνήμη και τη σχέση με τη Μάντρα, το μπλόκο και την ευρύτερη περιοχή. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η περιπατητική συνέντευξη δεν άλλαξε μόνο την αφήγηση, η οποία σε μια στατική κατάσταση θα ήταν διαφορετική, αλλά και τον τρόπο της αφήγησης των βιωμάτων, καθώς τα εμπόδια, οι συναντήσεις, τα κτίρια δημιούργησαν διαφορετικούς συνειρμούς και ίσως λιγότερο συμπυκνωμένες αφηγήσεις. Η σταθερότητα και η σχετική ακινησία του περιβάλλοντος της συνέντευξης δίνει στον αφηγητή μια άλλη δυνατότητα εμβάθυνσης, η οποία όμως ίσως να εξισορροπείται από τη δυναμική της περιπατητικής

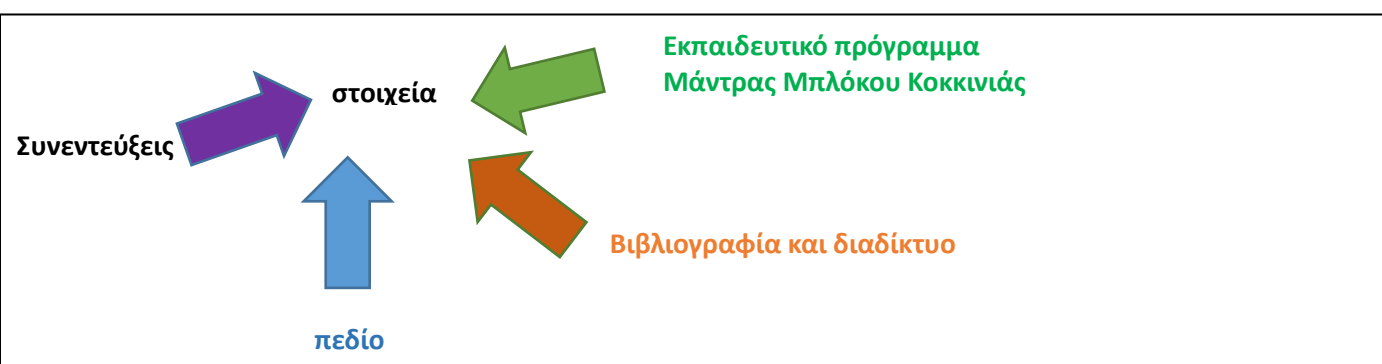
²¹ Ισαρη, Φ. & Πουρκός, Μ., *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

²² Ζήση, Αν., *Διάλεξη: Ερευνητικό σχέδιο* – ΠΜΣ – Οκτώβρης 2018

²³ Ειδικά οι βιογραφικές συνεντεύξεις αφήνονται σχεδόν εξ ολοκλήρου στους συνομιλητές.

²⁴ κυμαίνονται περίπου από 45 λεπτά έως 2 ώρες

συνέντευξης που είναι πιο ζωντανή και πιο διαδραστική σε σχέση με τον χώρο κίνησης, τις διαδρομές και τον τρόπο συν-κίνησης με το συνομιλητή, καθώς η υλικότητα του χώρου στον οποίο κινούμασταν ενεργοποίησε μια σειρά από πολλαπλές ενθυμήσεις. Άλλωστε η θέα των κτιρίων και των δρόμων εκκινούν ερωτήσεις στον ερευνητή και ξυπνούν μνήμες στο συνομιλητή. Σημειώνεται ότι η δεύτερη βιογραφική συνέντευξη είχε την ιδιαιτερότητα ότι λόγω της ηλικίας της συνομιλήτριας, που ήταν μεγαλύτερη των 90 ετών, και λόγω της εισόδου μου στο σπίτι της χωρίς κάποιες ιδιαίτερες συστάσεις έλαβε χώρα παρουσία του γιου της ο οποίος έπαιξε και αυτός το ρόλο του συνομιλητή – διαμεσολαβητή μάλλον - στο φόντο της συνέντευξης. Οι άλλες δυο συνεντεύξεις είναι ακόμη πιο ελεύθερες και προσπαθούν να διερευνήσουν περισσότερο τη μεταμνήμη και το πώς επηρεάζουν τα άτομα οι πολιτικές και καλλιτεχνικές πρακτικές στις οποίες εμπλέκονται, αλλά και πόσο οι μεταμνήμες τους αυτές τους έχουν οδηγήσει σε κάποιες επιλογές έρευνας της ιστορίας. Η τελευταία συνέντευξη αφορά τη λειτουργία του μνημείου της Μάντρας και τις συνδέσεις που αναπόφευκτα δημιουργούνται σε συνδυασμό με τη συμμετοχή στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που η συνομιλήτρια πραγματοποιεί στη Μάντρα. Το διαδραστικό παιχνίδι που σχεδιάζεται είναι μια απόπειρα χρήσης της βιωματικής εμπειρίας στο πεδίο, της πληροφορίας και της εμπάθυνσης σε σχέση με τις πρακτικές που υιοθέτησα, προκειμένου η γνώση και οι κοινωνικές καλλιτεχνικές πολιτικές πρακτικές γύρω από τη Μάντρα να διευρυνθούν και να ενισχυθούν, έχοντας συνεχώς τις έννοιες της αντίστασης και του φασισμού - ναζισμού σε δεύτερο πλάνο. Παράλληλα, εκτός από τις σημειώσεις και το ημερολόγιο που διατήρησα καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και της συγγραφής, έγινε καταγραφή κυρίως με φωτογράφιση – στατικές εικόνες - στο χώρο, αλλά και με σκιτσογράφιση.

Εικόνα 4: Πηγές συλλογής δεδομένων

Επομένως, σε αυτή την έρευνα εφαρμόζεται μια μικτή μεθοδολογία κάτω από τη σκέπη της συμμετοχικής έρευνας δράσης. Τα στοιχεία που συνεχώς προκύπτουν από τη διαδικασία οδηγούν σε μια νέα παρουσίαση του συνοικισμού, της «Μάντρας» και των καλλιτεχνικών και πολιτικών μορφών και πρακτικών αντίστασης και μνήμης σε μια προσπάθεια αλλαγής της αντίληψης, επαναθέσης και αναστοχασμού σχετικά με τη Μάντρα, προκειμένου να επικαιροποιηθεί ο αφηγησιακός συμβολισμός της Μάντρας.

Οι άνθρωποι με τους οποίους συνομίλησα σχετίζονται με την περιοχή της Νίκαιας, μέσω της εργασίας τους, της κατοικίας τους ή της καταγωγής τους και των βιωμάτων τους. Οι συνομιλητές προσκλήθηκαν με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας – ο ένας με τον άλλον, μετά από σχετική συζήτηση και δια ζώσης επικοινωνίες, αλλά και ως αποτέλεσμα της έρευνας πεδίου στην ευρύτερη γειτονιά. Από τις συνεντεύξεις προκύπτουν κάποια στοιχεία που συμπληρώνονται με την ενδελεχή και διαδικτυακή βιβλιογραφική έρευνα και την έρευνα πεδίου σε μια προσπάθεια να συνδεθεί δημιουργικά το παρόν ή αν θέλετε το πρόσφατο παρελθόν της περιοχής (μιας αστικής περιοχής 100 ετών) με το παρελθόν. Ουσιαστικά οι συνεντεύξεις από μόνες τους αποτελούν έμπνευση και αφηγηρία έρευνας, καθώς αναδεικνύουν πολλά βασικά στοιχεία τόσο της έρευνας, όσο και «δράσης». Η συμμετοχική παρακολούθηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που διεξάγονται στο πλαίσιο λειτουργίας του Μουσείου - Μνημείου Μάντρας Μπλόκου Κοκκινιάς και απευθύνονται κυρίως σε σχολεία, αλλά και σε ΚΑΠΗ της περιοχής έδωσε κάποια επιπλέον πολύτιμα στοιχεία στη διεξαγωγή της έρευνας καθώς απευθυνόταν σε ένα σχετικά πολυπληθές κοινό και κυρίως σε παιδιά.

Η εργασία ακολουθώντας την διαπολιτισμική εκπαιδευτική εκδοχή της συμμετοχικής έρευνας δράσης εντάσσεται σε μια ήδη υπάρχουσα και επαναλαμβανόμενη πρακτική που ακολουθεί ένας θεσμός ή μια παραλλαγή της πρακτικής του²⁵. Η δράση συνοδεύεται από τη συλλογή υλικού και την έρευνα πεδίου. Είναι ένα έργο ερευνητικού χαρακτήρα, που κάνει χρήση του στοιχείου του ντοκουμέντου σε μια προσπάθεια να συμπλέξει τις προσωπικές ιστορίες πραγματικών ανθρώπων με την επίσημη εθνική ιστορία, ώστε να αναστοχαστούμε πάνω στα γεγονότα και την αντίληψη μας για αυτά. Βασικός άξονας της παρούσας μελέτης είναι η παραγωγή ενός ηλεκτρονικού παιχνιδιού περιπλάνησης που χρησιμοποιώντας αφηγηρίες από την αφήγηση των συνεντεύξεων,

---

²⁵ Ζήση Α., Χτούρης, Σ., *Η έρευνα δράσης σε κοινωνικά πεδία* (κείμενο από το ΔΠΜ)

από την παρατήρηση και την έρευνα πεδίου στο Μνημείο, από τη μελέτη της έρευνας πεδίου στην Κοκκινιά (και την ευρύτερη Νίκαια) και σε συνδυασμό με σχετική βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα θα διερευνά το τοπίο, το μνημείο και το υπαρκτό φασισμός - μεταφασισμός, ναζισμός – νεοναζισμός στην περιοχή στο παρόν και στο παρελθόν.

Βασικές έννοιες

A) Μνήμη

Πώς θυμόμαστε κάτι που δεν έχουμε ζήσει; / Τί μνήμες έχουν οι ταυτότητες μας;

Η μνήμη είναι μια κοινωνική κατασκευή. «Ο Pierre Janet προσεγγίζει τη μνήμη ως μια εξέλιξη των κοινωνικών σχέσεων και ως ένα “κοινωνικό γεγονός”»²⁶. Η μνήμη εξελίσσεται μέσα σε ένα πλαίσιο επικοινωνιακών διεργασιών και έχει ρόλο ρυθμιστικό και κανονιστικό σε σχέση με τις αναπαραστάσεις του παρελθόντος.

Παρατηρώντας και ερευνώντας κανείς τις μέλισσες, μπορεί να γνωρίσει ότι υπάρχουν ποσότητες δηλητηρίου, υποθανατηφόρες όπως ονομάζονται, που δεν τις σκοτώνουν, αλλά τους προκαλούν προβλήματα μνήμης και μάθησης. Έτσι, αποπροσανατολίζονται, αποδυναμώνονται και αποτελούν εύκολη λεία. Κάτι πολύ σχετικό μοιάζει να συμβαίνει και στον άνθρωπο και τους δικούς του κώδικες μνήμης! Η μνήμη των ανθρώπων είναι δομικό στοιχείο της ύπαρξης τους και είναι σημαντικό να προσδιορίζεται από αληθινά γεγονότα, ώστε να μην αποτελούν οι ίδιοι «εύκολη λεία»! Η έννοια της μνήμης των ανθρώπων σχετίζεται με τη γνώση και πυροδοτεί τη σκέψη συνδέοντας και συνδυάζοντας τα γεγονότα. Η γνώση της ιστορίας μπορεί να διατηρεί μια συλλογική μνήμη στο σήμερα. Ο Μαρκ Μπλοχ αναφέρει ότι «η γνώση του παρελθόντος είναι κάτι το προοδευτικό, το οποίο βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχούς μεταμόρφωσης και τελειοποίησης, εμπλουτίζοντας την εικόνα μας για το παρελθόν»²⁷. Πλησιάζοντας όμως τη γνώση και ακουμπώντας σε αυτήν αποφεύγουμε

²⁶ Μαντόγλου, Α., (2010) *Κοινωνική μνήμη κοινωνική λήθη Έκδηλες και λανθάνουσες μορφές κοινωνικής σκέψης*, Αθήνα: Πεδίο, σ37

²⁷ Bloch, M., (1994) *Απολογία για την Ιστορία, το επάγγελμα του ιστορικού*, Αθήνα: Εναλλακτικές

σε ένα βαθμό τη διαρκή ανακατασκευή των γεγονότων - με ό,τι μας βολεύει να θυμόμαστε και με ό,τι μας βολεύει να μεταφέρουμε στη λήθη - καθώς εμπλουτίζουμε τις αισθήσεις μας και τις ενθυμήσεις μας με αδιαμφισβήτητα στοιχεία που κινητοποιούν και τροφοδοτούν τη σκέψη. Άλλωστε, η λήθη και η ιδεολογία της δε μπορούν ούτε να γιατρέψουν πληγές και τραύματα, ούτε να αποτελέσουν απαντήσεις στα συνεχή ερωτήματα που μας θέτει το μυαλό μας.

Είναι γνωστό ότι, η μνήμη δεν είναι μια επανάληψη, δεν αναπαράγει, ούτε είναι παθητικός δέκτης, παρά είναι μια διαλεκτική και συνεχής εμπειρία, όπως άλλωστε συμβαίνει και με τη γνώση. Για αυτό το λόγο πολύ συχνά γεγονότα του παρόντος ανατροφοδοτούν τη σκέψη μας σχετικά με το παρελθόν, αλλά και τη διάθεση μας να το ερευνήσουμε. Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον συνομιλούν εντός της μνήμης και αναδημιουργούν κατά τη διάρκεια της ζωής μας την ταυτότητα μας, που χρόνο με το χρόνο ανασυντάσσεται. Τα κοινωνικά πλαίσια της μνήμης, όπως η οικογένεια, το σχολείο, η θρησκεία ή η αθεΐα, τα επαγγέλματα μας κατευθύνουν την ταυτότητα μας. Ο χρόνος, ο χώρος και το ταξικό πλαίσιο ή, αν θέλετε, η κοινωνική διαστρωμάτωση²⁸ αποτελούν καθοριστικές συνιστώσες της μνήμης. «Αυτό που ονομάζουμε πλαίσιο της μνήμης μπορεί να είναι και μια σειρά ιδεών και κρίσεων, καθώς ένα γεγονός που ανήκει στο παρελθόν μπορεί να γίνει μάθημα ή ένα πρόσωπο που δεν υπάρχει πια αποτελεί ενθάρρυνση ή προειδοποίηση»²⁹.

« για τον πατέρα μου τα κατορθώματα του; [...] ήτανε τέτοιος άνθρωπος, ηρωποιήθηκε στα μάτια μου... »³⁰

Επειδή πάντα ο χρόνος είναι ο παροντικός, και από αυτό κανείς δεν μπορεί να ξεφύγει, αυτός ο χρόνος είναι που καθορίζει και το φως στη μνήμη μας. Αν η μνήμη μας ήταν μια θεατρική παράσταση πού θα φωτίζαμε εμείς ως σκηνοθέτες, ποιος θα ήταν ο φωτιστής μας και ποιοι οι κεντρικοί ήρωες;

Εκδόσεις σ83.

²⁸ Αναφορά σε διάλεξη της Ζήση Αν. για τις κοινωνικές ανισότητες

²⁹ Halbwachs, M., (2013) *Τα κοινωνικά πλαίσια της μνήμης*, (μετ. Ζέη Ελ), Αθήνα: Νεφέλη, σ318.

³⁰ Συνέντευξη Π.Γκ., 2019

Εικόνα 5: "People you love", Εγκατάσταση του καλλιτέχνη Robert Montgomery³¹, De La Warr Pavilion, East Sussex, 2018

Αυτό αποφασίζεται καθημερινά και κατά τη διάρκεια της ζωής μας με λιγότερο ή περισσότερο συνειδητές επιλογές μνήμης και λήθης. Επομένως, «η μνήμη δε νοείται απλώς ως ένα μέσο σύνδεσης μας με το παρελθόν, αλλά ως ένα μέσο επαν – αναπαράστασης που ανήκει πάντοτε στο παρόν»³² (Πετσίνη, 2016). Στόχος είναι να δώσουμε κι άλλο φως σε αυτές τις αναπαραστάσεις!

«Η κοινωνική μνήμη ορίζεται ως η μεταβίβαση από γενιά σε γενιά των γεγονότων που επέφεραν ανατρεπτικές αλλαγές στο άτομο ή στην κοινωνία» αναφέρει η Άννα Μαντόγλου στον πρόλογο του βιβλίου «Η συλλογική μνήμη». Ο άνθρωπος που ασχολείται και γράφει σε αυτό το βιβλίο για τη μνήμη και την κοινωνική της διάσταση είναι ο Χάλμπακς. Ο Χάλμπακς, ο οποίος άφησε την τελευταία του πνοή σε ναζιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης, αναφέρει ότι

«οι κοινωνίες συλλέγουν εμπειρίες, γνώσεις, κανόνες και αξίες και τις κληροδοτούν στις επόμενες γενιές. Αυτή η ικανότητα των κοινωνιών, το να διατηρούν δηλαδή την κληρονομιά τους και να τη μεταδίδουν στα μέλη τους, δείχνει την προσπάθεια τους να διατηρήσουν την ταυτότητα τους και τη συνοχή τους μέσα στο χώρο και το χρόνο. Στην κοινωνική μνήμη υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος».³³

Τα μνημονικά προϊόντα που παράγει η επίσημη ιστορία, οι ταυτότητες μας, οι αναπαραστάσεις και η ιδεολογία διαδρούν και ίσως να καταφέρουμε να τα κατανοήσουμε ρίχνοντας το βλέμμα μας και μελετώντας τους δρώντες - τους αρχικούς δημιουργούς τους, που δεν είμαστε πάντα εμείς οι ίδιοι. Οι μνήμες κατασκευάζουν

31 Ο καλλιτέχνης – ποιητής Ρόμπερτ Μοντγκόμερϋ [Robert Montgomery] με τα εικαστικά του έργα δημιουργεί ποίηση την οποία τοποθετεί στο δρόμο. Ξεκίνησε από στάσεις λεωφορείων και συνέχισε με μεγαλύτερες εγκαταστάσεις – φωτεινές πινακίδες.

32 Πετσίνη, Π., (2016) *Τόποι Μνήμης*, Αθήνα: Ελληνικό Κέντρο Φωτογραφίας, σ27

ταυτότητες και οι ταυτότητες μνήμες διατηρώντας μια αλληλένδετη σχέση. Μαζί υφαίνουν μια διαδικασία κοινωνικοποίησης και ιδεολογικοποίησης των μελών μιας κοινωνίας³³. Από την άλλη, η κοινωνική ταυτότητα δομείται παράλληλα από αισθήματα, πάθη, στοιχεία σχέσεων και χειρονομιών, μέρη της ψυχής, υποκείμενα, πρόσωπα, όπως αναφέρει και ο Pierre Lévy στο βιβλίο του «Δυνητική Πραγματικότητα»³⁴ (Lévy, 2001). «Η επιλογή των στοιχείων που θα διατηρηθούν στη μνήμη εξαρτάται από τις πεποιθήσεις, τις στάσεις, το ιδεολογικό και αξιακό σύστημα που το κοινωνικό υποκείμενο έχει εσωτερικεύσει, στη βάση των οποίων ορίζεται η ταυτότητα κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησης του»³⁵. Αντιστρέφοντας αυτή τη σχέση, θα λέγαμε ότι «η μνήμη υπαγορεύει τις στάσεις και τις συμπεριφορές μας»³⁶ (Μαντόγλου, 2010). Η μνήμη χτίζει τη δημιουργική κριτική σκέψη, και καλλιεργεί την πολιτική συνείδηση³⁷ (Παπαδημητρίου, 2015). Η μνήμη και η κοινωνική μας ταυτότητα είναι δυο στοιχεία που αλληλοτροφοδοτούνται. Παράλληλα με τη συλλογική μνήμη, που σχετίζεται με μια προκρίνουσα ιστορία ή ένα καταγεγραμμένο γεγονός, επίσης υπάρχουν και οι πολλαπλές ατομικές μνήμες που συμπληρώνουν τη λήθη και τη μνήμη και δημιουργούν μια νέα σχέση με την ιστορία.

Μπορούν όμως οι αφηγήσεις και οι τραυματικές εμπειρίες και εικόνες να συμπεριληφθούν στον όρο «συλλογική μνήμη» ή θα ήταν προτιμότερη η έννοια «κοινωνική μνήμη», καθώς λαμβάνει υπόψη και τη μελέτη των κοινωνικών πλαισίων ανάδυσης των αφηγήσεων; Βοηθά η έννοια «συλλογική μνήμη» στην κατανόηση της επεξεργασίας και ερμηνείας του τραύματος; Αυτά είναι κάποια από τα ερωτήματα που προέκυψαν από την ανάγνωση του βιβλίου «Η μακρά σκιά της δεκαετίας του '40».

Όταν θυμόμαστε ένα γεγονός και εννοούμε τη μνήμη μας θα πρέπει να την ορίσουμε ως μια βιωμένη εμπειρία και όχι σα μια γνώση, μια μάθηση. Επίσης όταν αναφερόμαστε στην ιστορία, βλέπουμε σε αυτήν μια διακριτή ενότητα γεγονότων και χρονολογιών και όχι απλά μια αλληλουχία γραμμική. Η ιστορία δεν αρκείται σε αποσπασματικές περιγραφές που είναι ατελείς και σχηματικές. «Η συλλογική μνήμη (διακρίνοντας την από την ιστορία) δε συγκρατεί από το παρελθόν παρά όσα είναι

---

³³ Halbwachs, M. (2013) *Η συλλογική μνήμη*, ((Μετ. Πλωτά Τ. – Επιμέλεια - Πρόλογος: Μαντόγλου Α.-1968 Πρωτότυπο). Αθήνα: Παπαζήση, σ22,23

³⁴ Lévy, P., (2001) *Δυνητική πραγματικότητα*. (Μ. Καραχάλιος Μεταφρ.) Αθήνα: Κριτική ΑΕ

³⁵ Μαντόγλου, Α., (2010) *Κοινωνική μνήμη κοινωνική λήθη Εκδηλες και λανθάνουσες μορφές κοινωνικής σκέψης*, Αθήνα: Πεδίο

³⁶ Μαντόγλου, Α., ό.π., σ133,194

³⁷ Παπαδημητρίου, Δ., (2015) *Περί κοινωνικής μνήμης και ιστορίας. Σκέψεις για την 28^η Οκτωβρίου* – κείμενο από το βιβλίο: *Η μακρά σκιά της δεκαετίας του 40 – Πόλεμος κατοχή Αντίσταση Εμφύλιος*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ311, 312

ακόμη ζωντανά ή ικανά να ζήσουν στη συνείδηση της ομάδας που τη συντηρεί». ³⁸
Πάντα η ιστορία συμπληρώνεται από το βίωμα. «Σε κάθε πράξη μνήμης υπάρχει ένα
ιδιάζον στοιχείο: η ίδια η ύπαρξη μιας αυτάρκους ατομικής συνείδησης». ³⁹

«Πέρα από τις γκραβούρες και τα βιβλία, το παρελθόν έχει αφήσει πολλά ίχνη,
συχνά ορατά στη σημερινή κοινωνία, και τα οποία συλλαμβάνει κανείς στις
εκφράσεις των ανθρώπων, στην όψη των τόπων ακόμη και στον τρόπο σκέψης
και αίσθησης, έχουν συντηρηθεί ασυνείδητα και αναπαράγονται από τα τάδε
άτομα στους δεινά κύκλους. Συνήθως δεν προσέχουμε τέτοια πράγματα. Αρκεί
όμως να στραφεί η προσοχή μας σε εκείνη την πλευρά για να αντιληφθεί ότι
οι σύγχρονες συνήθειες στηρίζονται σε παλιότερα στρώματα που δίνουν
καρπούς σε πάμπολλους τρόπους». ⁴⁰

Αυτό που έχει σημασία να θυμόμαστε είναι ότι όταν μια κοινωνία περνά μια κρίση,
μια βαθιά αλλαγή, η μνήμη λειτουργεί σαν συνδετικός κρίκος των δύο διάδοχων
περιόδων. Σε σχέση με τη μνήμη, ο Μαρκούζε γράφει κόντρα στη λήθη ότι «η
ανάμνηση του παρελθόντος μπορεί να φέρει στην επιφάνεια επικίνδυνες σκέψεις και
το κατεστημένο φαίνεται να φοβάται τα ανατρεπτικά περιεχόμενα της μνήμης» ⁴¹
(Κακούτσι, 2019). Όταν λοιπόν, μια κοινωνία υφίσταται μια βαθιά αναδιάταξη,
φαίνεται πως η μνήμη χάνει τη γραμμική συνέχεια του χρόνου και μεταπηδά με τρόπο
ασυνεχή και διασχίζει τις αναμνήσεις ανεμπόδιστα από το χρόνο!

Μήπως ο τόπος θυμάται;

Η μνήμη πολλές φορές για να συγκροτηθεί αγκιστρώνεται σε έναν τόπο κι ο τόπος
συχνά καθορίζει, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, τις υπάρξεις που κινούνται μέσα
σε αυτόν. Ακόμη κι ένα «άψυχο» αντικείμενο προσλαμβάνεται διαφορετικά ανάλογα
με το πλαίσιο και τον τόπο συνεπακόλουθα στον οποίο παρουσιάζεται ή εμφανίζεται.
Ένα έργο τέχνης ή ένα μνημονικό αντικείμενο δημιουργεί τελείως διαφορετική μνήμη,
ανάλογα με τον τρόπο, τον τόπο και τον χώρο στον οποίο παρουσιάζεται και
ουσιαστικά ωθεί τον τόπο να θυμηθεί!

---

38 Μαντόγλου, Αν., ό.π. σ104

39 Μαντόγλου, Αν., ό.π. σ84

40 Μαντόγλου, Αν., ό.π σ91

41 Κακούτσι, Π., (2019). *Ολτρετορέντε. Μια καθόλου συνηθισμένη αντιφασιστική ιστορία.* (Ζήκος, Β.,
Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Απρόβλεπτες, εισαγωγή.

Εικόνα 6: γλυπτό σε πέτρα του Μιχάλη Κάσση, μέσα στη Μάντρα, 2019 (φωτ. ΜΠ)

Το 1977, η Μαρία Καραβέλα⁴², επιλέγει και συμφωνεί με δεκαπέντε Δήμους γύρω από την Αθήνα για τη διάθεση της πλατείας της περιοχής τους και τη συμπαράστασης τους στην επιτέλεση ενός μεγάλης κλίμακας συνθετικού έργου δρόμου και θέμα του συνολικού έργου που αναμένεται να παρουσιάσει την Εθνική Αντίσταση. Οι δεκαπέντε Δήμοι ήταν λαϊκές συνοικίες και είχαν συνδεθεί με την Εθνική Αντίσταση. Το έργο τελικά παρουσιάστηκε στις 27 Ιουνίου του 1979 μόνο στην Πλατεία Αγίου Νικολάου της Κοκκινιάς⁴³ (Γερογιάννη, 2015).

Ποιες θα μπορούσαν να είναι οι πολλαπλές αναγνώσεις της μνήμης σε έναν τόπο; Ή και το αντίστροφο: ποιες θα μπορούσαν να είναι οι πολλαπλές αναγνώσεις του τόπου σε μια μνήμη; Ξεκινώντας από την πρώτη προσέγγιση, όλα τα υλικά στοιχεία που απαρτίζουν τον τόπο: κτίρια – σπίτια, εκκλησίες, σχολεία, ιδρύματα, στέκια, μνημεία, ο δημόσιος χώρος – πλατείες, πάρκα, παιδικές χαρές, πεζοδρόμια, ανοιχτά θέατρα και υπαίθριοι χώροι αναψυχής, αποτελούν μνημονικά σημάδια που συχνά έχουν και μια ιστορικότητα. Ακόμα και τα υλικά με τα οποία είναι δομημένα δίνουν διαφορετική χροιά στη μνήμη. Η πέτρα αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα υλικού που συνδέεται με τη μνήμη λόγω των ιδιοτήτων της, όπως είναι η συνήθης αντοχή της στο χρόνο, αλλά και η λάξευση της από τους ανθρώπους μέσα στο πέρασμα των χρόνων

⁴² Η Μαρία Καραβέλα (1938 – 2012) ήταν ζωγράφος, αγιογράφος και από το 1970 και μετά ασχολείται με τους «χώρους» και τη «συνθετική τέχνη», όπως τα ονομάζει η ίδια, εικαστικές παραστάσεις, δημιουργώντας το Σύγχρονο Ερευνητικό Κέντρο Τέχνης Κορίνθου (1980-1982), την πρώτη σχολή περφόρμανς στην Ελλάδα. (<http://feministiga.net/exw-mia-kardia-poy-mena-mono-theama-den-xortainei/>)

⁴³ Γερογιάννη, Ε. (2015). *Ζωντανή τέχνη για μια νεκρή ιστορία: Η κοκκινιά της Μαρίας Καραβέλα ως εκπαιδευτικό πολυθέαμα Στο Συλλογικό, ΜΚ, Μαρία Καραβέλα/ Maria Karavela*. Αθήνα: AICA HELLAS, σ33.

που τη συνδέει με τον ανθρώπινο πολιτισμό. Συνεχίζουν να εμπεριέχονται τα υλικά στοιχεία μέσα στη μνήμη μας όταν παύουν να υπάρχουν ή όταν απομακρυνόμαστε από αυτά και τί μορφές παίρνουν; Η δεύτερη προσέγγιση μας δείχνει ότι ένας τόπος μπορεί να είναι καταχωρημένος σε μια μνήμη μέσα από μια ανάμνηση, μια μυρωδιά, μια ιστορία, μια γνωριμία με έναν άνθρωπο, ένα γεγονός. Όλα αυτά τα στοιχεία – και των δυο προσεγγίσεων - αποθηκεύουν, διατηρούν και ανασύρουν τη μνήμη και αποτελούν τον εξοπλισμό της.

Οι άνθρωποι επιλέγουν τον τόπο ή μήπως σε ένα βαθμό τους επιλέγει κι ο τόπος; Τα υλικά στοιχεία του τόπου είναι στοιχεία που συχνά ενδυναμώνουν την ταυτότητα του ανθρώπου αποτρέποντας τον από μια ατομική ματιά του κόσμου και από μια απομόνωση στον εαυτό του και προσδίδοντας του ένα κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο μπορεί να υπάρχει, ακόμη κι όταν απομακρύνεται από αυτά. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργούνται φάσματα από πολιτισμικά και ηθικά πρότυπα που επεξεργάζεται αναπτύσσοντας την ταυτότητα του. Αλλά μήπως μπορεί κι ο ίδιος ο τόπος να γίνει «αντικείμενο»⁴⁴, όπως το αντιμετωπίζει και το ορίζει ο Pierre Lévy στο βιβλίο του «Δυνητική Πραγματικότητα»; Το αντικείμενο ορίζεται ως ο δεσμός ή ο καταλύτης της δημιουργίας μιας νοήμονος συλλογικότητας και επομένως της συλλογικής νοημοσύνης. Ενδυναμώνονται οι κοινωνικές σχέσεις ως αποτέλεσμα της «κυκλοφορίας» του; Μπορεί ίσως, με τη βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας, ένας τόπος να κυκλοφορήσει!

Να δούμε ποιος θα φαγωθεί

Σύμφωνα με τον Jeffrey Alexander, πολιτισμικό τραύμα διαμορφώνεται μόνο όταν τα μέλη μιας κοινωνίας νιώθουν ότι ένα συγκεκριμένο γεγονός επηρεάζει τη συλλογική τους συνείδηση και ταυτότητα, και άρα έχει καθοριστική επίδραση στο μέλλον τους ως κοινωνικό σύνολο.⁴⁵ Σε αυτήν την περίπτωση, τα μέλη μιας κοινότητας έχουν υποστεί ένα φριχτό γεγονός που έχει αφήσει ανεξίτηλα σημάδια στη συνείδηση, στις μνήμες τους και στην ταυτότητα τους, έχοντας ενώσει αναπόσπαστα παρελθόν, παρόν και μέλλον μέσα από μια ή και περισσότερες αφηγήσεις. Το πολιτισμικό τραύμα νοηματοδοτείται κοινωνικά και μπορεί να χαρακτηριστεί ως κοινωνικό – πολιτισμικό

⁴⁴ Lévy, P., (2001). *Δυνητική πραγματικότητα*, (Μετ. Καραχάλιος, Μ.) Αθήνα: Κριτική ΑΕ, σ158-172

⁴⁵ Δεμερτζής, Ν., & Ρουδομέτωφ, Β. (2015). Πολιτισμικό τραύμα: Μια προβληματική της πολιτισμικής κοινωνιολογίας. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 28, 1-19.

τραύμα, αποτελώντας ένα ολικό κοινωνικό γεγονός, καθώς αποσπάται από τον ατομικό βίοκοσμο και μεταφέρεται στη δημόσια σφαίρα. (Δεμερτζής & Ρουδομέτωφ, 2015).

Πάνω σε αυτό το φαινόμενο του τραύματος χτίζονται συνεχώς γέφυρες από αναπαραστάσεις και άλλα καθοριστικά κοινωνικά, πολιτικά, πολιτισμικά και κοινωνικά γεγονότα που αναδιαμορφώνουν και ανανοηματοδοτούν το τραύμα, μετατοπίζοντας, ανοίγοντας ή και επουλώνοντας το. Πώς όμως αυτή η σειρά των γεγονότων μπορεί να οδηγήσει στην επανεμφάνιση του τραύματος ή καλύτερα στην ανατροφοδότηση της ίδιας ρίζας από την οποία προήλθε το τραύμα; Ποιο κενό, ποια λήθη ή ποια λανθασμένη μνήμη πότισε αυτή τη ρίζα, που μοιάζει σαν η μνήμη να μην σεργιάνησε ποτέ εκεί;

Το παλιό και το νέο τραύμα σε κάθε περίπτωση ανατροφοδοτούν τη μνήμη και τις αναπαραστάσεις μας, είτε γίνεται αντιληπτό, είτε όχι. Ένα νέο τραύμα που σχετίζεται νοηματικά και συμβολικά με το παλιό, μπορεί να υπενθυμίσει στη συλλογική μνήμη το παλιό τραύμα, να υπογραμμίσει την άγνοια, τη λήθη και τη συνειδητή διαστρέβλωση που έχει επικρατήσει, να καταδείξει εκ νέου την παγιωμένη αδικία ή καλύτερα τη μη απόδοση, θεσμικής ή μη, δικαιοσύνης, ή να προκαλέσει έναν αναστοχασμό για το ενδιάμεσο διάστημα ή την ανάγκη μιας νέας δημιουργικής έκφρασης ατομικής ή συλλογικής. Με αυτόν τον τρόπο, συνεχίζει να διατηρείται ως τραύμα ή μεταλλάσσεται – μετασχηματίζεται σε μια διαφορετική έννοια (πένθος, τελετουργικό, ηρωική ανάμνηση κ.α.) που έχει περισσότερο αναμνηστικό - εθιμοτυπικό χαρακτήρα ή ακόμη και ως μια βαθιά εγχάραξη του παλιού τραύματος που μετασχηματίζεται σε δύναμη; Τί αλλάζει από γενιά σε γενιά στο τραύμα; Παραμένει;

Σε μια κοινωνία το τραύμα – ένα τραυματικό γεγονός πολώνει τα μέλη της και διαταράσσει την οποιαδήποτε κοινωνική ταυτότητα έχουν χτίσει μέχρι τότε, η οποία συνδέεται με τις δραστηριότητες και την κοινωνική ζωή. Θα μπορούσε βέβαια ένα τραύμα να έχει και ενοποιητικό χαρακτήρα σε μια κοινότητα, καθώς συνεπάγεται μεταξύ άλλων και ένα κοινό πένθος ή μια κοινή μνήμη και ανατροφοδοτείται από μάκρο σε μικρό επίπεδο ή επίσης, να αποτελέσει σε επίπεδο συμβολικό μια αναφορά με πολιτικές, πολιτισμικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Από την άλλη πλευρά, το τραύμα σχετίζεται με τη λήθη λόγω των αρνητικών συνεπειών που έχει για τον άνθρωπο, γιατί συχνά συνδέεται με καταστάσεις που στενοχωρούν, ντροπιάζουν, διεγείρουν πάθη ή δημιουργούν ενοχές ή άλλα αρνητικά συναισθήματα. Η λήθη έχει δυο διαστάσεις: μια καλή και μια κακή. Με τη θετική και ευεργετική της διάσταση είναι ένας τρόπος διαφυγής από μια πονεμένη, δραματική ή ακατανόητη μνήμη, ένας

τρόπος απόδρασης από αναμνήσεις που βαραίνουν

«- και θυμάστε καθόλου εδώ το μπλόκο; θυμάστε καθόλου;
ε, το μπλόκο τι ήτανε; Η μέρα του μπλόκου ήτανε μία μέρα, που οι Γερμανοί περνάνε,
μαζέψανε όλο τον κόσμο...
- εσείς ήσασταν εδώ; στη γειτονιά;
Ναι εδώ. Εδώ. Εδώ. Εδώ μέσα ναι
-στο σπίτι;
εν τω μεταξύ...»⁴⁶

Το τραύμα επίσης μπορεί ακόμη και να μας θεραπεύσει, καθώς μπορεί να αποτελέσει την αρχή της κίνησης των πραγμάτων!⁴⁷ Ή επίσης, όπως λέει κι ο ποιητής - επαναστάτης Μάρκος, από τους Ζαπατίστας: «ο πόνος όταν πονάς μαζί με άλλους είναι ανακούφιση και σκιά που χαίρεται» (Μάρκος, 2018) ή όπως περιγράφεται γλαφυρά στο βιβλίο του Πίνο Κακούτσι για την ταυτότητα των συνοικιών που αντιστέκονται:

«ο καθένας ήταν μέρος ενός συνόλου, ενός όλου, έβρισκε παρηγοριά νιώθοντας αλληλέγγυος μεταξύ αλληλέγγυων, απόδιωχνε το φόβο του θανάτου και του ζοφερού μέλλοντος με το να γίνεται ένα με τους άλλους κι αυτό το αίσθημα έμοιαζε με χαρά».⁴⁸

(Κακούτσι, 2019)

Εικόνα : Μνημειακό γκράφιτι της ομάδας "political stencil" στο πρώην εργοστάσιο Καχαμάνογλου του Δήμου Κερατσινίου (14.09.2019) κατά τη διάρκεια αντιφασιστικού φεστιβάλ.

⁴⁶ Συνέντευξη Σ.Σπ, 2019

⁴⁷ Αναφορά στη διάλεξη του Ζιώγα Γ. κατά τις διαλέξεις του μεταπτυχιακού προγράμματος

⁴⁸ Κακούτσι, Π., (2019). *Ολτρετορέντε. Μια καθόλου συνηθισμένη αντιφασιστική ιστορία*. (Ζήκος, Β., Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Απρόβλεπτες, σ144

που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή στη μνήμη του Παύλου Φύσσα (φωτ. ΜΠ)

Στις συνεντεύξεις, παρατηρεί κανείς ότι τα τραυματογενή κοινωνικά συμβάντα δεν επηρεάζουν όλους τους ανθρώπους το ίδιο.

«Ανοίγουμε την πόρτα από δω πάντα. Έτσι όπως είναι το σπίτι ακριβώς ήτανε, αλλά όχι χτισμένο έτσι. Ήτανε με πλίνθους και με τέτοια. Τότε ναι... εεεε, και μόλις πέρασε ο μπαμπάς μου δεν ξέρω, δεν ήτανε οι Γερμανοί εκείνη την ώρα κοντά, πολύ κοντά... μπαίνει μέσα ο μπαμπάς μου. Τη γλίτωσε!»⁴⁹

«“Κώστα, τα παιδιά μου”. Μετά μόλις έφτασε στη μάντρα έβγαλε το σκουφί του και το ακούμπησε στη μάντρα πάνω. Την ώρα που τον σπρώχνανε. Ήτανε ντυμένος ο πατέρας μου - καλοκαίρι, 17 Αυγούστου: ξυπόλητος, το παντελόνι του, φανελάκι, την ποδιά και το σκουφάκι. Και μία καλτσοδέτα που είχε στο πόδι του το δεξί πάντα. Μία συνήθεια, ένα φετίχ. Γιατί τότε οι κάλτσες των ανδρών δεν είχανε λάστιχο, όπως τώρα. Ήτανε μέχρι εδώ πάνω και είχανε καλτσοδέτα! Όπως οι γυναίκες είχαν τις καλτσοδέτες και δεν ξέρω τι. Και έβγαζε τις κάλτσες, τα παπούτσια του, την καλτσοδέτα την άφηνε πάνω. “Άστη βρε γυναίκα». Του γκρίνιαζε. Λέει: “τι την έχεις;”. Άστηνε, μου αρέσει”. Σημαδιακό αυτό γιατί, από αυτό λοιπόν όταν έγινε η εκταφή τον γνώρισε, από την καλτσοδέτα, η οποία είχε σαπίσει μεν, αλλά...»

Άλλωστε δεν υφίστανται όλοι το κοινωνικό τραύμα με τον ίδιο τρόπο, καθώς υφίστανται διαφορετικές συνέπειες στην προσωπική τους ζωή, αλλά επίσης αποκτούν και διαφορετική προσωπική αντίληψη και βίωμα σε σχέση με ένα γεγονός.

«ε, το μπλόκο τι ήτανε; Το μπλόκο ήτανε μία μέρα, που οι Γερμανοί παίρνανε, μαζέψανε όλο τον κόσμο...
- εσείς ήσασταν εδώ; στη γειτονιά;
Ναι εδώ, εδώ, εδώ, εδώ μέσα, ναι»⁵⁰

«Όταν έγινε το μπλόκο λοιπόν και μαζεύτηκαν, εδώ, είχαν αποκλείσει τις γυναίκες Γερμανοί για να μην έρχονται και... Λοιπόν όλα αυτό ήταν απλωμένοι οι Κοκκινιώτες όλοι. Τους χώριζαν με διαδρόμους και τα λοιπά και αυτά... όλοι γονατιστοί.

- ναι

Ο ήλιος τους κοπάνανε 17 Αυγούστου καταλαβαίνετε τι γίνεται και... άρχισε να μιλάει και ο Γερμανός τι τους έλεγε ξέρω γω με τους άλλους τους ταγματασφαλίτες και από κει τέσσερις, τρεις: Μπατράνης, Πλυτζανόπουλος, ένας σε -ίδης ήταν οι καταδότες με την κουκούλα. Πολλούς από αυτούς δεν χρειάστηκε - τους ξέρανε. Όπως ξέραν το θείο μου. Άσχετα αν τον βάλαν και αυτόν εδώ μέσα. Εκτός από τη Διαμάντω η όποια καλά τη φέρανε σέρνοντας. Ήταν άλλο πράγμα. Εδώ λοιπόν τους σήκωναν. Έλεγε αυτός, αυτός, αυτός, αυτός! Δίπλα σε... με τον πατέρα μου, ήταν ένας γείτονας ο Κώστας- κομμουνιστική οικογένεια αυτή»⁵¹

Ούτε ακολουθούν όλοι τις ίδιες στρατηγικές αντιμετώπισης του τραύματος.

⁴⁹ Συνέντευξη Στ. Σπ., (2019)

⁵⁰ Συνέντευξη Στ. Σπ., (2019). Αυτό το απόσπασμα από τη συνέντευξη της Σ.Σ. έχει ξαναχρησιμοποιηθεί, αλλά θεωρήθηκε χαρακτηριστικό με διττή σημασία

⁵¹ Συνέντευξη Π. Γκ., (2019)

«Τι να πρωτοθυμηθώ! καλά που δεν θυμάμαι όμως γιατί, αν θυμόμουνα θα τα είχα ξεχάσει όλα! αυτά που λέω»⁵²

«ήτανε τέτοιος άνθρωπος, ηρωποιήθηκε στα μάτια μου...»⁵³

Η ακρίβεια, η ανάμνηση και η σημασία του γεγονότος είναι πάντα υπό διαπραγμάτευση όταν αυτό το γεγονός αποτελεί αναφορά σε σχέση με ένα πολιτισμικό τραύμα. Άλλωστε και το τραύμα είναι μια δυναμική διαδικασία μεταξύ πληγής και επούλωσης. Κάποιες φορές, η διαμεσολάβηση στον πόνο των άλλων μπορεί να οδηγήσει σε νέες μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης και δημιουργικής έκφρασης, που μπορεί να ρυθμίσουν το τραύμα με ένα ωφέλιμο τρόπο για όλους. Ο Χέρμπερτ Μαρκούζε αναφέρει ότι «η μνήμη ανακαλεί μέσω της ανάμνησης την αλλοτινή φρίκη, όπως και την αλλοτινή ελπίδα»⁵⁴

Ο μνημειακός χώρος της Μάντρας Μπλόκου Κοκκινιάς

A. Κοκκινιά

Ο Περικλής Κοροβέσης γράφει:

«Το 1960, [...], ανάμεσά μας κυκλοφορούσε η φήμη πως αν κάποιος θέλει να γίνει λογοτέχνης, πρέπει να πάει στην Κοκκινιά και να ακούσει τους πρόσφυγες να λένε τις ιστορίες τους. Και όσοι είχαμε φίλους από αυτά τα μέρη αξιοποιούσαμε αυτό το προνόμιο που μας δόθηκε. Και όντως ήταν μια προφορική βιβλιοθήκη, κατά κανόνα σε μια αυλή, με κληματαριά και οπωροφόρα δέντρα, με βασιλικούς, γαρουφαλλές και τριανταφυλλές»⁵⁵.

Στη Νέα Κοκκινιά και μετέπειτα Νίκαια υπήρχε μια ομοιογενής κοινότητα με την έννοια ότι η συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων της ήταν προσφυγικής καταγωγής - Μικρασιάτες και Αρμένιοι - που είχαν διωχθεί από τη Μικρά Ασία (1922) και οδηγήθηκαν και μετοίκησαν τελικά σε μια περιοχή στα περίχωρα του Πειραιά, που ως

---

⁵² Συνέντευξη Στ. Σπ., (2019)

⁵³ Συνέντευξη Π. Γκ., (2019). Αυτό το απόσπασμα από τη συνέντευξη του Π. Γκ. έχει ξαναχρησιμοποιηθεί, αλλά θεωρήθηκε χαρακτηριστικό με διττή σημασία

⁵⁴ Assmann, J. (2017). *Η πολιτισμική μνήμη*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

⁵⁵ Κοροβέσης, Περικλής. *Το μυστικό του Γιάννη*. Εφημερίδα των Συντακτών. (20/2/2016).

τότε ήταν ακατοίκητη.

« εγώ όταν ήμουνα πιτσιρικάς, στη γειτονιά ήταν όλοι πρόσφυγες, κι αν κάποιος ήταν από κάπου αλλού, δεν τον λέγαμε με το όνομά του, αλλά τον λέγανε με τον τόπο καταγωγής του.

Ο Χιώτης, η Κρητικιά, κάπως έτσι. Γιατί ήταν σπάνιο το φαινόμενο να είναι κάποιος από κάπου αλλού και να μην είναι πρόσφυγας ή προσφυγικής καταγωγής»⁵⁶

Αυτή η μετεγκατάσταση έγινε μέσα σε δυο με τρία χρόνια. Οι νέοι κάτοικοι που στην αρχή έμεναν σε σκηνές, τις οποίες μετέτρεψαν σε παράγκες κι έπειτα έχτισαν στη θέση τους τα πρώτα σπίτια, είχαν μια κοινή καθοριστική κουλτούρα και κοινό βίωμα την προσφυγιά και με αυτά τα συστατικά δημιούργησαν μια κοινότητα. Ονομάζεται κοινότητα και είναι (α) πολιτισμική, καθώς διακρίνεται από κοινό αξιακό σύστημα, ήθη, έθιμα, πιθανόν θρησκεία και (β) ιστορική, λόγω των κοινών βιωμάτων και δοκιμασιών μέσα στο χρόνο⁵⁷. Ο Όττο Μπάουερ ονομάζει την κοινότητα: «κοινότητα πεπρωμένου» και το κοινό πεπρωμένο είναι η μνήμη που μεταφέρεται από γενιά σε γενιά ως μεταμνήμη από την οικογένεια, τα τραγούδια, τη μουσική, την ποίηση, τα βιβλία, τη ζωγραφική και μέσα από το σχολείο με μια κοινή εθνική αφήγηση στην οποία αναβιώνουν μεταξύ άλλων ο πόνος, το πένθος και οι άθλοι των ηρώων της. Όταν κανείς ταυτίζεται με το παρελθόν καθιστά παρούσα αυτήν την «κοινότητα του πεπρωμένου»⁵⁸. (Μορέν, 2000).

«θα σας πάω στο σημείο, αλλά δεν θυμάμαι αν ήταν εδώ ή εδώ. Θα το βρούμε αμέσως σίγουρα. Εκεί που ήταν οι λαϊκές πολυκατοικίες, όταν ακούω το τραγούδι “ είμαι εργάτης τιμημένος”- θα στο θυμίσω και εγώ - αμέσως μου έρχεται η σκηνή αυτού του τετραγώνου. Ένα τραγούδι που λέει “ εκατό δραχμές την ώρα παίρνω τζιβαέρι μου εεεε, θα σου χτίσω ένα σπίτι γύρω με σκαλώματα για να ανέβεις” του Τούντα ένα λαϊκό πολύ ωραίο τραγούδι».

---

⁵⁶ Συνέντευξη Γ.Π., 2019

⁵⁷ Μορέν, Ε. (2000) *Το καλοφτιαγμένο κεφάλι*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, σ.87

⁵⁸ Μορέν, Ε. , ό.π., σ.87-88

Εικόνα 7: Στιγμιότυπο από την ταινία "Το μπλόκο" (1964) του Άδωνι Κύρου

Ο Χάλμπακς αναφέρει ότι «οι διάφορες συνοικίες έχουν σταθερή θέση και είναι εξίσου δεμένες με το έδαφος όσο και τα δέντρα, οι βράχοι, ένας λόφος ή ένα οροπέδιο» (Halbwachs, 2013). Στα σημερινά οικιστικά χαρακτηριστικά της περιοχής εμπεριέχονται, ακατοίκητες κυρίως, προσφυγικές κατοικίες με τις χαρακτηριστικές αντικριστές σκάλες τους, αλλά και πιο πρόχειρες κατασκευές που παραμένουν κόντρα στη φθορά του χρόνου και των πολλών κληρονόμων των ιδιοκτησιών αυτών. Από την άλλη η ανθρωπογεωγραφία της περιοχής έχει αλλάξει σημαντικά μέσα στο πέρασμα των δεκαετιών με την ανοικοδόμηση και την εσωτερική μετανάστευση που δέχτηκε η περιοχή

«τα στοιχεία της λήθης και του εφησυχασμού, έχουν περάσει σε ένα μεγάλο κομμάτι, των πολιτών της πόλης, οι οποίοι βέβαια, πολλοί έχουν διαφοροποιηθεί, γιατί πλέον και το προσφυγικό στοιχείο των παλιών..., έχουν διαφοροποιηθεί λόγω της εσωτερικής αστυφιλίας που έχει υπάρξει»⁵⁹

Αλλά και λόγω των πολλών κληρονόμων:

«Δηλαδή κάποια κομμάτια εδώ, του παλιού κομματιού, έχουν ερημώσει - έχουν ερημώσει γιατί, υπάρχουν πάρα πολλοί κληρονόμοι, που δεν μπορούν να τα βρουνε μεταξύ τους. Δηλαδή αυτοί οι πρόσφυγες που ήρθανε, τα παιδιά τους είχανε 2-3 παιδιά, τα παιδιά τους είχαν από 3, οπότε τα εγγόνια είναι καμιά δεκαπενταριά...

---

⁵⁹ Συνέντευξη Γ.Π., 2019

Άντε να βρούνε άκρη. Δε βρίσκουνε άκρη». ⁶⁰

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, η συνοικία της Κοκκινιάς επέδειξε έντονη αντιστασιακή δράση και για αυτό το λόγο έζησε το ορόσημο γεγονός του μπλόκου στις 17 Αυγούστου 1944. Στην περιοχή υπήρχαν πάρα πολλοί σύλλογοι που λειτουργούσαν ως κέντρα αντίστασης

«και υπάρχει! Ο ΟΦΟΝ είναι ένας σύλλογος ιστορικός της Νίκαιας, είναι από το '40-τόσο, από την Κατοχή είναι. Εεεε, πολύς κόσμος που ήταν ενεργός στην Κατοχή από ότι έχω ακούσει, ενεργοποιείτο μέσω του ΟΦΟΝ, χωρίς να τους παίρνουν είδηση» ⁶¹

Εικόνα 8: Περιοδικό ΟΦΟΝ, τεύχος Σεπτεμβρίου 2013

Σήμερα, η Νίκαια ανήκει στις χαρακτηρισμένες μαρτυρικές πόλεις. «Ως "μαρτυρικά χωριά και πόλεις" χαρακτηρίζονται στην Ελλάδα χωριά ή πόλεις τα οποία έχουν υποστεί μεγάλες καταστροφές από ξένους εισβολείς ή κατακτητές σε περιόδους πολεμικών συγκρούσεων ⁶². Ο χαρακτηρισμός αυτός γίνεται επίσημα με προεδρικό διάταγμα. Αφορά συχνότερα οικισμούς που έχουν υποστεί καταστροφές την περίοδο της Κατοχής (1941-1944)».

⁶⁰ Συνέντευξη Γ.Π., (2019)

⁶¹ Συνέντευξη Κ.Σκ., (2019)

⁶² Δημοτικό Μουσείο Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος - <https://www.dmko.gr/martyrikes-polis-2/martyrikes-polis/>).

Εικόνα : Φωτογραφία από γειτονιά της Νίκαιας, 2019 (φωτ. ΜΠ)

Πρόσφατα, στις μέρες μας, η σύγχρονη εκδοχή του φασισμού δημιούργησε κοινωνικές συγκρούσεις, και μικρότερης έκτασης αλλά σημαντικά γεγονότα, στο κοντινό παρελθόν στην περιοχή της Κοκκινιάς, σε μια στοχοθετημένη προσπάθεια να ανακατασκευάσει τους συνειρμούς του συνοικισμού. Ο συνοικισμός φαίνεται να επιλέχθηκε από το νεοναζιστικό κόμμα ως προνομιακός χώρος ανάπτυξης της δράσης του όχι τόσο με διάθεση ανάπτυξης πρακτικών αποκλεισμού των σύγχρονων μεταναστών και των προσφύγων, οι οποίοι ζουν εκεί, όσο σαν κεντρικό σημείο – εφαλτήριο δράσης στην ευρύτερη περιφερειακή περιοχή του Πειραιά απέναντι στον ακόμα σε μεγάλο βαθμό εργατικό πληθυσμό και τις διεκδικήσεις του και παράλληλα με μια διάθεση ιστορικής ανατροπής των συνειρμικών νοηματοδοτήσεων που φέρει η εν λόγω συνοικία. Στην εκδήλωση για τα δυο χρόνια Πυρήνα Νίκαιας ο Παναγιώτης Ηλιόπουλος, μέλος της Χρυσής Αυγής, στην ομιλία του αναφέρει:

«για πολλοστή φορά μέσα σε λίγους μήνες εδώ στη Νίκαια, θα ήθελα κι εγώ να χαιρετίσω την προσπάθεια όλων σας και του πενταμελούς κυρίως, που αγωνίζεται, με κάθε τρόπο, ούτως ώστε η κόκκινη Νίκαια να γίνει γαλανόλευκη»⁶³

Ένα από τα πιο σημαντικά, σημαδιακά και συμβολικά γεγονότα είναι η δολοφονία του Παύλου Φύσσα στις 18 Σεπτεμβρίου 2013 από τη νεοναζιστική οργάνωση Χρυσή Αυγή, η οποία φαίνεται ότι δρομολογήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τον δικτυωμένο πυρήνα της οργάνωσης στη Νίκαια. Ποιες είναι οι αιτίες που οδήγησαν στην έντονη

⁶³ Βιντεοχρονολόγιο της δίκης της Χρυσής Αυγής (βίντεο 168^η εβδομάδα - δικάσιμοι 406, 407, 408, 409 και 410) από το ειδησεογραφικό διαδικτυακό κανάλι OMNIAtv

δράση του νεοναζιστικού μορφώματος τα τελευταία χρόνια στην περιοχή και στις περιφερειακά αυτής εργατικές συνοικίες (Πέραμα, Κερατσίνι, Δραπετσώνα, Σαλαμίνα); Δεν είναι οξύμωρο το γεγονός ότι η εγκληματική νεοναζιστική αυτή πράξη έγινε σε ένα πλαίσιο ενεργειών που αφετηρία είχε την περιοχή της Νίκαιας η οποία έχει τόσο τραυματικό ναζιστικό παρελθόν;

Εικόνα 9: τοίχος στη Νίκαια, 2019 (φωτ. ΜΠ)

Η περιοχή φαίνεται να έχει συντάξει την ιστορία της στο πέρασμα του χρόνου επιλέγοντας να φωτίσει σημεία και οργανώνοντας το παρελθόν της. Τα μέλη της ή όσοι αισθάνονται μέλη της τοπικής κοινότητας αυτοπροσδιορίζονται ως τέτοια λέγοντας πχ «εγώ δεν είμαι από τη Νίκαια, από την Κοκκινιά είμαι» και αναπαριστώντας με αυτή τη δήλωση μια εικόνα της συλλογικότητας τους!

Το παρόν ή καλύτερα το πρόσφατο παρελθόν λειτουργεί σαν αφετηρία για την αναδιοργάνωση του παρελθόντος σε ιστορία. Αυτό «το κενό» ανάμεσα στο 1944 και το 2013 τί το γεμίζει και πώς το αντιλαμβάνονται αυτό οι ίδιοι οι κάτοικοι και οι επισκέπτες της Νίκαιας και της Μάντρας; Τί είναι σημαντικό για την ατομική και κοινωνική ζωή στο παρόν του τόπου; Η σύγχρονη πραγματικότητα ξαναζωντανεύει το παρελθόν; Από το παρόν της περιοχής της Νίκαιας μας γεννιούνται ερωτήματα για το παρελθόν – παράλληλες ιστορίες ανθρώπων που οδηγούν σε ένα κοινό παρόν. Η ιστορική σημασία για τον τόπο του μπλόκου στην Κοκκινιάς, αποτυπώνεται στη Μάντρα, ενώ διαφαίνονται παράλληλα και πολιτικοί ανταγωνισμοί έντονοι σε κάθε ευκαιρία πολιτικής ή πολιτιστικής εκδήλωσης Υπάρχει στο παρόν κάποια διακριτή κοινότητα πολιτισμική, πολιτική και οικονομική στη Νίκαια; Θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια κοινότητα μνήμης μέσα σε ένα εννοιολογικό πλαίσιο που να

συμπεριλαμβάνει την ιστορία του τόπου;

Β. Μπλόκο – το χρονικό και το σχόλιο – το πριν και το μετά⁶⁴

Πριν από τα ξημερώματα στις 17 Αυγούστου του 1944 η πόλη της Κοκκινιάς περικυκλώνεται από τα γερμανικά στρατεύματα και τους Έλληνες συνεργάτες τους, τα τάγματα ασφαλείας και τους δωσίλογους, και ο κλοιός όλο και στενεύει. Κάποιους άντρες τους παίρνουν από τα σπίτια τους. Παράλληλα, γίνονται συμπλοκές σε διάφορα σημεία της πόλης, όπου σκοτώνονται πολλοί Κοκκινιώτες. Όλοι οι άντρες από 14 έως 60 χρονών καλούνται να συρρεύσουν στην πλατεία της Οσίας Ξένης για έλεγχο ταυτοτήτων. «Όσοι πιαστούν στα σπίτια τους θα τουφεκίζονται επιτόπου», ακούγεται από τα μεγάφωνα. Χιλιάδες άτομα συγκεντρώνονται και τους χωρίζουν σε πεντάδες με κενά μεταξύ τους, για να μπορούν, κουκουλοφόροι και μη, προδότες να εντοπίζουν και να καταδίδουν τους αντιστασιακούς του ΕΛΑΣ, του ΕΑΜ και της ΕΠΙΟΝ στους Γερμανούς προς εκτέλεση. Οι μελλοθάνατοι οδηγούνταν μέσα στη Μάντρα του παλιού ταπητουργείου όπου και εκτελούνται. Το απόγεμα της ίδιας μέρας 8.000 όμηροι οδηγούνται με τα πόδια στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου και από εκεί γύρω στους 1800 άτομα στέλνονται σε στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας, όπως στο Μπίμπλις, Μπούχενβάλτ, Νταχάου, Μάνχαϊμ, Άουσβιτς και αλλού.

Δυο σημαντικά γεγονότα συνέβησαν πριν και μετά το μπλόκο της Κοκκινιάς και συνδέονται αναντίρρητα και αναπόσπαστα με αυτό. Πριν το μπλόκο, από τις 4 έως τις 8 Μαρτίου του 1944 γίνονται μάχες μέσα στην Κοκκινιά μεταξύ γερμανικών δυνάμεων, χωροφυλάκων και ταγματасφαλιτών από τη μία που επιτίθενται μέσα στη συνοικία από την άλλη σε μέλη του ΕΛΑΣ, του ΕΑΜ, της ΕΠΙΟΝ και στη συντριπτική πλειοψηφία του λαού της Κοκκινιάς. Στις 6 Μαρτίου πραγματοποιείται μάλιστα μαζική πανεργατική απεργία στον Πειραιά κατά της τρομοκρατίας της Κοκκινιάς. Μάλιστα, θεωρείται ότι το μπλόκο της Κοκκινιάς ήταν ουσιαστικά τα αντίποινα για τη «Μάχη της Κοκκινιάς», όπως είναι γνωστές εκείνες οι μέρες των μαχών εντός της συνοικίας, και τη σθεναρή και δυναμική αντίσταση που επέδειξε η συνοικία. Μετά το μπλόκο 40 ημέρες, στις 24 Σεπτεμβρίου 1944 έγινε το ένα μνημόσυνο - συγκέντρωση, κατά το

---

⁶⁴ Οι πληροφορίες για τη συγκεκριμένη ενότητα είναι μια σύνθεση από τα έντυπα του Δήμου της Νίκαιας για το Μπλόκο, τη Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς και το λεύκωμα «Το μπλόκο της Κοκκινιάς – Χρονικό Μνήμης -2004»

οποίο επίσης χτυπήθηκε, αυτή τη φορά τυφλά, το πλήθος στην πλατεία μπροστά στην Οσία Ξένη με πολυβόλα.

Σημειώνεται ότι όλα τα μπλόκα (στις πόλεις της Αθήνας και του Πειραιά) έγιναν σε προσφυγικές συνοικίες και ήταν καλά σχεδιασμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Στόχος ήταν να αποδυναμώσουν την Αντίσταση, με τον εκφοβισμό και τη βία να στρέψουν τον κόσμο κατά της οργανωμένης αντίστασης, να σπεύρουν τη διχόνοια, να σκοτώσουν τους κομμουνιστές και γενικότερα τους αντιστασιακούς - παρότι κάποιες φορές δεν τους διαχώριζαν καθώς θεωρούσαν κατά κάποιο τρόπο την ευθύνη της αντίστασης συλλογική - και φυσικά, να επιτάξουν εργάτες για τους οικονομικούς και στρατιωτικούς τους σκοπούς.

Γ. Μάντρα - Διάλογοι

Πώς ένας τόπος μνήμης – εκεί που έχει συμβεί ένα καθοριστικό γεγονός για μια κοινότητα – μετατρέπεται σε μνημειακό χώρο, θεσμικά κατοχυρωμένο, προκειμένου να διασωθεί η μνήμη του γεγονότος μέσα στο πέρασμα του χρόνου; Όπως και η μνήμη, έτσι και οι τόποι μνήμης δεν είναι βέβαια στατικοί. Το αντικείμενο «Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς» είναι ένας τόσο χαρακτηρισμένος τόπος που έχει τη δυνατότητα να μεταμορφωθεί σε μη τόπο με την έννοια ότι είναι μια χωρική διάσταση της ενθύμησης ενός κοινωνικού τραύματος, άρα μπορεί να μεταμορφωθεί σε ένα τραύμα που ταξιδεύει, καθώς ακόμη και τα τοπικά χαρακτηριστικά του προεκτείνονται και εμφανίζονται σε πολλούς άλλους τόπους, καθώς συνδέονται άρρηκτα με αυτούς.

«Έρχεται ο θεός μου, μας αγκαλιάζει - τη θυμάμαι τη σκηνή - μας αγκαλιάζει, μας λέει: να φύγουμε αύριο πρωί παιδιά, λέει, να φύγουμε να πάμε κάτω. Τί συμβαίνει θείε; Λέει, κάτι, λέει, ο μπαμπάς έπαθε - Τί να πει! Είχαν γίνει εκτελέσεις. Επίσημα ήταν εκτελεσμένοι, αλλά ανεπίσημα δεν είδανε κανέναν από τους νεκρούς ή από αυτούς που πήγαν στο Χαϊδάρι για να τους στείλουν στη Γερμανία».⁶⁵

«...να δεις, να κατανοήσεις, να συναισθανθείς, τι συνέβη πριν από 75 χρόνια στην Ελλάδα στην πόλη μας, αλλά και σε άλλες πόλεις αιματοβαμμένες και χωριά - όχι μόνο στην Αττική, αλλά και στα νησιά μας, και στην επαρχία, το Κομμένο, τα Καλάβρυτα, το Δίστομο, η

---

⁶⁵ Συνέντευξη Π.Γκ., 2019

Η Μάντρα σε εισάγει στο παρελθόν, αλλά και σε ένα άλλο παρόν. Αυτό το παρόν συντίθεται από συναισθήματα, αισθήσεις, διαλόγους, υπάρξεις που αναγεννιούνται. Ο μνημειακός χώρος, ως ένας χώρος βασανιστηρίων και εκτελέσεων (μέσα σε μια συγκεκριμένη ημέρα) που κάλυψε κάθε άλλη προηγούμενη ιδιότητα, χρήση και χαρακτηριστικό του, παρότι είναι σταθερά αγκιστρωμένος στον τόπο και την ιστορία του δεν αποτελεί ο ίδιος μια σταθερά στο χρόνο. Οι εκάστοτε πρακτικές αντίστασης, αλλά και οι πρακτικές μνήμης και λήθης, πολιτισμικές και πολιτικές, που έχουν πραγματοποιηθεί από το 1944 έως και σήμερα στον χώρο αυτό (εντός της Μάντρας ή στην πλατεία της Οσίας Ξένης) και στην ευρύτερη συνοικία, υπογραμμίζουν το ακριβώς αντίθετο! Ένα σημαντικό παράδειγμα είναι το έργο της Μαρίας Καραβέλα, το 1979, η οποία επιλέγει κόντρα στην λογοκρισία που της έχει επιβληθεί για την παρουσίαση της ταινίας της, την κεντρική πλατεία της Νίκαιας - μερικά τετράγωνα μακριά από τη Μάντρα - για τη συνθετική της τέχνη με θέμα «Αντίσταση», όπου γίνεται η αναπαράσταση της παράδοσης των όπλων από τους κομμουνιστές⁶⁷. Το έργο της Μαρίας Καραβέλα εμπεριέχει και αναδεικνύει τη σύγκρουση. Για αυτό το λόγο και καταστέλλεται στην περίοδο της Μεταπολίτευσης! Οι θεσμικοί παράγοντες προβάλλοντας την ιστορική συνέχεια δημιουργούν μια εικόνα που πιθανώς καταστέλλει το συγκρουσιακό χαρακτήρα του δημόσιου, αλλά και της μνήμης απογυμνώνοντας το χώρο από τον ίδιο του τον πυρήνα και προβάλλοντας περισσότερο το πένθος και μια αναφορά στην ιστορία, ως τίτλο χωρίς ένταση στο περιεχόμενο του. Βέβαια, συντηρούν σε ένα βαθμό τη μνήμη, αλλά με έναν τρόπο πιο κατευναστικό. Έτσι και στην περίπτωση του Μπλόκου βασικοί παράγοντες παραμένουν στη λήθη, ή σε μια θολή μνήμη, τουλάχιστον σε μεγάλο βαθμό, καθώς το τραύμα ακολουθήθηκε από το διχασμό και την αποσιώπηση, ενώ άλλοι παράγοντες είναι τόσο αποτυπωμένοι!

«είχε πάει και ο πατέρας μου. Αφού όλους τους πήραν εκεί. Ήταν ο Μπατράνης. Εκείνος πρόδωσε τον κόσμο: ο Μπατράνης [...] Στη Χαλκηδόνα ήταν ο Μπατράνης. Εκεί έμενε - το σπίτι του. Γιατί τον έβλεπα πολλές φορές, καθώς πήγαινα στο θείο μου. Και ... ήταν εκεί, αυτός, και εκείνος. Αυτός πρόδωσε όλο τον κόσμο! Αλλά νόμιζε ότι θα γλιτώσει αυτός. Κατάλαβες; Πρόδινε ότι: “αυτός είναι στο κόμμα, αυτός είναι στο κόμμα, αυτός είναι στο

⁶⁶ Συνέντευξη Ε.Ρ., 2019

⁶⁷ Συμφωνία της Βάρκιζας, υπογραφή 12 Φεβρουαρίου 1945

κόμμα”! Κατάλαβες; Και τον έσφαξαν και αυτόν. Τον σκότωσαν και αυτόν όμως. Δεν έμεινε και αυτός. Μπατράνης λεγότανε. Θυμάμαι και το...παρόλη την ηλικία μου»⁶⁸

«τέσσερις, τρεις: Μπατράνης, Πλυτζανόπουλος, ένας σε -ίδης ήταν οι καταδότες με την κουκούλα. Πολλούς από αυτούς δεν χρειάστηκε, τους ξέρανε. Όπως ξέραν το θείο μου».⁶⁹

«Ο Μπατράνης πρόδωσε χωρίς κουκούλα. Ήταν αυτός που δεν φοβότανε»⁷⁰

Τί μπορεί να εντοπίσει ένας «συλλέκτης συμβάντων»⁷¹ σήμερα μέσα στο χώρο αυτό: από αντικείμενα, ομάδες ανθρώπων – επισκεπτών, εκφράσεις, χειρονομίες και πρακτικές; Μπορεί ένας τόπος να αναδειχθεί ως μνήμη και αφορμή πέρα από αυτόν τον ίδιο και να εμφανίσει το αποσιωπημένο μέσα από μια ενδελεχή παρατήρηση και εργασία;

Ο χώρος επιλέχθηκε για αυτή την εργασία ακριβώς επειδή έχει υψηλή συμβολική αξία. Βρίσκεται διαγωνίως απέναντι από την εκκλησία της Οσίας Ξένης, «κρυμμένος» πίσω από την πλατεία 17^{ης} Αυγούστου 1944, όπως έχει ονομαστεί. Εκεί, στις 17 Αυγούστου του 1944, οι Γερμανοί κατακτητές και οι Έλληνες συνεργάτες τους εκτέλεσαν εβδομήντα πέντε συνολικά άτομα⁷², εβδομήντα δύο άντρες και τρεις γυναίκες, που μετείχαν ενεργά στην Αντίσταση και στον απελευθερωτικό αγώνα. Ο συνολικός αριθμός των εκτελεσμένων του Μπλόκου της Κοκκινιάς, όσοι έχασαν με τραγικό τρόπο τη ζωή τους στα Καμένα, στα Αρμένικα και σε άλλα σημεία της πόλης, εικάζεται ότι ξεπερνά τους 300⁷³. Ο χώρος από την εκκλησία μέχρι τη Μάντρα που περιλάμβανε και την πλατεία ήταν ένας ενιαίος χώρος μέχρι τις 29/3/1970, όπου τέθηκε ο θεμέλιος λίθος για την έναρξη της ανέγερσης του Μητροπολιτικού Μεγάρου του Δήμου Νίκαιας⁷⁴, το οποίο και κρύβει τεχνηέντως τη Μάντρα από τη θεά της Πλατείας και διαχωρίζει το ενιαίο του μέχρι τότε χώρου. «Κατά την τελετή θεμελιώσεως ο Σεβ. Μητροπολίτης στην ομιλία του αναφέρθηκε σε αυτό το γεγονός και είπε: “Επί του χώρου αυτού θα ανυψωθεί το Μητροπολιτικόν Μέγαρον δια να υπενθυμίζει εις τον λαόν ότι τα ιδανικά δεν διατηρούνται παρά μόνο με θυσίες και αίμα, δια να καθορίζει

⁶⁸ Συνέντευξη Σ.Σπ., (2019)

⁶⁹ Συνέντευξη Π.Γκ., (2019)

⁷⁰ Συνέντευξη Γ.Π., (2019)

⁷¹ Ο όρος «συλλέκτης συμβάντων» αναφέρθηκε σε διάλεξη του Ζιώγα. Γ. για τη σχεσιακή τέχνη κατά την διεξαγωγή του ΠΜΣ

⁷² Ακόμη και σήμερα ο ακριβής αριθμός των εκτελεσμένων του μπλόκου παραμένει αδιευκρίνιστος.

⁷³ Στοιχεία από το κοινό έντυπο «Μάντρας Μπλόκου Κοκκινιάς – Μουσείο Εθνικής Αντίστασης»

⁷⁴ Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο: Τεκμήριο D1799

http://www.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1799&thid=16959

τη γραμμή πλεύσεως όλων ημών που εκλήθημεν από το Θεόν να διακονήσωμεν τον άνθρωπον υπό τη σημαίαν της Εκκλησίας»⁷⁵. Στις 13.02.1972 έγιναν τα εγκαίνια του Επισκοπείου. «Η Απριλιανή χούντα διόρισε τον ανιψιό του Πλυντζανόπουλου⁷⁷ δήμαρχο Κοκκινιάς κι αυτός στον τόπο του Μπλόκου τοποθέτησε επιγραφή, που έγραφε: «Προδόται και μασκοφόροι κομμουνισταί, και εαμίται, ελασίται, παρέδωσαν εις τους βαρβάρους κατακτητάς την 17ην Αυγούστου 1944, αγνούς πατριώτας αγωνιστάς της Εθνικής Αντίστασης. Τέκνα ηρωικά της Νίκαιας, οι οποίοι και εξετελέσθησαν εις τον χώρον τούτον»⁷⁸.

Εικόνα 10: Αριστερά: επίγραμμα στο σημείο του μπλόκου της Κοκκινιάς: ‘Εδώ οι Γερμανοί κατακτητές εξετέλεσαν Έλληνες πατριώτες’ (1951-1967)⁷⁹ & Δεξιά: επίγραμμα «Προδόται και μασκοφόροι κομμουνισταί, και εαμίται, ελασίται, παρέδωσαν εις τους βαρβάρους κατακτητάς...» (1967-1974)⁸⁰

⁷⁵ Ωσάν οι εκτελέσεις να έγιναν στα πλαίσια ενός θρησκευτικού πολέμου!

⁷⁶ Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο D1799 – T16959

⁷⁷ Ο Νικόλαος Πλυντζανόπουλος που διορίστηκε δήμαρχος Νίκαιας ήταν ανιψιός του διοικητή των ευζωνικών ταγμάτων, που ήταν και ο «αρχιτέκτονας» του μπλόκου

⁷⁸ Κωστόπουλος, Τ., (2005). *Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφροσύνη*. Αθήνα: φιλόστοργ, σ151

⁷⁹ XYZ Contagion: <https://xyzcontagion.wordpress.com/2016/08/16/mploko-kokkinias-rare-photos/>

⁸⁰ XYZ Contagion: <https://xyzcontagion.wordpress.com/2016/08/16/mploko-kokkinias-rare-photos/>

Εικόνα 11: Εγκατάσταση του Εδουάρδου Γεωργίου εντός του κλειστού χώρου της Μάντρας

Η Μάντρα που έχει αναγνωριστεί ως σύμβολο Αντίστασης είναι και σημείο όπου συνδέεται πλέον με εθνικούς εορτασμούς που πραγματοποιεί συνήθως ο Δήμος και η ΠΕΑΕΑ & ΔΣΕ ⁸¹, στον οποίο ανήκει και ο χώρος, αλλά είναι και ένας ενεργός χώρος που φιλοξενεί πολιτιστικές, πολιτικές και κοινωνικές εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στον προαύλιο χώρο και στο μουσειακό χώρο της.

«Τότε λοιπόν, το 1986, 18 Αυγούστου έγιναν τα εγκαίνια επί δημαρχίας του Στέλιου Λογοθέτη ανοίγει ουσιαστικά ο χώρος, αλλά σε μία διαφορετική μορφή από ότι είναι σήμερα»⁸²

Μάλιστα έμπρακτα συνδέεται με έναν άλλο χώρο της περιοχής, το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης του Δήμου Νίκαιας, δυο χώροι που αφηγούνται, ο καθένας από τη δική του σκοπιά, τη μνήμη ενός κοινού παρελθόντος και μιας κοινής ταυτότητας με προβολή χαρακτηριστικών περισσότερο εθνικών. Με την επίσκεψη των σχολείων κυρίως στη Μάντρα ή στο Μουσείο Εθνικής Αντίστασης γίνεται μια εκατέρωθεν αναφορά, έτσι ώστε να θεωρούνται συμπληρωματικές οι δυο αυτές εμπειρίες για να υπάρχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της Αντίστασης της Κοκκινιάς η οποία να μπορεί να ενταχθεί στην Ιστορία της Ελλάδας. Η υπεύθυνη του χώρου της Μάντρας απαντώντας στην ερώτηση αν υπάρχει κάποιο μέρος εδώ κοντά το οποίο να συνδέεται με το μνημείο αυτό αναφέρει μεταξύ άλλων:

⁸¹ ΠΕΑΕΑ & ΔΣΕ: Πανελληνία Ένωση Εθνικής Αντίστασης και Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας – Παράρτημα Κοκκινιάς

⁸² Συνέντευξη Ε.Ρ., (2019)

«...το μουσείο Εθνικής Αντίστασης της πόλης είναι ένα δίπολο πού, αν κάποιος επισκεφθεί και τους δύο χώρους, επειδή είναι διαφορετικές και οι συλλογές- εδώ είναι ένας μνημειακός χώρος, και εκτός από τις φωτογραφίες των εκτελεσμένων, κάποιες φωτογραφίες καλλιτεχνών της εποχής - κάποιες φωτογραφίες μεγάλες ντοκουμέντα που έχουμε, δείγματα του Γερμανικού οπλοστασίου, τα γλυπτά, την πορτάρα και την βιοματική εμπειρία σε αυτόν τον τόπο, δεν έχουμε τίποτε άλλο. ...Εκεί μιλάει για τα χαρακτηριστικά του ΄Β Παγκοσμίου Πολέμου, μιλάει για την πείνα- βέβαια αυτό το κάνω και εγώ, μίλα για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και για τα μπλόκα σε όλη την Ελλάδα. Το ντοκιμαντέρ επίσης το οποίο προβάλλει είναι τα αντίποινα των ναζι κατακτητών σε διάφορα σημεία της Ελλάδας, που σημαίνει ότι αν παρακολουθήσει κάνεις και τα δύο προγράμματα, το ένα συμπληρώνει το άλλο και έχεις ένα μεγαλύτερο εύρος, να δεις, να κατανοήσεις, να συναισθανθείς, τι συνέβη πριν από 75 χρόνια στην Ελλάδα»

Ποιοι όμως υπάρχουν στη μνήμη, τί και ποιος θυμάται; Κάθε φορά το μνημείο είναι η αφορμή για την κατασκευή ενός νέου παρελθόντος ανάλογα με την πολιτική και κοινωνική κατάσταση της χώρας, καθώς αποτελεί και λόγω πολιτισμικού – κοινωνικού τραύματος ένα πολύ δυνατό «συμβολικό χαρτί» που κάθε επίσημη εξουσία – ακόμη και αυτή που συνδέεται με αντίπαλα ιδεώδη - θέλει να το έχει με το μέρος της. Στο Εθνικό Οπτικοακουστικό Υλικό, αναφέρεται στα ελληνικά επίκαιρα για τις 27/8/1967 « Ο Δήμος Νικαίας ετίμησε τους 138 Έλληνες πατριώτες, οι οποίοι εξετελέστησαν υπό των αρχών κατοχής την 17^η Αυγούστου 1944. Οι Έλληνες αυτοί πατριώτες, κατεδώθησαν εις τας αρχάς κατοχής από τον Ηλία Πατράνη, στέλεχος του Κ.Κ.Ε.[...] Εν συνεχεία ο εκπαιδευτικός κύριος Κακλαμάνος, ομιλών σχετικώς με το μπλόκο της Κοκκινιάς, ετόνισε τας ευθύνas της κομμουνιστικής οργανώσεως Νικαίας, για τας εκτελέσεις 138 Ελλήνων»⁸³.

Ο ίδιος ο χώρος αποτελεί έμπνευση, με χαρακτήρα ιστορικό, αρχιτεκτονικό και κοινωνικό (το παλιό ταπητουργείο της πόλης – υπενθυμίζει την πληθώρα τέτοιων κτισμάτων στο παρελθόν) και ατμοσφαιρικό, αλλά και αφορμή για καλλιτεχνικούς διαλόγους. Ο Εδουάρδος Γεωργίου κατά τη μουσειολογική αναβάθμιση - ανακαίνιση του χώρου το 2005, δημιουργεί μια σύνθεση φωτογραφιών – ένα δάσος φωτογραφιών - των εκτελεσμένων του μπλόκου και μας φέρνει σε ένα διάλογο μαζί τους. Ανάμεσα στα γλυπτά του Μιχάλη Κάσση και του Μιχάλη Παπαδάκη, ξεχωρίζει το γλυπτό –

⁸³ Εθνικό Οπτικοακουστικό Υλικό – Τεκμήριο D1125
http://www.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1125&thid=1931

προτομή ενός ανώνυμου αντιστασιακού υποθέτει κανείς - του Μιχάλη Κάσση πάνω σε πέτρα που μας εξιστορεί και μας απευθύνει το λόγο κάθε φορά που επισκεπτόμαστε το χώρο. Το μνημειακό και μνημονικό γκράφιτι στον εξωτερικό τοίχο του σχολείου που βρίσκεται ακριβώς δίπλα στη Μάντρα δημιουργεί ένα σύγχρονο διάλογο, με αναφορά στην ώρα και την ημερομηνία του μπλόκου, αλλά και το σημερινό παιδί που κάνει κούνια ελεύθερο στον παρόντα χρόνο. Βέβαια, σχετικά με την τελευταία αναφορά, δε μπορούμε παρά να παρατηρήσουμε ότι ο ίδιος ο Δήμος εντάσσει επανειλημμένως την τέχνη του δρόμου και το γκράφιτι σε θεσμικά πλαίσια θέτοντας αυτός τους όρους, που είναι κυρίως μνημονικοί, με μια επομένως θεσμικά κατοχυρωμένη δημόσια τέχνη. Πάντως η διάδραση, ακόμη και αν ίσως δεν έχει τη δύναμη της αντίστασης λειτουργεί και μάλιστα μεταξύ χώρων - η Μάντρα ως φέρον σύμβολο της αντίστασης του παρελθόντος που εμπεριέχει τη μνήμη των αντιστασιακών νεκρών του μπλόκου και το γκράφιτι ως σύγχρονο στοιχείο πάνω στους τοίχους του σημερινού σχολείου που περιβάλλουν τα σημερινά παιδιά και που μέσα του διδάσκονται ιστορία με μια νεανικής χροιάς αποτύπωση του τωρινού παρόντος – ένας διάλογος του παρόντος με το παρελθόν που μεταφέρει ένα πολιτικό - κοινωνικό μήνυμα⁸⁴!

Εικόνα 12: Γκράφιτι του 2016 στο 14ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας από τον Γιώργο Δημουλά (SimpleG), (2019, φωτ. ΜΠ)

Στον ίδιο ακριβώς χώρο το παρόν με το παρελθόν όμως έχουν και μια άλλη παράλληλη συνομιλία!

---

⁸⁴ με την έγκριση και τη στήριξη του Δήμου Νίκαιας – Αγ. Ιωάννη Ρέντη

Εικόνα 13: το αυτοκόλλητο της Χρυσής Αυγής αχνοφαίνεται κολλημένο πάνω στην κρυμμένη πινακίδα του δρόμου, ανάμεσα στα δυο κτίρια, 2019 (φωτ. ΜΠ)

Μνημείο

Το μνημείο δημιουργεί μια εγγραφή στη μνήμη, αποτελεί ένα αποτύπωμα στο χρόνο και ως ένα σταθερό χωρικά πολιτιστικό αγαθό είναι στοιχείο που είναι ριζωμένο στην τοπική ιστορία και παράλληλα δημιουργεί συνδέσεις με το παρελθόν φωτίζοντας θέματα που έχουν διαχρονική και παγκόσμια σημασία. Το σύνθημα «σκέψου παγκόσμια, δράσε τοπικά»⁸⁵ (Harvey, 2017), που αποτελεί επαναστατικό σύστημα της δεκαετίας του 1960, θα μπορούσε οδηγεί τον περιπλανώμενο διαβάτη να εισέλθει στο μνημείο, για παράδειγμα στο χώρο της Μάντρας, να αναστοχαστεί και να δημιουργήσει σχετικά με αφετηρία αυτή του την επίσκεψη. Το μνημείο συντάσσεται με τις εκάστοτε πολιτικές πρακτικές της μνήμης και συνάμα αποτελεί το χωρικό πλαίσιο της συλλογικής μνήμης στο αστικό τοπίο. Η λέξη «μνημείο» ετυμολογικά προκύπτει από την έννοια της μνήμης η οποία του προσδίδει και το ουσιαστικό στοιχείο του - της ατομικής ή συλλογικής μνήμης. Ένα μνημείο μπορεί ως “χώρος μνήμης” να παρουσιάζει σημαντικές στιγμές της σύγχρονης ιστορίας και να λειτουργεί προς την κατεύθυνση της ανάδειξης της τοπικής ιστορίας. Αποτελεί τοπόσημο (landmark) δηλαδή αντικείμενο στον χώρο, το οποίο και χαρακτηρίζει ένα συγκεκριμένο τόπο. Όμως, το ζητούμενο για ένα μνημείο είναι να δίνει απαντήσεις, αλλά πιο πολύ να θέτει ερωτήσεις σε σύγχρονα θέματα παρεμβαίνοντας με έναν ουσιαστικό τρόπο στο τώρα.⁸⁶

⁸⁵ Harvey, D., (2017). *Δρόμοι και τρόποι του κόσμου*, Αθήνα: Angelus Novus

⁸⁶ Συλλογικό, (2015). *Η προφορική ιστορία στα μουσεία και στην εκπαίδευση* – Κείμενο:

(Χατζηνικολάου, 2015) . Το μνημείο λειτουργεί πάντα συμβολικά, αλλά καλείται να δώσει και το έναυσμα για την ανάληψη κοινωνικής δράσης στο σήμερα.

Εικόνα 14: Μάντρα μπλόκου Κοκκινιάς (2019, φωτ. ΜΠ)

Η διεκδίκηση του δικαιώματος της μνήμης γίνεται όχι απλά με την ύπαρξη των μνημείων που μεταφέρουν ένα μήνυμα, αλλά και με τον αμφίδρομο και δημιουργικό διάλογο που αναπτύσσει με τους παραλήπτες του, ώστε αυτό το μήνυμα να αποκτήσει ένα νόημα. Το μνημείο κρύβει ιστορίες απλών ανθρώπων που αγωνίστηκαν μέσα στη δίνη της πρωτόγνωρης εμπειρίας που έζησαν στα χρόνια της Κατοχής. Επομένως, «το μνημείο και ο λόγος γύρω από αυτό, πρέπει να ενταχθεί με δημιουργικό τρόπο στην καθημερινότητα των πολιτών, να γίνει ζωντανό κομμάτι της ιστορίας της πόλης, να υπάρχει τόσο για να μας θυμίζει, όσο και για να μας κάνει να κατανοούμε το παρελθόν — και μέσα από αυτό το παρόν»⁸⁷. Μέσα από αυτή την εργασία και μελέτη αναζητούνται και άλλοι τρόποι: συμμετοχικοί, παρεμβατικοί, διαδραστικοί και πάντα δημιουργικοί ως διάλογοι καλλιτεχνικής επικοινωνίας μας με το μνημείο. Κάθε γενιά άλλωστε μεταδίδει, εμπλουτίζει και επανερμηνεύει την κοινωνική μνήμη και αντίστοιχα λειτουργούν και οι θεσμικοί φορείς σε σχέση με τα υπάρχοντα μνημεία, την νοσηματοδότηση ή ανανοσηματοδότηση τους ή τη δημιουργία νέων. Με αυτόν τον τρόπο, όπως αναφέρει ο Λέβι «αφηγήσεις, δεξιότητες και μορφές σοφίας μεταβιβάζονται από

Χατζηνικολάου, Τ., Μνήμη και ανάμνηση. Για μια νέα προσέγγιση των μουσειακών συλλογών, Αθήνα: Νήσος Π. Καπόλα

⁸⁷ Χαραλαμπίδης, Μ., (5/4/2015) Άρθρο- <http://tomi-adm.gr/archives/517> και 5.04.2015 - το μπλογκ αυτό περιέχει όλα τα κείμενα των «Ενθεμάτων» της *Αυγής* από τον Ιανουάριο του 2010 μέχρι και τις 8 Μαΐου 2016 (και, διάσπαρτα, και μερικά παλιότερα κείμενα του 2008 και του 2009). Έκτοτε, και λειτουργεί ως Αρχείο των κειμένων των «Ενθεμάτων» (από τις 10.1.2010 έως τις 8.5.2016)).

γενιά σε γενιά». ⁸⁸

«Βέβαια, το μνημείο ως μια κυρίαρχη μορφή μνήμης στην πόλη αναπαριστά σταθερές έννοιες κοινωνικής ταυτότητας και δε συμβαδίζει πάντα με τους σημερινούς μετασχηματισμούς και τις συγκρουσιακές διαστάσεις της αστικής ζωής». ⁸⁹ (Κούρος & Καραμπά , 2012). Όταν κοιτάζει κανείς ένα μνημείο και εισέρχεται σε αυτό, το μνημείο τον κοιτάζει και αυτό και κάτι του ψιθυρίζει. Το ερώτημα είναι από αυτόν τον ψίθυρο τί ακούει; Για να ακούσει κάτι, οφείλει να ξεχάσει το σήμερα και να προσπαθήσει να ξανακούσει· και όταν αφηθεί να ξανακούσει, θα ανακτήσει την απαραίτητη δύναμη για να μεταμορφώσει αυτόν τον ψίθυρο σε κραυγή της εποχής του. Το μνημείο για τους περισσότερους ανθρώπους και τους μετέπειτα κληρονόμους του δε θα χρειαστεί τη φαντασία τους, αλλά την ελεύθερη από σύγχρονους περιορισμούς προσιτότητα και διάθεση τους για επικοινωνία.

Το μνημείο είναι ένα βιβλίο που μέσα από τις σελίδες του αφηγείται μια ιστορία και σε παραπέμπει σε βιβλιογραφία! Αυτή η βιβλιογραφία οδηγεί σε νέους δρόμους ή σε νέες διαδρομές στους ίδιους δρόμους. Σε διαδρομές όπου κάθε φορά σου ζητά να δεις κάτι άλλο: το αίμα, το δίκαιο, τον πόνο, την αλήθεια, τα απομεινάρια. Το μνημείο σου ζητά να κάνεις άλματα στο χρόνο. Το μνημείο σου ζητά να συναρμολογήσεις με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους τη μορφή του.

Νόημα και σημασία στο μνημείο δίνουμε εμείς, που αποτελούμε τα σύγχρονα υποκείμενα με το βλέμμα μας και το πώς εντασσόμαστε, παρατηρούμε, επικοινωνούμε και λειτουργούμε μέσα και σε σχέση με αυτό, αλλά και πώς αλληλεπιδρούμε μέσα σε αυτό με τον λόγο και την πράξη μας, αλλά και πώς τελικά με την κοινωνική – πολιτική μας πράξη ξαναζωντανεύουμε το νόημα του. Η αναγνώριση της αξίας του προκύπτει κάθε φορά από την αντιμετώπιση της κοινωνίας ή ενίοτε με την αξία που του προσδίδουν οι θεσμοί. Πολλές φορές, οι μνημειακοί χώροι δίνουν στα μέλη μιας κοινωνίας την ψευδαίσθηση της συμμετοχής, καθώς ενέχουν αποδοχή της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας, που εκφράζεται μέσα από στοιχεία και σύμβολα, χωρίς όμως να ανταποκρίνεται σε μια παρούσα συλλογική θέση. Πόσο ζωντανό άλλωστε μπορεί να είναι ένα μνημείο; Αυτή η «ενέργεια» που πολλές φορές αναφέρεται για τα μνημεία και

---

⁸⁸ Lévy, P., ό.π., σ149

⁸⁹ Κούρος, Π. & Καραμπά, Ε., (2012). Archive Public, Επιτελέσεις αρχείων στη δημόσια τέχνη Τοπικές παρεμβάσεις, Πάτρα: Cube Art Editions.

την αίσθηση που έχουμε όταν ενυπάρχουμε μέσα σε αυτά, πώς μεταφέρεται στην καθημερινή μας πρακτική και στο βλέμμα μας στον κόσμο; Είναι επίπονη εμμονή επιστροφής; Αποτελεί ιστορία ή κοινωνική μνήμη; Είναι βασικό συστατικό της τοπικής ή της ευρύτερα τοπικής ταυτότητας; Αποτελεί σύμβολο; Υπάρχει; Και αν ναι, ποια συλλογική ταυτότητα συγκροτεί και ενδυναμώνει το μνημείο; Αποτελεί μνημονικό ίχνος ενός παρελθόντος, αγκάθι ή τραύμα;

Το **μνημείο της Μάντρας** μπορεί να ιδωθεί ως ένας τόπος μνήμης και απόδοσης τιμής των εκτελεσμένων με τραυματικό πρόσημο, αλλά μπορεί να ιδωθεί και να αντιμετωπιστεί ως ένα σημείο κοινωνικής αντίστασης με αγωνιστικό πρόσημο. Είναι ένα αφετηριακό πολιτικό τοπίο, μνημείο σύμβολο της Αντίστασης, καθώς δίνει αφορμή για πράξη, για διεύρυνση της ιστορικής γνώσης και για κοινωνικές και πολιτικές διεκδικήσεις. Ορίζει έναν φυσικό, αλλά και νοητό χώρο που περιέχει ένα τραυματικό κοινωνικό γεγονός και σχηματίζει μια διαχρονική πολιτική και δημιουργική κοινότητα.

Εικόνα 15: Ηρώο για τους εκτελεσμένους του μπλόκου στην Πλατεία της Οσίας Ξένης - Πλατεία 17ης Αυγούστου 1944⁹⁰ (2013)

Είναι ένας πόλος έλξης αναστοχασμού και δημιουργίας σχετικά με την Αντίσταση ως ιστορική περίοδο, αλλά και τις κοινωνικές αντιστάσεις γενικότερα, ο οποίος δίνει

---

⁹⁰ Πηγή φωτογραφίας: Ιστορία της πόλης. Από την Κοκκινιά του 1923 στη Νίκαια του 2011 <https://ikokkiniamas.blogspot.com/p/blog-page.html>

συχνά στο πέρασμα των χρόνων μια πολιτική - ιδεολογική αναμέτρηση με την εκάστοτε εξουσία. Με αυτή τη ματιά θα μπορούσε κανείς να το εντάξει στις ετεροτοπίες όπως τις ορίζει ο Μισέλ Φουκώ [Michel Foucault] ως πραγματικούς, ενεργούς χώρους, εγγεγραμμένους στην ίδια τη θέσμιση της κοινωνίας, οι οποίοι συνιστούν ένα είδος αντιχωροθεσίας, ένα είδος ενεργά πραγματοποιμένων ουτοπιών, όπου όλες οι άλλες πραγματικές χωροθεσίες που μπορούν να βρεθούν στο εσωτερικό του πολιτισμού, αντιπροσωπεύονται, αμφισβητούνται και αντιστρέφονται. Ένα είδος τόπου που βρίσκεται έξω από όλους τους τόπους, μολονότι είναι πραγματικά εντοπίσιμοι» (Πέττας, 2018).⁹¹

---

⁹¹ Πέττας, Δ. (2018). *Δημόσιος χώρος, πόλη και εξουσία*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σ110

Μνημονικές και καλλιτεχνικές πρακτικές - εργαλεία της μνήμης

«Καλλιτεχνικά συμβάντα και δράσεις στην πόλη κατασκευάζουν νέα συλλογική μνήμη, συσχετίζοντας αφηγήσεις – προσωπικές ή συλλογικές – και ασυνήθιστες εικόνες με το χώρο: αυτή η δομημένη σύνδεση αφήγησης και χώρου, είναι ήδη μια μνημοτεχνική, ένας τρόπος επιτέλεσης της γνώσης διαμέσου της φαντασίας»⁹². Αν η μνήμη ήταν μια μηχανή, ποια θα ήταν τα στοιχεία που θα την απάρτιζαν και πού θα την τοποθετούσαμε; Μέσα ή έξω από εμάς; Σε έναν δημόσιο χώρο, σε μια κλειστή αποθήκη ή σε ένα μη-χώρο - σε μια ίσως μικρή χειρονομία κρυμμένη βαθιά μέσα μας; Η επικοινωνία και η αφήγηση είναι ένας τρόπος για να μεταβιβάζεται η μνήμη. Οι επετειακές τελετές, που ουσιαστικά αποτελούν πρακτικές του σώματος είναι ένας τρόπος για τη διαχείριση της κοινωνικής μνήμης.

Εικόνα: Φωτογραφία έργου (interior 1) του Βασίλη Πέρρου από την έκθεση ArtAthina (Σεπτέμβρης, 2019) που αναπαριστά τη μνήμη του χώρου (φωτ. ΜΠ)

Όταν πραγματοποιείται η αφήγηση ή η ανάγνωση ενός κειμένου, η μνήμη μεταφέρεται και ο ακροατής συνδέεται με την ατομική του μνήμη. Τα κομμάτια του κειμένου ανάλογα με τη φόρτιση που μεταφέρουν τοποθετούνται σε διαφορετικά σημεία της μνημονικής αρχιτεκτονικής. Με τη συνεχή ροή δημιουργούμε και αναδημιουργούμε τον κόσμο της μνήμης μας και των σημασιών και νοημάτων της ύπαρξής μας.⁹³ Ένα τέτοιο κείμενο είναι το μυθιστόρημα «Fahrenheit 451» του Ρέι Μπράντμπερ [Ray Bradbury] το οποίο εκδόθηκε το 1953 και έγινε φιλμ, video – game, τραγούδι, κόμικς. Γράφτηκε με αφορμή μια βόλτα που κάνει ο συγγραφέας με ένα φίλο του το βράδυ και η αστυνομία τους σταματά και τους κάνει έλεγχο, καθώς δεν έχουν κάποιο συγκεκριμένο λόγο για να περπατούν τη νύχτα! Στο μυθιστόρημα που

⁹² Κούρος, Π., (2004). Μνημονικές διαδράσεις ως πρακτικές σύγχρονης τέχνης στην πόλη. *Αρχιτέκτονες*, 45, 83-86

⁹³ Lévy, P., (1999) *Δινητική Πραγματικότητα, Η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου*, (μετ. Καραχάλιος Μ.), Αθήνα: Κριτική, σ44-48

γράφει η πραγματικότητα αντιστρέφεται, καθώς τα βιβλία είναι παράνομα και οι πυροσβέστες τα καίνε μαζί με όλο το σπίτι όποιου καταδίδουν οι γείτονες πως κρύβει βιβλία. Οι άνθρωποι που αντιστέκονται γίνονται φυγάδες και αποστηθίζουν τα βιβλία, τα οποία και αφηγούνται από γενιά σε γενιά. Το βιβλίο πραγματεύεται με έναν ευφάνταστο τρόπο πολλαπλά την έννοια της μνήμης δίνοντας στον αναγνώστη πολλές ευκαιρίες να συνδεθεί με αυτή την έννοια.

Από μια άλλη οπτική, αυτή των επετειακών τελετών πραγματοποιείται μια διαχειριστική πράξη της μνήμης, καθώς η μνήμη σωματοποιείται. Μια τέτοια δημόσια τελετή γινόταν «μέχρι και πριν μερικά χρόνια»⁹⁴ από τους συγγενείς των θυμάτων του μπλόκου στη Νίκαια, και ξεπερνούσε την έννοια του μνημοσύνου:

«εμείς εδώ σαν παράρτημα της Εθνικής Αντίστασης - τα 'χουμε εδώ πάνω στο πατάρι - είχαμε ταμπελάκια με το όνομα, του κάθε ενός εκτελεσμένου, το οποίο το μετέφερε, μέχρι το 3ο νεκροταφείο, κάποιος συγγενής τους! Οι οποίοι πλέον δεν υπάρχουνε. Ούτε καν συγγενείς τους. Έχουν πεθάνει. Και τα παιδιά τους, τα εγγόνια τους δεν το έχουνε πάρει. Και δεν μπορούμε καν να κάνουμε αυτό»⁹⁵

Η γνώση συγκεκριμένων γεγονότων – ανάμνηση - συντίθεται από εικόνες, αισθήσεις, μυρωδιές και άλλα αισθησιοαντιληπτικά στοιχεία που σχετίζονται με τα βιώματα μας. Μια σειρά από σύγχρονα καλλιτεχνικά έργα διερευνούν την έννοια της μνήμης μέσα στον κοινωνικό χωροχρόνο και μερικά παραδείγματα αναφέρονται στο παρόν.

Ο Κριστιάν Μπολτάνσκι [Christian Boltanski] ⁹⁶ εκπρόσωπος της σύγχρονης εννοιολογικής τέχνης δημιουργεί εγκαταστάσεις με μικτά μέσα χρησιμοποιώντας το φως και τις σκιές σε μια απόπειρα ανασυγκρότησης του παρελθόντος και με βασικές θεματικές την ιστορία, τη μνήμη και τα απομεινάρια της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο ίδιος σε μια συνέντευξη του αναφέρει ότι «το όμορφο όταν είσαι καλλιτέχνης είναι ότι μιλάς για το δικό σου χωριό, αλλά αυτό γίνεται ένα χωριό όλων»⁹⁷! Ή αλλιώς, θα μπορούσε να πει κανείς, ένα έργο που μπορεί να αποτελεί αποτύπωμά μιας προσωπικής ανάμνησης ή ενός βλέμματος επεκτείνεται στη συλλογική μνήμη.

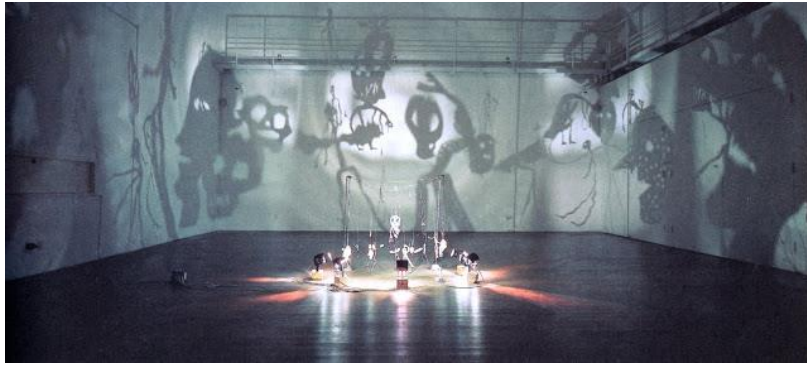
---

⁹⁴ Συνέντευξη Γ.Π., (2019)

⁹⁵ Συνέντευξη Γ.Π., (2019)

⁹⁶ γεννημένος στο Παρίσι το 1944, γλύπτης, φωτογράφος, ζωγράφος και σκηνοθέτης

⁹⁷ Christian Boltanski – Studio Visit/ TateShots: <https://www.youtube.com/watch?v=i8IbN7HNIhM>

Εικόνα 16: The theatre of shadows (1985, Boltanski)⁹⁸

Ο εικαστικός Γιάννης Ψυχοπαίδης⁹⁹ δημιουργεί μια ενότητα έργων την οποία ονομάζει «Το αλφάβητο - Αρχαϊκό Παλίμψηστο» σε ένα διάλογο του χθες με το σήμερα και μια συνομιλία της ατομικής με τη συλλογική μνήμη.

Εικόνα 17: Από την έκθεση του Γιάννη Ψυχοπαίδη: "Το αλφάβητο - Αρχαϊκό Παλίμψηστο", Αρχαιολογικό Μουσείο Πόρου¹⁰⁰, 2019

Τα τραγούδια, επίσης, ως καλλιτεχνικό προϊόν, μετατρέπονται σε μαγικές λέξεις που μας οδηγούν στο παρελθόν, συχνά παίρνουν εκδίκηση από αυτό και πολλές φορές ανήκουν σε μια ποίηση και μια μουσική που πηγάζει από το ένα κοινωνικό – πολιτικό γίνεσθαι, όπως το τραγούδι «νυν και αεί»:

«Κι ένα πρωί σε μια γωνιά στην Κοκκινιά
είδα το μπόγια να περνά και το φονιά
γύρευα χρόνια μες στον κόσμο να τον βρω
μα περπατούσε με το χάρο στο πλευρό¹⁰¹»

⁹⁸ Εικόνα 16: <https://blog.artsper.com/en/get-inspired/10-things-know-christian-boltanski/>

⁹⁹ Γεννημένος στην Αθήνα, το 1945

¹⁰⁰ Εικόνα 17: https://www.efsyn.gr/tehnese/eikastika/198917_o-antipoliteytikos-logos-ehei-ftasei-sta-heirottera-simeia-eyteleias

¹⁰¹ Τραγούδι «νυν και αεί», σε ποίηση Νίκου Γκάτσου και μουσική Σταύρου Ξαρχάκου

Ο Σιμόν Ατί [Shimon Attie] με το έργο του “The writing on the wall” («Επιγραφές στον τοίχο»), το 1991- 1992, συνδυάζει τη φωτογραφία με την εγκατάσταση στην πόλη του Βερολίνου προβάλλει φωτογραφίες που έχουν τραβηχτεί πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο – θραύσματα της μνήμης - σε σημεία πάνω στα ίδια κτίρια στα οποία έχουν τραβηχτεί ή σε γειτονικές με αυτά διευθύνσεις. Δημιουργεί με αυτόν τον τρόπο μια σημερινή εικονική πραγματικότητα σε ένα τετράγωνο όπου εκείνη την εποχή κατοικούσαν Εβραίοι¹⁰².

Εικόνα 18: «Επιγραφές στον τοίχο», Σιμόν Ατί, προβολή φωτογραφίας εβραϊκού βιβλιοπωλείου του 1930, Βερολίνο¹⁰³

¹⁰² Shimon Attie ιστότοπος: <http://shimonattie.net/portfolio/the-writing-on-the-wall/>

¹⁰³ Shimon Attie – ιστότοπος: <http://shimonattie.net/wp-content/uploads/2014/03/2.-Slide-Projection-of-Police-Raid-on-Former-Jewish-Residents-WORKED-ON.jpg>

B) Από το δημόσιο αστικό χώρο στην περιπλάνηση ως τέχνη και ως παιχνίδι

Δημόσιος αστικός χώρος

Ο δημόσιος χώρος της πόλης υπάρχει πάντα εκπροσωπώντας την έννοια του «έξω» σε σχέση με το «μέσα», έχει υλικότητα, αποτελεί πεδίο κοινωνικών διεκδικήσεων και αντιπαραθέσεων με την εξουσία και ανήκει στην κοινότητα ή στις κοινότητες – στην όποια κοινότητα. Η ομοιογένεια και η ομοιομορφία δεν αποτελεί ζητούμενο και η δημοκρατική ιδέα του δημόσιου δεν μπορεί να είναι η συναίνεση και η εξομάλυνση των συγκρούσεων μέσα σε μια ζώνη ασφαλείας, αλλά η ανάδειξη διαφορετικών πολιτικών ταυτοτήτων. Πώς μπορεί κανείς να είναι έξω από το σπίτι του και να αισθάνεται ότι είναι μέσα στο σπίτι του, παντού! Υπάρχει μια τέτοια δυνατότητα; Βλέπει τον κόσμο; Σίγουρα έχει επαφή, άρα και αισθήσεις – πατάει στη γη! Εκεί, έξω, διαφορετικές ταυτότητες και κουλτούρες γίνονται καταφανείς και υπάρχει πάντα το ενδεχόμενο, για τον άνθρωπο που βρίσκεται εκεί, να εμπλακεί σε ασυνήθιστες καταστάσεις, τις οποίες δε μπορεί να ελέγξει και οι οποίες καθιστούν αναπόφευκτη την επαφή και αλληλεπίδραση του με τον Άλλο – το διαφορετικό, την πράξη του, τη δημιουργία και τον συν-λόγο ή αντί-λόγο τους.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό του δημόσιου χώρου, στο φαντασιακό μας τουλάχιστον, είναι η διαπερατότητα του και η προσβασιμότητα για όλους, καθώς ο δημόσιος χώρος ενεργοποιείται από το πλήθος που τον γεμίζει και αυξάνεται με αυτόν τον τρόπο η ενδεχομενικότητα σε βάρος μιας κυρίαρχης μονοδιάστατης ορθολογικότητας και ενός συνεχούς προγραμματισμού και επανάληψης. Με την ίδια λογική, αν δηλαδή αντιληφθούμε την τέχνη σαν ένα ανοιχτό χώρο που ενεργοποιείται από τους ανθρώπους, το έργο τέχνης μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Οι άνθρωποι τότε περνάνε φυσιολογικά μέσα από τον εκάστοτε χώρο ξεπερνώντας πιθανότατα την ψυχολογία του θεατή.

«Η συμμετοχική πρακτική μπορεί να αφορά ένα αντικείμενο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους επισκέπτες, μια συλλογική δράση με τη συμμετοχή ή μη του/της καλλιτέχνη, ένα περιβάλλον στο οποίο θα κυκλοφορήσει ο «θεατής», μια σειρά χώρων που καλείται κανείς να διασχίσει, μια ψηφιακή εικόνα που θα κρύβει κάποια διάδραση ή ένα συνδυασμό των

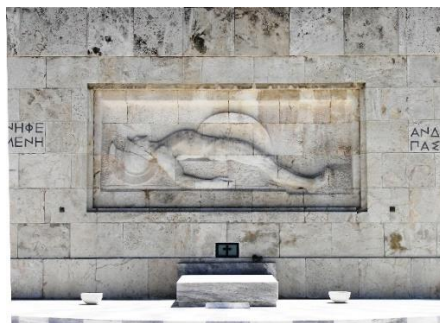

παραπάνω» (Αντωνιάδου, 2015).¹⁰⁴

Ακόμα και η ταυτότητα ή η συνείδηση μας σχετικά με την ταυτότητα μας μπορεί να κλονιστεί, όταν έρθουμε αντιμέτωποι/ες με ένα έργο τέχνης που θα μας ταρακουνήσει. Ο δημόσιος χώρος παραμένει ανοιχτός και ως προς τη συνεχή αναδιαμόρφωση του, η οποία δεν περιορίζεται στον αρχικό του σχεδιασμό ή στην αρχική του οργανική διαμόρφωση, αλλά όπως αναφέρει ο Δημήτρης Πέττας «βρίσκεται σε διαρκή διαδικασία κοινωνικής παραγωγής, η οποία συνδέεται με ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές μεταβολές» και έχει τα χαρακτηριστικά του χώρου και όπως αναφέρει ο Γκυ Ντεμπόρ¹⁰⁵ «αποτελεί ένα σύνολο δυνατοτήτων και πιθανοτήτων»¹⁰⁶ (Πέττας, 2018). Παρεμβάσεις κοινωνικές- πολιτικές - καλλιτεχνικές μπορεί να προσδώσουν στο δημόσιο χώρο την πιθανότητα για μια διαφορετική ματιά, σύνδεση ή σκέψη στον υπάρχοντα κοινωνικό δημόσιο χώρο.

«Υπάρχουν τέσσερα ιδεολογικά μοντέλα δημόσιων χώρων, με βάση τον Kurt Iveson¹⁰⁷:

(α) ο τελετουργικός – σε κεντρικά συνήθως σημεία της πόλης συνδεδεμένος με ιστορικά γεγονότα και επενδυμένος με ισχυρούς συμβολισμούς, όπου κυριαρχεί το κράτος (εικ.19),

Εικόνα 19: (α) Μνημείο του άγνωστου στρατιώτη, Σύνταγμα, Αθήνα¹⁰⁸

(β) ο κοινοτικός - συνήθως ομοιογενής, όπου προτεραιότητα έχει η τοπική κοινότητα και η τοπική αλληλεπίδραση (εικ.20),

¹⁰⁴ Αντωνιάδου, Α., (2015) *Τέχνη και/ή αντίσταση: Επιτελεστικά περιβάλλοντα ως χώροι πολιτικής δράσης*, Αθήνα: ΑΙCΑ HELLAS, σ 27,28

¹⁰⁵ Γκυ Ντεμπόρ: 27 Δεκεμβρίου 1931 – 30 Νοεμβρίου 1994

¹⁰⁶ Πέττας, Δ., (2018) *Δημόσιος χώρος, πόλη και εξουσία*, Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σ24-25

¹⁰⁷ Πέττας, Δ., ό.π. σ107

¹⁰⁸ Εικόνα 19: φωτογραφία του Wikipedia από το λήμμα «μνημείου του άγνωστου στρατιώτη»

Εικόνα 20: (β) Πλατεία Νέας Σμύρνης¹⁰⁹

(γ) ο ελεύθερος - με πλαίσιο που ορίζουν συγκεκριμένες ομάδες και είναι ουσιαστικά η κοινωνικοπολιτική αλληλεπίδραση μέσω διαλόγου (εικ.21) και

Εικόνα 21: (γ) Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου, Εξάρχεια, Αθήνα¹¹⁰

(δ) ο «πολύ-δημόσιος» που βασίζεται στη συνύπαρξη και στην αναγνώριση της διαφορετικότητας χωρίς όμως την ομογενοποίηση» (εικ.22).

¹⁰⁹ Εικόνα 20: «Καθημερινή» <https://www.kathimerini.gr/1082629/gallery/epikairothta/ellada/nea-smyrnh-olh-h-polh-mia-megalh-plateia>

¹¹⁰ Εικόνα 21: Ιστότοπος αυτοδιαχειριζόμενου πάρκου Ναυαρίνου

Εικόνα 22: (δ) Πλατεία Φωκίωνος Νέγρη, Κυψέλη, Αθήνα. (φωτ Πέτρος Καπετανόπουλος)

Σημειώνεται ότι τόσο στους δημόσιους, όσο και στους μνημειακούς χώρους, που πολλές φορές συναντιούνται ή και ταυτίζονται, αναπτύσσονται σχέσεις εξουσίας για τις οποίες ο ίδιος ο χώρος αποτελεί πεδίο ανάπτυξης συγκρούσεων ή το ίδιο το διακύβευμα τους, οι οποίες παράγουν λόγο και αφηγήσεις και επιπλέον και τις ίδιες τις αντιστάσεις ενάντια στην εξουσία.

Εδώ, πρέπει να σημειωθεί ότι το διαδίκτυο, μάς προσφέρει τρόπον τινά μια νέα δημόσια σφαίρα λόγω των συνεχώς εντεινόμενης κλίμακας και διαδεδομένων μέσω κοινωνικής δικτύωσης. Και αν δεχτούμε ότι δημόσιος χώρος είναι σημεία στα οποία τέμνονται οι καθημερινές μας ρουτίνες, μπορούμε να ισχυριστούμε πλέον κάτι αντίστοιχο και για το διαδίκτυο.

Η Πλατεία «17 Αυγούστου 1944» ως δημόσιος χώρος

Ο δημόσιος χώρος της Νίκαιας ίσως παίρνει τον ορισμό που του δίνει ο Όλιβερ Μάρχαρτ [Oliver Marchart], ο οποίος αναφέρει, ανακατασκευάζοντας εν μέρει και στοιχεία από τα γραπτά της Χάννα Άρεντ, ότι ο δημόσιος χώρος είναι ο ίδιος η σύγκρουση και δημιουργείται με την ίδια αυτήν την πράξη¹¹¹ (Marchart, 2008). Στη Νίκαια, ο συμβολικός δημόσιος χώρος της πλατείας στην Οσία Ξένη ενεργοποιήθηκε βίαια με ένα δραματικό τρόπο με το μπλόκο στις 17 Αυγούστου του 1944, στην οποία εγκλωβίστηκε, οδηγήθηκε και συσσωρεύτηκε ο κύριος όγκος του αντρικού πληθυσμού της πόλης από τους Γερμανούς ναζιστές και τους Έλληνες συνεργάτες τους. Το 1945 δημιουργήθηκε το πρώτο ηρώο για το μπλόκο της Κοκκινιάς από τον Μιχάλη Νικολινάκο στην πλατεία. Το 1951, σχετικά άμεσα - λαμβάνοντας υπόψη τον πόλεμο και τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες από το 1944 - η δημοτική αρχή αποφασίζει να

¹¹¹ Marchart, O., (2008). Από το κείμενο: Πολιτική και καλλιτεχνικές πρακτικές. Στο Συλλογικό, «Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη». Αθήνα: Εκκρεμές, σ103.

σφραγίσει τη μνήμη με την απόφαση για ανέγερση ηρώου επί της πλατείας. Το 1952 λαμβάνεται η απόφαση, από το Δήμο μετά από διαγωνισμό, για την κατασκευή του ηρώου από το Γιώργο Ζογγολόπουλο και από το 1956 η πλατεία συνδέεται χωροταξικά πλέον και μέσω του γλυπτού με τη μάντρα του οποίου τα αποκαλυπτήρια γίνονται στις 19 Αυγούστου του 1956, όπου γίνονται και οι τελετές μνήμης για το μπλόκο¹¹² (Πούλου, 2017).

Υπάρχουν δυο σημαντικά σημεία που πρέπει να αναφερθούν και σχετικά με αυτό το μνημείο. Το ένα είναι ότι αποτελεί το πρώτο δημόσιο γλυπτό στο μετεμφυλιακό αστικό χώρο¹¹³ (Λούκας & Παπαθανασοπούλου, 2019). Το δεύτερο σημείο είναι ότι είναι το μόνο που ανεγέρθηκε στον ίδιο τον τόπο της εκκαθαριστικής επιχείρησης – και όχι για παράδειγμα στην είσοδο της πόλης όπως είχε προταθεί επίσης - εγγράφοντας τα μέλη της Αντίστασης στη δημόσια μνήμη, καθώς αναφέρεται στα θύματα του συγκεκριμένου μαζικού μπλόκου κι όχι γενικά στα θύματα του πολέμου¹¹⁴ (Πούλου, Ένα μνημείο για την Αντίσταση στη δεκαετία του 1950, 2018). Μάλιστα, είχε αναπτυχθεί σχέδιο από το Δήμο για την ανέγερση δημοτικού μεγάρου στα δυτικά της πλατείας στο οποίο θα χρησιμοποιούνταν και πέτρες από τη μάντρα για να ενωθεί και υλικά ο χώρος, αλλά τα σχέδια δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ και μάλιστα αντ' αυτού ανεγέρθηκε εκεί – στην πλατεία - την περίοδο της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών, το Μητροπολιτικό Μέγαρο της Νίκαιας, ένας «απόλυτος χώρος»¹¹⁵ σε αυτή την έκταση, η παρουσία του οποίου διασπά και αποπροσανατολίζει τόσο την μνημονική και δημόσια ενότητα του ιστορικού χώρου και της μνήμης, όσο και τη σύνδεση του ηρώου (τόπος συγκέντρωσης) με τη Μάντρα¹¹⁶ (τόπος εκτέλεσης) κρύβοντας την¹¹⁷. Ουσιαστικά εγκλωβίζει τον διαβάτη σε μια περικλειστή δομή, όπου αντικριστά βρίσκονται το Μέγαρο και η εκκλησία, και που δεν επιτρέπει την οπτική επαφή με τη Μάντρα και τις άμεσες χωρικές και εννοιολογικές συνδέσεις, που θα επέτρεπε και ίσως ακόμη θα επέβαλε και η απουσία του Μεγάρου.

---

¹¹² Πούλου, Μ., (2017, Αύγουστος, 21). Η διεκδίκηση της δημόσιας μνήμης στην Κοκκινιά. *Η Αυγή*. Ένθετο.

¹¹³ Λούκας, Δ., & Παπαθανασοπούλου, Κ., (επιμ.). *Νίκαια- Αγ. Ιωάννης Ρέντη – Οδοιπορικό στη μνήμη*. Αθήνα: Δήμος Νίκαιας – Αγ. Ιωάννη Ρέντη, σ120-121

¹¹⁴ Πούλου, Μ., (2018). Ένα μνημείο για την Αντίσταση στη δεκαετία του 1950. *Μνήμων*, 36, 283-316

¹¹⁵ Απόλυτος χώρος, πολιτικός ή θρησκευτικός, σύμφωνα με τον Ανρί Λεφέβρ [Henri Lefebvre] και όπως αναφέρεται σχετικά στο βιβλίο του Δημήτρη Πέττα, είναι μια υλοποίηση της εξουσίας – ένας αναπαραστατικός χώρος - και επιβάλλεται μέσω απειλών, απαγορεύσεων και γενικότερα καταπιεστικών εκφράσεων της εξουσίας αυτής.

¹¹⁶ Βλ. σχετικά και στο υποκεφάλαιο της παρούσας εργασίας «Μάντρα»

¹¹⁷ Η κοκκινιά μας – Ειρήνη Ρηγιώτη: <https://ikokkiniamas.blogspot.com/p/blog-page.html>

«Επίσης, η πλατεία της Οσίας Ξένης, αυτή που είναι δίπλα μας, εδώ, ήταν ολόκληρη - δεν υπήρχε το κτίριο της Μητρόπολης. αυτό ήταν πλατεία όλο. Αυτό το κτίριο της Μητρόπολης κατασκευάστηκε το 70 - 72...Όχι, επί Χούντας. Επί Χούντας, επί Χούντας...Ναι. απλά επειδή ήταν εποχές, έλλειψης δημοκρατίας, δύσκολων εποχών, κανείς δεν μπόρεσε να αμφισβητήσει, το ότι ένας χώρος, μιας πλατείας, που έχει μία ιστορική σημασία, χάθηκε, για να φτιαχτεί ένα Μητροπολιτικό Μέγαρο, το οποίο μπορούσε να φτιαχτεί, οπουδήποτε αλλού. Εντάξει. Αλλά τότε, δεν ήταν δυνατόν, να αντιδράσει κανείς. Ήτανε δύσκολα».¹¹⁸

Θέτοντας το ερώτημα τί εξυπηρετεί αυτός ο δημόσιος χώρος έτσι όπως έχει διαμορφωθεί, παραμένει και μετά τη Δικτατορία και μέχρι και σήμερα, και με ποιους τρόπους συμβαίνει αυτό θα μπορούσαμε να λάβουμε ίσως και κάποιες ακόμη απαντήσεις ή και ερωτήσεις!

«Εγώ θα σε ρωτήσω κάτι άλλο: Μήπως ξέρεις γιατί επιλέγει να γίνει εδώ η Μητρόπολις;»¹¹⁹

Η τέχνη της περιπλάνησης

Ποιοι είναι αυτοί που διασχίζουν το «δημόσιο» αστικό χώρο μέσα στο χρόνο; Ο αστικός ήρωας περπατά και διασχίζει την πόλη περνώντας από τον έναν αιώνα στον άλλον και φτάνοντας μέχρι το σήμερα.

Η φιγούρα του *flâneur* – που εφευρέθηκε από τον Charles Baudelaire [Σαρλ Μπωντλέρ]¹²⁰ και αποτελεί τον απόλυτο κάτοικο της πόλης - βλέπει το δημόσιο αστικό χώρο σαν ένα αχανή παιχνιδότοπο. Ξεκινά από την πόλη του Παρισιού στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όταν η περιπλάνηση γίνεται τέχνη. «Γνωρίζει τα πάντα σχετικά με την πόλη. Αποτελεί ένα αφηγηματικό τέχνασμα, μια στάση απέναντι στη γνώση και το κοινωνικό γίγνεσθαι, μια εικόνα της κίνησης μέσω του κοινωνικού χώρου της νεωτερικότητας»¹²¹. Ο Εζέν Αζέ [Eugene Atget]¹²² σέρνοντας τη βαριά του μηχανή καταφέρνει να φωτογραφίσει την πόλη σαν ένα κλειστό δωμάτιο και ξεκινώντας από το έξω μας οδηγεί στο μέσα. Σε αυτό όμως «το κλειστό δωμάτιο» ταξιδεύουμε μέσα σε

---

¹¹⁸ Συνέντευξη Γ.Π., (2019)

¹¹⁹ Συνέντευξη Κ.Σκ., (2020)

¹²⁰ Σαρλ Μπωντλέρ (9 Απριλίου 1821 – 31 Αυγούστου 1867)

¹²¹ Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α., (2013) *Η «διαχρονική» επιθυμία της περιπλάνησης – αποτυπώνοντας τα βήματα του flâneur*, Ερευνητική Εργασία, Ε.Μ.Π., σ.12

¹²² Εζέν Αζέ, φωτογράφος (12 Φεβρουαρίου 1857 – 4 Αυγούστου 1927)

μια εσωτερική αναζήτηση, και ενίοτε αυτό το ταξίδι μας οδηγεί σε μια παράλληλη καταγραφή ήχων, εικόνων και αισθημάτων. Οι Ντανταϊστές (1916) περιπλανιούνται και προβαίνουν σε μια κριτική επεξεργασία της αντίληψης μας για τον αστικό χώρο με μια επιθυμία να ενώσουν την τέχνη με την καθημερινότητα. Το κίνημα των Ντανταϊστών, ανεπτυγμένο σε πολλούς καλλιτεχνικούς τομείς, με ξεκάθαρο πολιτικό πρόσημο, αντιτάσσεται στον πόλεμο¹²³ και τον πολιτισμό της Ευρώπης. Οι Ντανταϊστές μετασχηματίζουν την πόλη σε έναν εν δυνάμει χώρο τέχνης και παρέμβασης στο δημόσιο χώρο. Καλλιτεχνικά δρώμενα εμφανίζονται για πρώτη φορά, εξυψώνοντας την περιπλάνηση στο επίπεδο της αισθητικής λειτουργίας¹²⁴. Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν [Walter Benjamin] χαρακτηρίζει τους δρόμους, τα σοκάκια και τους κρυφούς χώρους της πόλης έναν ατέλειωτο λαβύρινθο¹²⁵. Οι Σουρεαλιστές ως συνέχεια του κινήματος του Ντανταϊσμού παίρνουν το νήμα και τα τοπία μετατρέπονται αυτή τη φορά σε καμβά για το παιχνίδι και το καθημερινό θαύμα! Αποκαλύπτουν τις «υποσυνείδητες ζώνες» της πόλης όπου χάνεται ο έλεγχος και οδηγός είναι ο πειραματισμός σε ένα «αντιπερπάτημα» [deambulation] όπως το ονομάζουν. Η αποτύπωση των δράσεων παραμένει ακόμη σε λεκτική μορφή.

Εξέλιξη της τέχνης της περιπλάνησης - αποτύπωση της ως τέχνη

Οι Δετριστές είναι αυτοί που προτείνουν την περιπλάνηση [derive], και την παρουσιάζουν πλέον εικονιστικά, μέσα από μια χαρτογράφηση του βιώματος, εισάγοντας τον όρο «Ψυχογεωγραφία» που είναι η επεξεργασία του υλικού που προκαλεί η περιπλάνηση¹²⁶. Οι χάρτες τους είναι αφαιρετικοί. Σε αυτούς τους χάρτες το βίωμα, οι συναντήσεις και οι σχέσεις έχουν κυρίαρχο ρόλο μεταξύ των περιοχών. Πραγματοποιούν μια έκθεση με έργα τους το 1954. Παραδείγματα καλλιτεχνών που συμμετείχαν σε αυτή την έκθεση είναι ο Gill J. Wollman και Gilles Ivain¹²⁷.

Η Καταστασιακή Διεθνής συνεχίζει σε αυτή την κατεύθυνση και ως περιπλάνηση (dérive-drift) προσδιορίζει ένα βιαστικό πέρασμα μέσα από τις διάφορες ατμόσφαιρες ή μέσα από τις ενότητες ατμοσφαιρών της πόλης, και με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσει την αισθητική και την πρακτική του να χάνεται στην πόλη. Ο στόχος είναι το βίωμα και η αποτύπωση ενός χάρτη στη βάση αυτού του βιώματος. Ο Μαρξ αναφέρει ότι «οι

¹²³ Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος: 1914-1918

¹²⁴ Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α., ό.π. σ18

¹²⁵ Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α., ό.π. σ16

¹²⁶ Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α., ό.π. σ21

¹²⁷ Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α., ό.π. σ33

άνθρωποι δε μπορούν να δουν τίποτα γύρω τους το οποίο να μην είναι δική τους εικόνα, καθετί μιλάει σε εκείνους μέσω των εαυτών τους. Το ίδιο τους το τοπίο είναι ζωντανό»¹²⁸. Το 1957, ο Γκυ Ντεμπόρ [Guy Debort] δημιουργεί δυο χάρτες για το Παρίσι, σε πρώτη φάση το «guide psychogeographique de Paris» και έπειτα το πιο ολοκληρωμένο έργο “the naked city”. Δίνει μεγάλη έμφαση στη δυναμική κάθε περιοχής, η οποία παίζει υπαρξιακό ρόλο για το χάρτη. Η κατασκευή καταστάσεων – συλλογικών ατμοσφαιρών δημιουργεί μια πιθανότητα βελτίωσης της κοινωνικής ζωής, που βασίζεται στη συνάντηση και στο παιχνίδι. Ο Κόνσταντ [Constant]¹²⁹ δίνει μορφή στη θεωρία των Καταστασιακών αφού σχεδιάζει την «ουτοπική πόλη», την οποία ονομάζει New Babylon, δίνοντας μορφή στην πρακτική της περιπλάνησης μέσα από μια πόλη λαβύρινθο. Ο άνθρωπος παίκτης (homo-ludens) υποστηρίζει τον αποπροσανατολισμό και τη χωρίς σταματημό κατασκευή καταστάσεων. Στο κείμενο που υπογράφει το 1959, με τον τίτλο «Μια άλλη πόλη για μια άλλη ζωή», αναφέρεται σε έναν αστικό τρόπο ζωής και σε μια πόλη σχεδιασμένη με συνεχείς συνδέσεις ατμοσφαιρών - αξιοποίηση όλων των τεχνολογικών ανακαλύψεων - με σκοπό την τέρψη και κόντρα στην πόλη που αποκλείει το παιχνίδι από τους ανθρώπους¹³⁰.

Ο Κέβιν Λίντς [Kevin Lynch] ανέπτυξε μια μεθοδολογία σχετικά με την εμπειρία της πόλης, η οποία να μπορεί να δημιουργεί ερμηνευτικά σχήματα για τις πληροφορίες που λαμβάνει από αυτή την εμπειρία. Έτσι, δημιουργεί γνωστικούς χάρτες που περιλαμβάνουν στοιχεία από συνεντεύξεις, από τα σκίτσα και την έρευνα πεδίου και ορίζει κάποια στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα της πόλης. Αυτά ορίζονται ως μονοπάτια, όρια, περιοχές, κόμβοι και τοπόσημα¹³¹. Με το βιβλίο του «the image of the city» (1960) παρουσιάζει αυτή του την έρευνα στην ερμηνεία και την αποτύπωση μιας πόλης ορισμένης μέσα από την εμπειρία των ανθρώπων όπως οι ίδιοι την εκφράζουν.

Ο Χάμις Φούλτον [Hamish Fulton], σύγχρονος καλλιτέχνης, εκφράζεται μέσω μιας γεωγραφικής ποίησης με φράσεις και σήματα που αποτελούν μια χαρτογράφηση, ενώ αναγνωρίζει στο περπάτημα μια τέχνη που διερευνά τη σχέση μας με το χώρο. Ο ίδιος

---

¹²⁸ Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α., ό.π. σ21

¹²⁹ Constant Anton Nieuwenhuys. Ο Κόνσταντ ήταν Ολλανδός ζωγράφος, γλύπτης, γραφίστας, συγγραφέας, μουσικός και ιδρυτικό μέλος της ομάδας καλλιτεχνών CoBrA (1949 – αρχές δεκαετίας του '50) που ήταν πολιτικά και κοινωνικά δραστήρια και ασχολήθηκε με την εξπρεσιονιστική ζωγραφική και τη ζωγραφική που εμπνέεται από τα παιδιά. (<https://www.tate.org.uk/art/art-terms/c/cobra/snakes-ladders>)

¹³⁰ Constant, «Another city for another life», Constant, 1959

¹³¹ Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α., ό.π., σ47

αυτοσυστήνεται ως “walking artist” και ασχολείται για δεκαετίες με την ανάδειξη της τέχνης του περπατήματος.

Τέχνη της περιπλάνησης: μια διαδικασία μεταμόρφωσης του χώρου

Ο Τόνυ Σμιθ [Tony Smith] επανερμηνεύει με το έργο του το δρόμο με δυο τρόπους. Η μία ερμηνεία είναι ο δρόμος ως σύμβολο και αντικείμενο στον οποίο διεξάγεται μια δράση. Η άλλη ερμηνεία είναι το περπάτημα ως δράση, ως μια διαδικασία που γίνεται μορφή. Έτσι μας εισάγει στη Land Art¹³² (1966). Ο Ρίτσαρντ Λογκ [Richard Long] τη δεκαετία του 1960, παίρνοντας τη σκυτάλη και τη δεύτερη ερμηνεία, αναδεικνύει πώς επιφανειακά ίχνη επιτυγχάνουν ενδεχομένως αλλαγές, όπως το περπάτημα μπορεί να οδηγήσει στη συμβολική μεταμόρφωση μιας περιοχής! Ο Ρίτσαρντ Λογκ περιγράφει τη δραστηριότητα του βαδίσματος ως προσωπικό του ιστότοπο, όπου τις περισσότερες φορές κάθε περίπατος υλοποιεί μια ειδική ιδέα και αποτυπώνεται σε χάρτες, που αποτελούν εκφραστικά εργαλεία, όπως και φωτογραφίες ή κείμενα. Το πρώτο του σχετικό έργο έγινε το 1967 με την ονομασία «a line made by walking». Ο Καρλ Αντρ [Carl Andre] δημιουργεί γλυπτά – δρόμους που σε προτρέπουν να περπατήσεις σε σχέση με αυτά, όπως το έργο του με τίτλο “Secant” (1977), εξελίσσοντας την έννοια του δρόμου ως αντικείμενο στο οποίο διεξάγεται η δράση.

Εικόνα 23: Τοίχος στη Νίκαια, κοντά στα παλιά γραφεία της Τ.Ο. Νίκαιας της Χρυσής Αυγής (2019, φωτ. ΜΠ)

¹³² Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α., ό.π., σ28

Εικόνα 24: Τοίχος (ο ίδιος μερικώς μήνες μετά) στη Νίκαια, κοντά στα παλιά γραφεία της Τ.Ο. Νίκαιας της Χρυσής Αυγής (2020, φωτ: ΜΠ)

Περιπλάνηση και νέες τεχνολογίες

Ο περιπλανητής neo-flâneur κάνει πλέον εξατομικευμένες καταγραφές για τις διαδρομές του στο αστικό περιβάλλον, με τη χρήση των νέων τεχνολογιών, όπως δεδομένα που προκύπτουν από GPS. Τέτοια δεδομένα χρησιμοποιούν οι καλλιτέχνες Τζέρεμι Γούντ [Jeremy Wood] και Έσθερ Πόλακ [Esther Polak], δημιουργώντας καλλιτεχνικές χαρτογραφήσεις σε μεγάλες πόλεις, όπως το Λονδίνο και το Άμστερνταμ. Με τη χρήση κινητών τηλεφώνων και ειδικών διατάξεων που συνδέουν την καταγραφή του εσωτερικού μας ήχου και της κίνησης στο χώρο, του περιπλανητή που κινείται στην πόλη εντός ενός εσωτερικού δημιουργούνται έργα διαδραστικά με τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας, ή νέα μουσικά ταξίδια, όπως αυτά του Αταού Τανάκα [Atau Tanaka]. Η Πιέτρα Γκεμείνμποεκ [Petra Gemeinboeck] χρησιμοποιώντας τοπικά και κοινωνικά δίκτυα δημιουργεί συνευρέσεις δημιουργώντας χάρτες από δυναμικά νήματα που καθορίζονται από τις κινήσεις των σωμάτων και τις κοινωνικές διαδράσεις.¹³³ Ο Κρίστιαν Νόλντ [Christian Nold] αποπειράται να δημιουργήσει χάρτες από συναισθήματα – βιοχαρτογραφεί, με τη χρήση βιομετρικών συσκευών GSR¹³⁴ και συστήματος πλοήγησης GPS, όπου ο κάθε περιηγητής καταγράφει για την κάθε τοποθεσία την οποία επισκέπτεται τα συναισθήματα του¹³⁵. Ο Γκόρνταν Σάβιτσιτς [Gordan Savicic] καταγράφει τα ασύρματα δίκτυα μέσω του

¹³³ Impossible Geographies, Artworks by Petra Gemeinboeck
<https://www.impossiblegeographies.net/urban-fiction-2-0/>

¹³⁴ GSR: Galvanic Skin Response

¹³⁵ Ζιώγας, Γ. & Συλαίου, Στ. (επιμ.) (2015). *Τοπίο: ιστορίες, πολιτικές αναπαραστάσεις*. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας – Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, σ159

πόνου στο ίδιο του το σώμα με έναν ειδικό κορσέ στην επιτέλεση του με τίτλο *Constraint City* (2007).

Η εφαρμογή «*Situationist*», μπορεί να θεωρηθεί μια εξέλιξη του κινήματος των Καταστασιακών. Πληροφορεί τους χρήστες τηλεφώνων iPhone για συμβάντα σχετικά με άλλους χρήστες στην εγγύς περιοχή που κινούνται και οι οποίοι τους ζητούν να προβούν σε μια ενέργεια. Η εφαρμογή απαγορεύτηκε τελικά από τις ίδιες τις εταιρίες, καθώς χρησιμοποιούνταν η υπηρεσία εντοπισμού χωρίς την άδεια του χρήστη!

Ο Γουίλφρεντ Χου Γιε Μπεκ [Wilfried Hou Je Bek] χρησιμοποιεί αλγόριθμους για και οργανώνει περιπάτους, όπου οι συμμετέχοντες περπατούν ακολουθώντας έναν κώδικα σα να «έτρεχαν» ένα λογισμικό. Τα δεδομένα συλλέγονται και σε μια συμμετοχική με άλλους καλλιτέχνες διαδικασία οπτικοποιούνται σε εγκαταστάσεις, hackathons και project με data art¹³⁶.

Το νήμα της περιπλάνησης υφαίνεται συνεχώς παίρνοντας νέες μορφές στον αργαλειό του διαδικτύου. Συνδυάζοντας καλλιτεχνικές και ερευνητικές εργασίες σχετικές με την κίνηση του ανθρώπου στο χώρο και την καταγραφή αυτών των κινήσεων, των ήχων, των σχέσεων, των αισθημάτων και των δυναμικών, καθώς και των ιστοριών που επεξηγούν οι άνθρωποι όταν τους δίνεται η ευκαιρία να εκτεθούν, οι δημιουργοί εκτείνουν την φαντασία τους διαρκώς σε σχέση με την περιπατητική τέχνη. Είναι μάλλον προφανής η δημιουργική ανάγκη αναστοχασμού και αναπροσδιορισμού της δυναμικής σχέσης του ανθρώπου με το χώρο στον οποίο κινείται και εκτίθεται, είτε αυτός ζει στην παλαιολιθική εποχή, είτε στο 2020. Βέβαια, μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι οι σύγχρονες εικαστικές απόπειρες εικαστικής περιπλάνησης και καταγραφής της ελάχιστα σχετίζονται με έντονα πολιτικά περιεχόμενα, παρά την καταγωγή τους.

Περιπλάνηση μέσω διαδικτύου – γνώση και παιχνίδι

Μπορούμε σε αυτό το σημείο να εξετάσουμε την περιπλάνηση ως ένα διαδικτυακό παιχνίδι, είτε αυτή αναφέρεται σε μια καλλιτεχνική – ερευνητική πρακτική, είτε αφορά μια παραγωγή ενός σύγχρονου μουσείου.

Η περιπλάνηση έχει εισέλθει στο διαδίκτυο και χρησιμοποιεί τις νέες τεχνολογίες. Ένα παράδειγμα περιπλάνησης, έχοντας αναφορά στον αστικό ιστό, δηλαδή, ως

---

¹³⁶ Συλαίου, Στ., Λαγούδη, Ε., & Χουντάση, Μ. (2015). *Σιτουανισμός και δημιουργία καταστάσεων σε ψηφιακά περιβάλλοντα τέχνης*. Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Θεσσαλονίκη, 9-10/1/2015.

συμπληρωματικός ξεναγός ή σαν αυτοτελής περιήγηση, είναι το «Passing Stranger – the East Village Poetry Walk»¹³⁷ που αποτελεί ένα ηχοτοπίο ποίησης όπου συνδυάζει τη βόλτα στο Ηστ Βίλατζ της Νέας Υόρκης με την ποίηση. Στον εικονικό χάρτη που παρουσιάζει, για χρήση σε κινητές συσκευές, ξεδιπλώνονται οι ποιητές που κατοίκησαν την περιοχή από τη δεκαετία του '50 και τα ποιήματα τους μέσω μιας περιήγησης με βασικό αφηγητή το σκηνοθέτη Τζιμ Τζάρμους [Jim Jarmusch]¹³⁸ (Ζιώγας & Συλαίου, 2015). Η περιήγηση εμπεριέχει συνεντεύξεις και αρχεία που πλαισιώνουν το ποιητικό ηχοτοπίο.

Εικόνα 25: "Passing Stranger", ένα ηχοτοπίο ποίησης

Πολλά μουσεία επίσης έχουν σχεδιάσει περιηγήσεις μέσω εικονικής ή επαυξημένης πραγματικότητας. «Η εικονική πραγματικότητα είναι η προσομοίωση ενός πραγματικού ή φανταστικού περιβάλλοντος που έχει δημιουργηθεί σε τρεις διαστάσεις με τη βοήθεια των ψηφιακών τεχνολογιών, βιώνεται οπτικά και παρέχει την ψευδαίσθηση της πραγματικότητας», ενώ η επαυξημένη πραγματικότητα προσθέτει πρόσθετες πληροφορίες ερμηνευτικής και εκπαιδευτικής φύσης¹³⁹. Με αυτή την τεχνολογία μπορεί κανείς πλέον να περπατήσει μέσα στον πίνακα «Night Café» του Van Gogh, ή αντίστοιχα να περιηγηθεί στο Λονδίνο της Ρωμαϊκής εποχής με την εφαρμογή «Londinium»¹⁴⁰.

Η περιπλάνηση εκτός από περίπατος εμπεριέχει και στοιχεία παιχνιδιού. Διαχρονικά, όλα τα παιχνίδια ενσωματώνουν και μεταφέρουν ανθρώπινες – κοινωνικές, ηθικές και πολιτικές – αξίες. Το ίδιο συμβαίνει και με το ψηφιακό παιχνίδι.

¹³⁷ Passing Stranger, <https://eastvillagepoetrywalk.org/>

¹³⁸ Ζιώγας, Γ. & Συλαίου, Στ. (επιμ.), ό.π. σ157-158

¹³⁹ Συλαίου, Στ., Λαγούδη, Ε., & Χουντάση, Μ. (2015), *Ο.π.*, σ188-189

¹⁴⁰ Συλαίου, Στ., Λαγούδη, Ε., & Χουντάση, Μ. (2015), *Ο.π.*, σ189-190

Η αρχιτεκτονική ενός ψηφιακού παιχνιδιού αποτελείται από 15 στοιχεία, τα οποία βοηθούν το δημιουργό να εντοπίσει τους τρόπους ώστε να εκφραστούν κάποιες συγκεκριμένες επιθυμητές αξίες και να εξυπηρετηθεί ο σχεδιασμός του. Τα στοιχεία αυτά είναι τα εξής: αφηγηματικές υποθέσεις και στόχοι, χαρακτήρες, ενέργειες, επιλογές, κανόνες διάδρασης με άλλους παίκτες ή χαρακτήρες του παιχνιδιού, κανόνες διάδρασης με το περιβάλλον, οπτική γωνία, εργαλεία (hardware), περιβάλλον, μηχανή και λογισμικό, συγκείμενο – πλαίσιο του παιχνιδιού, βραβεία, στρατηγικές, χάρτες του παιχνιδιού και αισθητική ποιότητα. (Flanagan & Nissenbaum, 2014).¹⁴¹ Αναλυτικότερα, οι δημιουργοί του παιχνιδιού έχουν μια σειρά από εργασίες για τις οποίες εφόσον αποφασίσουν είναι σε θέση πλέον να περιγράψουν το παιχνίδι τους και να το αποδώσουν στους συνεργάτες κι έπειτα στους χρήστες του.

---

¹⁴¹ Flanagan, M. & Nissenbaum, H., (2014), Values at Play in Digital Games, Massachusetts: The MIT Press (σ34.35)

Γ) Η τέχνη της α/Α -ντίστασης ενάντια στο φασισμό και τα παράγωγα του

Ο φασισμός αποτελεί ακραία έκφραση της αλλοτρίωσης του ανθρώπου που κατά άλλους αποτελεί ιδεολογία και κατά άλλους καθημερινή πρακτική, θρέφεται με τη βία και «όταν νικιέται στο πεδίο της μάχης καταρρέει, χάνει τη συνοχή του»¹⁴². Όπως επίσης, αναφέρεται στο βιβλίο «Ολτρετορέντε – μια καθόλου συνηθισμένη αντιφασιστική ιστορία» το φασιστικό κίνημα είναι ένα ετερογενές κίνημα, βασισμένο στο μύθο της δύναμης, της κυριαρχίας κι επομένως δεν είναι δυνατή με αυτό καμιά μορφή διαλόγου»¹⁴³ (Κακούτσι, 2019). Σε κάθε περίπτωση και όπως και να οριστεί, ο φασισμός έχει δομικό χαρακτηριστικό του την καταπιεστική βία, εκπορεύεται από τον φόβο και την καταστρεπτικότητα και εμπεριέχει την εναντίωση στην ελευθερία και σε κάθε διαφορετικότητα, εσωκλείοντας ειδικά την ξеноφοβία σα βασικό στοιχείο στους κόλπους του. Υπάρχει μια πλειάδα ορισμών για το φασισμό, αλλά δυο στοιχεία είναι ξεκάθαρα. Ο φασισμός ως φαινόμενο είναι ενάντια σε κάθε ανθρωπιστική αξία και ανθρώπινο δικαίωμα και η έκφραση του, μεταλλαγμένη βέβαια, παραμένει υπαρκτή ακόμα και στις μέρες μας. Άλλωστε ο φασισμός, άλλοτε είναι αποκάλυπτος και άλλοτε συγκαλυμμένος και επίσης μπορεί να είναι είτε περισσότερο επιθετικός, είτε απολιτικός, με μια, όπως την αναφέρει ο Βίλχελμ Ράιχ [Wilhelm Reich] στο έργο του «η μαζική ψυχολογία του φασισμού», «κατεξοχήν ενεργητική συμπεριφορά, μια άμυνα εναντίον της συνειδητοποίησης της κοινωνικής ευθύνης»¹⁴⁴. Τον όρο «μεταφασισμό», που αναφέρεται στον ευρωπαϊκό χώρο, τον εισήγαγε στη σύγχρονη κοινωνιολογία ο Ιταλός Έντσο Τραβέρσο [Traverso Enzo]. Αναφέρει λοιπόν, ο Τραβέρσο ότι ο ονομαζόμενος «μεταφασισμός» έχει προκύψει από τη φασιστική μήτρα, αλλά αποτελεί ένα πιο ασταθές και μεταβατικό φαινόμενο¹⁴⁵ (Traverso, 2017).

Για το ναζισμό, ο Μάρτιν Τζέυ [Martin Jay]¹⁴⁶ γράφει ότι οι ναζί εισήγαγαν μια νέα ιεραρχία που βασιζόταν πιο πολύ στη θέση κύρους (status) κι όχι στην κοινωνική τάξη¹⁴⁷. Ο Γερμανός φιλόσοφος Χάιντεγκερ [Martin Heidegger] στρατεύτηκε με τους ναζί, αλλά η προπαγάνδα του ναζισμού φυσικά δεν περιορίστηκε μόνο στους

---

¹⁴² Κακούτσι, Π., (2019). *Ολτρετορέντε. Μια καθόλου συνηθισμένη αντιφασιστική ιστορία*. (Ζήκος, Β., Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Απρόβλεπτες, σ57

¹⁴³ ό.π., σ 167

¹⁴⁴ Ράιχ, Β., (1974). *Η μαζική ψυχολογία του φασισμού* (Λάμπρου, Η., Μεταφρ.) Αθήνα: Μπουκουμάνη, σ257

¹⁴⁵ Traverso, E., (2017). Τα νέα πρόσωπα του φασισμού. (Κούρκουλος Ν., Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου, σ13-14.

¹⁴⁶ αναφερόμενος σε συζήτηση που είχε με τον Λέο Λόβενταλ το 1968

¹⁴⁷ Jay, M., (2009). *Η διαλεκτική φαντασία*. (Τερζάκης Φ., Μεταφρ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ166.

ακαδημαϊκούς κύκλους που τον πλαισίωσαν. Υπήρχε το κατάλληλο κοινωνικό πλαίσιο και η ιδεολογική παράδοση, στοιχεία τα οποία συντέλεσαν στην άνοδο του ναζισμού τη Γερμανία. Οι ναζί βάσισαν τις ιδέες τους σε ένα υπάρχον υπόστρωμα ιδεών που συμπεριέλαβε τις έννοιες: ρατσισμός, φυλή, έθνος, αντικομμουνισμός και, «ζωτικός χώρος», έννοια την οποία έντυσαν με μια επίφαση σοσιαλιστικού χαρακτήρα¹⁴⁸ (Λιόσης, 2020). Στη σύγχρονη Ελλάδα, οι νεοναζιστικές ομάδες κρούσης της Χρυσής Αυγής που εκπροσωπούν το νεοναζισμό έχουν μια κοινή μεθοδολογία με κύριο στόχο τους μετανάστες ¹⁴⁹. Βιαιοπραγούν επίσης ενάντια σε όσους θεωρούν αρωγούς με οποιονδήποτε τρόπο των μεταναστών, στα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ¹⁵⁰ κοινότητας και στους πολιτικούς της αντιπάλους – κυρίως κομμουνιστές, αριστερούς, αναρχικούς και ανθρώπους που ανήκουν στην ευρύτερη ελευθεριακή κουλτούρα.

Σε κάθε περίπτωση και έχοντας κατά νου, μια πλειάδα θεωρητικών προσεγγίσεων και ερμηνειών για το φασισμό και τα συγγενή με αυτόν σχήματα, και όλες τις προεκτάσεις που μπορεί να έχουν στην κοινωνία, κι ενώ έχουν προκύψει μετά τον ιστορικό φασισμό της Ιταλίας, αναδύονται ξανά στο σήμερα και με κάποια αντικινηματικά χαρακτηριστικά στη σύγχρονη πραγματικότητα. Τα αντικινήματα αυτά χαρακτηρίζονται από την κατασκευή μιας ταυτότητας που περιφρονεί την ελευθερία και την καθολικότητα του υποκειμένου, μετατρέπουν τον κοινωνικό αντίπαλο σε αφηρημένη μετακοινωνική αρχή ή ηθικό εχθρό και αυτοπροσδιορίζονται διαμέσου της ρήξης. Άλλωστε, «ο σεχταρισμός, η δαιμονοποίηση του αντιπάλου και η καταστρεπτική αντιπαράθεση είναι θεμελιώδη χαρακτηριστικά των κοινωνικών αντικινημάτων» (Ψημίτης, 2011).

«Ο αγώνας εναντίον του φασισμού είναι αγώνας υπέρ της δημοκρατίας, της ειρήνης, της ελεύθερης και ανεξάρτητης εθνικής ζωής, εναντίον όλων των τυράννων ξένων και ντόπιων εναντίον της υποκρισίας και της ατιμίας», αναφέρει ο Παπαδημητρίου ¹⁵¹. Βέβαια, ο αντιφασισμός και η αντίσταση στη ναζιστική κατοχή, σαν ιστορικές αναφορές, από το 1970 και μετά, περνούν σε δεύτερη μοίρα, ενώ μέχρι τότε αποτελούσαν κυρίαρχα στοιχεία στις πολιτικές της μνήμης και στη δημόσια ιστορία σχετικά με τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά το 1970 εκτοπίστηκαν λόγω του εγκαθιδρυμένου και γενικευμένου αντικομμουνισμού και έκτοτε δίνεται βαρύτητα στο

¹⁴⁸ Λιόσης, Β., (2020). *Ναζισμός. Τα αίτια γέννησης και γιγάντωσης του*. Αθήνα: ΚΨΜ, σ133-150.

¹⁴⁹ Καμπαγιάννης, Θ., (2020). *Με τις μέλισσες ή με τους λύκους*. Αθήνα: Αντίποδες, σ 47-49

¹⁵⁰ ΛΟΑΤΚΙ: λεσβίες, ομοφυλόφιλοι, αμφιφυλόφιλοι, τρανσέξουαλ, queer και ιντερσέξουαλ άτομα.

¹⁵¹ Παπαδημητρίου, Δ., (2015). *Περί κοινωνικής μνήμης και ιστορίας. Σκέψεις για την 28η Οκτωβρίου Η μακρά σκιά της δεκαετίας του 40 – Πόλεμος κατοχή Αντίσταση Εμφύλιος*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Ολοκαύτωμα ως «το απόλυτο κακό», τόσο στις Ηνωμένες Πολιτείες όσο και στη Δυτική Ευρώπη¹⁵².

Σε μια προσπάθεια να συνδέσουμε τη μνήμη και το φασισμό σαν έννοιες, θα λέγαμε, σε αντίθεση με άλλες απόψεις, ότι ενώ η μνήμη συγκρατεί ομάδες με διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά μαζί επιτελώντας κατά κύριο λόγο μια συγκολλητική λειτουργία στην κοινότητα, ο φασισμός χωρίζει τους ανθρώπους σε ομάδες με χαρακτηριστικά φύλου, καταγωγής, θρησκείας και πολιτικής καταγωγής, δράσης και τοποθέτησης, ακόμα και προσδίδοντας ανυπόστατα χαρακτηριστικά σε εργασιακές ομάδες, γεμίζοντας τα κενά που του αφήνει κάθε φορά ελεύθερα και χαλαρά ή που του υποβάλλει να γεμίσει, το κοινωνικοπολιτικό παρόν και η εκάστοτε εξουσία. Στη μνήμη μας εμπλέκονται παράγοντες εξουσίας που με την επανάληψη ενός συγκεκριμένου αφηγήματος ή την εμμονική αποσιώπηση του καθορίζουν στο παρόν τη μνήμη πολιτικών, κοινωνικών ή προσωπικών γεγονότων, που άλλοτε μας εμπειριέχουν κι άλλοτε όχι. Οι έχοντες την εξουσία δεν αρέσκονται να ανασύρουν μνήμες που μέσω της επεξεργασίας τους οδηγούν τους ανθρώπους σε κοινές επιλογές ελευθερίας, αλλά αρέσκονται να τους διαιρούν. Για αυτούς τους λόγους ακριβώς, δηλαδή για τις επιλογές ελευθερίας, αλλά και για την αναμόχλευση της μνήμης η εκάστοτε εξουσία μάχεται με θεσμικούς και εξωθεσμικούς όρους και τρόπους οποιαδήποτε πρακτική φαίνεται να αντιπαρέρχεται στην ίδια. Για αυτό επιβάλλει λογοκρισία σε καλλιτεχνικά έργα με πολιτικό πρόσημο και σε καλλιτέχνες που αντιστέκονται στο δικό της κάθε φορά αφήγημα εθνικής ή υπερεθνικής μνήμης, η οποία λογοκρισία διευκολύνει την παραμονή της στην εξουσία, μια ενημέρωση αποσπασματική και προπαγανδιστική, δικαστικές διώξεις και καταδίκες σε πολιτικούς αντιπάλους και αθωώσεις σε συμμάχους, και σε περιόδους πιο έκδηλης ανελευθερίας περισσότερους και περισσότερες λογοκρισίες, απαγορεύσεις, βασανισμούς, δολοφονίες, εξορίες και φυλακίσεις.

Εδώ είναι σημαντικό να αναφερθούν κάποιοι από τους διανοητές και τους καλλιτέχνες που πάλεψαν με τη ζωή τους και προφανώς και μέσω των έργων τους και στα οποία έχει βασιστεί και από τα οποία έχει εμπνευστεί η παρούσα εργασία¹⁵³. Ο Μορίς Χαλμπάκς [Maurice Halbwachs] που έγραψε για τη συλλογική μνήμη – ένα βιβλίο που εκδόθηκε τελικά από συγγενείς του μετά το θάνατο του και συνέγραψε

---

¹⁵² ο.π. σ355-356

¹⁵³ Όπως σχετικά αναφέρεται και στο δείκτη της εργασίας

επίσης και το σημαντικό έργο για τα «κοινωνικά πλαίσια της μνήμης» πέθανε στο ναζιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μπούχενβάλτ. Ο Μαρκ Μπλοχ [Marc Bloch] που βασανίστηκε ως αντιστασιακός από το λυωνέζικο αρχηγείο της Γκεστάπο και τελικά τουφεκίστηκε μαζί με άλλους 27 κρατούμενους στις 16 Ιουνίου του 1944. Ο Αντόνιο Γκράμσι [Antonio Gramsci], Ιταλός στοχαστής και επαναστάτης, πολιτικός κρατούμενος του φασιστικού καθεστώτος του Μουσολίνι από τη σύλληψη του το Φθινόπωρο του 1926 ως το θάνατο του την άνοιξη του 1937¹⁵⁴. Ο Πάμπλο Πικάσο [Pablo Picasso] με το έργο του Γκουέρνικα (1937) δημιούργησε ένα παγκόσμιο διαχρονικό σύμβολο κατά του πολέμου κι ανάμεσα στα τόσα πολλά δημοσιοποιημένα κείμενα του δήλωσε ότι «...με τον προσωπικό μου τρόπο ανέκαθεν έλεγα αυτό που θεωρώ αληθινό, δίκαιο και κάλλιστο και κατά συνέπεια, καλαισθητό. Όμως μέσα στην καταπίεση και στην αντίσταση, κατάλαβα ότι αυτά δεν επαρκούν και ότι έπρεπε να παλέψω όχι μόνο με τη ζωγραφική, αλλά με όλο μου το είναι»¹⁵⁵. Ο Όττο Ντιξ [Wilhelm Heinrich Otto Dix] μεταξύ άλλων έργων του δημιούργησε ένα έργο που περιλαμβάνει 50 χαρακτηριστικά και έχει τίτλο «ο πόλεμος» (1924). Απομακρύνθηκε από τη θέση του καθηγητή από την Ακαδημία Καλών Τεχνών της Δρέσδης το 1933 μετά την άνοδο του Εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος στην εξουσία, συμπεριλήφθηκαν έργα του στην έκθεση «Εκφυλισμένη Τέχνη» (Μόναχο, 1937) και κάποια από τα έργα του καταστράφηκαν από τους ναζί. Ο ζωγράφος Φέλιξ Νούσμπουμ [Felix Nussbaum] (1904-1944) κάνει τη ζωγραφική του πράξη αντίστασης και πράξη ελευθερίας αποτυπώνοντας στα έργα του την υπαρξιακή αγωνία του ανθρώπου μπροστά στο επικείμενο τέλος. Βρίσκει το θάνατο στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς, όντας Γερμανός εβραϊκής καταγωγής ο οποίος στο παρελθόν είχε θεωρηθεί «εχθρικό στοιχείο» από το γερμανικό στρατό μαζί με τη σύζυγο του και είχε φυλακιστεί σε στρατόπεδο στη Νότια Γαλλία¹⁵⁶. Εδώ θα μπορούσε

---

¹⁵⁴ σε ηλικία 46 ετών

¹⁵⁵ Van Hensbergen, G., (2007) *Guernica, η βιογραφία ενός συμβόλου του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Μικρή Άρκτος σ222

¹⁵⁶ Against antisemitism – Ενάντια στον αντισημιτισμό – blogging on antisemitism and the memory of the Shoah in Greece and Europe

<https://enantiastonantisemitismo.wordpress.com/tag/%CF%86%CE%AD%CE%BB%CE%B9%CE%BE-%CE%BD%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%BC%CF%80%CE%B1%CE%BF%CF%85%CE%BC/>

Εικόνα 26: Ανάπηροι πολέμου του Όττο Ντιξ¹⁵⁷

συμπληρωματικά να αναφερθεί και η ιστορική έκθεση «Εκφυλισμένη τέχνη» που εμπνεύστηκε ο υπουργός προπαγάνδας του Ράιχ, Γιόζεφ Γκέμπελς και διοργανώθηκε στο Μόναχο το 1937 «εκκαθαρίζοντας» τα μουσεία της Γερμανίας. Η «Εκφυλισμένη Τέχνη» συμπεριέλαβε έργα καλλιτεχνών όπως ο Πικάσο, ο Ματίς, ο Σαγκάλ και ο Βαν Γκογκ. Η σχολή του Μπάουχαους¹⁵⁸ (1919 -1932) που εξ αρχής πρότασε το διαλογικό πνεύμα εργασίας με μια πολυφωνία και σε μια διαλεκτική σχέση με την πραγματικότητα, δημιούργησε πρωτοποριακά εκπαιδευτικά προγράμματα, συνδέοντας μαθήματα τεχνικής και αισθητικής με αυτά της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας με έναν οραματισμό για μια δικαιότερη κοινωνία. Η σχολή Μπάουχαους στη Γερμανία έπαυσε τη λειτουργία της μετά από απόφαση του ναζιστικού καθεστώτος το 1933 και δώδεκα από τα μέλη της βρήκαν το θάνατο σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Βέβαια, το πνεύμα του Μπάουχαους ταξίδεψε και ενέπνευσε σε πολλά μέρη της γης μαζί με τους ανθρώπους του, που λόγω του ναζισμού διασκορπίστηκαν και έγιναν αγγελιοφόροι του, μεταξύ των οποίων και ο ιδρυτής του, Βάλτερ Γκρόπιους [Walter Gropius]¹⁵⁹. (Πλάκα, 1986).

Στην ελληνική πραγματικότητα, ο Περικλής Κοροβέσης από άνθρωπος του θεάτρου μεταμορφώνεται σε συγγραφέα και κειμενογράφο, καθώς η δύναμη και η αντίσταση που επιδεικνύει ο ίδιος ενάντια στα βασανιστήρια των ανθρωποφυλάκων της

¹⁵⁷ Αρχείο του Μομα σχετικά με το γερμανικό εξπρεσιονισμό - Εικόνα (25.9 x 39.4 cm)

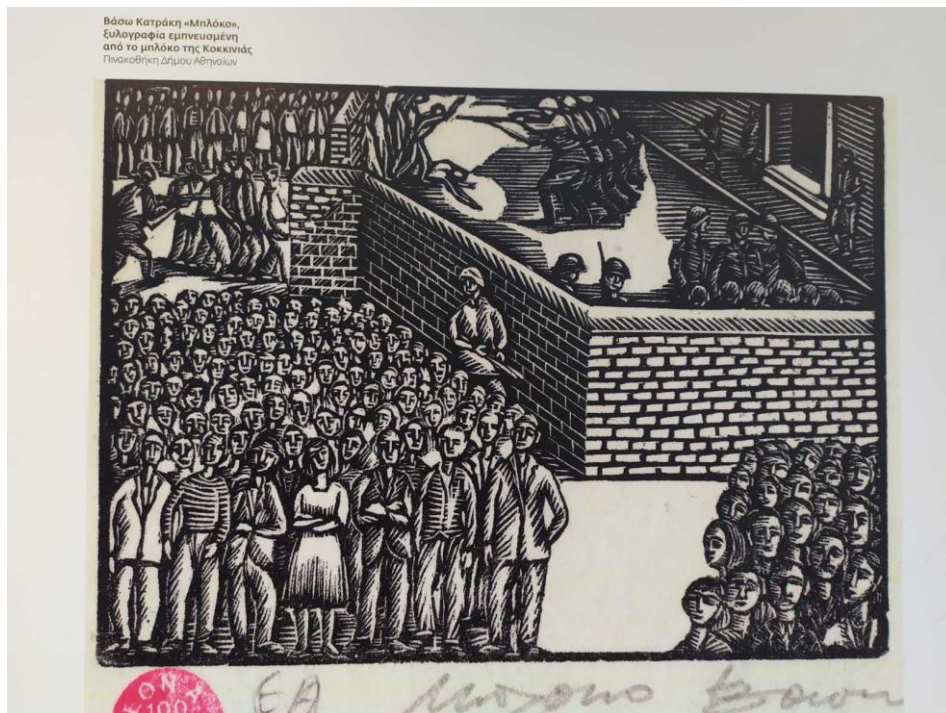
¹⁵⁸ Βάλτερ Γκρόπιους - ιδρυτής και διευθυντής του Μπάουχαους –

- Johannes Itten 1919-1923 – ά φάση Μπαουχάους - εξπρεσιονιστική φάση- έδρα Βαϊμάρι
- Μοχόλυ – Νάγκυ [Laszlo Moholy-Nagy] 1923-1928 - 'β φάση Μπαουχάους – κονστρουκτιβισμός – με μια ανανέωση της καλλιτεχνικής μορφικής γλώσσας
- Χάννες Μέγερ [Hannes Meyer] 1925-1930 - έδρα Ντεσσάου
- Μις βαν ντερ Ρόε [Mies van der Rohe] (1930-1933) – έδρα Βερολίνο

¹⁵⁹ Λαμπράκη – Πλάκα, Μ., (1986). *Μπάουχαους*, Αθήνα: Νεφέλη, σ16,47.

Κυβέρνησης των Συνταγματαρχών που θα μπορούσαν να τον οδηγήσουν στην τρέλα ή και στο θάνατο, τον οδηγούν στην επεξεργασία αυτού του βιώματος και στην αγωνία του να ενδυναμώσει την αντίσταση και την ενημέρωση για το δικτατορικό - φασιστικό καθεστώς στην Ελλάδα, ωθείται και γράφει και εκδίδει ένα βιβλίο προσωπική μαρτυρία για τους βασανισμούς που υπέστη - το εμβληματικό βιβλίο «Ανθρωποφύλακες» (1969) το οποίο συνεχίζει να επανεκδίδεται μέχρι και σήμερα και εντάσσεται στο είδος: «λογοτεχνία-πράξη», όπως το αναφέρει ο Δημήτρης Ραυτόπουλος στην εισαγωγή του για το εν λόγω βιβλίο. Όπως, αναφέρει άλλωστε και ο Δημήτρης Ψαράς στο επίμετρο της τελευταίας έκδοσης των «Ανθρωποφυλάκων»: «τα βασανιστήρια δεν ανήκουν στο παρελθόν ή στα καθεστώτα έκτακτης ανάγκης, αλλά είναι πανταχού παρόντα στο σύγχρονο “πολιτισμένο κόσμο”».¹⁶⁰ (Ψαράς, 2019) Η Βάσω Κατράκη (1914-1988), χαράκτρια εικονογραφεί σκηνές κατά τη διάρκεια της

Εικόνα 27: Ξυλογραφία εμπνευσμένη από το μπλόκο της Κοκκινιάς, Β. Κατράκη

Κατοχής, αλλά και μεταπολεμικά. Τα έργα της είναι κοινωνικά και πολιτικά φορτισμένα εμπεριέχοντας ένα ουμανιστικό μήνυμα, με ένα όραμα για κοινωνική δημοκρατία και ελευθερία. Όλο της το έργο διαπνέεται από ένα πνεύμα ελευθερίας και

¹⁶⁰ Ψαράς, Δ. (2019). Επίμετρο 2: Ανθρωποφύλακες 1969-2019, Η μαρτυρία νίκησε το μαρτύριο. Στο Π. Κοροβέσης, *Ανθρωποφύλακες*. Αθήνα: οι εκδόσεις των συναδέλφων, σ128.

ενδυνάμωσης των αγωνιζόμενων φτωχών ανθρώπων και καταγράφει την ατομική και συλλογική μοίρα των μαχόμενων Ελλήνων στην Αντίσταση. Το 1940 φτιάχνει την πρώτη της αφίσα ως συμμετοχή στην Αντίσταση στον πόλεμο του 1940 και συμμετέχει έτσι με την τέχνη της στη λαϊκή αντίσταση. Το ΕΑΜ αναφέρεται από την ίδια τη χαράκτρια ως «φορέας όλων των ιστορικών παραδόσεων και αναβιώσεων του σε αυτό το νεότερο ιστορικό στάδιο της κοινωνικής προσπάθειας για εθνική και ταξική απελευθέρωση του λαού μας το οποίο πήρε μέσα του όλη την αντιδικτατορική παρέα του '36» και η ίδια θεωρεί ότι την έκανε χαράκτρια η Εθνική Αντίσταση! Χαράσσει εικόνες, όπως λέει η ίδια, ομαδικές και αντιστασιακές, διαδηλώσεων, εκτελέσεων και πείνας στην Κατοχή, χρησιμοποιώντας το πλεονέκτημα της πολλαπλής ανατύπωσης, οπότε και μπορεί να απευθυνθεί σε περισσότερο κόσμο. Για αυτό το λόγο μάλιστα θεωρεί ότι πρωταγωνιστεί η τέχνη της χαρακτηριστικής εκείνη την περίοδο της Αντίστασης. Με την έναρξη της δικτατορίας εξορίζεται από την πρώτη κιόλας ημέρα της (21^η Απριλίου 1967) στη Γυάρο, όπου παραμένει για εννιά μισή μήνες. Στην εξορία ανακαλύπτει και ζωγραφίζει πάνω σε βότσαλα. Αποφυλακίζεται μετά από διεθνείς πιέσεις για λόγους υγείας. Συνθέτει μαρτυρίες από την περίοδο της χούντας με συρματοπλέγματα και ακρωτηριασμούς. Στην τελευταία περίοδο της δουλειάς της ασχολείται με το θρήνο και τη μνήμη.¹⁶¹ Η ζωγράφος Μαρία Καραβέλα (1938-2012) ταυτίζει ζωή και τέχνη και με την πολιτική της ματιά και το πρωτοποριακό της έργο αντιστέκεται, συγκρούεται και ως αποτέλεσμα λογοκρίνεται. Το έργο της είναι αιχμηρά πολιτικό, αμφισβητώντας μέσα από την τέχνη της την εξουσία και το κατεστημένο, αναμοχλεύοντας τη συλλογική μνήμη σε περιόδους «αμνησιακής» δημοκρατίας, παλεύοντας με τα δεσμά τόσο της τέχνης, όσο και της κοινωνίας. Εγκαταλείπει τη ζωγραφική και στρέφεται σε μια τέχνη του δρόμου συνθετική με πολλά μέσα έκφρασης. Δημιουργεί ένα έργο στο οποίο περιλαμβάνεται και η ταινία της με το όνομα «Αντίσταση» το οποίο κανονίζει με δημοτικούς φορείς να επιτελέσει στις πλατείες τους. Το έργο είναι μια συνθετική δουλειά που προκύπτει από ομαδική εργασία και έρευνα δυο χρόνων και συνδυάζει – θέατρο, κινηματογράφο, εικαστικά, και προβολές σλάιντς. Η ταινία της που καλύπτει τα γεγονότα της δεκαετίας του '40 λογοκρίνεται και απαγορεύεται, αφήνοντας μετέωρο όλο το έργο της ομάδας της. Τελικά παρουσιάζει το εν λόγω θέαμα - δράση στην πλατεία του Αγίου Νικολάου στην Κοκκινιά με τη βοήθεια

---

¹⁶¹ Τα περισσότερα στοιχεία για τη Βάσω Κατράκη έχουν προκύψει από το ντοκιμαντέρ Μονόγραμμα στο οποίο μιλάει η ίδια για τη δουλειά της.

του Πνευματικού Κέντρου Νίκαιας (27/6/1979). Συμμετέχουν οι μαυροφορεμένες μάνες που κάθονται μπροστά σε ένα σωρό όπλων και είναι πραγματικά οι μάνες της Κοκκινιάς! Ουσιαστικά, οργανώνει αυτό που σήμερα έχει καταγραφεί στην τέχνη ως επιτέλεση/ performance.

Η τέχνη στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται είτε ως αναφορά στην αντίσταση, είτε ως εργαλείο δημιουργικής έκφρασης και αναπαράστασης, ως μια πρακτική κατανόησης και εννοιολόγησης, αντλώντας από κοινωνικά – πολιτικά γεγονότα, φαινόμενα και κινήματα, έχοντας κοινωνική απεύθυνση περισσότερο σε μικρο - επίπεδο, και ενέχοντας τη διάδραση μεταξύ των συμμετεχόντων, ως πράξη – εικαστικό γεγονός. Με αυτούς τους ρόλους, αλλά και ως παρεμβατική διαδικασία η τέχνη προτείνει ένα μετασχηματισμό που αντιμάχεται τον καταναγκασμό. Σημασία έχει η ίδια η καλλιτεχνική διαδικασία και η πρακτική που μπορεί να επαναλαμβάνεται με μια κατεύθυνση αντίστασης στο λογικοφανές της εξουσίας και όχι τόσο το ίδιο το αποτέλεσμα, παρότι το αποτέλεσμα είναι η συνισταμένη των δυνάμεων που ενέχουν τέτοιες δημιουργικές – καλλιτεχνικές διαδικασίες. Η τέχνη ενεργοποιεί μια δημιουργική διαδικασία κι εδώ ακριβώς εδράζει και η έννοια της σχεσιακότητας της. Στο γλωσσάριο του Νικολά Μπουριό [Nicolas Bourriaud] και στο λήμμα για τη σχεσιακή τέχνη αναφέρεται ότι είναι «το σύνολο των καλλιτεχνικών πρακτικών που λαμβάνουν ως θεωρητικό και πρακτικό σημείο εκκίνησης το σύνολο των ανθρώπινων σχέσεων και το κοινωνικό συγκείμενο τους, παρά έναν αυτόνομο αποκλεισμένο χώρο»¹⁶² (Bourriaud, 2014). Ο Κυριάκος Κατζουράκης, ένας καλλιτέχνης με ξεκάθαρο κοινωνικοπολιτικό στίγμα αναφέρει: «να διεκδικούμε το χώρο να ονειρευόμαστε: να στήνουμε γύρω μας εκδοχές μιας πραγματικότητας ιδανικής και δίκαιης»¹⁶³ (Κατζουράκης, 2013), και καθώς μας καλωσορίζει στην έκθεση ζωγραφικής του στην Αθήνα «Αναφορά στη Γκουέρνικα» σημειώνει μεταξύ άλλων ότι «η επαφή με ένα έργο τέχνης δεν είναι στιγμιαία, είναι μέρος του εσωτερικού πλούτου μας που χρειάζεται “καλή τροφή” που μας ελευθερώνει από τη σκλαβιά μιας μονοδιάστατης εικόνας του κόσμου. Όλοι έχουμε μέσα μας μια κρυμμένη ποιητική πλευρά που όταν τη φροντίζουμε μας φροντίζει». Αυτήν την τέχνη επικαλείται αυτή η εργασία. Η τέχνη είναι μια άσκηση δημιουργίας και ελευθερίας που ανακουφίζει και συνδέει τους ανθρώπους (Τζιαντζή, Καραμπίνης, Κωστόπουλος, & Ζιώγας, 2008). Όπως έχει πει κι

¹⁶² Bourriaud, N., (2014). *Σχεσιακή Αισθητική*. Αθήνα: Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, σ151

¹⁶³ Κατζουράκης, Κ. (2013). *Τάξη στο Χάος*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.

ο Πικάσο «η τέχνη είναι ένα ψέμα που μας κάνει να βλέπουμε την αλήθεια» (Ρούσσο, 2002).

Εικόνα 28: Έντυπο υλικό από την εγκατάσταση «5 φόνοι εν καιρώ ειρήνης» του Νίκου Γιαβρόπουλου στην έκθεση ArtAthina (14-16/9/2019)

Κάνοντας ένα άλμα στο χρόνο, στη σύγχρονη τέχνη, υπάρχουν καλλιτέχνες που κατευθύνουν με τις πρακτικές τους αυτό το αντιστασιακό ρήγμα στην εξουσία έχοντας έναν διακριτό αντισυστημικό πνεύμα. Μια τέτοια περίπτωση είναι και ο φωτογράφος Άλαν Σεκούλα [Allan Sekula] που ένα από τα χαρακτηριστικά του έργα είναι το «Waiting for tear gas» («Περιμένοντας τα δακρυγόνα») - μια διαδοχή φωτογραφιών, χωρίς να συνοδεύονται από εκτενή κείμενα, από τις διαδηλώσεις εναντίον του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου στο Σιάτλ στο τέλος του 1999 και την φονική επίθεση της αστυνομίας.¹⁶⁴ (Stallabras) Ένα διαφορετικό παράδειγμα είναι οι επιτοίχιες ζωγραφιές των κοινοτήτων των Ζαπατίστας, οι οποίοι προτάσσουν τα ιδανικά του ανθρωπισμού και της επανάστασης με συλλογικές, συμμετοχικές και δημοκρατικές διαδικασίες, κάνοντας πράξη την αντίσταση. Επίσης, ο Μισέλ Λαντί [Michael Landy] ο οποίος στο έργο του «Breakdown» («Καταστροφή») το 2001 καταστρέφει όλα τα υπάρχοντα του κάνοντας έναν απολογιστικό έλεγχο της ζωής του εγγράφοντας τα σε μια βάση δεδομένων, τα οποία ταυτοποιήθηκαν, ταξινομήθηκαν, διαχωρίστηκαν και εκτέθηκαν! Ο ίδιος αναφέρει ότι στο τέλος της διαδικασίας θα μείνει μόνο η μνήμη

¹⁶⁴ Stallabras, J., (2008). Τύποι και προοπτικές της ριζοσπαστικής τέχνης. Στο Συλλογικό, *Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη*. Αθήνα: Εκκρεμές, (σ271-273)

μου!¹⁶⁵

---

¹⁶⁵ Stallabras, J., (2008). Μια γραμμή παραγωγής της καταστροφής (Μεταφρ. Αλμπάνη, Μ.) στο Συλλογικό, *Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη*. Αθήνα: Εκκρεμές (σ317-320)

Τέχνη που αντιστέκεται – Κοκκινιά - Νίκαια

ΠΑΜΠΛΟ

εδώ σιμά

πιο σιμά στην καρδιά μας

είναι η Καισαριανή κι η Κοκκινιά

είναι το Δίστομο και τα Καλάβρυτα. Εδώ

σ' έναν διάτρητο καμένο τοίχο θα διαβάσεις

ολόκληρη την ιστορία του ανθρώπου.

Εσύ που ξέρεις την αντίσταση στη νύχτα και στο κρύο

εσύ που ταξίδεψες έφιππος απέραντες νύχτες

ντυμένος μόνο το πουκάμισο απ' τη μυρωδιά του μουσκεμένου δάσους

εσύ που ξέρεις τ' αμπάρια των πλοίων τα κατάφορτα με τις σκιές των

πνιγμένων

εσύ που διακρίνεις τον αδελφό απ' τον τρόπο που διπλώνει την εφημερίδα του

απ' τον τρόπο που δαγκώνει το ψωμί και σωπαίνει

απ' τη γωνία που κάνουν τα γόνατά του το βράδυ

απ' το θόρυβο που κάνουν τα φρύδια του μόλις ξημερώνει

και προπάντων απ' το μαχαίρι της ματιάς του αντίκρυ στη ματαιότητα

εσύ μας γνωρίζεις.

Το παραπάνω απόσπασμα είναι από το ποίημα του Γιάννη Ρίτσου «Στον Πάμπλο Νερούδα. Καθυστερημένη απάντηση σε επιστολή του ανεπίδοτη»¹⁶⁶ με αναφορά στην Κοκκινιά. Η ιστορία της περιοχής έχει εμπνεύσει πολλούς δημιουργούς που με τα έργα τους έχουν δημιουργήσει μια νέα μνήμη. Λαϊκά τραγούδια όπως το τραγούδι του Μιχάλη Γενίτσαρη «Στέλιος Καρδάρης» του 1945 με την αφήγηση της ιστορίας ενός θρυλικού σαλταδόρου και σαμποτέρ της Εθνικής Αντίστασης, ενταγμένου στην ΟΠΛΑ, ο οποίος βασανίστηκε φριχτά και εκτελέστηκε στη Δραπετσώνα μια μέρα μετά το μπλόκο της Κοκκινιάς, το τραγούδι του Νίκου Γκάτσου και του Σταύρου Ξαρχάκου «Νυν και αεί» του 1974 που αναφέρεται στην προδοσία στην Κοκκινιά και το τραγούδι «Κοκκινιά» του Αντώνη Σαμιωτάκη και του Νώε Ζαφειρίδη που αναφέρεται στην προσφυγιά της Κοκκινιάς, έργα γλυπτών όπως τα πέτρινα του Μιχάλη Κάσση τα οποία κοσμούν το Μνημείο της Μάντρας (του Μπλόκου) της Κοκκινιάς, αλλά και το δρώμενο της Μαρίας Καραβέλα στην κεντρική πλατεία του Αγίου Νικολάου της Νίκαιας με θέμα την Αντίσταση (27/6/1979) και συμμετοχή των ανθρώπων της γειτονιάς και αναφορά στα δικά τους βιώματα. Μια από τις πιο σύγχρονες δημιουργίες είναι η περφόρμανς της Μαίρης Ζυγούρη, με τίτλο «Περικύκλωμα», που επιτελέστηκε στη Μάντρα Μπλόκου

---

¹⁶⁶ <https://zbabis.blogspot.com/2016/09/Pablo-Neruda-O-aderfos-tou-kosmou-Yannis-Ritsos.html>

Κοκκινιάς στις 9 Απριλίου 2017 στο πλαίσιο της documenta 14 Αθήνα/Κάσσελ, με βασικό συστατικό την αναφορά στο έργο της Μαρίας Καραβέλα. Η επιτέλεση της Ζυγούρη ήταν ένα συμμετοχικό έργο από το οποίο έχει προκύψει ένα οπτικοακουστικό έργο της που μπορεί κανείς να παρακολουθήσει πλέον στη Δημοτική Πινακοθήκη της Νίκαιας. Στην κοινωνιολογία της τέχνης, αναφέρει ο Σωτήρης Χτούρης, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ένα έργο τέχνης «ως ένα διάλογο κατανόησης ενός τύπου (ιδεότυπου) σχέσης που καταγράφεται οπτικά - αισθητικά, αλλά είναι φανερό ότι εμπεριέχει κάτι πέρα από την αναπαράσταση ενός γεγονότος»¹⁶⁷ (Χτούρης, 2017). Μπορεί ο ίδιος χώρος και η μνήμη που κουβαλά να εμπνεύσει σύγχρονες αναπαραστάσεις και εικαστικές δημιουργίες; Μπορεί η παρατήρηση και οι αφηγήσεις να εμπνεύσουν ρήγματα στην κυρίαρχη αφήγηση για τη Μάντρα; Μπορούν οι αφηγήσεις της Μάντρας να εμπνεύσουν σύγχρονες διεκδικήσεις;

Εικόνα 29: Η μάντρα μπλόκου Κοκκινιάς κατά τη διάρκεια performance του Δημήτρη Αστερίου, με τίτλο "Επικράτεια της ακινησίας - λυτρωτική αντιπαράθεση" - 20.09.2019

Αυτό που παρατηρείται είναι ότι η τέχνη παλαιότερων χρόνων σε σχέση με την Αντίσταση και την Κοκκινιά φαίνεται να είναι βγαλμένη μέσα από μια κραυγή κυρίως των λαϊκών ανθρώπων που παράλληλα μάχονταν για ένα όραμα, θυσιάζοντας την ελευθερία και τη ζωή τους σε καθημερινό επίπεδο, μέσα βέβαια και σε εμπόλεμες

---

¹⁶⁷ Χτούρης, Σ. (2017). *Η θεραπεία του κοινωνικού τραύματος. Τι μαθαίνουμε από τους μαθητές του Ιησού* (άρθρο*)

συνθήκες. Τέτοια παραδείγματα είναι ο αντιστασιακός ζωγράφος Μιχάλης Νικολινάκος, ο Γιώργος Πισσάνος – διοικητής και καπετάνιος του ΕΛΑΣ Κοκκινιάς που αποτύπωσε τη μάχη της Κοκκινιάς και ο χαράκτης Τάσος (Αναστάσιος Αλεβίζος).

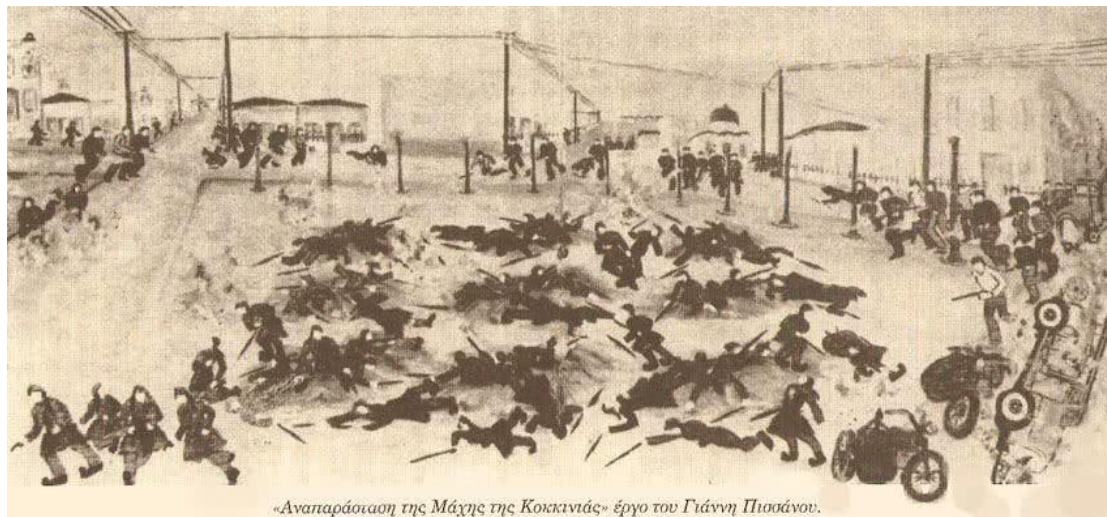
Εικόνα 30: Πίνακας Μιχάλη Νικολινάκου για το Μπλόκο της Κοκκινιάς

Οι πιο σύγχρονες εκδοχές που αντιστέκονται θα λέγαμε ότι ενώ δεν είναι μόνο μνημονικές, με την έννοια ότι τις περισσότερες φορές αναφέρονται στη μνήμη, αλλά φαίνεται να πηγάζουν και από μια ανάγκη διατήρησης ή αναζωπύρωσης της μνήμης και αναφοράς στην αντίσταση και στον αντιφασισμό περισσότερο, δεν καταφέρνουν να λειτουργήσουν σαν όπλο του ίδιου του αγώνα και της πάλης για δικαιοσύνη και ελευθερία. Με άλλα λόγια ο καλλιτέχνης σε εκείνο το παρελθόν συχνά εξέφραζε ένα αίτημα που πήγαζε από την κοινωνία το οποίο όμως έφερε και ο ίδιος με τη δημιουργία και τη ζωή του, ενώ συχνά στο παρόν καλεί ο ίδιος τον εαυτό του σε μια καταγραφή της αντίστασης και του αντιφασισμού περισσότερο, ενεργοποιώντας ένα κοινό, παρά σαν μια έκφραση της συνολικής στάσης του ίδιου ή του αντιστασιακού αντιφασιστικού χώρου στον οποίο ανήκει. Ως αποτέλεσμα προκύπτουν λιγότερο «επικίνδυνες» εκδοχές τέχνης αντίστασης και λιγότερο συγκρουσιακές ανεξάρτητα από το συμμετοχικό χαρακτήρα του έργου. Ο Μάρχαρτ αναφέρει ότι για να ξεπεραστεί αυτό το εμπόδιο θα πρέπει οι καλλιτεχνικές πρακτικές να στοχεύουν στο πεδίο της μακροπολιτικής και της ανταγωνιστικής σύγκρουσης¹⁶⁸. Υπάρχουν βέβαια και καλλιτεχνικές πρακτικές που

¹⁶⁸ Marchart,, ό.π.,, (2008).

ακροβατούν κόντρα και σε βάρος του σύγχρονου σαρωτικού περιβάλλοντος, σε μια πραγματικότητα που οι προοπτικές ριζοσπαστικής και πολιτικής δράσης μοιάζουν ουτοπικές.

«Αναπαράσταση της Μάχης της Κοκκινιάς» έργο του Γιάννη Πισσάνου.

Εικόνα 31: Η μάχη της Κοκκινιάς του Γιάννη Πισσάνου

Επιπλέον, αν το δει κανείς σε μια ιστορική εξέλιξη για την Ελλάδα, η δημιουργική έκφραση είναι πολύ έντονη στα χρόνια της Αντίστασης, φθίνει μέχρι και το τέλος της Δικτατορίας – σαν η Δικτατορία να κράτησε από το 1949 μέχρι το 1973 κι όχι για επτά χρόνια και αναζωπυρώνεται στη μεταπολίτευση. Σε μια μακρο κλίμακα, θα μπορούσε κανείς να προσθέσει ότι η ένταση στην τέχνη συνδέεται με την κοινωνικοπολιτική ένταση και τις περιόδους έντονων πολιτικοκοινωνικών διεκδικήσεων, ενώ σε μια μικρο κλίμακα ότι συνδέεται με την αίσθηση της κοινής πάλης.

Στόχος της παρούσας εργασίας δεν είναι η κατανάλωση της έννοιας της αντίστασης ή της αντίστασης στην τέχνη ή η κατανάλωση του τόπου και της ιστορίας του, αλλά η κατανόηση της διαδικασίας ή της στιγμής της αντίστασης, που ποτέ δεν είναι μόνο μια στιγμή και η ανατροφοδότηση του παρόντος με στοιχεία από το παρελθόν που αποτελούν εργαλεία κοινωνικής κατανόησης, καλλιτεχνικής έκφρασης και αντίστασης.

Απόπειρες καλλιτεχνικών πρακτικών

Χαρτογράφηση της διαδικασίας της διπλωματικής

Κατά τη διάρκεια της έρευνας πεδίου της διπλωματικής, αλλά και της διαδικασίας της βιβλιογραφικής έρευνας, της έρευνας διαδικτύου, αλλά και των συνεντεύξεων, διατήρησα ένα ημερολόγιο ώστε να προσδιορίζω και να αναπροσδιορίζω ερωτήματα και σημεία ενδιαφέροντος, καθώς ξεκινούσα επαναλαμβανόμενες διαδρομές από το σημείο της Μάντρας. Παράλληλα καταγράφηκε σε τακτά χρονικά διαστήματα μια χαρτογράφηση της απόπειρας αυτής της εργασίας συνολικά. Αυτή η χαρτογράφηση αποτυπώνεται σχηματικά σε πέντε φάσεις (α, β, γ, δ και ε) και καταγράφεται αναλυτικότερα στην επόμενη παράγραφο, ως μια σύνθεση από νοηματικές διαδρομές.

Στην πρώτη φάση αναζητείται ένας τρόπος ανοίγματος του μπλόκου και μιας σύνδεσης αυτού με σημεία. Το άνοιγμα έρχεται ως συμβολική αντίσταση στο κλείσιμο του μπλόκου, στον εγκλωβισμό και την ομηρία των ανθρώπων και ως αναφορά την κοινότητα με κεντρικό πλέον στοιχείο το ιστορικό γεγονός του μπλόκου. Η αντίσταση στις έννοιες «κλείσιμο» και «αποκλεισμός» και η εύρεση σημείων σύνδεσης προς αυτήν την κατεύθυνση αποτελεί και τον αρχικό στόχο, με την έννοια ότι διερευνώνται τα σύγχρονα κοινωνικά νοήματα που μπορούν να αποδοθούν στο μπλόκο έτσι ώστε να ξεπεράσει την ιστορικότητα του και να γίνει ένας κόμβος σκέψης. Τα σημεία αυτά, μπορεί να είναι σημεία στο χάρτη της ευρύτερης περιοχής, τέσσερις επιλεγμένες «πόρτες» που ανοίγοντας τες να οδηγούμαστε κάπου, κάποια σημεία που σχετίζονται με το μπλόκο και αφηγούνται μέρος της ιστορίας του, όπως το κοινοτάφιο των εκτελεσμένων στο 3^ο Νεκροταφείο και το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης του Δήμου Νίκαιας ή κάποια άτομα που αφηγούνται τις ζωές τους σε μια διαδικασία βιογραφικών συνεντεύξεων εστιασμένων στον τόπο.

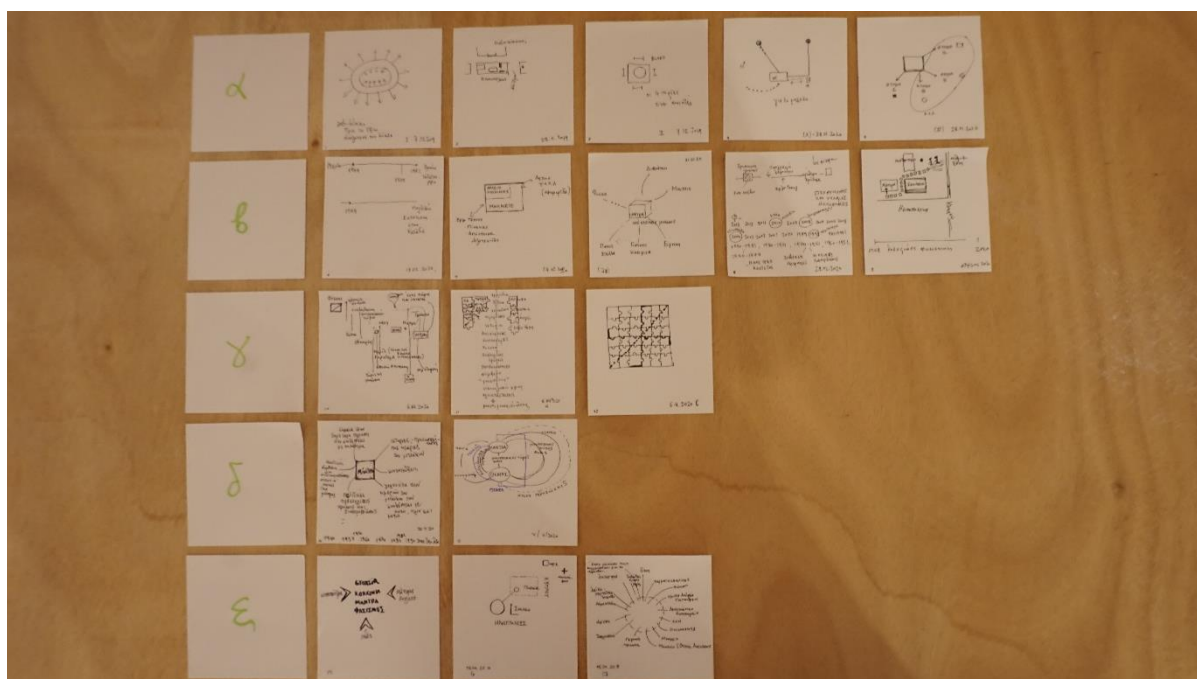
Στη δεύτερη φάση αναζητούνται άξονες αφήγησης γύρω από το μπλόκο. Αυτοί μπορεί να είναι με παράλληλες αφηγήσεις σχετικές με το μπλόκο, όπως η κοινωνικοπολιτική κατάσταση στην Ελλάδα από τότε μέχρι σήμερα, τα έργα τέχνης και οι καλλιτεχνικές πρακτικές σε συνδυασμό με τα σχετικά άρθρα των εφημερίδων που σχετίζονται με το μπλόκο στο πέρασμα των χρόνων ή η αφήγηση μέσω ενός υλικού όπως η πέτρα¹⁶⁹ που για κάποιους συνδέεται με τη μνήμη ή μια σειρά από πολιτικές

---

¹⁶⁹ «Οι δικοί μας άνθρωποι γνωρίζουν να αφουγκράζονται τις πέτρες, ξέρουν να ακούνε τις σιωπές,

δολοφονίες που μας οδηγούν από το 1944 μέχρι το «σημείο» 2013.

Στην τρίτη, τέταρτη και πέμπτη φάση γίνεται μια απόπειρα εστίασης πλέον στο αντικείμενο «Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς» και απομακρυνόμαστε από το ίδιο το κεντρικό γεγονός του μπλόκου και των επιμέρους σχετικών γεγονότων που συμβαίνουν παράλληλα. Εστιάζουμε στη Μάντρα και στον ίδιο τον τόπο συνδέοντας την τέχνη στο χρόνο και φτάνοντας μέχρι τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, γίνεται μια απόπειρα σύνδεσης του ναζιστικού – φασιστικού με το αντιστασιακό τοπίο της Κοκκινιάς. Στην τέταρτη φάση γίνεται μια πολυεπίπεδη παρουσίαση της Μάντρας μέσα στο χρόνο και τέλος μια σύνδεση της Μάντρας με το Θεατή – Επισκέπτη – Διαβάτη και των τρόπων σύνδεσης των δύο αυτών σημείων.: επισκέπτη και μάντρα. Στην πέμπτη και τελική φάση συγκεντρώνονται όλα τα στοιχεία και αποτελούνται από τρεις κάρτες: η μια (ε1) έχει τα τρία στοιχεία: Κοκκινιά, Μάντρα και φασισμός με συνδετική ύλη τη μνήμη και στοιχεία ανάδειξης τους τις συνεντεύξεις, την έρευνα πεδίου και το διαδικτυακό παιχνίδι, η άλλη (ε2) έχει μια καταγραφή του χάρτη που συνδέει τα σημαντικά τοπία και η τρίτη (ε3) έχει όλες τις δυνατές αφηγήσεις για το άνοιγμα της «μπλοκαρισμένης» περιοχής της Κοκκινιάς.

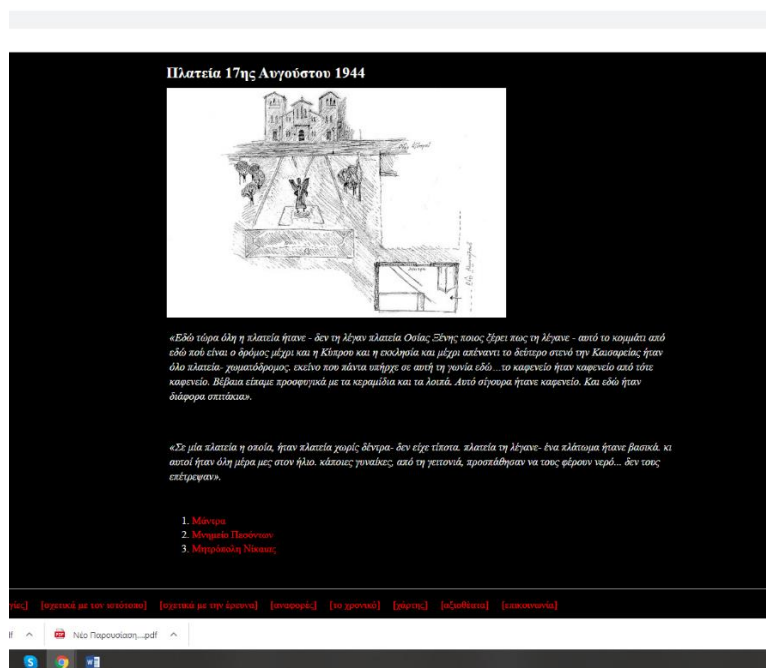

Εικόνα 32: "Χαρτογράφηση» της παρούσας εργασίας

που δεν είναι παρά λέξεις που σπάνε πριν ακόμα ειπωθούν», γράφει σε ένα διήγημα του ο Εξεγερμένος Υποδιοικητής Μάρκος του Στρατού των Ζαπατίστας για την Εθνική Απελευθέρωση (Μάρκος, 2018).

Η νοητική χαρτογράφηση με διαδρομές στην περιοχή, η οποία προκύπτει από την επεξεργασία και την ερμηνεία δημιουργείται με συστατικά στοιχεία το περπάτημα στην περιοχή και τους δρόμους της, τους διαλόγους με τους ανθρώπους, τις συνομιλίες - συνεντεύξεις, τα κτίρια που εμφανίζονται και κάποιες επιμέρους αφηγήσεις των συνομιλητών.

Παιχνίδι περιπλάνησης - (<http://bloko.amalou.net>)

Εικόνα 33: Μια σελίδα του ιστότοπου του παιχνιδιού - περιπλάνησης

Στην προσπάθεια ερμηνείας, έκφρασης και επικοινωνίας της έρευνας στη δράση που επιχειρείται γίνεται μια ανάμιξη του παιχνιδιού με το σχέδιο, τη φωτογραφία, την ιστορία, τις αφηγήσεις και την κοινότητα με κεντρική αναφορά στο μνημείο της Μάντρας. Η δράση, που προέκυψε μέσα από την έρευνα, είναι ο σχεδιασμός και το στήσιμο ενός παιχνιδιού περιπλάνησης μέσω ενός ιστότοπου στο διαδίκτυο. Ο αρχικός στόχος είναι η σκέψη και η γνώση γύρω από τη Μάντρα, το μπλόκο ως ιστορικό γεγονός (1944) και την περιοχή της Κοκκινιάς με συγκολλητικές ουσίες τις έννοιες μνήμη, φασισμός και αντίσταση και με καθοδηγητικό στοιχείο τις δημιουργικές βιοματικές και βιογραφικές συνομιλίες και τα πιο έντονα και σημαντικά στοιχεία όπως κρίθηκαν με βάση το ενδιαφέρον μου. Ένα δεύτερο σημαντικό σημείο του παιχνιδιού είναι το κοινωνικό φαινόμενο της ανόδου του φασισμού και κυρίως η έκφραση του στην ευρύτερη περιοχή με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα στο Κερατσίνι από τις ομάδες κρούσης της νεοναζιστικής Χρυσής Αυγής της Νίκαιας, το 2013.

Η γνώση που αποκόμισα από την έρευνα μου δημιούργησε μια νέα εικαστική - εικονική περιπλάνηση γύρω από το θέμα μου. Ο χρήστης εισέρχεται στη σελίδα και από θεατής γίνεται «παίκτης/τρια». Με αφετηρία την Κοκκινιά μπαίνει σε μια διαδικασία γνώσης και προβληματισμού γύρω από γεγονότα σχετικά με το αντικείμενο

που ερευνάται. Οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν και η έρευνα πεδίου στην περιοχή οδήγησε αναπόφευκτα σε ερωτήματα σχετικά με τη γνώση για την περιοχή, την ιστορία του μπλόκου, αλλά παράλληλα και σε μια αίσθηση ότι παρόλα τα κενά και τη διαστρέβλωση της μνήμης και της ιστορίας, συνειδητά ή ασυνείδητα, η μάντρα, το μπλόκο και η ονομασία Κοκκινιά, εμπεριέχοντας την αντίσταση, παραμένουν μέχρι και σήμερα συμβολικά και συστατικά στοιχεία του τόπου. Από τις συνομιλίες αναδύθηκαν κάποια κοινά στοιχεία, που αφορούν σημεία στο χάρτη, γεγονότα, πρόσωπα και μια αίσθηση του ανήκειν, με την έννοια ότι η γειτονιά αποτελούσε για όλους τους συνομιλητές μου έναν ενεργό κοινωνικό χώρο. Επίσης, προέκυψαν πολλά ερωτήματα που γέννησαν νέα ερωτήματα χωρίς να έχουν συμπληρωθεί όλα τα κενά στις πιθανές απαντήσεις. Επικράτησε, μια διάθεση να συνδεθούν τα κενά σε ένα παζλ που θα περιέχει στοιχεία σχετικά με το σχεδιασμό της περιοχής, τα γεγονότα, τους πολιτικούς παράγοντες και τις δηλώσεις τους, τους αντιδημοκρατικούς και δημοκρατικούς θεσμικούς παράγοντες, που όλες μαζί αυτές οι ψηφίδες αντιστοιχούν στο συγκρουσιακό χαρακτήρα της περιοχής. Η σύνδεση τους πραγματοποιήθηκε χαράζοντας ένα συνδετικό σχέδιο, χαράσσοντας μια καλλιτεχνική πρακτική της συμπερίληψης. Το παιχνίδι παρουσιάζεται στο χρήστη σαν ένας χάρτης σε ένα δυνητικό τοπίο του φαντασιακού που έχει το παρελθόν και το παρόν στοιβαγμένα το ένα πάνω στο άλλο και μέσα στο άλλο, σε μια αποτύπωση ενός εικαστικού κοινωνικού χωροχρόνου.

Εικόνα 34: Φωτογραφία επεξεργασμένη από γκράφιτι στο Δημαρχείο Νίκαιας. Αγ. Ιωάννη Ρέντη, 2019 (φωτ. ΜΠ)

Διαβάζοντας για το ψηφιακό παιχνίδι μου δημιουργήθηκε η επιθυμία να εντάξω στο παιχνίδι ως αξίες την ελευθερία, την αντίσταση στην εξουσία και την αλληλεγγύη. Οι

χαρακτήρες του παιχνιδιού είναι πρόσωπα που συνάντησα και ξανασυνάντησα στην έρευνα μου. Τα σημεία της περιπλάνησης σχετίζονται με τον συγκρουσιακό και αντιστασιακό χαρακτήρα της Νίκαιας. Ο συνδυασμός τους αποπειράται να προσφέρει στο χρήστη δίνοντας εκ νέου αξία στην ιστορία της περιοχής αλλά και γνώση για αυτήν, ερωτήματα για το παρόν μας και δημιουργικές αναζητήσεις.

Οι εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν αποτελούν δικό μου προϊόν, με εξαίρεση δυο συνθετικές εικόνες¹⁷⁰, προέκυψαν από την έρευνα πεδίου κατά το διάστημα 2019-2020 και λειτουργούν στο παιχνίδι μαζί με τα κείμενα. Οι φωτογραφίες είναι όλες τραβηγμένες στη Νίκαια κατά τα έτη 2019-2020 και γύρω από την περιοχή της Μάντρας.

Στο παιχνίδι – περιπλάνηση στην Κοκκινιά και γύρω από τη Μάντρα ο χρήστης δεν καλείται να παίξει κάποιον ρόλο πέρα από αυτόν του διαβάτη της Κοκκινιάς και των γύρω περιοχών. Δεν αναμένει να κερδίσει ή να χάσει, παρά καλείτε να περιπλανηθεί στον ιστότοπο, με κεντρική ιδέα τη μεταμνήμη και τη γνώση γύρω από το γεγονός του μπλόκου (17/8/1944), τον εντοπισμό της Μάντρας στην ευρύτερη συνοικία, όπου αποτέλεσε τη μια βασική σκηνή εκτύλιξης του μπλόκου και την καταγραφή της περιοχής της Κοκκινιάς, αλλά κυρίως τις προεκτάσεις των ιστορικών γεγονότων στο σύγχρονο φάσμα του φασισμού και της αντίστασης σε αυτόν. Στις διαδρομές του συναντά αποσπάσματα από τις αφηγήσεις των συνομιλητών από τις συνεντεύξεις-ουσιαστικά συναντά άγνωστους στατικούς χαρακτήρες που «του μιλούν». Επίσης, συναντά στατικούς, ως προς το παιχνίδι, ήρωες - «επώνυμους χαρακτήρες», που αποτελούν αφορμή για περαιτέρω γνώση και διερεύνηση από τον ίδιο τον χρήστη. Μια σειρά από εικόνες, φράσεις και αναφορές σε γεγονότα και πρόσωπα, πριν αλλά κυρίως μετά το μπλόκο, και ο χρήστης ανάλογα με το ενδιαφέρον του κατευθύνεται σε κάποια από τις διαδρομές.

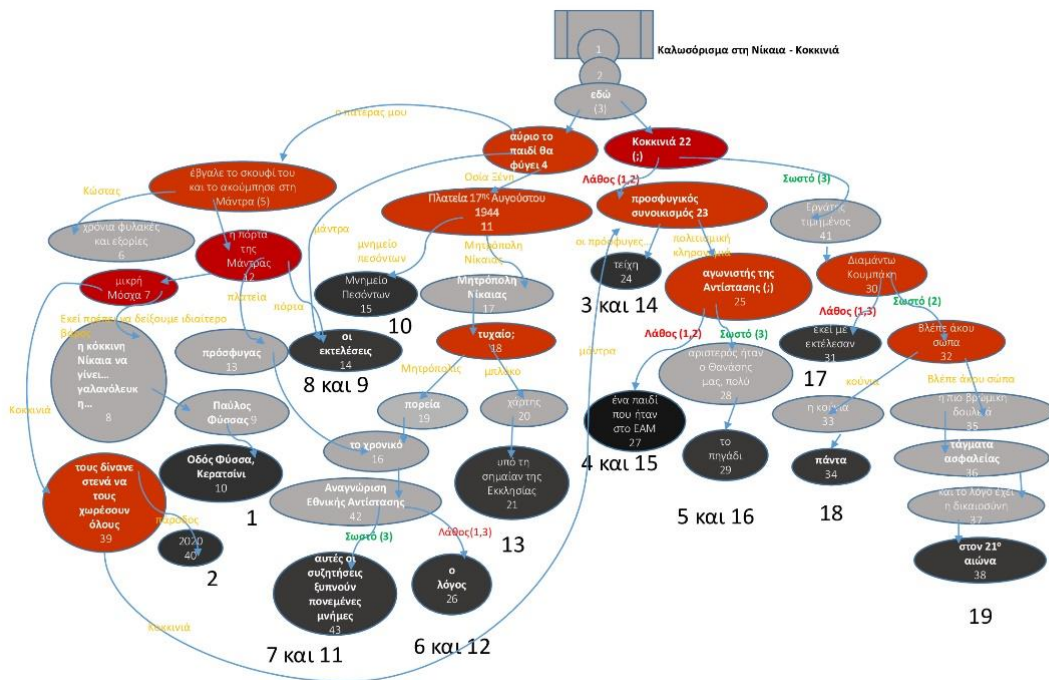
Το σύνολο των εναλλακτικών διαδρομών με κάποια κοινά στοιχεία είναι 19, εμπεριέχονται 11 «αδιέξοδα» (τερματισμοί) και 11 κόμβοι. Οι διαδρομές αλλού παρουσιάζουν μια γραμμικότητα, ενώ αλλού είναι περισσότερο διαδραστικές και εμπεριέχουν κόμβους με διακλαδώσεις. Στον κόμβο ανάλογα με την επιλογή του χρήστη, η διαδρομή διαφοροποιείται. Όταν εμφανίζονται ερωτήματα στο χρηστή για τα οποία δε γνωρίζει την απάντηση και σε περίπτωση λανθασμένης απάντησης, ο χρήστης πληροφορείται για το γεγονός που αγνοεί και συνεχίζει την πορεία του στο

170

χάρτη. Εφόσον απαντήσει σωστά συνεχίζει την πορεία του, χωρίς να λαμβάνει επιπλέον γνώση για τις απαντήσεις που ήξερε. Η σύγχρονη εποχή εμφανίζεται στο χρήστη μέσα από κατασκευασμένους συνειρμούς εικόνων και φράσεων που εμφανίζονται μπροστά του, κατακερματίζοντας και επανενώνοντας τις αφηγήσεις μέσα στο χρόνο. Παρακάτω, φαίνεται ο γράφος του παιχνιδιού.

Εικόνα 35: Διάγραμμα παιχνιδιού¹⁷¹

Στο παραπάνω διάγραμμα που είναι άκυκλο, οι γκρι βούλες είναι σελίδες από τις οποίες μπορεί ο χρήστης να κινηθεί μπρος (ή και πίσω), οι κόκκινες βούλες είναι κόμβοι και οι μαύρες είναι οι τελικές. Όταν ο χρήστης φτάσει σε ένα τέλος, έχει τη δυνατότητα να ξαναξεκινήσει από τη σελίδα 3.

Σημειώνεται ότι οι φωτογραφίες και γενικότερα οι εικόνες που εμπεριέχονται στο παιχνίδι δεν αποτελούν μόνο δίαυλους, οι οποίοι μεταφέρουν πληροφορίες, που σχετίζονται ενίοτε με το κείμενο – τη συμπαραδήλωση, αλλά έχουν στόχο να επικοινωνήσουν μια κίνηση, ένα αίσθημα ή μια ιδέα – ερώτημα. Έγινε μια απόπειρα η σύνθεση που παρουσιάζεται να έχει ένα κοινό ύφος - ατμόσφαιρα και ένα - ένα τα «καρέ» να σχηματίζουν το υποσυνείδητο της συνοικίας που μελετάται και το οποίο

¹⁷¹ Το διάγραμμα του παιχνιδιού αναφέρεται στα παραρτήματα, όπως και οι στάσεις των διαδρομών που προτείνονται.

ανακλά την αίσθηση του χρόνου, τη διάρκεια στην αντίσταση, το εργατικό στοιχείο και την προσφυγική – μεταναστευτική καταγωγή της περιοχής. Επιλέχθηκαν τα χρώματα: άσπρο – μαύρο - κόκκινο, όπου το κόκκινο είναι «ενεργό», καθώς μεταφέρει τον/την χρήστη σε μια έννοια ή σε μια άλλη σύνθεση. Το κόκκινο χρώμα είναι το χρώμα του αίματος, είναι το χρώμα που έχει συνδεθεί με την αντίσταση, αλλά και με τη γειτονιά, και το χρώμα που έχουν χρησιμοποιήσει και οι δυο καλλιτέχνες που πραγματοποίησαν ιστορικές επιτελέσεις στην περιοχή: η Μαρία Καραβέλα (1979) και η Μαίρη Ζυγούρη (2017). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Δήμος έχει ονομαστεί Νίκαια από το 1940 και κάποιοι ακόμη και σήμερα ονομάζουν την περιοχή Κοκκινιά και αυτοαποκαλούνται Κοκκινιώτες.

Τα μέρη της σύνθεσης συγκλίνουν προς έναν ίδιο σκοπό σαν να είναι στοιχεία ενός ζωικού σώματος! Είναι ένα αφήγημα με πολλές διαδρομές, όπως είναι και η ζωή, είτε το αναγνωρίζουμε, είτε όχι! Ουσιαστικά είναι ένα παιχνίδι, καθώς, όπως αναφέρει κι ο Ρολάν Μπαρτ: «το παιχνίδι είναι και αυτό μια φράση - ένα γλωσσικό ιδίωμα, όπως είναι και το αφήγημα» (Barthes, 2007). Εδώ έχουμε μια απόπειρα – μια πράξη έκφρασης με διηγήσεις άλλων ανθρώπων, που συνδυάζει το λεκτικό με το οπτικό.

Ουσιαστικά δημιουργείται μια προσωπική συμμετοχική αφήγηση, καθώς οι δρώντες – τα υποκείμενα συμμετέχουν ενεργά στην τελική αφήγηση του παιχνιδιού, ακόμη και αν δεν το γνωρίζουν.¹⁷² Το «παιχνίδι – περιπλάνηση» είναι αποτέλεσμα δηλαδή μιας συλλογικής εργασίας με την οποία οι «ήρωες – συμμετέχοντες» έχουν κάποια βιωματική σχέση.

Στο παρακάτω σχέδιο φαίνονται οι διαδρομές στις οποίες μπορεί κανείς να κατευθυνθεί. Ως παράδειγμα δίνεται εδώ μια από τις 10 διαδρομές που μπορεί να διανύσει ο χρήστης με την ονομασία (1) - εστιάζει στη διαχρονική σύγκρουση και οδηγεί από τη Μάντρα προς τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα (η πρώτη διαδρομή). Στη συνέχεια παρατίθενται οι υπόλοιπες καρτέλες του παιχνιδιού οι οποίες αναφέρονται στην προσφυγική καταγωγή της Κοκκινιάς, στον αντιστασιακό της χαρακτήρα, στον χαρακτήρα μιας εργατικής συνοικίας, στις πολιτικές αντιπαραθέσεις γύρω και με σύμβολο το μπλόκο, στην αστική γεωγραφία γύρω από τη Μάντρα, στα πολιτισμικά της χαρακτηριστικά και στο βίωμα μέσα από ένα πλέγμα.

---

¹⁷² Barthes, R., (2007). Εικόνα – Μουσική – Κείμενο (μετ. Σπανός Γιώργος), Αθήνα: Πλέθρον, σ121

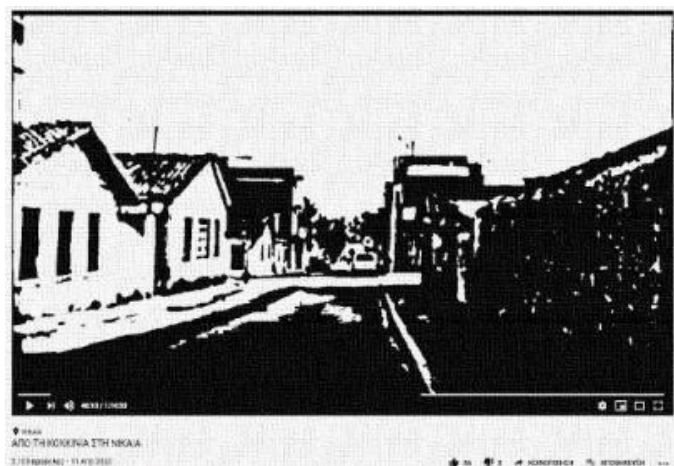
Καρτέλες - Παιχνίδι περιπλάνησης - (<http://bloko.amalou.net>)

Διαδρομή 1^η (Q1-Q10)

Q1 τίτλος: Καλωσήρθες

Q2 τίτλος: από τη Νίκαια στην Κοκκινιά

Q3 τίτλος: εδώ

*«Εδώ η πόλη δημιουργήθηκε από πρόσφυγες. Ήτανε μία έρημη περιοχή, η οποία όταν ήρθαν οι πρώτοι πρόσφυγες, μετά την καταστροφή του '22, κυρίως από τη Σμύρνη, αλλά και Πόντιοι και πολύ λιγότεροι Κωνσταντινουπολίτες, εγκαταστάθηκαν εδώ. Η πόλη ονομάστηκε **Κοκκινιά** απαρχής γιατί ήτανε, λίγο, το έδαφος κόκκινο [...] Κοκκινιά λεγόταν έτσι μέχρι κάποιο διάστημα. Γύρω στο 50 κάτι, 50 τόσο, καθιερώθηκε και πλέον να λέγεται **Λήμος Νίκαιας** [...] Οι παλιοί εμείς, οι Κοκκινιώτες - εξακολουθούμε να λεγόμαστε Κοκκινιώτες - γιατί μας έχει μείνει, ας πούμε, το..., το κουσούρι;! ας το πούμε λίγο έτσι ... Και λεγόμαστε Κοκκινιώτες».*

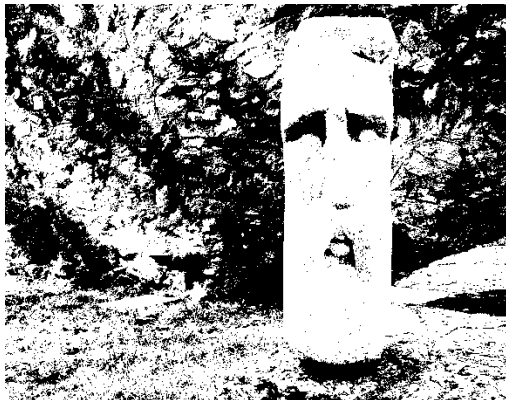

Q4 τίτλος: αύριο το παιδί θα φύγει

«Απάνω εκεί, σε ένα τενεκέ με νερό, μέρα νύχτα έβραζε νερό και μέσα είχε φύλλα, από ευκάλυπτο, για να αναπνέω. Ερχόταν ο γιατρός, πυρετό συνέχεια εγώ. Της είπε: αν.., δεν μπορεί, δεν θα ζήσει το παιδί, δεν θα κάνει, δεν θα δείξει... Μία από αυτές τις μέρες – ένα μήνα, ενάμιση μήνα, της λέει: «αύριο το παιδί θα φύγει. Κοίταξε να το βαφτίσετε!»! Φεύγει **ο πατέρας μου** από δω και πάει στην **Οσία Ξένη**, στον παπά. Τον ήξερε τον παπά, γιατί ο πατέρας μου ήταν και αυτός ερασιτέχνης ψάλτης»

Q5 τίτλος: έβγαλε το σκουφί του και το ακούμπησε στη Μάντρα

«την ώρα που έβγαινε από εδώ, που σηκωνόταν, του λέει ο πατέρας μου: “**Κώστα**, τα παιδιά μου”. Μετά μόλις έφτασε στη μάντρα έβγαλε το σκουφί του και το ακούμπησε στη **Μάντρα** πάνω. Την ώρα που τον σπρώγανε...»

Q6 τίτλος: χρόνια φυλακές και εξορίες

«Μετά κατέρρευσε πια το .., η αντίσταση, ας πούμε, τον τσακώσανε και έκανε 17 χρόνια φυλακές και εξορίες. Συνέχεια. Πότε τον κατηγορούσαν ότι είχε εκτελέσει, πότε ξέρω γω, και τα λοιπά και τα λοιπά - φυλακή, πότε... μετά από 17 χρόνια - εγώ δηλαδή ήμουνα 17, 6, 23 χρονών, 22-23 χρονών στρατιώτης, **όταν βγήκε από τη φυλακή!** Και εκεί κάθισα, και μου είπε ό,τι ήξερε, γιατί δεν τα ήξερα»

Q7 τίτλος: μικρή Μόσχα

«επειδή στο παρελθόν, μέχρι και τη δεκαετία του '60, την **Κοκκινιά** τη λέγανε μικρή Μόσχα - λόγω των πεποιθήσεων των περισσότερων κατοίκων εκείνη της εποχής - Ήθελαν να το σπάσουν αυτό. Για αυτό και έκαναν, όλη αυτή τη μάζωξη να το πούμε έτσι, γιατί πολλοί δεν ήταν ντόπιοι. Απλώς τους μάζευαν από παντού – **“Εκεί πρέπει να δείξουμε ιδιαίτερο βάρος”**. Και όντως έδειξαν ιδιαίτερο βάρος: μέχρι ένα φόνο! Πέρα από το γεγονός ότι είχαν κάνει κι άλλα επεισόδια τα οποία, εντάξει, είναι γνωστά πλέον...”

Q8 τίτλος: η κόκκινη Νίκαια να γίνει...γαλανόλευκη...

Q9 τίτλος: Παύλος Φύσσα

«Μια τέτοια μέρα είναι ωραία για να πεθάνεις
 Όμορφα κι όρθιος σε δημόσια θέα
 Με λένε Παύλο Φύσσα από τον Περαία
 Έλληνας μ' ό,τι συνάδει αυτό - όχι μια σημαία»

Q10 τίτλος: Οδός Φύσσα, Κερατσίνι

Q11 τίτλος: Πλατεία 17^{ης} Αυγούστου 1944

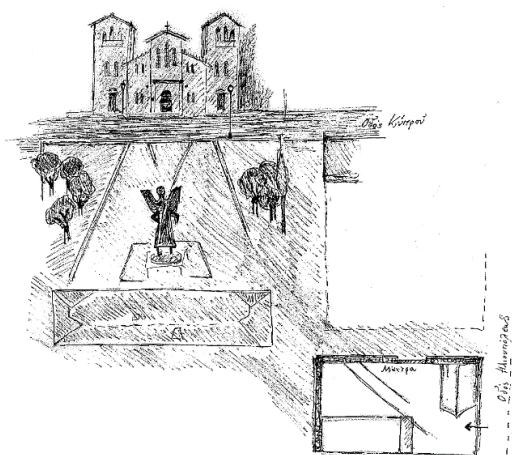
«Εδώ τώρα όλη η πλατεία ήτανε - δεν τη λέγαν πλατεία Οσίας Ξένης ποιος ξέρει πως τη λέγανε - αυτό το κομμάτι από εδώ πού είναι ο δρόμος μέχρι και η Κύπρου και η εκκλησία και μέχρι απέναντι το δεύτερο στενό την Καισαρείας ήταν όλο πλατεία - χωματόδρομος. Εκείνο που πάντα υπήρχε σε αυτή τη γωνία εδώ...το καφενείο ήταν καφενείο από τότε καφενείο. Βέβαια είπαμε προσφυγικά με τα κεραμίδια και τα λοιπά. Αυτό σίγουρα ήτανε καφενείο. Και εδώ ήταν διάφορα σπιτάκια»

«Σε μία πλατεία η οποία, ήταν πλατεία χωρίς δέντρα- δεν είχε τίποτα. πλατεία τη λέγανε- ένα πλάτωμα ήτανε βασικά. κι αυτοί ήταν όλη μέρα μες στον ήλιο. κάποιες γυναίκες, από τη γειτονιά, προσπάθησαν να τους φέρουν νερό... δεν τους επέτρεψαν».

A) Μάντρα

B) Μνημείο Πεσόnton

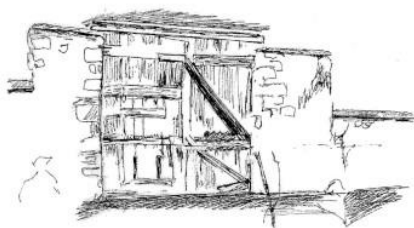
Γ) Μητρόπολη Νίκαιας

Q12 τίτλος: η πόρτα της Μάντρας

α) παραμένοντας στην Πλατεία Οσίας Ξένης (πλατεία 17/8/1944)

β) περνώντας την πόρτα

Q13 τίτλος: πρόσφυγας

«Ο πατέρας μου ήταν πρόσφυγας, ήρθε παιδάκι εδώ..., από την Κωνσταντινούπολη. Εδώ ήτανε, εδώ μεγάλωσε, εδώ έζησε, εδώ πέθανε. Ήτανε στο μπλόκο της Κοκκινιάς [...] Δεν τον σκοτώσανε ...για αυτό πρόλαβε και έκανε εμένα μετά!»

Q14 τίτλος: οι εκτελέσεις

«Μοιρολογούσαν κλαίγανε. Έρχεται ο θεός μου, μας αγκαλιάζει - τη θυμάμαι τη σκηνή - μας αγκαλιάζει, μας λέει να φύγουμε αύριο πρωί παιδιά, λέει, να φύγουμε να πάμε κάτω. Τί συμβαίνει θείε; Λέει: κάτι, λέει, ο μπαμπάς έπαθε - Τι να πει! Εντωμεταξύ είχαν γίνει οι εκτελέσεις. Επίσημα ήταν εκτελεσμένοι, αλλά ανεπίσημα δεν είδανε κανέναν από τους νεκρούς ή από αυτούς που πήγαν στο Χαϊδάρι για να τους στείλουν στη Γερμανία. και είχαν πέσει τα σαΐνια εδώ πέρα οι προδότες, οι ταγματασφαλίτες οι οποίοι ήταν πάρα πολλοί και ειδικά Μανιάτες, που ήταν πελάτες μας - ξέρεις ο φούρναρης ήτανε το κέντρο των μαγαζιών, σαν τον μπακάλη - και τις λέγανε “κυρά Μαρία, είναι στο Χαϊδάρι. Για να βγουν από κει να δώσουμε μερικές λίρες στους Γερμανούς”. Έδινε η μάνα μου ό,τι είχε. Έδινε και έδινε και έδινε. Ένας από αυτούς, φαίνεται τον έπιασε το φιλότιμο και, της λέει, μετά από κάμποσες μέρες, «κυρά Μαρία Μην παιδεύεσαι. Εκτελέστηκε».

«Αλλά όταν ήρθαμε εκεί πέρα και φτάσαμε. Θυμάμαι ήταν η μάνα μου. Μας αγκάλιασε έτσι. Και μάλιστα κάθισε. Γιατί δεν άντεχε, έτσι φαίνεται. Κάθισε και ανέβηκα εγώ στο πόδι, στο πόδι της εδώ, στα πόδια της, και ο αδερφός μου από δίπλα, ήμουν και μισή μερίδα εγώ οπότε έτσι, και θυμάμαι όπως μας αγκάλιασε έτρεμε το σαγόνι της. Αυτό μου έχει κάνει εντύπωση. [του του του του του του] διότι [ξανά ο ήχος] δεν μπορούσε ούτε να μιλήσει [ξανά ο ήχος]. Αυτό ήτανε. Καλά το κλάμα...και μετά πάντοτε μοιρολογούσε».

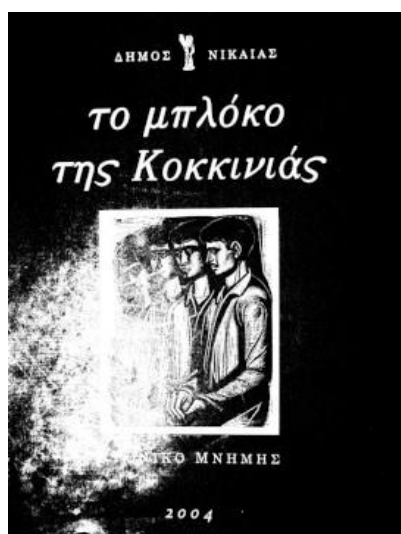

Q15 τίτλος: Μνημείο Πεσόντων

Q16 τίτλος: το χρονικό

«Πριν από τα ξημερώματα στις 17 Αυγούστου του 1944 η πόλη της Κοκκινιάς περικυκλώνεται από τα γερμανικά στρατεύματα και τους Έλληνες συνεργάτες τους, τα τάγματα ασφαλείας και τους δωσίλογους, και ο κλοιός όλο και στενεύει. Κάποιους άντρες τους παίρνουν από τα σπίτια τους. Παράλληλα, γίνονται συμπλοκές σε διάφορα σημεία της πόλης, όπου σκοτώνονται πολλοί Κοκκινιώτες. Όλοι οι άντρες από 14 έως 60 χρονών καλούνται να συρρεύσουν στην πλατεία της Οσίας Ξένης για έλεγχο ταυτότητων. «Όσοι πιαστούν στα σπίτια τους θα τουφεκίζονται επιτόπου», ακούγεται από τα μεγάφωνα. Χιλιάδες άτομα συγκεντρώνονται και τους χωρίζουν σε πεντάδες με κενά μεταξύ τους, για να μπορούν, κουκουλοφόροι και μη, προδότες να εντοπίζουν και να καταδίδουν τους αντιστασιακούς του ΕΛΑΣ, του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ, στους Γερμανούς, προς εκτέλεση. Οι μελλοθάνατοι οδηγούνται μέσα στη Μάντρα του παλιού ταπητουργείου όπου και εκτελούνται. Το απόγευμα της ίδιας μέρας 8.000 όμηροι οδηγούνται με τα πόδια στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου και από εκεί γύρω στους 1800 άτομα στέλνονται σε στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας, όπως στο Μπίμπλις, Μπούχενβάλτ, Νταχάου, Μάγχαϊμ, Άουσβιτς και αλλού.

Δυο σημαντικά γεγονότα συνέβησαν πριν και μετά το μπλόκο της Κοκκινιάς και συνδέονται αναντίρρητα και αναπόσπαστα με αυτό. Πριν το μπλόκο, από τις 4 έως τις 8 Μαρτίου του 1944 γίνονται μάχες μέσα στην Κοκκινιά μεταξύ γερμανικών δυνάμεων, χωροφυλάκων και ταγμασφαλιτών από τη μία που επιτίθενται μέσα στη συνοικία και από την άλλη σε μέλη του ΕΛΑΣ, του ΕΑΜ, της ΕΠΟΝ και στη συντριπτική πλειοψηφία του λαού της Κοκκινιάς. Στις 6 Μαρτίου πραγματοποιείται μάλιστα μαζική πανεργατική απεργία στον Πειραιά κατά της τρομοκρατίας της Κοκκινιάς. Μάλιστα, θεωρείται ότι το μπλόκο της Κοκκινιάς ήταν ουσιαστικά τα αντίποινα για τη «Μάχη της Κοκκινιάς», όπως είναι γνωστές εκείνες οι μέρες των μαχών εντός της συνοικίας και τη σθεναρή και δυναμική αντίσταση που επέδειξε η συνοικία. Μετά το μπλόκο 40 ημέρες, στις 24 Σεπτεμβρίου 1944 έγινε το μνημόσυνο, κατά το οποίο επίσης χτυπήθηκε, αυτή τη φορά τυφλά, το πλήθος στην πλατεία με πολυβόλα.

Σημειώνεται ότι όλα τα μπλόκα (στις πόλεις της Αθήνας και του Πειραιά) έγιναν σε προσφυγικές συνοικίες και ήταν καλά σχεδιασμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Στόχος ήταν να αποδυναμώσουν την αντίσταση, με τον εκφοβισμό και τη βία να στρέψουν τον κόσμο κατά της οργανωμένης αντίστασης, να σπείρουν τη διχόνοια, να σκοτώσουν τους κομμουνιστές και γενικότερα τους αντιστασιακούς - παρότι κάποιες φορές δεν τους διαχώριζαν καθώς θεωρούσαν κατά κάποιο τρόπο την ευθύνη της αντίστασης συλλογική - και φυσικά, να επιτάξουν εργάτες για τους οικονομικούς και στρατιωτικούς τους σκοπούς».

Οι πληροφορίες για τη συγκεκριμένη ενότητα είναι μια σύνθεση από τα έντυπα του Δήμου της Νίκαιας για το Μπλόκο, τη Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς και το λεύκωμα «Το μπλόκο της Κοκκινιάς – Χρονικό Μνήμης -2004» καθώς και τον ιστότοπο του

Δημοτικού Μουσείου Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος
<https://www.dmko.gr/martyrikes-polis-2/martyrikes-polis/nikea/>

Q17 τίτλος: Μητρόπολη Νίκαιας

«Ναι! Επίσης, η πλατεία της Οσίας Ξένης, αυτή που είναι δίπλα μας, εδώ, ήταν ολόκληρη - δεν υπήρχε **το κτίριο της Μητρόπολης**, αυτό ήταν πλατεία όλο. αυτό το κτίριο της Μητρόπολης κατασκευάστηκε το 70 70 72

{...}επί Χούντας, επί Χούντας επί Χούντας.

Ναι. απλά επειδή ήταν εποχές έλλειψης δημοκρατίας, δύσκολων εποχών, κανείς δεν μπόρεσε να αμφισβητήσει, το ότι ένας χώρος, μιας πλατείας, που έχει μία ιστορική σημασία, Χάθηκε, για να φτιαχτεί ένα Μητροπολιτικό Μέγαρο, το οποίο μπορούσε να φτιαχτεί, οπουδήποτε αλλού. Εντάξει. Αλλά τότε, δεν ήταν δυνατόν, να αντιδράσει κανείς. Ήτανε δύσκολα».Q18 τίτλος: τυχαίο;

«Εγώ θα σε ρωτήσω κάτι άλλο: Μήπως ξέρεις γιατί επελέγει να γίνει εδώ η **Μητρόπολις**;

...

δηλαδή είναι τυχαίο το ότι έχει γίνει εδώ δίπλα στο «**μπλόκο**»;

Q19 τίτλος: πορεία

ΠΟΡΕΙΑ

4-8 Μάρτιο 1944
Η μάχη της Κοκκινιάς

**ΣΑΒΒΑΤΟ
8 ΜΑΡΤΙΟΥ**

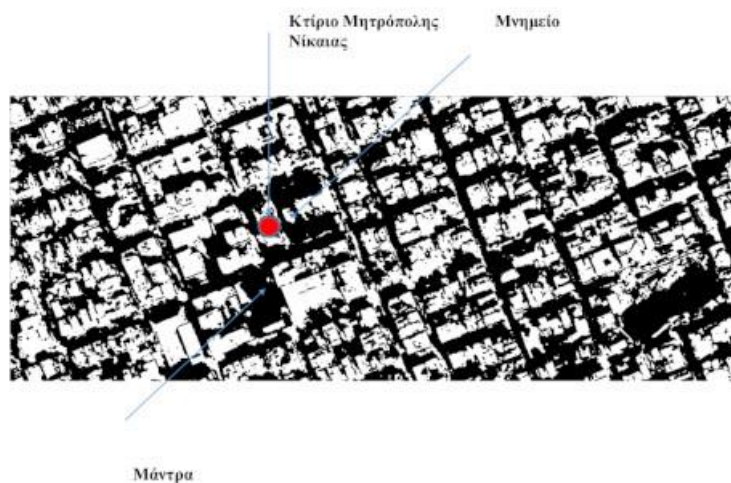
Σήμερα που η διασπορά ενός γενικευμένου φόβου είναι ένα από τα ισχυρότερα όπλα της εξουσίας, να αντισταθούμε συλλογικά μετατρέποντας το φόβο σε συνειδητή και οργή, ενάντια στην εντατικοποίηση της καταπίεσης και των κοινωνικών κανβαλιερών.

Σήμερα που η Μέση "αντίσταση" φαντάζει ξεπερασμένη, να την ακαύρωσουμε δίνοντας της καινούριο νόημα και μετακατασκευάζοντας την σε στάση καθημερινής ζωής, απέναντι σε κάθε μορφή φασισμού, εξουσίας κι εκμετάλλευσης.

Από τις 4 εώς τις 8 Μάρτιο 1944 η Κοκκινιά μετατρέπεται σε πεδίο μάχης. Για πέντε ημέρες, οι οργανωμένες δυνάμεις του εφθάλμου ΕΛΑΣ Κοκκινιάς μαζί με πλήθος κατοίκων της περιοχής συγκρούονται στους δρόμους ενάντια στις ενισχυμένες από τους ναζί δυνάμεις Ελλήνων ταγματασφαλιτών, κυροφασιστών και μιτάν, οι οποίοι επιδιώκουν την εμβολή και την εγκατάστασή τους στην πόλη, με άμεσο στόχο την τρομοκράτεια, την καταστολή, την υπενόμηση και την κεντροποίηση του επακόλουθου ενισχυμένου ρεζιματος αντίστασης.

**μπλόκο
στην εξουσία**
<http://mp.lokani.kal.a.nqsat.gr>

Q20 τίτλος: χάρτης

Q21 τίτλος: υπό τη σημαία της Εκκλησίας

Ο χώρος από την εκκλησία μέχρι τη Μάντρα που περιλάμβανε και την πλατεία ήταν ένας ενιαίος χώρος μέχρι τις **29/3/1970**, όπου τέθηκε ο θεμέλιος λίθος για την έναρξη της ανέγερσης του Μητροπολιτικού Μεγάρου του Δήμου Νίκαιας, το οποίο και κρύβει τεχνηέντως τη Μάντρα από τη θέα της πλατείας και διαχωρίζει το ενιαίο του μέχρι τότε χώρου. «Κατά την τελετή θεμελιώσεως ο Σεβ. Μητροπολίτης στην ομιλία του αναφέρθηκε σε αυτό το γεγονός και είπε: “Επί του χώρου αυτού θα ανυψωθεί το Μητροπολιτικόν Μέγαρον δια να υπενθυμίζει εις τον λαόν ότι τα ιδανικά δεν διατηρούνται παρά μόνο με θυσίες και αίμα, δια να καθορίζει τη γραμμή πλευσεως όλων ημών που εκλήθημεν από το Θεόν να διακονήσωμεν τον άνθρωπον υπό τη σημαία της Εκκλησίας». Στις **13.02.1972** έγιναν τα εγκαίνια του Επισκοπείου. «Η Απριλιανή χούντα διόρισε τον ανιψιό του Πλυτζανόπουλου δήμαρχο Κοκκινιάς κι αυτός στον τόπο του μπλόκου τοποθέτησε επιγραφή, που έγραφε: «Προδότες και μασκοφόροι κομμουνισταί, και εαμίται, ελασίται, παρέδωσαν εις τους βαρβάρους κατακτητάς την 17ην Αυγούστου 1944, αγνούς πατριώτας αγωνιστάς της Εθνικής Αντίστασης. Τέκνα ηρωικά της Νίκαιας, οι οποίοι και εξετελέσθησαν εις τον χώρον τούτον».»

*Βλ. και Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο: Τεκμήριο D1799

http://www.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1799&thid=16959

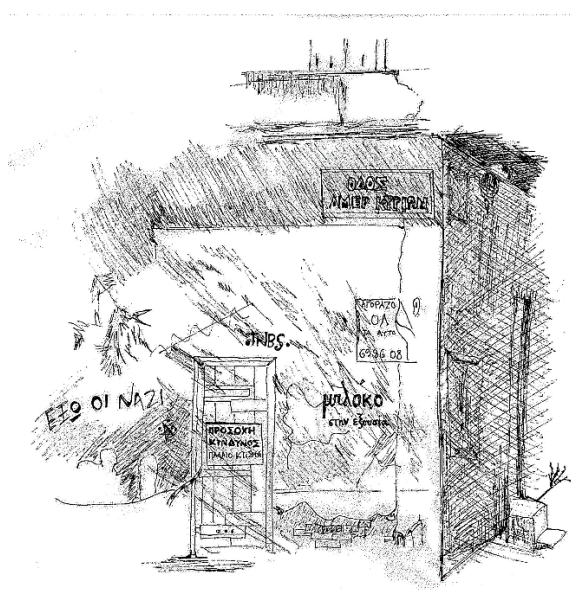
Q22 τίτλος: Κοκκινιά

Η Κοκκινιά ή Νέα Κοκκινιά, όπως αποκαλείται - διευκρινιστικά σε σχέση με την Παλιά Κοκκινιά - βρίσκεται

A) κοντά στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής

B) στο Δήμο Πειραιά

Γ) στον τωρινό Δήμο Νίκαιας – Αγ. Ι. Ρέντη, στην περιοχή της Νίκαιας

Q23 τίτλος: προσφυγικός συνοικισμός που ονομάστηκε Κοκκινιά

Κείμενο:

Η Κοκκινιά ήταν περιοχή ακατοίκητη μέχρι το 1922 που βρίσκεται στα περίχωρα του Πειραιά. Μετέπειτα προσφυγικός συνοικισμός που ονομάστηκε «Νέα Κοκκινιά» ή Κοκκινιά - Δήμος από το 1933, ως «Νέα Κοκκινιά» και μετονομάστηκε σε Δήμο Νίκαιας με μια διεύρυνση του προς τα βόρεια και τα δυτικά. Στην Κοκκινιά στεγάστηκαν οι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία μετά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922, όπου τους παραχωρήθηκαν οικόπεδα από το κράτος για να στεγαστούν. **Οι πρόσφυγες αρχικά έμεναν σε πρόχειρες σκηνές** που έγιναν παράγκες και έπειτα κτίστηκαν σπίτια. Ήταν μια πολύ φτωχική περιοχή όπου οι κάτοικοι της ζούσαν σε ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες, φέροντας την **πολιτισμική τους κληρονομιά** - καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία - και μια σχετική ομοιογένεια. Κουβαλώντας σνάμα και το τραύμα της προσφυγιάς πάλευαν να χτίσουν τη ζωή τους σε αυτόν τον τόπο.

Q24 τίτλος: 2020

Q25 τίτλος: αγωνιστής της Αντίστασης

Ποιος ήταν ο αγωνιστής της Αντίστασης που γεννήθηκε και έδρασε στην Κοκκινιά για τον οποίο έγραψε το ομώνυμο τραγούδι ο ρεμπέτης Μιχάλης Γενίτσαρης;

- A) ο Γιώργος Βογιατζής
- B) ο Απόστολος Χατζηβασιλείου
- Γ) ο Στέλιος Καρδάρης

Q26 Τίτλος: αρχείο

Πρόσεξε στη διαδρομή! Ήδη γνώριζες την απάντηση!

https://www.youtube.com/watch?time_continue=4&v=bemQvjovsFc&feature=emb_logo

Q27 τίτλος: ένα παιδί που ήτανε στο ΕΑΜ

5) Ποιος ήταν ο αγωνιστής της Αντίστασης που γεννήθηκε και έδρασε στην Κοκκινιά για τον οποίο Ο Μιχάλης Γενίτσαρης, ρεμπέτης από τον Πειραιά, αφηγείται: «την κατοχή είχε γυρίσει η νύχτα μέρα. Αντί να δουλεύουμε τη νύχτα, δουλεύαμε τη μέρα. Ο κόσμος όξω φώναζε πεινάω. Τα μαγαζιά αυτά που δουλεύαμε εμείς ήταν γιομάτα. Όξω κρέας τυριά ψωμιά δεν υπήρχανε, ενώ εκεί στο μαγαζί που δούλευα εγώ είχε κάθε μέρα τρία αρνιά – μεγάλα, κρεμασμένα... ερχόντουσαν κλέφτες, σαλταδόροι, απατεώνες, που όλη αυτή η ιστορία, ερχόντουσαν μέσα εκεί. Εντωμεταξύ εγώ έκατσα κι έγραφα κι ένα τραγούδι ύστερα για το φίλο μου το Στέλιο τον Καρδάρα – ένα παιδί που ήτανε στο ΕΑΜ, στην Αντίσταση... αυτός έκανε ζημιές πολλές στους Γερμανούς. Σταμάταγε τα αυτοκίνητα κι έβαζε τη συμμορία που είχε από πίσω και κατεβάζανε τα πράγματα και τα μοίραζε στον κόσμο. Τον εσκοτώσανε ταγματасφαλίτες. Και με πήρανε τότες εμένα οι ΕΑΜίτες, στην Κοκκινιά. Με πήρανε να παίζω το Στέλιο τον Καρδάρα. Μόλις ακούσανε Καρδάρα οι Κοκκινιώτες, όλοι, γιόμισε η Πλατεία έτσι, του Αγίου Νικολάου. Γιόμισε. «Τί γίνεται;» λέω. «Μόνος μου» λέω «με το μπουζούκι;» Και παίζω τον Καρδάρα και κρατήσανε ενός λεπτού σιγή, όλοι, και κλάψανε... η γης κι ο κόσμος! Για τον Καρδάρα. Η γης κι ο κόσμος έκλαψε να πούμε. Τόσο πολύ να πούμε»

*από το αρχείο της ΕΡΤ (<https://www.youtube.com/watch?v=KHTBzpb95c>)

Q28 τίτλος: αριστερός ήταν ο Θανάσης μας, πολύ

«Ήταν στο κόμμα ναι. Αριστερός ήταν ο Θανάσης μας. Πολύ. Και πολύ μορφωμένος. Ξάδερφός μου! Ναι. [...]

Την κατέβασε, γιατί τη ζητούσανε. Ήτανε Κ.Κ. και τη ζητούσανε. Και η θεία μου την κατέβασε σε πηγάδι. Είχανε πηγάδι [...] Και όταν ερχόταν αστυνομία, τίποτα να ψάξει από κει, την κατέβαζε στο πηγάδι... Πώς είπαμε ότι τη λέγανε δεν θυμάμαι και εγώ... τώρα πώς τη λέγανε...; ούτε επίθετο δεν θυμάμαι. Αλλά ήταν πολύ μορφωμένη και αυτή! Κι ο δικός μας ήταν πολύ μορφωμένος, ο Θανάσης μας αυτός. Δίχως τα πειστήρια, δίχως τίποτα, έβγαλε και πανεπιστήμια και από όλα ό,τι υπήρχαν τότε. [...]

- και έζησε;

Έζησε, έζησε, έκανε παιδιά, ναι. Ναι. »

Q29 τίτλος: το πηγάδι

Q 30 τίτλος: Διαμάντω Κουμπάκη

Ποια ήταν η Διαμάντω (Μαντούλα) Κουμπάκη;

- A) η πρώτη δασκάλα στον προσφυγικό καταυλισμό της Κοκκινιάς
- B) στέλεχος της Ε.ΠΟ.Ν. Πειραιά που βασανίστηκε και εκτελέστηκε την ημέρα του μπλόκου
- Γ) ποιήτρια της Αντίστασης

Q 31 τίτλος: εκεί με εκτέλεσαν

Γεννήθηκα στις 8 Φλεβάρη του 1926. Ζούσα με τους φτωχούς γονείς μου στο Κερατσίνι και δούλευα από μικρή σε εργοστάσιο. Οργανώθηκα στην ΟΚΝΕ (Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδας) στα 16 και μπήκα στην Αντίσταση κι από το 1943 στο ΚΚΕ. Στις 17 Αυγούστου του 1944, βρίσκομαι στη Νεάπολη με συναγωνιστές από όπου μετά από μάχη με συνέλαβαν και με βασάνισαν φριχτά. Με οδήγησαν στο χώρο όπου είχαν εγκλωβίσει όλους τους άντρες της περιοχής, βασανίζοντας και σκοτώνοντας όσους υποδείκνυαν οι Έλληνες συνεργάτες των Γερμανών. Εκεί με εκτέλεσαν.

Τους είπα: «Σαν κι εσάς προδότες εγώ έφαγα 65» και πριν με σκοτώσουν: «Μια ζωή τη χρωστάμε, ας την πάρουν οι προδότες! Υπάρχουν χιλιάδες λεβέντες να τους εκδικηθούν».

Στη μνήμη μου η Πλατεία Σπάθα επί της Γρηγορίου Λαμπράκη στη Νεάπολη έχει μετονομαστεί σε Πλατεία Διαμάντως Κουμπάκη και εκεί υπάρχει και εκεί μπορείτε να δείτε και την προτομή μου.

Αρκετά όμως με τα δικά μου.

-Εσείς, τί κάνετε;

Υποσημείωση:

Η πρώτη δασκάλα του προσφυγικού καταυλισμού της Κοκκινιάς ήταν η Μαριάνθη Σκαλά.

Q 32 τίτλος: βλέπε άκου σώπα

Απάντησες σωστά κι εδώ σε περιμένει μια ακόμη αφήγηση!

«όταν έγινε το κάλεσμα, σε αντίθεση με τον πατέρα ο οποίος είχε ειδοποιηθεί από το προηγούμενο βράδυ και έμεινε στην Αθήνα - δεν ήταν εδώ - ο άντρας της μεγάλης αδερφής της μητέρας μου ήτανε μαζί με όλους, και με τον φίλο του πατέρα μου και συντάιρο του θείου μου, τον Μ.Κ., ήτανε στο μπλόκο. Και ήτανε από αυτούς που πήρανε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Δεν θυμάμαι σε ποιο στρατόπεδο συγκέντρωσης ήτανε. Πήγε Χαϊδάρι δηλαδή και μετά τον στείλανε Γερμανία; Ναι...και γύρισε...»

Q 33 τίτλος: η κούνια

«Δεν βγήκαμε έξω! Ω πα πά πα! Δεν βγήκαμε. Τί να πάμε να κάνουμε; Αφού σκοτώνανε τον κόσμο. Σας λέω αφού και τον μπαμπά μου... απ! τον βάλανε μέσα... επειδή τους φέραν από δω...Αν δεν τους φέρναν από δω, δεν θα έμπαινε ο χριστιανός. Ποιος ξέρει τι θα γινότανε!»

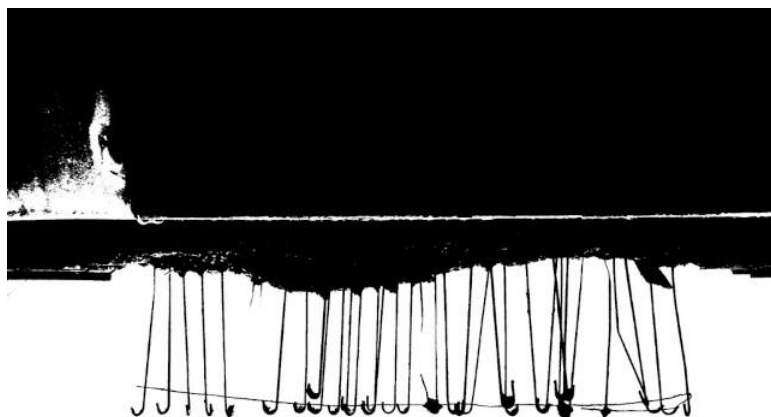

Q 34 Τίτλος: πάντα

Q 35 τίτλος: η πιο βρώμικη δουλειά

«οι περιγραφές, που έχουμε από πολλούς, και εγώ προσωπικά από τον πατέρα μου, ότι σε κάθε περίπολο, την ημέρα του μπλόκου, ήτανε, ένας Γερμανός, δύο χωροφύλακες και τρεις τσολιάδες - γερμανοτσολιάδες. Όπως τους λέμε. Τάγματα ασφαλείας. Και αυτοί έκαναν και την πιο βρώμικη δουλειά. Αυτοί ήταν οι οποίοι, και οι συνεργάτες των Γερμανών, και οι προδότες, οι οποίοι συμμετείχαν στο μπλόκο, οι οποίοι με κουκούλα, οι περισσότεροι, και ένας χωρίς κουκούλα που πρόδωσε τους συγκεντρωμένους».

Q 36 Τίτλος: τάγματα ασφαλείας

Στις 18 Ιουνίου του 1943 ιδρύονται/ δημοσιεύεται στην «Εφημερίδα της Κυβερνήσεως» ο νόμος 260/1943 «Περί συγκροτήσεως τεσσάρων ευζωνικών ταγμάτων».

*Πληροφορίες από το βιβλίο του Τάσου Κωστόπουλου «Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοφοροσύνη».

Q 37 Τίτλος: και το λόγο έχει η «δικαιοσύνη»

1947

Απόφαση για το μεγάλο μπλόκο της Κοκκινιάς (28 Μαρτίου 1947):

«ο Ιωάννης Πλυντζανόπουλος και όλοι συλλήβδην οι συγκατηγορούμενοι κηρύχθηκαν αθώοι για όλες τις κατηγορίες. Η όλη ακροαματική διαδικασία εστιάστηκε αποκλειστικά και μόνο σε ένα μεμονωμένο περιστατικό (κατά πόσον ο Πλυντζανόπουλος που ήταν παρών και διηύθυνε την όλη επιχείρησή , πυροβόλησε ο ίδιος προσωπικά των κοκκινιώτη Κωνσταντίνο Περιβόλα που αντιστεκόταν στον απαγχονισμό του)!

Αθωώνεται ακόμη κι ο Θανάσης Βακαλόπουλος που στο μπλόκο είχε δράση σαν καταδότης χωρίς κουκούλα και ήταν ο μόνος για τον οποίο είχε προταθεί από τον εισαγγελέα η καταδίκη του!

Η απόφαση για το μπλόκο της Κοκκινιάς “θάφτηκε” κυριολεκτικά από της αθηναϊκές εφημερίδες της επόμενης, που της αφιέρωσαν στην καλύτερη περίπτωση μερικές σειρές, παρόλο που η έναρξη των δικών είχε χαιρετιστεί με πρωτοσέλιδα «για τους δήμιους των ταγμάτων» κι ενώ από την ίδια τη σφαγή είχαν περάσει μόλις δυόμιση χρόνια»*

1945

- Ο Ιωάννης Ράλλης, ιδρυτής των ταγμάτων ασφαλείας και η κυβέρνηση του απαλλάσσονται μετά από δικαστήριο ως προς τα τάγματα ασφαλείας.

- Ο Νικόλαος Μπουραντάς, επικεφαλής του μηχανοκίνητου τμήματος της Αστυνομίας Πόλεων, αθωώνεται για τα μπλόκα του 1944.

Πληροφορίες και αντιγραφή από το βιβλίο «η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφοροσύνη» (2005) του Τάσου Κωστόπουλου, Αθήνα: Φιλίστωρ (σ76-79)

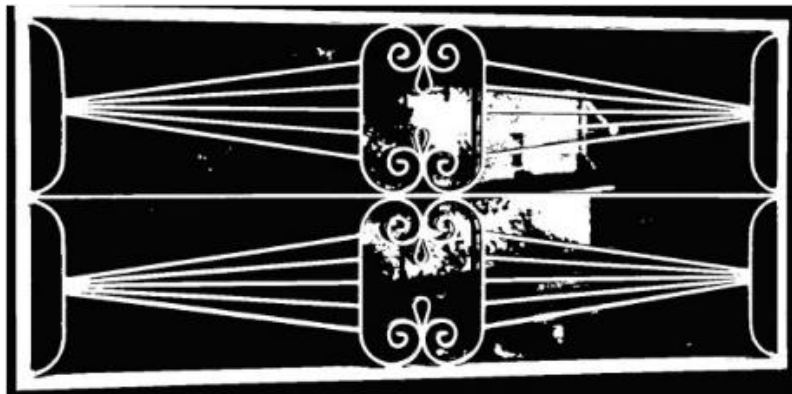
Q 38 Τίτλος: και το λόγο έχει η «δικαιοσύνη»

Q39 τίτλος: τους δίνανε στενά, να τους χωρέσουν όλους

«Σε αυτούς τους δρόμους εδώ πέρα υπάρχουν κάτι ακόμα σπίτια που έχουν διατηρηθεί. Βέβαια περιποιημένα αλλά έχουνε μείνει έτσι και ίσως γιατί κληρονομικά θα είναι! Και είναι από - αυτό το χα μάθει μετά - για τους πρόσφυγες - όταν τους φέρανε στην Κοκκινιά με τις σκηνές μετά τους δίνανε διάφορα, τους δίνανε οικοπέδα. **Τους δίνανε στενά να τους χωρέσουν όλους** σαν ιδιοκτησίες ένα δωμάτιο και ένα διαδρομάκι να χωράει, μακρόστενα. Για αυτό και πάρα πολλούς, οι δρόμοι της Κοκκινιάς, είχανε πολλούς παράδρομους. Η **πάροδος** τάδε. το πίσω μέρος του οικοπέδου επειδή είναι μακρόστενο το οικόπεδο πρέπει να είχε και την έξοδο από την άλλη μεριά. Και το στενάκι το μικρό λεγότανε πάροδος. Πάροδος τάδε, πάροδος τάδε».

Φωτογραφία:

Q40 τίτλος: 2020

Q 41 Τίτλος: εργάτης τιμημένος

«ααα Βλέπετε εδώ! Να τα! Αυτά! Φανταστείτε τα... αυτό είναι από τότε. Τώρα,... με τα ξύλινα αυτά. Αααααα... θα σας πάω στο σημείο, αλλά δεν θυμάμαι αν ήταν εδώ ή εδώ. Θα το βρούμε αμέσως σίγουρα. Εκεί που ήταν οι λαϊκές πολυκατοικίες, όταν ακούω το τραγούδι “ είμαι εργάτης τιμημένος” Θα στο θυμίσω και εγώ, αμέσως μου έρχεται η σκηνή αυτού του τετραγώνου. ένα τραγούδι που λέει “ εκατό δραχμές την ώρα παίρνω τζιβαέρι μου εεεε, θα σου χτίσω ένα σπίτι γύρω με σκαλώματα για να ανέβεις” του Τούντα ένα λαϊκό. Πολύ ωραίο τραγούδι.

- θυμάστε τίτλο;

“εργάτης τιμημένος”

-Α θα το ακούσω.

ή “ 100 δραχμές την ώρα”....” Α, εκατό δραχμές την ώρα παίρνω τζιβαέρι μου, λαλαλα

- να να να να να να.... να σε κάνω ταίρι μου;

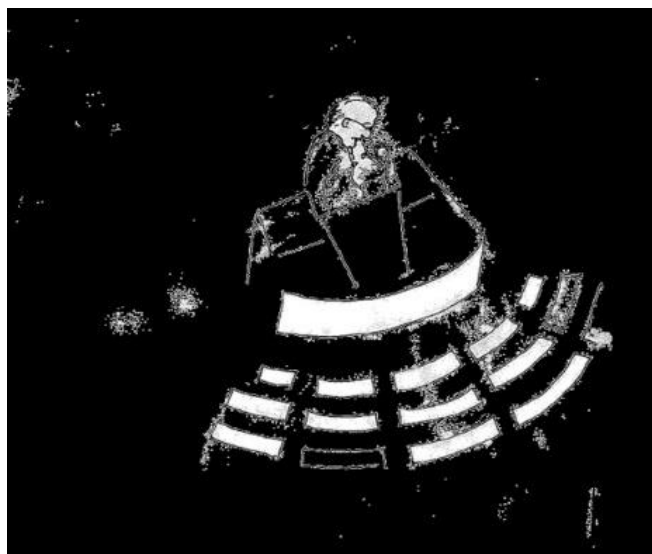
“ θα σου χτίσω ένα σπίτι γύρω με σκαλώματα”. αυτά τα σκαλώματα εγώ τα...

-[γέλια]

σκαλώματα λέγανε, και από κει είναι, ίσως και από τις σκαλωσιές, όταν χτίσανε τα σπίτια που γενικά τα χτίζουν...σκάλωμα λέγανε σκάλες, για να ανέβουν στον όροφο, γιατί είχανε μέχρι έναν όροφο, σκάλες και τα μπαλκονάκια. Όποτε ήτανε προσφυγικά τέτοια ήτανε. Τα χτίζανε μακρινάρια και στο ισόγειο και από πάνω και από πάνω λοιπόν η σκάλα για να ανέβουν δεν ανέβαινε κάθε διαμέρισμα εκεί τη δική του σκάλα γιατί δεν τους έπαιρνε ο χώρος. Εξωτερικά λοιπόν του κτιρίου φτιάχναμε ένα μπαλκόνι. μακρινάρι και μία σκάλα ανέβαινες και για να πας στο διαμέρισμά σου που ήτανε».

<https://www.youtube.com/watch?v=3mvDQKKfmUE>

Q42 Τίτλος: αναγνώριση Εθνικής Αντίστασης

Σαν σήμερα, από την Πλατεία της Οσίας Ξένης, της Κοκκινιάς, 3.000 οδηγούνταν στο Χαϊδάρι και από κει 1.200 στα γερμανικά στρατόπεδα κατοχής». Με αυτή τη φράση ξεκινάει ο λόγος του τότε (1982) Πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου στη Βουλή, και γίνεται η έναρξη της σχετικής συζήτησης για την ψήφιση του Νομοσχεδίου 1285 για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης, στις

A) 10/6/1982

B) 17/8/1982

Γ) 7/3/1982

Q43

Εφόσον γνωρίζεις μπορείς να διαβάσεις μερικές επιπλέον πληροφορίες.

Τον Αύγουστο του 1982 με την ψήφιση του Ν.1285, αναγνωρίστηκε επίσημα το ΕΑΜ, ο ΕΛΑΣ, η Εθνική Αλληλεγγύη και η ΕΠΟΝ ως οργανώσεις της Εθνικής Αντίστασης, και καταργήθηκαν τα χουντικά νομοθετικά διατάγματα, βάσει των οποίων η δράση στα Τάγματα Ασφαλείας θεωρούνταν «αντιστασιακή πράξη». Η τότε αξιωματική αντιπολίτευση «Νέα Δημοκρατία» αποχώρησε – εκτός του Παναγιώτη Κανελλόπουλου – από την αίθουσα της Βουλής, σε ένδειξη διαμαρτυρίας για αυτήν την «αναμόγλευση παθών» που δίνει «συγχωροχάρτι εις το Κομμουνιστικό Κόμμα» και «καθιερώνει τον διχασμό», όπως ανέφερε στην αγόρευση του ο πρόεδρος της Ευάγγελος Αβέρωφ και απέφυγε διακριτικά οποιαδήποτε αναφορά στα καταργούμενα χουντικά νομοθετήματα.

<https://www.youtube.com/watch?v=jHkUQb0fA2U>

Διάλογος

Αναστοχασμός – συνεντεύξεις και έρευνα πεδίου

Παρατηρήσεις

Ο τόνος με τον οποίο μας μιλάει ο συνομιλητής μας και οι παρατηρήσεις που κάνει, αλλά και η επιλογή των γεγονότων σε μια συνέντευξη δημιουργεί την ατομική αφήγηση ως τέτοια. «Ο τρόπος με τον οποίο ένας πληροφορητής δανείζεται ιδέες, μοτίβα, αποφθέγματα και ολόκληρες αναμνήσεις για το παρελθόν από την οικογένεια του, την κοινότητα του ή από το ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο αποκαλύπτει πολλά σχετικά με τη συλλογική μνήμη γειτονιών, ομάδων και εθνών»¹⁷³ (Abrams, 2014). «Όταν οι φορείς μιας κουλτούρας είναι συνειδητοί φορείς, τότε η κουλτούρα αποτελεί ένα είδος ενωτικής δύναμης στο πλαίσιο της οποίας δημιουργούνται επιπλέον αξίες και συμπεριφορές, όπως είναι η αλληλεγγύη».¹⁷⁴ (Μαϊστρέλης, 2019). Η συνέντευξη είναι μια πόρτα που ανοίγοντας την περνάμε από το παρόν στο πολιτισμικό παρελθόν. Οι αφηγήσεις που μας δίνουν οι τροχιές των ατόμων αποτελούν ίχνη ή αλλιώς σημάδια κάποιου συμβάντος από το παρελθόν που βοηθούν στη διαδικασία ανασύνθεσης κάποιου φαινομένου. Όταν ένας άνθρωπος, ανεξάρτητα από την ηλικία του, εξιστορεί κάποια ενθύμηση από το παρελθόν του, μας κάνει να τον βλέπουμε και συνάμα μετατρέπεται στην ηλικία της ιστορίας του. Όπως αναφέρει στα γραπτά του ο Μαρκ Μπλοχ «δε διαθέτουμε καμιά μηχανή για να ταξιδέψουμε στο παρελθόν εκτός από εκείνη που λειτουργεί μέσα στο μυαλό μας, με το υλικό που μας παρέχουν οι προηγούμενες γενεές».¹⁷⁵ Τεντώνουμε τα αυτιά με πολύ μεγαλύτερη προθυμία, όταν έχουμε την ευχέρεια να κρυφακούσουμε αυτά που δεν προορίζονται ποτέ για εμάς, ακόμη και στην περίπτωση των πιο συνειδητών μαρτυριών.¹⁷⁶

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται ένας συνδυασμός από τεχνικές – μια μικτή μεθοδολογία. Η μορφή της έρευνας δράσης είναι αυτή της συμμετοχικής διαδικασίας, καθώς με αφετηρία τη «Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς» ενισχύεται η πλουραλιστική

---

¹⁷³ Abrams, L., (2014). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*, Αθήνα: Πλέθρον, σ40

¹⁷⁴ Μαϊστρέλης, Κ., (2019). *Για μια κουλτούρα εγχειρημάτων*. Αθήνα: οι εκδόσεις των συναδέλφων, σ50

¹⁷⁵ Bloch, M. (1994). *Απολογία για την Ιστορία, το επάγγελμα του ιστορικού*. (Π. Βόγλης, Γ. Καραμπελιάς Επιμ. & Κ. Γαγανάκης Μεταφρ.) Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις (σ82)

¹⁷⁶ Ο.π. (σ87)

γνώση και ο αναστοχασμός σχετικά με το παρελθόν και το παρόν της Κοκκινιάς - Νίκαιας και πέρα από το συμβολικό, ο κοινωνικός ρόλος που μπορεί να παράγει η ίδια η υπόσταση ενός τέτοιου μνημονικού - πολιτισμικού χώρου μέσα στην πόλη, αλλά και εκτός αυτής. Εμπεριέχει τη Συμμετοχική Έρευνα Δράσης «ενσωματώνοντας» ανθρώπους μέσα σε ένα διαδικτυακό διαδραστικό παιχνίδι, αντλώντας πληροφορίες μέσα από τις ελεύθερες/ μη δομημένες συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν και τη συμμετοχική και μη συμμετοχική παρατήρηση και παρέμβαση μέσω του σχεδιασμού ενός διαδικτυακού παιχνιδιού (<http://bloko.amalou.net>). Μέσα από αυτή την εργασία δημιουργήθηκε μια οπτική αφήγηση σε σχέση με το θέμα και εστιασμένη στην περιοχή της Κοκκινιάς.

Με την έρευνα έχει δημιουργηθεί μια σειρά στοιχείων που είναι απαραίτητες για μια τέτοια διερεύνηση του τραύματος και του πόνου και για το πώς ο πόνος ξαναχτυπά χωρίς καμία ενοχή στα ίδια μέρη.

Σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα – απαντήσεις:

Σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν φαίνεται ότι σχετικά με τον τόπο - την Κοκκινιά ή αν προτιμάτε, τη Νίκαια - όλοι – και οι τέσσερις συνομιλητές κάτοικοι της περιοχής - είναι αγκιστρωμένοι και έχουν μια δυνατή σύνδεση με έναν τρόπο. Η αίσθηση του ανήκειν είναι πολύ έντονη, αν και αυτό το ανήκειν αναφέρεται σε μικρές υποκοινότητες που προσομοιάζουν με οικογένειες. Το «εμείς» αντιστοιχεί στη γειτονιά, στις σχολικές τάξεις και στις παιδικές φιλίες, στους συλλόγους – αθλητικούς, καλλιτεχνικούς και πολιτικούς, στην οικογένεια – κυρίως στους αδερφικούς και συντροφικούς δεσμούς, στους συναδέλφους. Οι συνομιλητές έχουν περάσει την παιδική τους ηλικία στη γειτονιά της Νίκαιας, κάτι που φαίνεται να έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη ζωή τους. Επίσης, από τις συνεντεύξεις διαφαίνεται ότι ενώ έχουν μεγαλώσει σε διαφορετικές δεκαετίες '40, '50, '70 η συνοικία έχει κάποια για όλους κοινά χαρακτηριστικά που δε φαίνεται να έχουν αλλάξει δραματικά παρά τις κάποιες επισημάνσεις τους. Φαίνεται να διατηρεί μια παράδοση ως προς τη συνοχή της και λόγω της μη ανοικοδόμησης πολλών σπιτιών από τα προσφυγικά – λόγω πολλών κληρονόμων. Επίσης, φαίνεται από τους τέσσερις συνομιλητές ότι παλαιότερα η αίσθηση για τον τόπο ήταν μεγαλύτερη από αυτήν που έχουν σήμερα. Φαίνεται το πόσες γειτονιές «χωρούσε» ο συνοικισμός από τα ονόματα τους που αναφέρονται συχνά στις συνεντεύξεις, την αίσθηση που δίνουν οι ομιλούντες, αλλά ακόμα και από το πόσες εκκλησίες υπάρχουν στην περιοχή, οι οποίες εκκλησίες λειτουργούν ως κεντρικά σημεία της πόλης της Νίκαιας. Τα σπίτια της περιοχής γύρω από τη Μάντρα είναι σε μεγάλο βαθμό παλιά προσφυγικά που έχουν ερημώσει. Αυτό διατηρεί τη μνήμη της προσφυγιάς, θέλοντας και μη, αλλά και μια αίσθηση αντίστασης αυτή τη φορά όχι στη φθορά του χρόνου, αλλά στην ανοικοδόμηση!

«τη δεκαετία του 60 70 άρχισαν να αλλάζουν τα σπίτια. Αν και έχουν παραμείνει σου λέω. Θα δεις πολλά που είναι πλινθόκτιστα από τότε.

Ναι ναι»¹⁷⁷

Σε σχέση με τη Μάντρα – τον μνημειακό χώρο η συνολική αίσθηση που αποκομίζει κανείς είναι ότι η μνήμη αφορά μόνο το γεγονός του μπλόκου. Δεν φαίνεται να είναι συνδυασμένη με ευρύτερα και διαχρονικά χαρακτηριστικά αντίστασης. Μάλιστα, για

---

¹⁷⁷ Συνέντευξη Σ.Σπ., (2019)

τη Σ, η Μάντρα σαν χώρος δε φαίνεται να σημαίνει πλέον τίποτα σημαντικό για τη βιογραφική της ιστορία¹⁷⁸. Για τον συνομιλητή Γ φαίνεται να έχει καθοριστεί η Μάντρα από έναν συγκεκριμένο πολιτικό χώρο που έχει καθορίσει και τον ίδιο και ο οποίος δίνει χαρακτηριστικά στη Μάντρα διαχρονικά για τα αιτήματα των ανθρώπων της Αντίστασης:

«Οι νέοι στόχοι. Γιατί πάλευαν αυτοί οι άνθρωποι, γιατί τους εκτέλεσαν, γιατί τους σκότωσαν, γιατί τους τρομοκράτησαν. Είχαν κάποια ιδανικά. Κάποιους στόχους.

Αυτά τα ιδανικά θέλησαν να χτυπήσουν. Όχι απλά τους ανθρώπους. για αυτό τρομοκρατούσαν. Και όταν ο Γερμανός έλεγε: “ales komounist caput”, έβλεπε από ποιους, ίσως κινδύνευαν, όλοι αυτοί: οι συνεργάτες, αλλά και οι ίδιοι οι ναζιστές. Και ο στόχος ήταν κυρίως να χτυπηθούν οι κομμουνιστές. και πάρα πολλοί από αυτούς που εκτελέστηκαν, ίσως οι περισσότεροι, ήταν στελέχη ή μέλη του ΚΚΕ εκείνης της εποχής»¹⁷⁹

Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η υπεύθυνη του μνημειακού χώρου Ρ επίσης σηματοδοτεί τη Μάντρα με ευρύτερα μηνύματα και συνδέσεις. Στον μνημειακό χώρο γίνεται μια απόπειρα να στεγαστούν εκδηλώσεις σε ένα πνεύμα που να σέβεται το χώρο και την ιστορία του και να συνδέει αυτόν και τους ανθρώπους με το πνεύμα της αντίστασης στο φασισμό

«μία ξεχωριστή στιγμή στη μνήμη μου, γιατί... ταξίδευαν με το πλοίο της ειρήνης - Χιμπακούσα είναι οι επιβιώσαντες από την πυρηνική καταστροφή της Χιροσίμα- είναι άνθρωποι που ζουν ακόμα και σήμερα, και όταν ήρθαν με το πλοίο της ειρήνης για λίγες ώρες στην Αθήνα, ουσιαστικά για μία μέρα στάθμευσε στο λιμάνι του Πειραιά το «Πλοίο της Ειρήνης», είχε κανονιστεί από καιρό ότι θα επισκεφθούν τη Μάντρα του Μπλόκου»¹⁸⁰

Μάλιστα το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που παρέχεται από το Δήμο στη Μάντρα εμπεριέχει και προσπαθεί να συμβάλει σε αυτό το πνεύμα της διαχρονικότητας

---

¹⁷⁸ Σχετικό απόσπασμα έχει ήδη παρατεθεί στο κείμενο.

¹⁷⁹ Συνέντευξη Γ. Π., (2019)

¹⁸⁰ Συνέντευξη Ε.Ρ, (2019)

«την κρίσιμη ώρα, μόνο υπό πίεση, και μόνο... κάτω από μεγάλη δοκιμασία, πόνο, φόβο, μπορεί κανείς, να δείξει ποιος πραγματικά είναι. Υπερβαίνοντας τον πόνο και τον φόβο - αν θέλει να βρεθεί στο πάνω μέρος του εαυτού του. Υποτασσόμενος στον φόβο ή οτιδήποτε άλλο - αν, κατεβεί προς τα υπόγεια του. Επομένως και..., μπορεί να σηκώσει το δαχτυλάκι, να φορέσει μαύρη κουκουλίτσα, και να ρίξει στο πένθος μία ολόκληρη πόλη»¹⁸¹

Επίσης, η Μάντρα φιλοξενεί πλήθος εκδηλώσεων κυρίως πολιτιστικές, αλλά και πολιτικές ή κάποιες που φαίνεται να προσπαθούν να συνδυάσουν κάποια στοιχεία, όπως η τέχνη, ο τόπος και η αντίσταση. Σε σχέση με τον περιβάλλοντα χώρο, το 14^ο Δημοτικό Σχολείο που γειτνιάζει με τη Μάντρα έχει ένα γκράφιτι - αναφορά στο μπλόκο. Στη διάρκεια των συναντήσεων εντός της Μάντρας η πιο σύγχρονη αναφορά που έγινε ήταν αυτή της σύνδεσης του μπλόκου και της Αντίστασης με την εξέγερση στο Πολυτεχνείο. Παρόλα αυτά στο δείγμα των συνομιλούντων φαίνεται να υπάρχει στη ζωή τους με έναν τρόπο το γεγονός του μπλόκου και της Αντίστασης, αν και θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τις μεγάλες σχετικά ηλικίες των συνομιλούντων. Για άλλους το μπλόκο είναι ένα γεγονός μιας ημέρας και για άλλους μιας ζωής!

Σε σχέση με τις προσωπικές βιοματικές διαδικασίες ωθούν πράγματι σε μια έρευνα της ιστορίας, καθώς είναι ένα στοιχείο που διαφαίνεται στη ροή των συνεντεύξεων:

«για την περίοδο της Κατοχής [...] το οποίο μάλιστα εμένα με έβαλε για μία περίοδο...σε μία... κατάσταση... διχασμού [μικρή παύση] τέλος πάντων και κριτικής απέναντι στον πατέρα μου - αμφισβήτησης μάλλον. Καταρχάς ο πατέρας μου δεν ξέρω γιατί: δεν πήγε ποτέ φαντάρος - ένα μελανό σημείο είναι αυτό! Ποτέ δεν μου απαντήθηκε. Επίσης ένα άλλο μελανό σημείο του πατέρα μου, είναι, ότι έφευγε με τον πατριό του - τον παππού μου - και πηγαίνανε στην... επί Κατοχής... και πηγαίνανε στην επαρχία με κάποιο φορτηγάκι, και φέρνανε τρόφιμα, φέρνανε στάρι, φέρνανε... καλαμπόκι, το οποίο το πουλούσανε. Τώρα, πού το πουλούσανε, πόσο μαύρη αγορά μπορεί να έπεφτε, δεν ξέρω. Και αυτό ήταν και η αφορμή [...] να πάω να ψάξω ένα μεταπτυχιακό [...] για την Κατοχή [...] να μάθω πέντε πράγματα»¹⁸²

«γιατί μετά μου τα είπε ο κύριος Κώστας που σου λέω, μετά από 18 χρόνια, όταν γύρισε από τις εξορίες και τις φυλακές. Λόγω, πώς το λένε, συμμετοχής του στον

¹⁸¹ Συνέντευξη Ε.Ρ., 2019

¹⁸² Συνέντευξη Κ.Σκ., 2020

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τη συμμετοχή σε καλλιτεχνικές πρακτικές. Συγκεκριμένα, η συνομιλήτρια Κ που έχει συμμετοχή σε καλλιτεχνικές πρακτικές φαίνεται ότι στη νεότητα της αυτό είναι κάτι που την καθόρισε με την έννοια ότι της είχε κάνει μεγάλη εντύπωση, είχε ένα ενεργό ρόλο σε αυτό και είναι κάτι που το κουβαλάει σαν εφόδιο με έναν τρόπο. Το θεωρεί ένα σημαντικό γεγονός και για την ίδια. Στο πιο κοντινό παρελθόν, η συμμετοχή της σε αντίστοιχες καλλιτεχνικές πρακτικές δεν την συγκίνησε το ίδιο. Ο Γ που συμμετέχει ενεργά πολιτικά και έχει συμμετοχή σε τελετές μνήμης σχετικές με το μπλόκο φαίνεται να είναι πλήρως ενταγμένος και ταυτισμένος με αυτές τις διαδικασίες. Οι ταυτότητες άλλωστε είναι ρηματικές. Αντίθετα η Σ ενώ είναι η πιο συγγενής με το μπλόκο, λόγω γειτνίασης και προχωρημένης ηλικίας, ζούσε και ήταν 16 χρονών το 1944, φαίνεται να έχει αποστασιοποιηθεί και σα να ήταν και τότε κάπως αποστασιοποιημένη. Ήταν μοναχοκόρη σε μια οικογένεια που είχε ήδη περάσει πολλές κακουχίες λόγω προσφυγιάς και καθώς η πολιτική θέση των γονιών φαίνεται να είναι πιο συντηρητική, και αυτή ως μοναχοκόρη σε ένα πιο προστατευμένο περιβάλλον, η ίδια έχει αποκτήσει μια ταυτότητα που καθορίστηκε ίσως σε μεγάλο βαθμό από τα πιστεύω των γονιών της, του συζύγου της και της ενεργής της συμμετοχής που ήταν μέσω της Αμερικανικής Λέσχης¹⁸⁴, με αθλητικές διαδικασίες, κάτι που καθόρισε τελικά και την προσωπική της ζωή.

«Έκανε ο Μεταξάς, το οκτάωρο – Σωθήκανε! Η χαρά τους ήταν τόσο μεγάλη που δεν μπορείτε να φανταστείτε! με το οκτάωρο που έκανε τότε. Και... όταν πέθανε κλαίγανε κι οι δύο και η μαμά μου και ο μπαμπάς μου όταν πέθανε ο... πώς τον λένε...ο Μεταξάς. Ναι. Αυτό λέω...Λέτε λένε δικτατορίες και δικτάκτορες... και τότε ήταν ωραία η δικτατορία! πώς να σου πω. Αυτό το πράγμα ποιος το έκανε; μόνο ο Μεταξάς το έκανε! Δεν το έκανε κανένας άλλος. Κατάλαβατε τι θέλω να πω;»

Ο Π συμμετείχε σε δημιουργικές διαδικασίες – λέσχες, χορωδίες και αυτό φαίνεται να

¹⁸³ Συνέντευξη Π.Γκ., 2019

¹⁸⁴ Σημειώνεται ότι η Αμερικανική Λέσχη (νυν ΧΑΝ) έκανε αντικομμουνιστική προπαγάνδα εκείνη την εποχή.

έχει συμβάλει καθοριστικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του, αλλά και σε πολιτικές διαδικασίες επί δικτατορίας. Συνεχίζει να έχει μια αίσθηση πολιτικής κληρονομιάς, καθώς το βίωμα είναι τόσο ισχυρό – απώλεια του πατέρα του στο μπλόκο, εκτέλεση – και τόσο καθοριστικό που φαίνεται να σκεπάζει ισχυρά την επίδραση άλλων σημαντικών δραστηριοτήτων.

Σχετικά με το τελευταίο ερώτημα, που αποτέλεσε και το έναυσμα της έρευνας μου, για το αν η τραυματική μεταμνήμη αναμεταδίδεται με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα από μέλη της Χρυσής Αυγής και της τοπικής οργάνωσης της στη Νίκαια, το 18.09.2013 στο Κερασίни, δε φαίνεται να συμβαίνει κάτι τέτοιο. Δεν προκύπτει από τις συνεντεύξεις που πήρα, αλλά και ούτε από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στη Μάντρα το οποίο παρακολούθησα κάποιες φορές και στο οποίο παίρνουν μέρος έφηβοι. Ενώ τα παιδιά συμμετέχουν ενεργά στο πρόγραμμα με ερωτήσεις και παρατηρήσεις, δε διαφαίνεται κάποια σύνδεση. Το γεγονός που προκύπτει από την έρευνα που έκανα είναι ότι στην πρώτη πορεία που πραγματοποιήθηκε για τη δολοφονία του Φύσσα, η πορεία κατευθύνθηκε προς τα γραφεία της Χρυσής Αυγής στη Νίκαια που βρίσκονται μερικούς δρόμους πιο κάτω από τη Μάντρα και μάλιστα γράφτηκε το σύνθημά για τον Φύσσα πάνω στο μνημείο των πεσόντων για το μπλόκο, που βρίσκεται στην Πλατεία 17^{ης} Αυγούστου 1944 και πάνω στην περίφραξη της Μητρόπολης: «Παύλο ζεις». Ενώ λοιπόν οι περισσότεροι συνομιλητές, εκτός του Γ δεν κάνουν τη σύνδεση, κάτι που δεν προσπάθησα να εκμαιεύσω κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, ο Γ και κάποιοι άλλοι άνθρωποι την κάνουν

«ήθελαν ακριβώς αυτό: να σπάσουν [...] να το προεκτείνουμε: κατά κάποιο τρόπο ήθελαν να συνεχίσουν το μπλόκο - δηλαδή, όπως οι κατακτητές ήθελαν να σπάσουν το φρόνημα του λαού, γιατί ακολουθούσε το ΚΚΕ και την εθνική αντίσταση στην οποία ήταν ο βασικός αιμοδότης το ΚΚΕ.... Θέλανε κάπως έτσι [...] υπάρχουν ακόμα πολλοί κομμουνιστές στην Κοκκινιά. Άρα λοιπόν θέλουμε να κάνουμε μία παρουσία εδώ. Πολλοί από αυτούς δεν ήταν ντόπιοι. Τους φέρνουν από διάφορα σημεία. Τους μαζεύανε δηλαδή, για να κάνουνε... ακριβώς για αυτό το λόγο: ότι Αααα, δηλαδή επειδή στο παρελθόν, μέχρι και τη δεκαετία του '60 την Κοκκινιά, τη λέγανε μικρή Μόσχα - λόγω των πεποιθήσεων των περισσότερων κατοίκων εκείνη της εποχής - ήθελαν να σπάσουν αυτό. Για αυτό και έκαναν, όλη αυτή τη μάζωξη να το πούμε έτσι, γιατί πολλοί δεν ήταν ντόπιοι. Απλώς τους μαζεύαν από παντού – “Εκεί πρέπει να δείξουμε ιδιαίτερο βάρος”. Και όντως έδειξαν ιδιαίτερο βάρος: μέχρι ένα

Χαρακτηριστικά, υπήρχε προεκλογικό αυτοκόλλητο της Χρυσής Αυγής σε πινακίδα έξω από τη Μάντρα και επίσης, στο βίντεο της περφόρμανς «Περικύκλωμα» της Μαίρης Ζυγούρη στη Μάντρα, που έγινε το 2017, αναφέρεται η δολοφονία του Φύσσα και επομένως συνδέεται με το μπλόκο.

Οι πολιτικές διαδικασίες φαίνεται πως συντηρούν μια μνήμη χωρίς υποχρεωτικά να καταφέρουν να δημιουργήσουν μια δυναμική στο σήμερα αν και κάποιες φορές αυτό συμβαίνει. Ένας επιπλέον λόγος είναι και ότι το 1947 πάρθηκε η δικαστική απόφαση για το μεγάλο μπλόκο της Κοκκινιάς (28 Μαρτίου 1947): ο Ιωάννης Πλυντζανόπουλος και όλοι συλληβδην οι συγκατηγορούμενοι κηρύχθηκαν αθώοι για όλες τις κατηγορίες. Η όλη ακροαματική διαδικασία εστιάστηκε αποκλειστικά και μόνο σε ένα μεμονωμένο περιστατικό (κατά πόσον ο Πλυντζανόπουλος που ήταν παρών και διηύθυνε την όλη επιχείρησή, πυροβόλησε ο ίδιος προσωπικά τον κοκκινιώτη Κωνσταντίνο Περιβόλα που αντιστεκόταν στον απαγχονισμό του! Η απόφαση για το μπλόκο της Κοκκινιάς “θάφτηκε” κυριολεκτικά από της αθηναϊκές εφημερίδες της επόμενης, που της αφιέρωσαν στην καλύτερη περίπτωση μερικές σειρές, παρόλο που η έναρξη των δικών είχε χαιρετιστεί με πρωτοσέλιδα «για τους δήμιους των ταγμάτων» κι ενώ από την ίδια τη σφαγή είχαν περάσει μόλις δυόμιση χρόνια»¹⁸⁶ (Κωστόπουλος, 2005).

Η μνήμη του μπλόκου είναι τόσο έντονα καρφωμένη στο 1944 και σε μια εθνική αντίσταση που όσο και αν συνέχεια διαφαινόταν στον αντίποδα της Μάντρας ο φασισμός και επομένως και τα σύγχρονα μεταφασιστικά και νεοναζιστικά στοιχεία, αυτή τη σύνδεση μέχρι και τη μέρα της ολοκλήρωσης της παρούσας έρευνας δεν κατάφερα να την δω, όπως ίσως ανέμενα. Έγιναν κάποιες αναφορές στη δολοφονία του Παύλου Φύσσα μετά από δικές μου ερωτήσεις, χωρίς αυτό να βγαίνει απαραίτητα σαν αντίθεση με την ιστορία της Μάντρας και της ευρύτερης περιοχής!

Μια άλλη παρατήρηση είναι ότι ο Δήμος Νίκαιας – Αγ. Ιωάννη Ρέντη φαίνεται να δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε ό,τι σχετίζεται με την προσφυγική και την αντιστασιακή παράδοση του τόπου, συμμετέχοντας και διοργανώνοντας σχετικές εκδηλώσεις, ενισχύοντας προγράμματα καλλιτεχνικά και ψυχαγωγικά με αυτό το πρόσημο, και με μια παρουσία στη συνέχιση της παράδοσης των συλλόγων και των

¹⁸⁵ Συνέντευξη Γ.Π., 2019

¹⁸⁶ Κωστόπουλος, Τ., ό.π., σ79

κέντρων που έχει η περιοχή. Από την άλλη διαφαίνεται μια φασιστική κοινωνικοπολιτική τάση που εδρεύει όμως περισσότερο στα Μανιάτικα, μια συνοικία που συνορεύει με την Κοκκινιά, δεν ανήκει στη Νίκαια, κι έχει ακροδεξιά παράδοση από την περίοδο του πολέμου. Οι παρατηρήσεις αυτές έγιναν από το περπάτημα στην ευρύτερη περιοχή, τις συνεντεύξεις και τη σχετική μελέτη.

Ποιοι παράγοντες φαίνεται να έχουν επιδράσει στον χώρο γύρω από τη Μάντρα, στον τόπο και στη μνήμη του και τον οδηγούν σε αντίρροπες κατευθύνσεις; Εάν γίνει μια προσπάθεια να μπου σε μια σειρά είναι η βαθμιαία αλλαγή της ανθρωπογεωγραφίας λόγω της εσωτερικής μετανάστευσης και της μερικής ερήμωσης τμημάτων της περιοχής, η καθοριστική παρέμβαση στον αστικό σχεδιασμό γύρω από τη Μάντρα και στην ιστορική μνήμη σχετικά με το μπλόκο κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης των συνταγματαρχών, η μη απόδοση δικαιοσύνης για το πολιτισμικό τραύμα του μπλόκου, η διεξαγωγή του εμφυλίου, η μεγάλη περίοδος μετά τον εμφύλιο μέχρι και τη μεταπολίτευση κατά την οποία οι κομμουνιστές δέχονταν διώξεις και φυλακίσεις, η μεταπολίτευση, η εαμική αντίσταση καταγεγραμμένη ως εθνική αντίσταση που ναι μεν αναγνωρίστηκε - με νόμο – αλλά καταχωρήθηκε ως μια ιστορία που «οι Έλληνες ήταν όλοι μαζί εναντίον του εχθρού που ήταν οι Γερμανοί» και με αυτό το αφήγημα διαιωνίζεται, η πρόσφατη προσπάθεια από τους εφοπλιστές να χτυπήσουν τα εργατικά σωματεία που ελέγχει το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας στην ευρύτερη περιοχή και διεκδικούν καλύτερες συνθήκες εργασίας, η στοχευμένη προσπάθεια μεταστροφής της μνήμης του τόπου από την τοπική οργάνωση της Νίκαιας και την ευρύτερη Χρυσή Αυγή ώστε από μια γειτονιά με τη φήμη της παραδοσιακά αντιστασιακής και αριστερής γειτονιάς να μεταλλαχτεί σε φημισμένη ακροδεξιά Νίκαια, η σχεδόν αποκλειστικά από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας διαχείριση της μνήμης του μπλόκου μέσω της «Π.Ε.Α.Ε.Α. & ΔΣΕ» και της αντίστασης με μια διάθεση αποκλειστικής πατρότητας, το εθνικό αφήγημα που σε ένα βαθμό αναπαράγεται από τους θεσμικούς φορείς όπως ο Δήμος και ίσως και κάποιοι ακόμη παράγοντες του δεν άπτονται της παρούσας εργασίας ή δεν κατάφερα να ανακαλύψω.

Οι παραπάνω παράγοντες είναι σκέψεις και δεν αποτελούν θέσφατα, αλλά καθώς έχουν προκύψει στο πλαίσιο της έρευνας δεν μπορώ παρά να τους εντάξω στους ευρύτερους προβληματισμούς σε σχέση με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα

Δυο σημαντικά κατά τη γνώμη μου στοιχεία για το πώς καταγράφεται η μνήμη, αναδείχθηκαν τα οποία προέκυψαν μέσα από τις συνομιλίες. Το ρευστό στοιχείο – το νερό η/ και το αίμα αναφέρθηκαν από τους συνομιλητές κατά τη διάρκεια και των πέντε

συνομιλιών. Το ρέμα, η γέφυρα, το ποτάμι, το αίμα, η πλημμύρα. Το στοιχείο που συνδέει και δημιουργεί τη ζωή και ρέει. Το πλήθος ρέει, οι πρόσφυγες ρέουν, οι άνθρωποι είμαστε πιο ρευστοί, όπως και οι αντιστάσεις μας:

«Όλη αυτή η απόσταση από κει που θα πάμε να δείτε...κάθε μέρα και εδώ γύρω - γύρω το ποτάμι. Το πεζοδρόμακι που είναι και στενάκι εδώ πέρα. Όλη αυτή είναι η αλάνα που παίζαμε μπροστά στον τοίχο»¹⁸⁷

«και έμπαινε το ποτάμι από κάτω...όταν έβρεχε, όποιος ήταν από κάτω. Εκεί πηγαίναμε και κρυβόμασταν

Ναι, βομβάρδιζαν αυτοί. Βέβαια! Γινότανε χαμός, και άκουγες αυτά και έλεγες: “Παναγία μου τι γίνεται!”. Και πηγαίναμε από κει κάτω είχαμε ένα καρεκλάκι μικρά καρεκλάκια και τα παίρναμε και πηγαίναμε με τη μαμά μου και τρέχαμε»¹⁸⁸

«μάλλον ερχόντουσαν και από αλλού ρέματα και φτιάζανε το χώρο - επί δικτατορίας τον είχανε φτιάξει το χώρο εκεί πέρα - για να μην πλημμυρίσει ο κόσμος»¹⁸⁹

«πνίγηκανε συμμαθήτριες μας, σε αυτές τις πλημμύρες. Αυτό το μαγαζί του θείου μου, που σου λέω , στη γέφυρα είχε πλημμυρίσει, το θυμάμαι - που πηγαίναμε και το καθαρίζαμε. τις κούκλες γιατί πούλαγε και κούκλες ένα μαγαζί από δίπλα, εικόνα έτσι από λασπωμένες κούκλες»¹⁹⁰

«17 Αυγούστου του 1944 - το ταπητουργείο μετατρέπεται σε σφαγείο. Γιατί το αίμα έρεε μέχρι έξω. Γιατί πέρασε την πορτάρα - την ξύλινη πόρτα που προανέφερα, και κύλησε στο δρόμο, πηγαίνοντας και προς τα κάτω, σε άλλες γειτονιές»¹⁹¹

Επίσης, το στοιχείο της πέτρας, αναδείχθηκε μέσα από την έρευνα πεδίου – οι πέτρες της Μάντρας, το τόσο εκφραστικό γλυπτό του Μιχάλη Κάσση σε πέτρα μέσα στον

---

¹⁸⁷ Συνέντευξη Κ.Σκ., 2020

¹⁸⁸ Συνέντευξη Σ.Σπ., 2019

¹⁸⁹ Συνέντευξη Σ. Σπ., 2019

¹⁹⁰ Συνέντευξη Κ.Σκ., 2020

¹⁹¹ Συνέντευξη Ε.Ρ., 2019

προαύλιο χώρο, η αρχιτεκτονική πέτρινη σύνδεση που σχεδιαζόταν μεταξύ του ηρώου και της Μάντρας από τη Δημαρχία της Νίκαιας πριν την έλευση της δικτατορίας των Συνταγματαρχών και τέλος ο υπάρχων πέτρινος διάδρομος που διασχίζει την πλατεία και φτάνει μέχρι το ηρώο και προσομοιάζει τόσο με τον γκρεμισμένο τοίχο της Μάντρας! Η πέτρα είναι ένα εκφραστικό μέσο που κουβαλά τη μνήμη και τον πόνο και συνδέεται με τα δυο αυτά στοιχεία. Ακριβώς αντίθετα από το ρευστό. Η συμπαγής πέτρα εγκλωβίζει τη μνήμη και την σταθεροποιεί. Διατηρεί τον πόνο και τον κάνει σώμα στη γη

«Και παίζω τον «Καρδάρα» και κρατήσανε ενός λεπτού σιγή όλοι και κλάψανε... η γης κι ο κόσμος! Για τον Καρδάρα. Η γης κι ο κόσμος έκλαψε να πούμε τόσο πολύ, να πούμε»¹⁹²

Αυτό αναφέρει ο Μιχάλης Γενίτσαρης στο τραγούδι του «Στέλιος Καρδάρης», ο οποίος ήταν σαλταδόρος επί Κατοχής, ο οποίος βασανίστηκε βάνουσα και δολοφονήθηκε στις (18/8/1944) μια μέρα μετά το μπλόκο της Κοκκινιάς.

---

¹⁹² Αφήγηση του Μιχάλη Γενίτσαρη για την παρουσίαση του τραγουδιού του για τον Στέλιο Καρδάρα, στην πλατεία Αγίου Νικολάου Νίκαιας – αρχείο EPT - ΒΟΥΛΗ

Στόχοι

Κάθε δημιουργός κατασκευάζει μέσα από τη δράση του μια ταυτότητα, μια αφήγηση ή μια παράσταση (ή αναπαράσταση). Ένα βλέμμα στον κόσμο. Με τον ίδιο τρόπο, σε κάθε συνέντευξη αναδύεται τελικά ένα βασικό στοιχείο που λειτουργεί σαν επαναλαμβανόμενος σπόνδυλος σε σπονδυλική στήλη και αποτελεί κεντρικό – πυρηνικό στοιχείο σε όλα τα επιμέρους θέματα που αρχικά εμφανίζονται και αναδύονται κατά τη διάρκεια της συνομιλίας. Στην αφήγηση του τοποθετεί σε ένα σημείο ή χώρο το συνομιλητή του, είτε του απευθύνεται, είτε τον εντάσσει, είτε τον απομακρύνει. Επίσης, μέσα στην αφήγηση υπάρχει συνήθως ένας ισχυρός χαρακτήρας και ένας αδύναμος.¹⁹³ Τα άλλα πρόσωπα της αφήγησης που τοποθετούνται; Ποιος επιλέγει το πλαίσιο και τί καλεί έναν άνθρωπο να δημιουργήσει κάπου; Γιατί όπου κι αν κοιτάξει, βλέπει το ίδιο; Η συμμετοχικότητα αναμένεται να αραιώσει αυτό το έντονο στίγμα κάθε δημιουργού και λειτουργώντας ως σύνολο δημιουργών να πλάσει ένα συχνά λιγότερο οξύ, αλλά περισσότερο ευρύ, και στοχευμένο στο βίωμα συμμετοχικό έργο. Αν αυτό το έργο καταφέρει να εκφράσει κάτι πέρα από την όποια υπάρχουσα κοινότητα (ή τις κοινότητες) μεταμορφώνει την κοινότητα σε δημιουργική και αγγίζει ευρύτερα στρώματα ανθρώπων, αλλά και σε μεγαλύτερο βάθος και παράγει μια νέα δημιουργική κοινότητα!

Στόχοι είναι να ζωντανέψει η ιστορική μνήμη, με μια σύνδεση του σήμερα με το χτες με ένα βιωματικό και δημιουργικό τρόπο - η επανασύνδεση και η απόπειρα κατανόησης της ιστορίας ως μια συνεχόμενη κλωστή την οποία και εμείς οι ίδιοι συνθέτουμε και η απόδοση φρέσκων εκδοχών αντίστασης και ερμηνείας στην εξουσία, αλλά και, ειδικότερα, στο σύγχρονο φασισμό και ναζισμό, με αφετηρία τη Μάντρα. Επίσης, στόχος είναι και η ανασύνθεση του τόπου με μια κόκκινη ρευστή κλωστή που συνδέει σημεία στο χάρτη, μέσα από την ψηλάφηση του μίτου της μνήμης. Η μνήμη παίζει πάντα το δικό της παιχνίδι με τα γεγονότα. Το κοινωνικό κεφάλαιο που θα αποδοθεί στους ανθρώπους που θα συμμετέχουν στο παιχνίδι σχετίζεται με τις σχέσεις και τα δίκτυα που μπορεί να δημιουργηθούν μέσω της ίδιας της συμμετοχής τους στη δράση, με τις δυνατότητες διασποράς αυτής της δράσης, καθώς οι δρώντες γίνονται και διαμεσολαβητές. Το ανθρώπινο κεφάλαιο επομένως αποδίδεται στους συμμετέχοντες εμπλουτίζοντας τους με νέες γνώσεις, ερωτήματα και ενισχυμένους τρόπους μάθησης. Επίσης, υπάρχει μια στόχευση ως προς την ενίσχυση της λειτουργίας του μνημειακού

---

¹⁹³ Ζήση, Α., Διάλεξη για Θεωρία και Μεθοδολογία της Κοινωνικής Έρευνας - ΠΜΣ – 25/11/2018

χώρου της Μάντρας του Μπλόκου της Κοκκινιάς και του πνεύματος των κοινών, καθώς αναμένεται το αντικείμενο «Μάντρα» να βγει ενισχυμένο, από αυτή τη δράση, ως προς το ρόλο που καλείται να έχει σήμερα, και η ίδια η διάδραση να αποτελέσει αφετηρία διατήρησης αυτής της πρακτικής. Η δημιουργία μιας οπτικοακουστικής αφήγησης μπορεί να δώσει ένα σύγχρονο βλέμμα της περιοχής της Νίκαιας και των οδοφραγμάτων που χτίζει στο σήμερα απέναντι στην εξουσία και στην καταπίεση και κόντρα στον εκάστοτε φασισμό.

Ένας ακόμα στόχος είναι μέσα από την περιπλάνηση στον φυσικό τόπο και συλλέγοντας τα στοιχεία που προκύπτουν ως τα πιο δυνατά σε σχέση με την έννοια της αντίστασης, να δημιουργήσουμε ένα ζωντανό εικονικό τοπίο περιπλάνησης που θα μας επαναφέρει με άλλο πλέον βλέμμα στον τόπο ξανά.

Περαιτέρω έρευνα

Ένα ενδιαφέρον θέμα μπορεί να προκύψει από τη διάχυση του παιχνιδιού περιπλάνησης, καθώς θα μπορούσαν οι χρήστες να αποστέλλουν μέσω διαδικτύου μια δημιουργική αναφορά σε σχέση με την εμπειρία τους. Αυτό θα μπορούσε να δώσει κάποια νέα ερευνητικά και καλλιτεχνικά αποτελέσματα διαφορετικά και από ένα ενδεχομένως πιο νεανικό κοινό που προσκαλείται να συμμετέχει σε αυτή τη δράση. Επίσης, αναμένεται η διάχυση του παιχνιδιού να ενδυναμώσει μια δυναμική κοινότητα γύρω από τη Μάντρα που είναι κι ένας από τους αρχικούς στόχους αυτής της εργασίας, αλλά και τα σχετικά σημεία ενδιαφέροντος που είναι η Πινακοθήκη, το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης, η Μάντρα και η Βιβλιοθήκη και όλα ανήκουν στο Δήμο Νίκαιας. Ένα άλλο θέμα, καθώς ο Δήμος Νίκαιας και Αγ. Ιωάννη Ρέντη διατηρεί αρχείο με συνεντεύξεις – μαρτυρίες για το μπλόκο θα μπορούσαν ίσως να ενταχθούν στην περιπλάνηση, διευρύνοντας τις διαδρομές με έναν πιο ουσιαστικό και ιστορικό τρόπο.

Το θέμα της σύνδεσης των στοιχείων που αναπαράγουν, αναζωογονούν και υποβοηθούν τις φασιστικές και ναζιστικές δομές να ξαναστηθούν είναι ένα ζήτημα που αφορά την περιοχή της Νίκαιας, αλλά είναι κι ένα παγκόσμιο θέμα. Φαίνεται ότι σε πολλά σημεία του πλανήτη, περιοχές που χαρακτηρίζονταν από αντιστασιακή και συγκρουσιακή παράδοση στρέφουν τα τόξα τους αντίστροφα και αναδιαμορφώνονται σε φασιστικά πρότυπα. Αυτό είναι επίσης ένα θέμα που θα ήταν ενδιαφέρον να διερευνηθεί, αν και σε ποιο βαθμό ισχύει και να μελετηθεί, τουλάχιστον στον ελλαδικό χώρο

Βιβλιογραφία

- Abrams, L.** (2014). *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*. (Ρ. Β. Μπούσχοτεν, Επιμ., & Λ. Ρινόπουλος, Μεταφρ.) Πλέθρον.
- Arendt, H., Traverso, E., & Agamben, G.** (2015). *Εμείς οι πρόσφυγες*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Assmann, J.** (2017). *Η πολιτισμική μνήμη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Barthes, R.** (2007). *Εικόνα - Μουσική - Κείμενο*. (Γ. Σπανός, Μεταφρ.) Αθήνα: Πλέθρον.
- Bloch, M.** (1994). *Απολογία για την Ιστορία, το επάγγελμα του ιστορικού* (Γ. Κ. Πολυμέρης Βογλης, Επιμ., & Κ. Γαγανάκης, Μεταφρ.). Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις
- Bourriaud, N.** (2014). *Σχεσιακή Αισθητική*. Αθήνα: Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών.
- Halbwachs, M.** (2013). *Η συλλογική μνήμη*. (Α. Μαντόγλου, Επιμ., & Τ. Πλυτά, Μεταφρ.) Αθήνα: Παπαζήση ΑΕΒΕ.
- Harvey, D.** (2017). *Δρόμοι και τρόποι του κόσμου*. Βριλήσσια Αττικής: Angelus novus.
- Hensbergen, G. V.** (2007). *Guernica, η βιογραφία ενός συμβόλου του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Μικρή Άρκτος.
- Jay, M.** (2009). *Η διαλεκτική φαντασία. Μια ιστορία της Σχολής της Φρανκφούρτης και του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας*. (Φ. Τερζάκης, Μεταφρ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Lévy, P.** (2001). *Δημητική πραγματικότητα*. Αθήνα: Κριτική ΑΕ.
- Marchart, O.** (2008). Πολιτική και καλλιτεχνικές πρακτικές. Στο Συλλογικό, *Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη*. Αθήνα: Εκκρεμές
- Marcuse, H.** (1971). *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*. (Μ. Λυκούδης, Μεταφρ.) Αθήνα: Παπαζήση.
- Stallabras, J.** (2008). Τύποι και προοπτικές της ριζοσπαστικής τέχνης. Στο *Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη*. Αθήνα: Εκκρεμές
- Traverso, E.** (2017). *Τα νέα πρόσωπα του φασισμού*. (Ν. Κούρκουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου.
- Αντωνιάδου, Α.** (2015). Τέχνη και/ή αντίσταση; Επιτελεστικά περιβάλλοντα ως χώροι πολιτικής δράσης. Στο Συλλογικό, *ΜΚ, Μαρία Καραβέλα/ Maria Karavela*. Αθήνα: AICA HELLAS.
- Γερογιάννη, Ε.** (2015). *Ζωντανή τέχνη για μια νεκρή ιστορία: Η κοκκινιά της Μαρίας Καραβέλα ως εκπαιδευτικό πολυθέαμα* Στο Συλλογικό, *ΜΚ, Μαρία Καραβέλα/ Maria Karavela*. Αθήνα: AICA HELLAS
- Δεμερτζής, Ν., & Ρουδομέτωφ, Β.** (2015). Πολιτισμικό τραύμα: Μια προβληματική της πολιτισμικής κοινωνιολογίας. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας* (28), σσ. 1-19.
- Δήμος Νίκαιας - Α. Ιωάννη Ρέντη.** (2019). *Νίκαια - Αγ. Ιωάννης Ρέντη, Οδοιπορικό στη μνήμη*. Αθήνα: Δήμος Νίκαιας Αγ Ιωάννη Ρέντη.
- Ζιώγας, Γ., Καραμπίνης, Λ., Σταυρακάκης, Γ. & Χριστόπουλος, Δ.** (2013) *Ώψεις λογοκρισίας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Νεφέλη
- Ζιώγας, Γ., & Συλαίου, Σ.** (Επιμ). (2015). *Τοπίο: Ιστορίες, Πολιτικές Αναπαραστάσεις*. Φλώρινα: Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ.** (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Κακούτσι, Π.** (2019). *Ολτρετορέντε. Μια καθόλου συνηθισμένη αντιφασιστική ιστορία*. (Β. Ζήκος, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Απρόβλεπτες.
- Κατζουράκης, Κ.** (2013). *Τάξη στο χάος*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Καμπαγιάννης, Θ.** (2020). *Με τις μέλισσες ή με τους λύκους*. Αθήνα: Αντίποδες
- Κουής, Ζ.** (2014). *Τί είναι και πώς βιώνεται ο θεσμός της πρακτικής άσκησης για τους φοιτητές σχεδιαστικής στην Κύπρο*. Λεμεσός: Σχολή Καλών και Εφαρμοσμένων Τεχνών - Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου.
- Κούρος, Π., & Καραμπά, Ε.** (2012). *Archive Public, Επιτελέσεις αρχείων στη δημόσια τέχνη Τοπικές παρεμβάσεις*, Πάτρα: Cube Art Editions - Τμήμα Αρχιτεκτόνων.
- Κωστόπουλος, Τ.** (2005). *Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα τάγματα ασφαλείας και η*

- μεταπολεμική εθνικοφροσύνη, Αθήνα: Φιλίστωρ
- Λάζου, Χρ., Νικολαΐδου, Α. & Ραχιώτη, Α.**, (2013) *Η «διαχρονική» επιθυμία της περιπλάνησης – αποτυπώνοντας τα βήματα του flâneur*, Ερευνητική Εργασία, Ε.Μ.Π.
- Λιόσης, Β.** (2020). *Ναζισμός. Τα αίτια γέννησης και γιγάντωσης του*. Αθήνα: ΚΨΜ
- Λούκας, Δ., & Παπαθανασοπούλου, Κ.** (Επιμ.). (2019). *Νίκαια Αγ. Ιωάννης Ρέντη - Οδοιπορικό στη μνήμη*. Αθήνα: Δήμος Νίκαιας - Αγ. Ιωάννη Ρέντη.
- Μαϊστρέλης, Κ.** (2019). *Για μια κουλτούρα εγχειρημάτων*. Αθήνα: οι εκδόσεις των συναδέλφων.
- Μαντόγλου, Α.** (2010). *Κοινωνική μνήμη κοινωνική λήθη Έκδηλες και λανθάνουσες μορφές κοινωνικής σκέψης*. Αθήνα: Πεδίο.
- Μάρκος.** (2018). *Υποδιοικητής Μάρκος, Οι άλλες ιστορίες*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων.
- Μόρεν, Έ.** (2000). *Το καλοφτιαγμένο κεφάλι*. (Δ. Δημήτρης, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Παπαδημητρίου, Δ.** (2015). *Περί κοινωνικής μνήμης και ιστορίας. Σκέψεις για την 28η Οκτωβρίου. Στο Η μακρά σκιά της δεκαετίας του 40 – Πόλεμος κατοχή Αντίσταση Εμφύλιος* (σσ. 311-312). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Πετσίνη, Π.** (2016). *Τόποι Μνήμης*. Αθήνα: Ελληνικό Κέντρο Φωτογραφίας.
- Πέττας, Δ.** (2018). *Δημόσιος χώρος, πόλη και εξουσία*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων.
- Πλάκα, Μ. Α.** (1986). *Μπάουχαους*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Πούλου, Μ.** (2017, Αύγουστος 21). *Η διεκδίκηση της δημόσιας μνήμης στην Κοκκινιά. Η Αυγή*, Ένθετο.
- Πούλου, Μ.** (2018). *Ένα μνημείο για την Αντίσταση στη δεκαετία του 1950. Μνήμων* (36), σσ. 283-316.
- Πυργιωτάκης, Ι.** (2011). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Πεδίο.
- Σεραφετινίδου, Μ.** (2006) *Εισαγωγή στην Πολιτική Κοινωνιολογία*, Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg
- Ράιχ, Β.**, (1974) *Η μαζική ψυχολογία του φασισμού* (Λάμπρου, Η., Μεταφρ.) Αθήνα: Μπουκουμάνη Ρούσσο, Β. (2002). *Η άχρονη χώρα*. Αθήνα: Ποταμός.
- Τζιαντζή, Μ., Καραμπίνης, Α., Κωστόπουλος, Τ., & Ζιώγας, Γ.** (2008). *Όψεις της λογοκρισίας στην Ελλάδα*. Νεφέλη.
- Χατζηνικολάου, Τ.** (2015). *Μνήμη και ανάμνηση. Για μια νέα προσέγγιση των μουσειακών συλλογών.*, Στο Συλλογικό, & Α. Γ. Ειρήνη Νάκου (Επιμ.), *Η προφορική ιστορία στα μουσεία και στην εκπαίδευση*. Νήσος - Π. Καπόλα.
- Χτούρης, Σ.** (2017). *Η θεραπεία του κοινωνικού τραύματος. Τι μαθαίνουμε από τους μαθητές του Ιησού* (άρθρο*)
- Ψαράς, Δ.** (2019). *Επίμετρο 2: Ανθρωποφύλακες 1969-2019, Η μαρτυρία νίκησε το μαρτύριο*. Στο Π. Κοροβέσης, *Ανθρωποφύλακες*. Αθήνα: οι εκδόσεις των συναδέλφων.
- Ψημίτης, Μ.** (2011). *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*. Ζεφύρι: Διάδραση.

Ξένη Βιβλιογραφία

Flanagan, M., & Nissenbaum, H. (2014). *Values at Play in Digital Games*. Massachusetts: The MIT Press.

Ιστογραφία

Δημοτικού Μουσείου Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος

<https://www.dmko.gr/martyrikes-polis-2/martyrikes-polis/nikea/>

1. <https://tetartopress.gr/mnimoniki-topi-antistasis-sti-nikea/>
2. CITY ISSUE Urban Theory, articles and research
The shifting public space/ Μετατοπίσεις του Δημόσιου χώρου
Κωνσταντίνα Θεοδώρου, Public Domain, επιμέλεια Άρτεμις Ποταμιάνου & Γιώργος Παπαδάτος, έκδοση Lo and Behold, 2015, Αθήνα (cityissue)
3. Χαραλαμπίδης, Μ., (5/4/2015) Άρθρο- <http://tomi-adm.gr/archives/517> και 5.04.2015 - το μπλογκ αυτό περιέχει όλα τα κείμενα των «Ενθεμάτων» της Αυγής από τον Ιανουάριο του 2010 μέχρι και τις 8 Μαΐου 2016 (και, διάσπαρτα, και μερικά παλιότερα κείμενα του 2008 και του 2009). Έκτοτε, και λειτουργεί ως Αρχείο των κειμένων των «Ενθεμάτων» (από τις 10.1.2010 έως τις 8.5.2016)).
4. Χτούρης, Σ. (15/4/2017) Άρθρο
Η θεραπεία του κοινωνικού τραύματος. Τί μαθαίνουμε από τους μαθητές του Ιησού – https://www.huffingtonpost.gr/sotiris-xtouris/-_11118_b_15963142.html
5. Το περιοδικό για τη διατάραξη της κοινής ησυχίας
<https://www.toperiodiko.gr/>
6. Η κοκκινιά μας – Ειρήνη Ρηνώτη:
<https://ikokkiniamas.blogspot.com/p/blog-page.html>
7. Passing Stranger
<https://eastvillagepoetrywalk.org/>

Εικόνες

Εικόνα 1: Μάντρα Κοκκινιάς & σχετικό γκράφιτι του απέναντι σχολείου, 2020 (φωτ. ΜΠ)..	4
Εικόνα 2: Είσοδος στη Νίκαια από το Κερατσίνι (2019), (φωτ. ΜΠ)	5
Εικόνα 3: Απεικόνιση Εμπειρικού Διαλεκτικού Ρεαλισμού	15
Εικόνα 4: Πηγές συλλογής δεδομένων.....	17
Εικόνα 5: "People you love", Εγκατάσταση του καλλιτέχνη Robert Montgomery, De La Warr Pavilion, East Sussex, 2018	21
Εικόνα 6: γλυπτό σε πέτρα του Μιχάλη Κάσση, μέσα στη Μάντρα, 2019 (φωτ. ΜΠ)	24
Εικόνα 7: Στιγμιότυπο από την ταινία "Το μπλόκο" (1964) του Άδωνι Κύρου.....	31
Εικόνα 8: Περιοδικό ΟΦΟΝ, τεύχος Σεπτεμβρίου 2013.....	32
Εικόνα 9: τοίχος στη Νίκαια, 2019 (φωτ. ΜΠ).....	34
Εικόνα 10: Αριστερά: επίγραμμα στο σημείο του μπλόκου της Κοκκινιάς: 'Εδώ οι Γερμανοί κατακτητές εξετέλεσαν Έλληνες πατριώτες' (1951-1967) & Δεξιά: επίγραμμα «Προδότηι και μασκοφόροι κομμουνισταί, και εαμίται, ελασίται, παρέδωσαν εις τους βαρβάρους κατακτητάς...» (1967-1974).....	39
Εικόνα 11: Εγκατάσταση του Εδουάρδου Γεωργίου εντός του κλειστού χώρου της Μάντρας	40
Εικόνα 12: Γκράφιτι του 2016 στο 14ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας από τον Γιώργο Δημουλά (SimpleG), (2019, φωτ. ΜΠ).....	42
Εικόνα 13: το αυτοκόλλητο της Χρυσής Αυγής αχνοφαίνεται κολλημένο πάνω στην κρυμμένη πινακίδα του δρόμου, ανάμεσα στα δυο κτίρια, 2019 (φωτ. ΜΠ).....	43
Εικόνα 14: Μάντρα μπλόκου Κοκκινιάς (2019, φωτ. ΜΠ).....	44
Εικόνα 15: Ηρώ για τους εκτελεσμένους του μπλόκου στην Πλατεία της Οσίας Ξένης - Πλατεία 17ης Αυγούστου 1944 (2013)	46
Εικόνα 16: The theatre of shadows (1985, Boltanski).....	50
Εικόνα 17: Από την έκθεση του Γιάννη Ψυχοπαίδη: "Το αλφάβητο - Αρχαϊκό Παλίμψηστο", Αρχαιολογικό Μουσείο Πόρου, 2019	50
Εικόνα 18: «Επιγραφές στον τοίχο», Σιμόν Ατί, προβολή φωτογραφίας εβραϊκού βιβλιοπωλείου του 1930, Βερολίνο	51
Εικόνα 19: (α) Μνημείο του άγνωστου στρατιώτη, Σύνταγμα, Αθήνα	53
Εικόνα 20: (β) Πλατεία Νέας Σμύρνης	54
Εικόνα 21: (γ) Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου, Εξάρχεια, Αθήνα	54
Εικόνα 22: (δ) Πλατεία Φωκίωνος Νέγρη, Κυψέλη, Αθήνα. (φωτ Πέτρος Καπετανόπουλος)	55
Εικόνα 23: Τοίχος στη Νίκαια, κοντά στα παλιά γραφεία της Τ.Ο. Νίκαιας της Χρυσής Αυγής (2019, φωτ. ΜΠ).....	60
Εικόνα 24: Τοίχος (ο ίδιος μερικούς μήνες μετά) στη Νίκαια, κοντά στα παλιά γραφεία της Τ.Ο. Νίκαιας της Χρυσής Αυγής (2020, φωτ: ΜΠ)	61
Εικόνα 25: "Passing Stranger", ένα ηχοτοπίο ποίησης.....	63
Εικόνα 26: Ανάητροι πολέμου του Όττο Ντιξ	69
Εικόνα 27: Ξυλογραφία εμπνευσμένη από το μπλόκο της Κοκκινιάς, Β. Κατράκη.....	70
Εικόνα 28: Έντυπο υλικό από την εγκατάσταση «5 φόντοι εν καιρώ ειρήνης» του Νίκου Γιαβρόπουλου στην έκθεση ArtAthina (14-16/9/2019)	73
Εικόνα 29: Η μάντρα μπλόκου Κοκκινιάς κατά τη διάρκεια performance του Δημήτρη Αστερίου, με τίτλο "Επικράτεια της ακινησίας - λυτρωτική αντιπαράθεση" - 20.09.2019	76
Εικόνα 30: Πίνακας Μιχάλη Νικολινάκου για το Μπλόκο της Κοκκινιάς.....	77
Εικόνα 31: Η μάχη της Κοκκινιάς του Γιάννη Πισσάνου	78
Εικόνα 32: "Χαρτογράφηση» της παρούσας εργασίας	80
Εικόνα 33: Μια σελίδα του ιστότοπου του παιχνιδιού - περιπλάνησης.....	82
Εικόνα 34: Φωτογραφία επεξεργασμένη από γκράφιτι στο Δημαρχείο Νίκαιας. Αγ. Ιωάννη Ρέντη, 2019 (φωτ. ΜΠ).....	83
Εικόνα 35: Διάγραμμα παιχνιδιού.....	85

Προτεινόμενες αναγνώσεις

- Κοροβέσης, Π., (2019) *Ανθρωποφύλακες*, Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων
- Λε Γκοφ, Ζ., *Ιστορία και μνήμη*, Μετάφραση Κουμπουρλής Γιάννης, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 1998
- Levi Primo, *Το καθήκον της μνήμης*, συζήτηση με τους Federico Cereja και Anna Bravo, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 1998
- Παπανδρέου, Ζ., *Τραυματική μνήμη και Δημόσια Ιστορία: Δίστομο 1944-2018*, Εκδόσεις Ταξιδευτής, Αθήνα, 2018
- Πιζανίας Πέτρος, *Χρόνοι των ανθρώπων - Θεωρήσεις για την ιστορία*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2002

Προτεινόμενες αναφορές

- ΑΠΟ ΤΗ ΚΟΚΚΙΝΙΑ ΣΤΗ ΝΙΚΑΙΑ - ταινία γυρισμένη από την Πνευματική Εστία Νίκαιας γυρισμένη το 1982
https://www.youtube.com/watch?v=Qh0BQIIIE2_4
- «Θεμελίωση του Μητροπολιτικού Μεγάρου Νικαίας από τον Υπουργό Συντονισμού Νικόλαο Μακαρέζο» - Εθνικό Οπτικοακουστικό Υλικό – 29/3/1970
http://www.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1799&thid=16959
- Ανδρέας Παπανδρέου Αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης – 17/8/1982
<https://www.youtube.com/watch?v=bemQvjovsFc>
- Έξι έργα απόδρασης: «Έχω μια καρδιά που μ' ένα μόνο θέαμα δεν χορταίνει»
Μαίρη Ζυγούρη
<http://feministika.net/exw-mia-kardia-poy-mena-mono-theama-den-xortainei/>
- Ένα τραγούδι για τον Αργύρη - 2006
Στέφαν Χάουπτ
https://www.youtube.com/watch?v=9zRK7E_Vk00
- Μονόγραμμα – Βάσω Κατράκη – Αρχείο EPT <https://archive.ert.gr/4935/>

Παραρτήματα

Θέματα προς διερεύνηση

Α) Κοινωνικός εαυτός)συνείδηση συλλογικής - κοινής ταυτότητας – συνείδηση πολιτικής ταυτότητας – ενεργοποίηση από την ιστορία του μπλόκου, τη μνήμη, τη μεταμνήμη, τη Μάντρα ως χώρο ή άλλα περιφερειακά συμβολικά «τοπία», τη λειτουργία της Μάντρας ως χώρου μνήμης)

β) Μάντρα (Κοινωνικό, οικονομικό, ανθρώπινο, πολιτισμικό κεφάλαιο)

ως αντικείμενο μνήμης

ως κεντρικό αντικείμενο που συγκροτεί μια διαχρονική κοινότητα αντίστασης ενάντια στην εξουσία και το φασισμό

ως απόσπασμα μιας χωρικής ενότητας – εκκλησία, πλάτωμα, μάντρα – που διασπάστηκε ως χώρος, αλλά επανασυγκροτείται ως πόλος ενάντια στο αποτρόπαιο

ως μνήμη - μνημείο

γ) Κοκκινιά –γειτονιά – η ένταξη στη γειτονιά –κοινότητα αντίστασης;

δ) Πολιτισμικό τραύμα

δ) Σχέση με το μπλόκο

προσφυγικό στοιχείο – αντίσταση – μπλόκο

μπορεί το πολιτισμικό τραύμα να συγκροτεί μια σύγχρονη κοινότητα;

Αν ναι με τί χαρακτηριστικά; (τοπικά, εθνικά, θρησκευτικά, γλωσσικά, πολιτισμικά)

ε) Αντίσταση και φασισμός (όπως διαφαίνεται από τη συνομιλία)

Θεματικές για τις συνεντεύξεις

Γέννηση καταγωγή

Γειτονιά – παιδικά χρόνια, αλλαγές, χαρακτηριστικά > αναδεικνύεται κάποιο κεντρικό πρόσωπο ή έννοια ή συλλογικότητα

Βιογραφικά στοιχεία επιπλέον – εργασία, οικογένεια

Βιογραφική αναδρομή σε σχέση με τη Μάντρα και το Μπλόκο

(αναφορές σε πρόσωπα, κτίρια, μνημεία – προσωπικές βιοματικές αφηγήσεις μνήμης και μεταμνήμης)

Συμμετοχή σε συλλογικότητες, συλλόγους – ρόλος στη ζωή τους – καλλιτεχνικές και πολιτικές δράσεις

Αναφορές σε συλλογικές ταυτότητες – το «εμείς»

Πολιτική και κοινωνική ταυτότητα - «Ο φασισμός και η αντίσταση»

(Ένα πλαίσιο πολιτικής ταυτότητας/ ιδεολογία)

Πώς αντιλαμβάνεστε τη γειτονιά σας – παράμετροι: κοινωνικός ρόλος, εξέλιξη και πορεία

Πώς αντιλαμβάνεστε την Κοκκινιά

(Αυτοαντίληψη σε σχέση με την κοινωνική ταυτότητα του τόπου – επίδραση της γειτονιάς στη διαμόρφωση της προσωπικότητας - ένα σημαντικό συμβάν – προσφυγική καταγωγή)

Κοινωνικό πολιτισμικό τραύμα;

Γενικές: κρίση, κοινωνικά γεγονότα, πολιτικά γεγονότα, τόπος, πολιτισμός

Προσφυγικές αναφορές

«Οι άλλοι»

Παρουσία Χρυσής Αυγής – δολοφονία Παύλου Φύσσα

Έντυπο Ενημέρωσης

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών

Έντυπο ενημέρωσης

Στο πλαίσιο της Διπλωματικής Εργασίας μου για το μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Εφαρμοσμένη Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη» που υλοποιείται από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου και από το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας διερευνώ το τραύμα και την ταυτότητα της Νίκαιας, με σημείο αναφοράς το Μνημείο Μάντρας Μπλόκου Κοκκινιάς. Κεντρικές έννοιες στην εργασία είναι η τοπική κοινότητα, η μνήμη, ο φασισμός, το μνημείο και με αυτές τις έννοιες γίνεται μια απόπειρα διερεύνησης της σύγχρονης ταυτότητας του τόπου. Προσπαθώ να προσεγγίσω το αποτύπωμα της μνήμης και τις οδούς και δυνατότητες δημιουργικής ανατροφοδότησης της.

Η συνομιλία μαζί σας θα γίνει με τη μορφή συνέντευξης, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εργασίας μου. Θα θέλαμε να απαντήσετε στις ερωτήσεις με όποιον τρόπο κρίνετε εσείς κατάλληλο. Η συνέντευξη θα ηχογραφηθεί και θα αναλυθεί μαζί με τις υπόλοιπες συνεντεύξεις.

Ενδεχομένως, το υλικό θα ψηφιοποιηθεί και θα δημοσιευθεί προκειμένου να αποτελέσει μαρτυρία προφορικής ιστορίας, εφόσον συναινείτε σε αυτό.

Έχετε τη δυνατότητα να διακόψετε τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή.

Για οποιαδήποτε πληροφορία ή συζήτηση σχετικά με την έρευνα μπορείτε να απευθυνθείτε στην ηλεκτρονική διεύθυνση ταχυδρομείου:

Η ερευνήτρια
Μαρία Παπαδοπούλου

Έντυπα συγκατάθεσης

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών

Έντυπο συγκατάθεσης

Δηλώνω τη συγκατάθεσή μου για την συμμετοχή μου στη Διπλωματική Εργασία του διδρυματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: *Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη* του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με προτεινόμενο θέμα: “Το Μνημείο Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς. Παρελθόν και παρόν της κοινωνικής αντίστασης” με επιστημονικό υπεύθυνο τον Αναπληρωτή Καθηγητή Βασίλη Μπούζα.

Έχω λάβει το έντυπο ενημέρωσης στο οποίο περιγράφεται ο σκοπός της υλοποίησης της συνέντευξης – συζήτησης και οι δεοντολογικές εγγυήσεις που δίνει η μεταπτυχιακή φοιτήτρια προς τους/ίς συμμετέχοντες/ουσες. Έχω κατανοήσει τον λόγο που θα ηχογραφηθεί η συγκεκριμένη συνέντευξη. Γνωρίζω ότι μπορώ να αποχωρήσω από τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή.

Με βάση τα παραπάνω συναινώ να συμμετάσχω στη συνέντευξη

Συναινώ στην ενδεχόμενη ψηφιοποίηση και δημοσιοποίηση μέρους ή ολόκληρης της συνέντευξης μου προκειμένου να αποτελέσει μαρτυρία προφορικής ιστορίας: *Ναι/ Όχι*.....

Ο συμμετέχων/ Η συμμετέχουσα

Όνοματεπώνυμο ή αρχικά.....

Υπογραφή.....

Ημερομηνία.....

Έντυπο συγκατάθεσης Σ.Σ. & Β.Σ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών

Έντυπο συγκατάθεσης

Δηλώνω τη συγκατάθεσή μου για την συμμετοχή μου στη Διπλωματική Εργασία του διδρυματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: *Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη* του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με προτεινόμενο θέμα: “Το Μνημείο Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς. Παρελθόν και παρόν της κοινωνικής αντίστασης” με επιστημονικό υπεύθυνο τον Αναπληρωτή Καθηγητή Βασίλη Μπούζα.

Έχω λάβει το έντυπο ενημέρωσης στο οποίο περιγράφεται ο σκοπός της υλοποίησης της συνέντευξης – συζήτησης και οι δεοντολογικές εγγυήσεις που δίνει η μεταπτυχιακή φοιτήτρια προς τους/ις συμμετέχοντες/ουσες. Έχω κατανοήσει τον λόγο που θα ηχογραφηθεί η συγκεκριμένη συνέντευξη. Γνωρίζω ότι μπορώ να αποχωρήσω από τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή.

Με βάση τα παραπάνω συναινώ να συμμετάσχω στη συνέντευξη

Συναινώ στην ενδεχόμενη ψηφιοποίηση και δημοσιοποίηση μέρους ή ολόκληρης της συνέντευξης μου προκειμένου να αποτελέσει μαρτυρία προφορικής ιστορίας: Ναι Όχι.....

Ο συμμετέχων/ Η συμμετέχουσα

Όνοματεπώνυμο ή πατρικό.....

Υπογραφή.....

Ημερομηνία..... 21.11.2019.....

Έντυπο συγκατάθεσης Ε.Ρ.

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Μακεδονίας
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας
Εφαρμοσμένων Τεχνών

Πανεπιστήμιο Δυτικής
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών &

Έντυπο συγκατάθεσης

Δηλώνω τη συγκατάθεσή μου για την συμμετοχή μου στη Διπλωματική Εργασία του δι-ιδρυματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: *Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη* του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με προτεινόμενο θέμα: “Φασισμός, Μνημείο, Μνήμη – Αναζητώντας τη Νίκαια: Από το μπλόκο της Κοκκινιάς στην αναμετάδοση του τραύματος με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα από τους νεοναζί” με επιστημονικό υπεύθυνο τον Αναπληρωτή Καθηγητή Βασίλη Μπούζα.

Έχω λάβει το έντυπο ενημέρωσης στο οποίο περιγράφεται ο σκοπός της υλοποίησης της συνέντευξης – συζήτησης και οι δεοντολογικές εγγυήσεις που δίνει η μεταπτυχιακή φοιτήτρια προς τους/ις συμμετέχοντες/ουσες. Έχω κατανοήσει τον λόγο που θα ηχογραφηθεί η συγκεκριμένη συνέντευξη. Γνωρίζω ότι μπορώ να αποχωρήσω από τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή.

Με βάση τα παραπάνω συναινώ να συμμετάσχω στη συνέντευξη

Ο συμμετέχων/ Η συμμετέχουσα

Ονοματεπώνυμο

αρχικά.

Υπογραφή.....

Ημερομηνία.....

25/11/2019

μαρία β. Κοκουτζακίτ-
κου

Έντυπο συγκατάθεσης Γ.Π.

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών

Έντυπο συγκατάθεσης

Δηλώνω τη συγκατάθεσή μου για την συμμετοχή μου στη Διπλωματική Εργασία του διδρυματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: *Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη* του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με προτεινόμενο θέμα: “Το Μνημείο Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς. Παρελθόν και παρόν της κοινωνικής αντίστασης” με επιστημονικό υπεύθυνο τον Αναπληρωτή Καθηγητή Βασίλη Μπούζα.

Έχω λάβει το έντυπο ενημέρωσης στο οποίο περιγράφεται ο σκοπός της υλοποίησης της συνέντευξης – συζήτησης και οι δεοντολογικές εγγυήσεις που δίνει η μεταπτυχιακή φοιτήτρια προς τους/ις συμμετέχοντες/ουσες. Έχω κατανοήσει τον λόγο που θα ηχογραφηθεί η συγκεκριμένη συνέντευξη. Γνωρίζω ότι μπορώ να αποχωρήσω από τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή.

Με βάση τα παραπάνω συναινώ να συμμετάσχω στη συνέντευξη

Συναινώ στην ενδεχόμενη ψηφιοποίηση και δημοσιοποίηση μέρους ή ολόκληρης της συνέντευξης μου προκειμένου να αποτελέσει μαρτυρία προφορικής ιστορίας: Ναι/
 Όχι.....

Ο συμμετέχων/ Η συμμετέχουσα

Ονοματεπώνυμο ή αρχικά.....

Υπογραφή.....

Ημερομηνία.....

4/12/2019

Έντυπο συγκατάθεσης Π.Γκ.

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών

Έντυπο συγκατάθεσης

Δηλώνω τη συγκατάθεσή μου για την συμμετοχή μου στη Διπλωματική Εργασία του διδρυματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: *Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη* του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με προτεινόμενο θέμα: “Το Μνημείο Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς. Παρελθόν και παρόν της κοινωνικής αντίστασης” με επιστημονικό υπεύθυνο τον Αναπληρωτή Καθηγητή Βασίλη Μπούζα.

Έχω λάβει το έντυπο ενημέρωσης στο οποίο περιγράφεται ο σκοπός της υλοποίησης της συνέντευξης – συζήτησης και οι δεοντολογικές εγγυήσεις που δίνει η μεταπτυχιακή φοιτήτρια προς τους/ις συμμετέχοντες/ουσες. Έχω κατανοήσει τον λόγο που θα ηχογραφηθεί η συγκεκριμένη συνέντευξη. Γνωρίζω ότι μπορώ να αποχωρήσω από τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή.

Με βάση τα παραπάνω συναινώ να συμμετάσχω στη συνέντευξη

Συναινώ στην ενδεχόμενη ψηφιοποίηση και δημοσιοποίηση μέρους ή ολόκληρης της συνέντευξης μου προκειμένου να αποτελέσει μαρτυρία προφορικής ιστορίας: Ναι
Όχι.....

Ο συμμετέχων/ Η συμμετέχουσα

Όνοματεπώνυμο ή αρχικά.....

Υπογραφή.....

Ημερομηνία..... 28/11/19

NAI

Έντυπο συγκατάθεσης Κ.Σκ.

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνιολογίας

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Σχολή Καλών Τεχνών
Τμήμα Εικαστικών & Εφαρμοσμένων Τεχνών

Έντυπο συγκατάθεσης

Δηλώνω τη συγκατάθεσή μου για την συμμετοχή μου στη Διπλωματική Εργασία του διδρυματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: *Εφαρμοσμένη – Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη* του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με προτεινόμενο θέμα: “Το Μνημείο Μάντρα Μπλόκου Κοκκινιάς. Παρελθόν και παρόν της κοινωνικής αντίστασης” με επιστημονικό υπεύθυνο τον Αναπληρωτή Καθηγητή Βασίλη Μπούζα.

Έχω λάβει το έντυπο ενημέρωσης στο οποίο περιγράφεται ο σκοπός της υλοποίησης της συνέντευξης – συζήτησης και οι δεοντολογικές εγγυήσεις που δίνει η μεταπτυχιακή φοιτήτρια προς τους/ις συμμετέχοντες/ουσες. Έχω κατανοήσει τον λόγο που θα ηχογραφηθεί η συγκεκριμένη συνέντευξη. Γνωρίζω ότι μπορώ να αποχωρήσω από τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή.

Με βάση τα παραπάνω συναινώ να συμμετάσχω στη συνέντευξη

Συναινώ στην ενδεχόμενη ψηφιοποίηση και δημοσιοποίηση μέρους ή ολόκληρης της συνέντευξης μου προκειμένου να αποτελέσει μαρτυρία προφορικής ιστορίας: Ναι/

Όχι.....

Ο συμμετέχων/ Η συμμετέχουσα

Όνοματεπώνυμο ή αρχικά...

Υπογραφή.....

Ημερομηνία..... 11-3-2020.....

Περιπατητική βιογραφική συνέντευξη Π.Γκ.

-Είμαστε 28 Νοέμβρη - του 2019
μάλιστα, 19

-Αυτό εδώ, ήταν το **σχολείο** - όχι όπως είναι τώρα βέβαια, έτσι; Στο προσφυγικό του στυλ. Εδώ η είσοδος. Ένα από τα πολλά τραγωματικά σχολεία. Τραγωματικά λέγονταν τα σχολεία για τα παιδιά τότε τα οποία είχαν το λεγόμενο τράχωμα -Δεν ξέρω ιατρικό με τα μάτια- ας πούμε πως είναι ο υπεφυγκίτης τώρα, παλαιότερα ήταν αυτό με πολλές τσίμπλες, ποιον και πολύ μεταδοτικό. Οπότε για να μην κολλάνε τα άλλα τα παιδιά, τα περισσότερα σχολεία του, της Κοκκινιάς, που ήταν τεράστια: 20-25-30 παιδιά κάθε τάξη, πήγαιναν και μεγαλύτερα, όσα ήτανε να πάνε στην κατοχή πηγαίνανε... έτσι τα υπόλοιπα σχολεία ήταν λίγα για να πάρουν τα παιδιά που δεν είχαν τράχωμα. τα περισσότερα παιδιά πηγαίνανε και σε κάτι ιδιωτικά σχολεία -της Κέλερη στην αγωγή και κάποια άλλα σχολεία, της Κατρανίδου.

- εδώ την είδατε την πόρτα που άλλαξε στο μπλόκο; βάλανε καινούργια πόρτα για αυτό σας το δείχνω. φτιάξανε ένα ομοίωμα

εδώ ήταν όμως. εδώ ήταν η μάντρα. ήταν η πόρτα εδώ τους περνάνε

- από ότι είπανε τη βάλανε στην ίδια θέση που ήτανε και φαίνεται κιόλας Άμα δείτε και τον τοίχο, φαίνεται ότι είναι κι η πόρτα

Ναι ετούτο το κομμάτι λοιπόν ήτανε **μάντρα**. Δηλαδή μάντρα εννοούμε τοίχος. τη μέρα εκείνη το χανε γκρεμίσει αυτό το κομμάτι. για να τους βάλουνε, μέσα τους, αυτούς που πήγαιναν για εκτέλεση

- δεν πέρναγαν από την πόρτα;

όχι. βιαζόντουσαν. αυτό το θυμάμαι γιατί μας έπαιρνε η μάνα μου όταν ήμασταν ακόμα μικροί, ήταν ακόμα ξέρω γω στον εμφύλιο πόλεμο, αυτό το κομμάτι δεν είναι έτσι! [έμφαση] Το είχανε γκρεμίσει τότε! Για να μπαίνουνε μέσα.

- Όχι από βομβαρδισμούς τότε;

όχι. σίγουρα. Εδώ Υπάρχουν δύο μαρτυρίες. δεν επιμένω σε καμία από τις δύο. όμως είχα μείνει με την εντύπωση... θα φτάσουμε και θα ρθουμε από κει. εδώ ακριβώς σε αυτό το σημείο είχανε στήσει ένα πολυβόλο. Εδώ ήτανε που τους έφερναν για να είναι για πιο γρήγορα και **εκτελούσανε** και από δω **τους έπαιρναν με ένα φορτηγό για το τρίτο νεκροταφείο**. έτσι τους πετάγανε γέμιζε. Επιταγμένο. έτσι του Δήμου οι υπάλληλοι του Δήμου εκεί τους πήγαιναν. μετά η νεότερη αντίληψη μπορεί να είναι και σωστότερη είναι ότι τους εκτελούσαν μέσα εδώ.

- στην αφήγηση η Ειρήνη λέει ότι είναι μέσα...

Δεν γιατί... καταλαβαίνετε τώρα γιατί. αλλά εκείνο που είναι σίγουρο είναι ότι πριν από την Κατοχή αυτό το κτήριο, όπως είναι, είχε κεραμίδια από πάνω και τζάμια Βέβαια και τα λοιπά και ήτανε συντεχνία των τσαγκαραδων.

- αυτό που μου λέγατε ότι ήταν πριν από το ταπητουργείο

πολύ πριν. Αυτό ήταν προπολεμικά. Και μάλιστα οι τσαγκαράδες φουρναραίοι και πώς το λένε και οι καπνεργάτες ήτανε τα πιο ισχυρά σωματεία- προλεταριάτο, καταλάβατε;

- εργατικά σωματεία

Σωματεία. μετά όταν έγινε η Κατοχή, το 41, όλο αυτό το κομμάτι το επίταξαν οι Γερμανοί και το είχαν επιτάξει. Άρα λοιπόν εδώ τους έφερναν. μετά έγινε... Α εκεί είχανε μία μικρό αποθήκη, κανονική. Η ίδια αποθήκη μάλλον έχει μείνει. αλλά την έχουν σκάψει, για να μην τους χαλάσουν την αυτήν... και έχει γίνει τώρα που είναι το **μουσείο**

- την έχουνε γκρεμίσει νομίζω γιατί είχα δει κάποια..., Αχ Δεν σας έφερα και καθόλου καμιά φωτογραφία. έχω δει κάποιες φωτογραφίες που έχει τρία κτίσματα μέσα. σε αυτό το υπάρχον υπάρχει αυτό, αυτό και άλλο ένα

Άλλο ένα μικρό. εδώ τώρα όλη η πλατεία ήτανε- δεν τη λέγαν πλατεία Οσίας Ξένης ποιος ξέρει πως τη λέγανε- αυτό το κομμάτι από εδώ που είναι ο δρόμος μέχρι και η Κύπρου και η εκκλησία και μέχρι απέναντι το δεύτερο στενό την Καισαρείας ήταν όλο πλατεία- χωματόδρομος. εκείνο που πάντα υπήρχε σε αυτή τη γωνία εδώ...

- το καφενείο που είναι;

Το καφενείο ήταν καφενείο από τότε καφενείο. βέβαια είπαμε προσφυγικά με τα κεραμίδια και τα λοιπά. αυτός σίγουρα ήτανε καφενείο. και εδώ ήταν διάφορα σπιτάκια. //

Όταν έγινε το μπλόκο λοιπόν και μαζεύτηκαν, εδώ, είχαν αποκλείσει τις γυναίκες οι Γερμανοί για να μην έρχονται και... Λοιπόν όλα αυτό ήταν απλωμένοι οι Κοκκινιώτες όλοι. τους χώριζαν με διαδρόμους και τα λοιπά και αυτά... όλοι γονατιστοί.

- ναι

Ο ήλιος τους κοπάναγε 17 Αυγούστου καταλαβαίνετε τι γίνεται, και... άρχισε να μιλάει και ο Γερμανός τι τους έλεγε ξέρω γω με τους άλλους τους ταγματασφαλίτες και από κει τέσσερις, τρεις: Μπατρανης, Πλυτζανόπουλος, ένας σε -ίδης ήταν οι καταδότες με την κουκούλα. Πολλούς από αυτούς δεν χρειάστηκε τους ξέρανε. Όπως ξέραν το θείο μου. Άσχετα αν τον βάλαν και αυτόν εδώ μέσα. Εκτός από τη Διαμάντω η όποια καλά τη φέρανε σέρνοντας. ήταν άλλο πράγμα. Εδώ λοιπόν τους σήκωναν. έλεγε αυτός αυτός αυτός αυτός. δίπλα σε... με τον πατέρα μου, ήταν ένας γείτονας ο Κώστας- κομμουνιστική οικογένεια αυτή.

- εσείς με πάτε τώρα τη διαδρομή Έτσι Εσείς διαλέγετε τη διαδρομή που θα κάνουμε

Ναι ναι. ο Κώστας. Λοιπόν όταν τον πήραν τον πατέρα μου Η μάνα μου

- το όνομα του πατέρα σας;

Μιχάλης.

- το επίθετο;

Γκ. και ο αδερφός της Λ.Δ. Πρώτος ξάδερφος της Λαμπέτη το σόι Λαμπέτη. Βέβαια γεννήθηκε στην Ελευσίνα ήτανε έτερογάλακτος αδερφός της μητέρας μου με την έννοια με μητριά από άλλη μάνα, ο Δ.Λ., αλλά από τον ίδιο πατέρα. έτσι; Οπότε είναι ετεροθαλής...

- θέλετε να πάμε από την πλατεία θέλετε να πάμε από δω;

Αυτός ήταν οπωσδήποτε, μετά έμαθα, οργανωμένος, πιο πολύ, από τον πατέρα μου

- ο θείος σας

Ο θείος μου. Νεαρό παιδί. Άρα τον ξέρανε. Και τον πατέρα μου. Η μητέρα μου τώρα λίγο για να δημιουργήσει καταστάσεις, να μην κυνηγιούνται και τα λοιπά είχε πει ότι ο πατέρας μου δεν ήξερε τίποτα - δεν ήξερε **εκείνη [έμφαση]**. Δεν ήξερε τίποτα λέει Και τους είπε γιατί το παίρνετε το παιδί και του είπαν Ποιος είσαι εσύ έλα και εσύ μαζί. αποκλείεται **γιατί μετά μου τα είπε ο κύριος Κώστας που σου λέω, μετά από 18 χρόνια, όταν γύρισε από τις εξορίες και τις φυλακές. [πάυση] Λόγω, πώς το λένε, συμμετοχής του στον ΕΛΑΣ.**

- ο κύριος Κώστας..;

να πούμε και το όνομά του το επίθετο δεν πειράζει. Ντ. δεν υπάρχει. Δε ζει τώρα αλλά υπάρχει το σόι του. Και μάλιστα του είπε ο πατέρας μου όταν τον σήκωσαν, του λέει «**Κώστα, τα παιδιά μου**». Αυτόν δεν τον ήξεραν φαίνεται εδώ πέρα οι καταδότες.

-Εδώ πέρα αυτό το θυμάστε πως ήτανε;

Ναι εδώ το θυμάμαι το θυμάμαι σκέτο. Ίσια, πλατεία χωματόδρομος, χώμα τίποτα. μετά χτίστηκε... Η εκκλησία είναι αυτή όπως ήτανε. εδώ πέρα Ήτανε κάτι... μικρότερα βέβαια έτσι;

- δεν έχει μείνει κάποιο σπιτάκι από αυτά που ήταν εδώ έ;

όχι στη φωτογραφία Πού υπάρχει στο μουσείο που δείχνει... είναι αυτό το κομμάτι.

- Α έτσι δείχνει; διαγώνια Δηλαδή από την πόρτα...

δεν είναι μία μακρόστενη φωτογραφία;

- από τη γωνία του μπλόκου προς τα εδώ, ε;

μέχρι εδώ. όχι. από κει

- Α εδώ έτσι κάθετα

Ναι εδώ είναι η **Κύπρου**. Και είναι εκεί που είναι η **Ηλιουπόλεως** Όχι Ηλιουπόλεως το άλλο το στενάκι που ανεβήκαμε- όλο αυτό το κομμάτι - φαίνεται η φωτογραφία. εγώ εκείνο που εγώ θυμάμαι περισσότερο, ήτανε καφενείο, οπωσδήποτε, και εδώ πάλι τέτοια χαμηλά σπίτια.

- εδώ μου είπανε συγνώμη που σας διακόπτω, μου είπαν ότι ένα από τα δέντρα εδώ πέρα το κόψανε πρόσφατα και έχει μία ιστορία... σας λέει κάτι αυτό; ...όχι

δεν το ξέρω δεν το ξέρω.

- ούτε εγώ και το έψαξα κιόλας και δεν βρήκα κάτι αλλά λέω μία που σας βρήκα...

Λοιπόν, όπως ήταν όλοι γονατιστοί τους έπαιρναν από δω οι [έμφαση] ταγματασφαλίτες.

Από τη στιγμή που είχαν και το μίσος Κι όλα αυτά γιατί ήταν και κατέρρευε και το Τρίτο Ράιχ Οπότε ο σώζων εαυτώ σωθήτω, με μίσος και με αυτό με την ξιφολόγη τους σπρώχνανε και τους πήγαινανε στη γωνία για να τους εκτελέσουνε. Έμαθα, σίγουρος δεν είμαι ότι τον θείο μου... Α... εκεί όπως λένε όπως είχαν γκρεμίσει τον τοίχο οπωσδήποτε τον είχαν γκρεμίσει... εκεί είχανε μία κρεμάλα... ε... τρεις κρεμάλες. Η μια είχανε κρεμάσει τη Διαμάντω μόλις την είχανε φέρει,

- α, την εκρέμασαν πρώτα και μετά την εκτέλεσαν;
 Ήταν ήδη πεθαμένη φέρνοντας την από πάνω από το από τη **Νεάπολη** μέχρι εδώ τη φέρανε σέρνοντας, σχεδόν πεθαμένη ήρθε εδώ. απλώς την κρέμασαν. και το θείο μου. γιατί ο πατέρας μου πήκε...ε ε, τους πήραν και αφού σήκωσε το το θείο μου πρώτα μετά από λίγο πήραν και το πήγε ο πατέρας μου και ώσπου να φτάσει ο πατέρας μου μέχρι εκεί πέρα είδε την ώρα που κρέμαγαν το θείο μου. Και τον στήσαν και τον εκτέλεσαν - τον πατέρα μου. Αυτά είναι σίγουρα. Η μάνα μου τα έλεγε λίγο.....

- Αυτά σας τα είχε πει η μητέρα σας;
 μας τα λεγε η μητέρα μου, αλλά όχι -αυτές τις σκηνές μου τις έλεγε ο Κώστας. ο άλλος
 - ο κύριος που μου είπατε...
 κι η μητέρα μου τα άκουγε δε αυτά (;)
 -Ο οποίος ήταν εδώ πέρα και αυτός...
 ήταν και αυτός εδώ αλλά, αλλά εδώ δεν τον πιάσανε, γιατί δεν τον ξέρανε ήταν μάχιμος του ΕΛΑΣ. ήτανε...
 - από τις γύρω περιοχές
 Από την περιοχή. Ενώ της αλληλεγγύης όπως όπως ήτανε στο ΕΑΜ ο πατέρας μου και ο θείος μου ήτανε στην αλληλεγγύη του ΕΑΜ δεν ήταν μάχιμος του ΕΛΑΣ. εκεί τον ξέρανε και μάλιστα ο Μπατράνης ήτανε αρτεργάτης ήτανε Φούρναρης υπάλληλος σε κάποιο φούρνο και ο πατέρας μου ήτανε φούρναρης, τον ήξερε από κει και δηλαδή τότε είχε μπει και αυτός μέσα στα κόλπα εκεί για να καταδίδει ήδη και να κάνει και να δείχνει - για τον Μπατράνη. //

Μετά από πολλά χρόνια έγινε αυτό **το άγαλμα** και γινόντουσαν διάφορες εκδηλώσεις
 - το 56 νομίζω
 Ο Μίκης εδώ πέρα είχε κάνει πολλές **φορές συναυλία με την Γιαννακοπούλου τον Μπιθικότση.**
 - έτσι χύμα δηλαδή στο ίσιωμα...
 εκδήλωση του Δήμου ναι. ναι ναι τότε ήταν οπωσδήποτε μάλλον πλακάκια αλλά θα είχανε συχνότητα εκδήλωσης **το σωματείο των εκτελεσθέντων** και τα λοιπά ήταν εδώ τα γραφεία τους. δεν ξέρω τώρα που είναι.
 - ναι έχει εδώ κάτω ένα γραφείο γωνιακό.
 Ναι Μπράβο έχουνε μεταφερθεί εδώ πέρα. Αυτά λοιπόν ξέρω από αυτή την περίπτωση.
 - θέλετε να πάμε από κάτω
 Ναι δεν έχω πρόβλημα. Εεεε, μετά έγινε...
 - Ναι επί Χούντας έγινε αυτό το χω διαβάσει διαβάσει αρκετά για αυτό γιατί ήθελα λίγο να δω τα κτίρια. αν υπήρχαν τότε ποια υπήρχαν και ποια όχι
 εδώ.
 - αυτό νομίζω ολοκληρώθηκε το 65
 παραπάνω παραπάνω βέβαια ναι. Γιατί το **64-65** που κάναμε εμείς **συναυλία Θεοδωράκη** δεν υπήρχε αυτό επί Χούντας.
 - επί Χούντας επί Χούντας. Όχι 65. Λάθος έκανα
 ναι ναι ναι. αλλά εδώ δεν έχει.//

Σε αυτούς τους δρόμους εδώ πέρα υπάρχουν κάτι ακόμα σπίτια που έχουν διατηρηθεί. Βέβαια περιποιημένα αλλά έχουν μείνει έτσι και ίσως γιατί κληρονομικά θα είναι, και είναι από- αυτό το χα μάθει μετά για τους πρόσφυγες- όταν τους φέρανε στην Κοκκινιά με τις σκηνές μετά τους δίνανε διάφορα, τους δίνανε οικόπεδα. Τους δίνανε στενά να τους χωρέσουν όλους σαν ιδιοκτησίες ένα δωμάτιο και ένα διαδρομάκι να χωράει, μακρόστενα. Για αυτό και πάρα πολλούς οι δρόμοι της Κοκκινιάς είχανε πολλούς **παράδρομους**. Η πάροδος τάδε. το πίσω μέρος του οικοπέδου επειδή δεν είναι μακρόστενο το οικόπεδο πρέπει να είχε και την έξοδο. από την άλλη μεριά και το στενάκι το μικρό λεγότανε πάροδος, πάροδος τάδε πάροδος τάδε.(ανάσα) . **Το ιστορικό ας το πούμε έτσι τμήμα της Κοκκινιάς** πού πρώτο χτίστηκε είναι εκεί στο **Βιβεγράμ** σας λέω ακριβώς δηλαδή Βέροιας, ο επάνω δρόμος δεν θυμάμαι τους οδούς τώρα τις έχουν αλλάξει κιόλας,εεε, και ένα τετράγωνο που τώρα είναι σχολεία ενώ τότε ήταν το αμερικάνικο νοσοκομείο που το είχαν χρηματοδοτήσει οι Αμερικανίδες κυρίες, έτσι λεγότανε. εκεί είχε γεννηθεί κι ο Νταλάρας Δηλαδή ο Γιώργος Νταλάρας. Εκεί το

αμερικάνικο σχολείο όλο αυτό το κομμάτι και εδώ που είναι η ΧΑΝ, αυτά τα τετράγωνα, ήταν τα πρώτα τετράγωνα που έγιναν οι παράγκες- από σκηνές γίναν οι παράγκες.
- ήταν σαν το κέντρο δηλαδή. η πρώτη εκκλησία που έχω διαβάσει έγινε ο Άγιος Νικόλαος και μετά έγινε η Οσία Ξένη

Μπράβο!

- αμέσως... με το που ήρθαν οι πρόσφυγες

αμέσως. γιατί την ονόμασαν έτσι γιατί φέρανε την εικόνα της Οσίας Ξένης η οποία ήταν **από την Κιλικία**. Εδώ ήτανε Κιλικιανοί όλοι οι περισσότεροι, όπως η **Νίκαια- ξέρετε που γινόντουσαν οι σύνοδοι του Βυζαντίου**- η Θρησκευτική Σύνοδος της Νίκαιας που λένε και τα λοιπά

- Όχι δεν το ξέρω. δεν το ξέρω αυτό

βέβαια Η δε Σύνοδος της Νίκαιας εικονολάτρες και εικονομάχοι και τα λοιπά

- αυτό Κάτι μου θυμίζει από το σχολείο

της Νίκαιας μπράβο. Αυτοί λοιπόν ήταν σε εκείνη στην Κιλικία. Κιλικιανοί. για αυτό και ...ο πατριός μου ήτανε από τα Κουλά **από τα Κούλα της Κιλικίας** δηλαδή έξω από τη Σμύρνη όλα αυτά τα μέρη ας το πούμε ήταν **η επαρχία της Σμύρνης**.

- προάστια

προάστια; ήταν ας πούμε στην ίδια επαρχία, χωριά, εεε, Για αυτό λοιπόν τα σπίτια αυτά ήτανε στενά, μακρινάρια και στενά, και τώρα, όπως θα δείτε, δεν τα έχουνε κάνει σαν πολυκατοικίες, διπλά - δεν μπορούσε κανείς να χτίσει στην αρχή στο ίδιο οικοπέδο παραπάνω και να έχει πολύ ύψους και βλέπετε τώρα εκεί κάτω σε αυτή την περιοχή υπάρχουν σπίτια που είναι ένα δωμάτιο και είσοδος του ας το πούμε και από πάνω είναι το υπνοδωμάτιο πιο πάνω είναι... δηλαδή, επιτρέψαν δύο ορόφους, αλλά στενά. Όσοι δηλαδή είχαν... κάνανε... βλέπετε αυτό το στυλ τα σπίτια είναι από τότε Όχι έτσι : παράγκες ξύλινα και τα λοιπά όλα.

- Πάμε από δω;

Εδώ είναι η είσοδος της αυτηνής .....αυτό το κομμάτι, **αυτό το κομμάτι, δεν το θυμάμαι στην παιδική μου ηλικία έτσι**. Βλέπετε εδώ ήτανε περιποιημένο αλλά υπήρχε το κτίσμα. Για αυτό βλέπετε το σκάψανε το κάνανε και λίγο σαν αμφιθεατρικό για να μπορέσει να χωρέσει. [παύση μικρή]. Αλλά τίποτα εδώ δεν... να να το! φανταστείτε τέτοια σπίτια συνέχεια.-

- πολύ χαμηλά ε;

όλα χαμηλά τότε για πρώτο όροφο ήταν σπάνιο πράγμα ναι.//

Έχετε έρθει εδώ σε αυτές τις εκδηλώσεις;

- έχω έρθει το Σεπτέμβρη. το Σεπτέμβρη θα σε αρκετές το Σεπτέμβρη γιατί τον Αύγουστο τον Αύγουστο δεν...

- τον Αύγουστο ήμουνα Μυτιλήνη δεν ήμουνα εδώ

δεν κάνουνε δεν κάνουνε εκδηλώσεις γιατί ο κόσμος δεν ερχότανε.

- λείπει

Ναι. Λείπει και έρχονται το Σεπτέμβρη

-Ναι. Το Σεπτέμβριο ήρθα

Το κακό με μένα... το κακό με μένα ότι έχω μία παλιά γνωστή κοπέλα εδώ δύο τρία στενά πιο πέρα μένει, γέννημα θρέμμα Κοκκινιάτισσα η μάνα της, η οποία είναι φίλη των παιδιών μου. Πολύ φίλη. Και όταν με είδε εδώ, σε μία εκδήλωση, στην πρώτη που είχα έρθει και γνωριστήκαμε την κυρία Ρ., μου λέει «πως εσύ εδώ;» λέω «δεν ξέρεις ότι έτσι και έτσι λέω ο πατέρας μου». Αν είναι δυνατόν; ο γιος μου δεν της είχε πει. **Από μετριοφροσύνη, από αμέλεια...** και λέω ρε παιδιά «Δεν είπες εδώ στην κοπέλα ότι εδώ εκτελέστηκε ο παππούς...» της λέω, μόλις κατάλαβα ότι δεν ήξερε τίποτα, της λέω «έλα εδώ». Την πάω μέσα, της δείχνω μία φωτογραφία της λέω «τί γράφει εδώ; Πες μου». «Μ.Γκ.; ο φίλος της θείας μου!» Και τους έβαλα τις φωνές ... κι αυτή τους έβαλε τις φωνές δεν μας λες τίποτα. από μετριοφροσύνη δεν λέγανε.//

- Να ρωτήσω τώρα κάτι αυτό εδώ το κτίριο ξέρετε καθόλου τι είναι;

όχι

- Θα το ψάξω ωραία

όχι ναι. Δεν το ξέρω γιατί.

τι γράφει;

- Νησιακή Στέγη Πισιδίας. Ούτε καν τους τόνους δεν ξέρω πού μπαίνουνε. Μου χει κάνει εντύπωση το πώς είναι φτιαγμένο. Δηλαδή σαν... πέρα από κάτι κατασκευές που κάνουν κάτι επισκευές... Εντάξει δεν πειράζει απλά από περιέργεια

Α από τέτοια. τώρα με βάλατε σε έννοια θα ψάξω να το βρω. Όχι δεν το ξέρω. κατεβαίνοντας τώρα εδώ είμαστε τώρα στην Κύπρου

- Όχι Κύπρου. Ηλιουπόλεως

από δω Δεν έχει κανένα άλλο ενδιαφέρον ας πούμε ιστορικό

- εδώ η ΧΑΝ;

η ΧΑΝ...

- υπήρχε μου είπανε

Υπήρχε. Η ΧΑΝ. υπήρχε νομίζω κάποιο σωματείο κάτι τέτοιο

- ένα γήπεδο;

Μετά έγινε η ΧΑΝ χριστιανική αδελφότης νέων, Νίκαιας. ήτανε γήπεδο γήπεδο μπάσκετ.

πάμε από δω να μπορούμε από την είσοδο του. ερχόμασταν εμείς σαν νεολαία σα νέα παιδιά -

εδώ. Βέβαια τότε ήταν εμφύλιος έτσι; Τότε ήτανε αλλιώς οι νοοτροπίες. Πώς να το πούμε

τώρα - οι εκπρόσωποι της δεξιάς - με την έννοια χριστιανική αδελφότης νέων. Θυμάμαι

ερχόμασταν εδώ και παίζαμε τα παιδιά τα μικρά σκάκι ντόμινο..και (;) τάβλι. ξέρετε

εκείνες τις λέσγες που έγυυνε τις παιδικές

- ναι

μετά η αυλή του ήτανε το γήπεδο του μπάσκετ. εδώ βγήκε ο Γιαννάκης

- Α το χω δει το χω δει αυτό

Ο Αμερικανός. ναι ο Γιαννάκης Ο Αμερικανός οι μπασκετμπολίστες. από δω ξεκίνησαν το

θυμάμαι σαν τώρα αυτό και μάλιστα θυμάμαι και τις αφίσες που είχαν τότε

αντικομμουνιστικές ήταν Ο εμφύλιος 46 47 48 49 που έδειχνε...

-διακοπή για χαιρετισμούς

.....
Και θυμάμαι τις αφίσες που είχανε αγριάνθρωπους, με κάτι αγριεμένα μάτια πεταγμένα με

γένια με τέτοια οι κομμουνιστές. Τι είναι αυτή

- τις είχαν στις αφίσες τις αφίσες Το είχαν αυτό;

Όχι το είχαν γεμίσει με αφίσες γιατί πηγαίναμε εμείς ήταν η περίοδος του εμφυλίου πολέμου αντικομμουνιστική τέτοια

- Α εδώ κάνανε αντικομμουνιστική προπαγάνδα σε αυτό εδώ πέρα;

Βέβαια όπως ο τότε ο προσκοπισμός. Οι πρόσκοποι τι ήτανε; ξεκινήσανε δήθεν βρίσκονται και κάνανε αντικομμουνισμό και κάνανε αυτό, όταν αρχή πρόσκοπος των Ελλήνων ήτανε ο Βασιλεύς Παύλος.

-Μάλιστα

εδώ λοιπόν ήταν έτσι η ΧΑΝ. εδώ λοιπόν Τώρα είναι σχολείο.

-είναι ακόμα χαν χαν το λένε πάντως

είναι και Χαν. Όχι μπορεί να έχει και ΧΑΝ

- το λέει Γ δημοτικός παιδικός σταθμός

Ναι ναι μπορεί να είναι και ΧΑΝ σα Χαν, αλλά θα λεγα ότι μέχρι εδώ να έτσι. από κει και

πέρα μέχρι την άλλη γωνία και κάτω ήταν το γήπεδο του μπάσκετ που ερχόμασταν εμείς και μαθαίναμε μπάσκετ και κάναμε και δείχναμε. //

εδώ Κάτι έχει γίνει

- ναι δολοφονήθηκε ένα παιδάκι εδώ

μάλιστα.

- ένα νέο παιδί

Νέο παιδί. Και σε έναν από αυτούς τους δρόμους, θα στο δείξω όταν κάνουν τα μνημόσυνα,

σε έναν με έχουν μπερδέψει τώρα γιατί... πολλοί δρόμοι

- που έχει την πλάκα

Που έχει την πλάκα ναι το δέντρο. εκεί κρέμασαν κάποιον από κει Λοιπόν στο τέρμα αυτού

του δρόμου που είναι «τα Γερμανικά» που τα λεγαν τότε η Νεάπολη τώρα, ήταν που ήταν το γήπεδο και τώρα είναι ακόμα γήπεδο από την πλατεία προς τη μεριά της Αμφιάλης ας το

πούμε έτσι πού ήταν το γήπεδο και τώρα είναι ακόμη γήπεδο

- του Ιωνικού;

Του Ιωνικού. τότε λέγανε του Άρη το γήπεδο. Άρης ομάδα. Σε αυτήν του Άρη το γήπεδο, που τότε δεν ήταν έτσι όπως τα γήπεδο τώρα ήταν ένα ίσιο μέρος ούτε χόρτο είχαν ούτε τίποτα γκολπόστ και τα λοιπά και κερκίδες απλές δίνανε και συναυλίες τότε, εκεί λοιπόν στου Άρη το γήπεδο την πιάσαν τη **Διαμάντω**, την τελευταία φορά, γιατί εκεί είχε δράσει//

- θέλετε να πάμε προς τα πάνω ή προς τα κάτω;

στον Άγιο Νικόλα να πάμε. καλύτερα

- Α πάμε προς τα κάτω. εδώ αυτό που λέτε το σημείο είναι η επόμενη γωνία ή η μεθεπόμενη η επόμενη ή μεθεπόμενη μπράβο

- το χω περάσει

ναι

- το χω δει

εκεί Γιατί από κει και πέρα δεν έχει

- έχει γερμανικά Πάντως και εκεί λίγο κοντά στον Άγιο πώς λέγεται

Αη Γιώργης

- ναι

Αυτή η περιοχή από τον Άγιο Γιώργη μέχρι την πλατεία της εεε και προς τα δω πού είναι η Πλατεία Κρήνης, Ε, που λένε το κομμάτι Η πλατεία ήταν μία απλή πλατειούλα από την πλατεία προς τα κάτω αυτοί οι δρόμοι ήτανε **τα Γερμανικά τα λεγόμενα**

- Α εδώ ήτανε τα Γερμανικά; Α είναι κοντά στην πλατεία Κρήνης;

ακριβώς κοντά

- έχουν μείνει κάποια δεξιά από κει κάτι ξύλινες παράγκες που είναι έτσι ξύλινο με τσίγκινη στέγη

Μπράβο. δεν ήτανε ξύλινες όχι μόνο αυτό. μέχρι σε αυτό το σημείο περίπου μέχρι λίγο πιο πέρα και τα λέγαμε μάλιστα υπήρχανε και τολ. **Τα τολ** τι είναι; Είναι στρατιωτικές πρόχειρες εγκαταστάσεις εκείνο που είναι η λαμαρίνα σαν τούνελ αυτά ήταν τα πρόχειρα που χτίζαν στο στρατό.

- ναι

δηλαδή ετοιμάζει τι κατάσταση είναι με λαμαρίνα που ήτανε αυλακωτή, έτσι και μέσα ήταν τα νοσοκομεία τους ετούτο εκείνο και και μετά Φεύγω όλες τις μάχες που κάνουνε και τα λοιπά και λέγονται τολ έχουν μείνει. εκεί τα προσφυγικά αλλά ήταν καθαρά ξύλινα τα σπίτια

- Ναι έχω διαβάσει ότι αυτά τα Μετά τον πρώτο παγκόσμιο τα λέγανε γερμανικά γιατί και

Καλά ήταν τα σπίτια αποζημίωση οι Γερμανοί τα στείλαν έτοιμα

Μπορεί ναι

- και λέγονται γερμανικά δηλαδή είναι έτοιμες κατασκευές σαν τα προκάτ

τα προκάτ ναι

- προκάτ σπιτάκια ας πούμε

Ακριβώς σε αυτό το σημείο λοιπόν, πού ήταν τα Γερμανικά εκεί ήταν και πολλές ταβέρνες πολλές ταβέρνες και σε αυτή την περιοχή από δω και πέρα μέχρι και το πίσω μέρος του Αγίου Νικολάου σε όλο αυτό το κομμάτι μέχρι κάτω την **Τζαβέλλα** ήτανε **το κέντρο της Κοκκινιάς** ας το πούμε έτσι. κατάλαβες; ήταν και **όλοι οι ρεμπέτες** και οι πιο πολλοί ρεμπέτες, εδώ ήτανε: **ο Παπάζογλου, ο Τούντας** και όλοι και όλοι και όλοι ήταν βέροι Κοκκινιώτες ήταν σε αυτές τις περιοχές εδώ πέρα. Τα υπόλοιπα ήταν ας το πούμε σαν προάστια, ήταν οι παλιότεροι Νικιώτες.

-Ναι όμως η Παλιά Κοκκινιά είναι κάτω είναι Πειραιάς.

η Παλιά Κοκκινιά...

-ξανά συναντήσεις!!!

... η Παλιά Κοκκινιά κατά τη γνώμη μου δεν το έχω μελετήσει λάθος λέγεται Παλιά

Κοκκινιά. δεν υπήρχε παλιά και νεότερη

- Εκεί που είναι τα αρμενικά όμως...

μπράβο!

- Πού είναι τα όρια με τον Πειραιά τη λένε Παλιά Κοκκινιά

από τότε την έλεγαν Παλιά Κοκκινιά, γιατί δεν ήθελαν να τη λένε **Αρμένικα**.

-αααα

Γιατί οι Αρμένηδες

- ας πούμε από ρατσισμό;

ίσως. οι Αρμένιοι ήρθαν μαζί με τους Έλληνες πρόσφυγες. είχε γίνει

- λίγο πιο μετά Νομίζω ήρθαν ε;

‘Όχι μαζί. Οι πιο πολλοί ήρθανε μαζί και πολιτογραφήθηκαν πολιτογραφήθηκαν και αυτοί Έλληνες, αλλά ήτανε Αρμένιοι στην καταγωγή, και επειδή ήταν και γλώσσα που είχαν τα αρμένικα και επειδή ήταν και μικρό κομμάτι εκεί, ένα μεγάλο τρίγωνο ας το πούμε έτσι, η Παλιά Κοκκινιά και έμεινε η Παλιά Κοκκινιά.

- παλιά ήταν Παλιά Κοκκινιά από πριν γίνει νέα;

όχι μαζί Μαζί γίνανε

- ήταν η Κοκκινιά και η Παλιά Κοκκινιά!

Ναι ακριβώς την ονόμασαν. την ονόμασαν Έτσι την ονόμασαν έτσι. και η λέξη Κοκκινιά ονομάστηκε γιατί ήτανε Νίκαια Νικιώτες και επειδή σε εκείνο το σημείο από δω και κάτω δηλαδή που γίνανε οι πρώτες σκηνές το χόμα ήτανε, ήτανε και αργιλώδες γιατί ήταν και το ρέμα. έτσι όλοι είπαμε

- Α τώρα μου από πού ήταν είχε και εδώ **ρέμα**;

θα περάσουμε από κει. η Τζαβέλλα όλη η Τζαβέλλα ήτανε ρέμα, η οποία να το πούμε από τώρα εντάξει

- ότι θέλετε

η Τζαβέλλα ξεκινάει αν πάμε από κει ή να φύγουμε από κει

- όχι να πάμε κάτω Εκεί που λέγατε στον Άγιο Νικόλαο αν θέλετε

Φεύγοντας όχι και όταν γυρίσουμε για κάτω να περάσουμε από την Τζαβέλλα.

- Ναι Κανονίστε εσείς τη διαδρομή

ακριβώς **το σαλιγκάρι που κάνει ο δρόμος**. εδώ λοιπόν υπάρχει αυτό το κομμάτι Εδώ ήτανε τέτοιο. ήταν καφενείο από τότε που το θυμάμαι

[χαιρετισμοί]

- εδώ ήταν καφενείο μου είπατε από παλιά

κάπου υπάρχει υπήρχε φωτογραφία σε αυτό. και το χει πολλά στενά πάροδος τάδε πάροδος τάδε. Είχανε φέρι λείει την εικόνα ή τα οστά της Οσίας Ξένης και νομίζω εμείς στην Ελλάδα για αυτό δεν είμαι σίγουρος είναι η μόνη που λέγεται Οσία Ξένη ή άλλη μία πάνω στη Θεσσαλονίκη.

(30 λεπτά -14.01.20)

-Ναι. Δεν το ξέρω αυτό. Τα οστά δεν είναι νομίζω εδώ. Είναι στον Άγιο Νικόλαο; Ή όχι, λάθος τα ξέρω και αυτά.

δεν τα ξέρω καλά

- Και εγώ τώρα τα μαθαίνω όλα - μη νομίζετε.

όχι για οστά και για εκκλησίες δεν καλοξέρω. εγώ ξέρω όλες αυτούς... τις περιοχές. αυτά λοιπόν ήταν Κιλικίας,εεε, όλοι αυτοί οι δρόμοι και μετά βάζανε και καινούργια ονόματα και ένα από τα πιο παλιά ονόματα επί - του 50 και κάτι- είναι η **Καρακουλουζή**. είναι ένας από τους καλύτερους δημάρχους, ο Καρακουλουζής. ήταν και της αριστεράς τότε που στον Πειραιά ήτανε ο (;)

- ποιος ήτανε; Ποιος ήταν στον Πειραιά.

Ντεντιδάκης. Δήμαρχος - ας το πούμε αριστεροί δήμαρχοι. // ααα Βλέπετε εδώ! να τα! αυτά. φανταστείτε τα αυτό είναι από τότε. τώρα,... με τα ξύλινα αυτά. Αααααα... θα σας πάω στο σημείο, αλλά δεν θυμάμαι αν ήταν εδώ ή εδώ. θα το βρούμε αμέσως σίγουρα. εκεί που ήταν οι λαϊκές πολυκατοικίες, όταν ακούω το τραγούδι “ είμαι εργάτης τιμημένος” Θα στο θυμίσω και εγώ, αμέσως μου έρχεται η σκηνή αυτού του τετραγώνου. ένα τραγούδι που λέει “ εκατό δραχμές την ώρα παίρνω τζιβαέρι μου εεεε, θα σου χτίσω ένα σπίτι γύρω με σκαλώματα για να ανέβεις” του Τούντα ένα λαϊκό Πολύ ωραίο τραγούδι.

- θυμάστε τίτλο;

“εργάτης τιμημένος”

-Α θα το ακούσω.

ή “ 100 δραχμές την ώρα”....” Α, εκατό δραχμές την ώρα παίρνω τζιβαέρι μου, λαλαλα

- να να να να να να... να σε κάνω ταίρι μου;
“θα σου χτίσω ένα σπίτι γύρω με σκαλώματα”. αυτά τα σκαλώματα εγώ τα...

- [γέλια]

σκαλώματα λέγανε, και από κει είναι, ίσως και από τις σκαλωσιές, όταν χτίσανε τα σπίτια που γενικά τα χτίζουν... σκάλωμα λέγανε σκάλες, για να ανέβουν στον όροφο, γιατί είχανε μέχρι (;) έναν όροφο, σκάλες και τα μπαλκονάκια. όποτε ήτανε προσφυγικά τέτοια ήτανε. τα χτίζανε μακρινάρια και στο ισόγειο και από πάνω και από πάνω λοιπόν η σκάλα για να ανέβουν δεν ανέβαινε κάθε διαμέρισμα εκεί τη δική τους καλά γιατί δεν τους έπαιρνε ο χώρος. Εξωτερικά λοιπόν του κτιρίου φτιάχναμε ένα μπαλκόνι. μακρινάρι και μία σκάλα ανέβαινες και για να πας στο διαμέρισμά σου που ήτανε

- παραπέρα

Τελευταία δεξιά δεξιά - ένα δωμάτιο και μία κουζίνα έτσι τίποτα παραπάνω, δωμάτιο κουζίνα- περνούσες από μπροστά από τα άλλα. αυτό λοιπόν όλα τα γύρω-γύρω για να κυκλοφορούν και να ανεβοκατεβαίνουν τα λέγανε σκάλωμα ήταν έξω - εκτός. Γύρω για αυτό λέει με “γύρω με σκαλώματα για να ανεβαίνεις να κάνεις σκέρτσα και καμώματα “ (;) - σα χαγιάτι, γιατί όπως είναι και στην επαρχία πάνω στη **Σαλονίκη** και τα λοιπά όπως ήτανε τέτοια. πάμε πιο πέρα να βγούμε στο...

- Άμα κρυνότε άμα θέλετε να κάτσουμε κάπου...

καθόλου καθόλου. να ανάψω τσιγάρο ενοχλώ

- πώς να με ενοχλείτε Όχι φυσικά. και σε έξω χώρο επιτρέπεται ακόμα!

υπάρχει - όπως ήτανε δύο τρεις πολυκατοικίες τις έχουν διατηρήσει τις έχουν εκσυγχρονίσει μένουνε μέσα και το μέσα μέρος τους όπως είναι κάνα δυο τρεις ήδη το έχουνε αξιοποιήσει το έχουνε κάνει κήπο. οπότε μπαίνεις μέσα από το στενάκι και βλέπεις Ένα μεγάλο άνοιγμα, Όπως ήταν οι αυλές στις γαλλικές, στη **Γαλλία στο Παρίσι** έτσι με τα μεγάλα ανοίγματα και γύρω τα χτίζουν τα κτίσματα, Έτσι ακριβώς! έχουν διατηρήσει ένα κομμάτι. και λίγο πιο κάτω, το ξέρετε;, πού έμενε ο Παπάζογλου

- δεν ξέρω όχι

Ο γιος του Δεν θυμάμαι τώρα πρέπει να το ψάξω να το βρούμε αλλά το βρίσκουμε εύκολα. Πού μένει και ο γιος του τώρα ξέρετε εκείνος ο τύπος Με τα μούσια που μιλάει και βγαίνει και λέει τώρα...για τον πατέρα του. και μάλιστα αυτός για να δείξει έχει φτιάξει κάγκελα με το κλειδί του σολ, ... (δεν ακούγεται)

Να το! προσφυγικό. προσφυγικά - αυτού του είδους τις κατασκευές

- απλά, εγώ που έχω κάνει κάποιες βόλτες αρκετές εδώ πλέον, όπως καταλάβατε από τις χαιρετούρες, έχει διαφορετικά έχω δει 3 - 4 διαφορετικά είδη σπιτιών. έχει αυτά που είναι τα μόνο πάτα, τα τέτοιου τύπου ας το πούμε αλλά μονόπατα, έχει αυτά μεταβεί αυτά που έχουνε τις δύο σκάλες είναι σαν ν,

μπράβο

-τα άλλα τα Γερμανικά που είναι έτσι. αυτά νομίζω Αυτά θυμάμαι τις τώρα σαν

Όχι Εκτός από τα Γερμανικά, που γίνανε μετά, αυτά τα καθαρά προσφυγικά είναι αυτού του είδους. αυτό το στυλ. αυτό. και όταν ήτανε με ....αυτά τα υλικά τα κάνανε μόνοι τους οι άνθρωποι τους δίνανε Τα κόβανε τα φτιάχναμε το κράτος τότε τα έκανε πολυκατοικίες ας πούμε. κι οι πολυκατοικίες ήταν έτσι μονοκόμματα. μακρινάρι από τη μία μεριά και από την άλλη από δω μπαλκόνι από την άλλη μπαλκόνι και στα πλάγια ή στη μέση κάπου είχες σκαλά

- θα ανέβαζε. ξεκινάει από ξύλινες και μετά τις κάνανε ξέρω γω πέτρινες και όλα αυτά. //

- Φτάσαμε στην Τσαλδάρη τώρα

Μπράβο! Η Τσαλδάρη - η οποία τώρα καμία σχέση όπως ήτανε - πάμε προς τα κάτω μπροστινά (Εδώ είμαστε από την Ηλιουπόλεως ένα δρόμο πάνω)

- ένα δρόμο πάνω Ηλιουπόλεως είναι αυτή.

Μετά είναι Καισαρείας. **Τσαλδάρη με Καισαρείας** ήταν ένα τριώροφο εκεί μονοκόμματο που ήτανε ο περίφημος **ΟΦΟΝ**, ο ορειβατικός συλλογικός όμιλος Νίκαιας που ήτανε ας το πούμε, επί Καλλέργη ακόμα- εργατικής τάξης, πριν ακόμα το '17, κομμουνισμό και τα λοιπά που άρχισε η κομμουνιστική, Πού ήταν ο προπομπός της κο κομμουνοιστικής θεωρίας.

- πώς λεγόταν αυτός ο

ορειβατικός φυσιολατρικός όμιλος Νίκαιας. εκεί ήταν και ο Κοντούλης ο ηθοποιός από τους... **υπάρχει ένα βιβλίο...Συμεών Συμεωνίδης**, δεν υπάρχει ο ίδιος έχει πεθάνει. είχε βγάλει για την Κοκκινιά, αλλά και αυτός είχε βγάλει για τις οικογένειες για όλα αυτά. θα το βρω. θα το βρω και θα σας το συστήσω, αν σας το συστήσω. αν δεν υπάρχει, γιατί Ποιος ξέρει Θα στο δώσω να το βγάλεις αυτό ή Τι να πεις στους κληρονόμους του αν έχουν αυτοί να το βρεις. Και γράφει πολλές λεπτομέρειες πάρα πολλές λεπτομέρειες για την Κοκκινιά. πώς να το πω τώρα δεν θυμάμαι τον εκδοτικό οίκο Νομίζω το χει εκδώσει ο ίδιος - δεν πειράζει θα ψάξω εγώ με το ονοματεπώνυμο θα βάλω Κοκκινιά... //

να σου πω αυτά τα σπιτάκια είναι πάρα πολλά Πάρα πολλά που είναι...

Αυτά γίνανε μετά. δεν είχαν το δικαίωμα για 2ο όροφο

- αυτός ο δεύτερος δεν υπήρχε δηλαδή αυτό το ξύλινο μπαλκόνι με τα ξύλινα κάγκελα; Βεβαίως βεβαίως.

... εδώ δεν είναι η πλατεία αυτή- το μέτρο- του **Αγίου Νικολάου** να. εδώ ήταν το νυφοπάζαρο απλά. μετά. έτσι;

- πότε δηλαδή;

εεεε

- τη δεκαετία του 50;

και πολύ πιο πριν. Όχι μέχρι τη δεκαετία του 60 που θυμάμαι εγώ. Μέχρι τότε το νυφοπάζαρο. τώρα ο φούρνος εδώ η εκκλησία και εδώ είναι

- αυτός ο φούρνος είναι από παλιά;

Αυτός είναι πολύ παλιά. όχι τόσο όπως είναι τώρα, συνάδελφός του πατέρα μου δεν ξέρω...

- κοίτα να εδώ από τότε;

δεν ξέρω πριν το 40. οπωσδήποτε το 40 ήτανε. να τα στενάκια που λέμε. να βλέπετε όλα έτσι ήταν τα στενάκια

- ναι ναι

Εδώ λοιπόν ήταν ο Άγιος Νικόλαος εκκλησία,

[άσχετα σχόλια δικά μου]

ερχόμουνα ξέρετε γιατί μου άρεσε; ήμουν - το λένε- καλλίφωνος. γέρο αυτί. το χω. είμαι καλλίφωνος και όταν ερχόμουνα εδώ **λέγαμε και κανένα τροπάριο** και κανένα ξέρετε τα (;) απολυτίκιο, και με έβαζαν να τα λέω εγώ γιατί τα άλλα τα παιδάκια που να τραγουδάνε τώρα - πέμπτη Δημοτικού και έκτη δημοτικού. Και με έβαζε ο κατηχητής να το λέω εγώ και μου άρεσε Γιατί άκουγα τη φωνή μου!

[γελία]

Μ' άρεσε!

εδώ ήτανε νατο η πρώην διαδόχου Παύλου, μετά Βασιλέως Παύλου, μετά διαδόχου Κωνσταντίνου, τώρα Βασιλέως Κωνσταντίνου δεν ξέρω τώρα πώς τη λένε.

- νομίζω Καρακουλουξή είναι αυτή

Αυτή λοιπόν, στο τέρμα αυτουνού Του Δρόμου ήτανε, συναντιέται

-η Αιτωλικού

η Αιτωλικού.

- έκανα μία βόλτα χθες να είμαι προετοιμασμένη

όταν στρίψατε την Αιτωλικού και ήρθατε προς τα εδώ το κομμάτι που έχει κάνει ένα γάμμα ο δρόμος ένα τρίγωνο, εκεί είναι που είναι η Τζαβέλλα! Αυτό είναι το ποτάμι της Τζαβέλα που ξεκινάει

- εκεί που τη βρίσκει που ανεβαίνει κάνει ένα έτσι

Εδώ είναι, εδώ υπήρχε Ακριβώς δίπλα στην Τζαβέλλα υπήρχε ένα γεφυράκι ξύλινο που **περνούσαμε εμείς** δεν περνούσαν αυτοκίνητα κλπ, αυτοκίνητα ήταν πολύ λίγα γιατί **πηγαίνανε βόλτα από πάνω** γιατί όλο το αυτό ήταν σκέτο ρέμα. είχε μερικά έτσι ξύλινες γέφυρες. εδώ ήταν το κέντρο εδώ Ήταν τα λεωφορεία της Κοκκινιάς, Νίκαια Αθήνα και δώσε αυτό να το χει κιάλας ακόμα υπάρχει - αυτό το κτίριο το μονοκόμματο το στενό

- Όχι το γωνιακό το δίπλα;

το δίπλα ακριβώς. ήταν το μόνο το μόνο που ήτανε τότε έτσι διώροφο. ήταν το περίφημο τότε Νικολαΐδη του μικροβιολόγου. μεγάλο στέλεχος της αριστεράς και (;) έχει τραβήξει πολλά ο άνθρωπος. και Ακριβώς από κάτω ήταν ένα καφενείο, που ήταν και το σταθμαρχείο

ο σταθμάρχης για τα λεωφορεία

- το οποίο πηγαίνανε που από δω πηγαίνουν Αθήνα πηγαίνανε Πειραιά;

Αθήνα. από δω Εδώ εδώ ακριβώς σταματούσαν και έστριβε αριστερά έβγαινε στην Πέτρου Ράλλη δεξιά **Πέτρου Ράλλη** είναι τρίγωνο Καισαρείας... και πήγαινε πέρα. για την Αθήνα και έκοβε μάλιστα από την... έπαιρνε τη **Θηβών** και έδινε στην **Ιερά Οδό**- σχεδόν την **Πειραιώς** τώρα που είναι τα πώς τα λένε το γκάτζι λίγο πριν το Μαυρομμάτη. εκεί για να βγει στην

Ομόνοια.

Του Πειραιά δεν είχε. ερχόντουσαν μετά αργότερα έκαναν Πειραιάς - Νίκαια. άλλα Πειραιάς Νεάπολη όπως τη λένε, τη λέγανε. και κατεβαίνουν από αυτό το δρόμο ακριβώς από πίσω που λεγόταν τότε Μορκεντάου

- που είναι μισή Γέμελου τώρα μισή Μορκεντάου έχει μείνει είναι ακόμα Μορκεντάου;

- ναι ναι και μάλιστα νομίζω ότι οι πάροδοι και πιο πάνω δεν είμαι σίγουρη για αυτό είναι Μορκεντάου παρότι είναι Γέμελου η οδός. (κοιτάζτε το σύννεφο τι ωραίο που είναι!)

γιατί έχει μείνει γιατί έχει μείνει μορκεντάου ήτανε λέει ένας Αμερικάνος, Στρατηγός (;) και τα λοιπά, ήτανε νομίζω ή πρεσβευτής, ο αρχηγός της αμερικανικής βοήθειας τότε που έγινε με την UNRRA και τα λοιπά //

-Θέλω να μου πείτε αυτό που μου λέγατε για Το μπλόκο που ήμασταν στη βόλτα στο Κερασίνη που μου λέγατε λείπατε...

Α εκείνη την περίπτωση για τον πατέρα μου Μάλιστα Λοιπόν. Γεννήθηκα στις Έλενας, τότε ο πατέρας μου και η μητέρα μου μένανε στον Υμηττό Στη Γούβα που λέμε για λίγο. Φαίνεται ήταν πολύ δραστήριος ο πατέρας μου έφευγε για να δημιουργήσει κάτι δικό του από υπαλλήλους και τα λοιπά έφυγαν από κει είχαν κάνει δύο παιδιά το ένα πέθανε πολύ μικρό, Το άλλο ήταν (;)

- το άλλο;

το άλλο έμεινε 2 χρονών και μετά γεννήθηκα εγώ το 38. γεννήθηκα εκεί κατέβηκαν κατευθείαν εδώ. πώς τη λένε. πάμε να σας δείξω και το ορφανοτροφείο της Φρειδερίκης. λοιπόν

- εσείς γεννηθήκατε το 38 λοιπόν

38. Κι ήρθαν κατευθείαν εδώ. Βέροιας. για το πολύ δυο χρόνια. Και μετά φύγαν και πήγαν εκεί. το 44 πολύ κοντά.

- στην Αιτωλικού είπαμε ε;

Αιτωλικού, τέρμα Αιτωλικού. θα περάσουμε από κει. λοιπόν αυτό το μέρος είναι όπως ήτανε. είχε χτιστεί τότε και του είχανε κάνει δεν ξέρω Σαν **πατριωτικό Ίδρυμα ΠΙΚΠΑ**. Σαν πικπα.

- Α πρώην πικπα κι αυτό

μπράβο. μετά από αυτό έγινε εδώ πέρα ορφανοτροφείο της Φρειδερίκης. δεν ήταν ακριβώς ήταν μικρό για ορφανοτροφείο. τα παιδάκια που τα φέρνανε - το παιδομάζωμα της Φρειδερίκης Γιατί η Φρειδερίκη έκανε παιδομάζωμα Όχι άλλοι- και από δω Λοιπόν τα διέθεταν Σε διάφορες οικογένειες τα πούλαγαν στην Αμερική. στην κυριολεξία. τα πουλάνε... Εδώ ήτανε, το πατριωτικό ίδρυμα της Φρειδερίκης.

- εσείς τώρα, Τώρα μιλάμε για ποια εποχή για ποια εποχή τώρα;

τώρα μιλάμε το 44. Μετά το 44

- το 44. Εδώ είμαστε Εφέσου και Κώστα Γέμελου.

μπράβο. και Μορκεντάου! να το βλέπετε όλο αυτό.

- Α μεγάλο κτίριο

βέβαια μεγάλο κτίριο. ένας συμμαθητής μου το 38, γεννήθηκα ,48 10 χρονών, 49 - 50 5η με 6η Ήρθε ένα παιδάκι από τη βόρειο Ήπειρο στο σχολείο μας στο ιδιωτικό δωρεάν. αυτός λεγόταν Κόλλιας τον θυμάμαι. ο αδερφός του μαζί με τον αδερφό του από την **Ήπειρο**, σε ένα γαλαταδικο έμενε εδώ, και έμενε κοντά μας σε μας εκεί. το χανε πάρει από εδώ στο σχολείο το δικό μας και μετά φεύγει για την **Αμερική**. το υιοθέτησε μία οικογένεια. το πούλαγαν στις...

- ήταν ορφανό παιδάκι;

παιδο παιδομάζωμα. από πάνω. ορφανό ξεορφανό δεν ξέρω. μάλλον ορφανό [δεν καταλαβαίνω], ήταν 18 χρονών ο αδερφός του 19. κάπου τον βάλαν και δούλευε. από δω τον

πήρανε.

Αν πάμε πιο κάτω, πάμε για την προσωπική μου ιστορία που λένε. πάμε για την προσωπική μου ιστορία. Δηλαδή για τα... αυτό που λέμε για Το μπλόκο. αυτό είναι παιδικός σταθμός είναι κάτι τέτοιο.

- εκτός σταθμός νηπιαγωγείο. Α παιδικός σταθμός πρώην πικπα να το γράφει πρώην πικπα. δεν ήταν έτσι βέβαια δεν ήταν όπως είναι αυτό. Αυτά έχουν μείνει σα διατηρητέα

- φοβερό είναι! κάνε αυτό το γ πάλι ε;

ναι πάντα πάντα. έτσι ήταν αυτά

- αυτό το πιο μικρό

Ναι το πιο μικρό

- Α

μάλιστα.

- Α ωραίο που το κράτησαν αυτό έτσι. τυχερό κτίριο.

κοιτάζτε να δείτε: αυτό πριν ήτανε οικόπεδο. δωματιάκι κουζινίτσα μπαίνανε μέσα ανέβαιναν μέχρι επάνω. Τέρμα. να το. αυτή ήτανε η αρχιτεκτονική τότε των σπιτιών. της εποχής εκείνης.

- πάντως έχει και κάποια δίπατα έχει αρκετά δίπατα που έχουνε αυτό που λέτε, το...

και είναι και λίγο παραπάνω περιποιημένα γιατί το 40, εντάξει άνθρωποι νοικοκυραίοι. να αυτό εδώ πέρα ας πούμε! αυτό μπορεί να είχε είσοδο από εδώ- μία μικρή είσοδο για να ανέβει απάνω να από δω. τα σκαλώματα που λέμε. να να να

- έχουν μείνει πάρα πολλά σπίτια πάρα πολλά δείγματα παρατημένα τα περισσότερα ξέρετε κληρονομικά, τα τέτοια δεν μπορούσαν να χτίσουν να κάνουν ποιος ξέρει. Αυτό το περβάζι και το ανέβασαν. όσο τους έδινε μετά η πολεοδομία

- δίπλα δεν το ανέβασαν Έχει μείνει ένα γλυκό σπιτάκι

ακριβώς ακριβώς. Περάσανε (;) και τόσα χρόνια και παραπάνω. το 40 για από τότε Ε βέβαια. το 22 που **ήρθαμε σε λίγα χρόνια είναι 100 χρόνια.**

[παύση –σιωπή – μεγάλη παύση]

Λοιπόν, ... γεννήθηκα είπαμε, ήρθα πολύ μικρός, μηνών, ημερών μάλλον. λοιπόν, Βεροίας. εδώ. δίπλα ακριβώς ένα κτίριο τώρα που είναι δώροφο ήτανε πρώτα ένα παλιό μπακάλικο ισόγειο. έτσι προσφυγικό. δίπλα ακριβώς ήταν ένας φούρνος Πού ακριβώς στο πίσω μέρος του φούρνου ήταν ένα δωμάτιο και μία κουζίνα, το σπίτι που μέναν οι γονείς μου, και στην... τα κεραμίδια του, να περάσουμε απέναντι...

- να περάσουμε ναι

στα κεραμίδια του είχε ένα πολύ μικρό καμαράκι, ας πούμε η σοφίτα των κεραμιδιών, 1,5 επί ενάμιση - έχει σημασία για αυτό το λέω. όταν... εγώ αρρώστησα πάρα πολύ βαριά. ημερών μπορεί να μην είχα σαραντίσει κιόλας, τα χε πει η μάνα μου δεν τα κατέγραφα εγώ, τώρα θυμάμαι περίπου με διπλή περιπνευμονία Την έλεγαν τότε- βαριά πνευμονία. τότε ούτε οξυγόνα υπήρχαν ούτε τίποτα. **ήμουνα Λοιπόν για... για μάρκο!** το μόνο που έκανε ο γιατρός τότε μου έδινε μία σκόνη, μπορεί να ήταν και κινίνο, διότι είχε κάτι ψιλοπράγματα και για να μπορώ να αναπνέω είχε βάλει τη μάνα μου σε αυτό το μικρό το καμαράκι το οποίο ήτανε ενάμιση επί ενάμιση, ένα αυτό που με είχε μία γκαζιέρα - τις ξέρετε τις γκαζιέρες τις, με την τρόμπα;

-Δεν τις ξέρω αλλά εντάξει

δεν τις ξέρεις. θα σας δείξω. κάποια στιγμή σε αυτό σε...κάνα βιβλίο είδες άλλες που ήταν με το φυτίλι! μετά έγιναν με το φυτίλι. Απάνω εκεί, σε ένα τενεκέ με νερό, μέρα νύχτα έβρασε νερό και μέσα είχε **φύλλα, από ευκάλυπτο**, για να αναπνέει. ερχόταν ο γιατρός, πυρετό συνέχεια εγώ, της είπε αν δεν μπορεί, δεν θα ζήσει το παιδί, δεν θα κάνει δεν θα δείξει... μία από αυτές τις μέρες [↑], Ένα μήνα ενάμιση μήνα της λέει. **«αύριο το παιδί θα φύγει. Κοίταξε να το βαφτίσετε».** φεύγει ο πατέρας μου από δω και πάει στην **Οσία Ξένη**, στον παπά. τον ήξερε τον παπά γιατί **ο πατέρας μου ήταν και αυτός ερασιτέχνης ψάλτης**, Δηλαδή όποτε είχε καιρό γιατί ήτανε (;) και Κυριακές δεν δούλευε

- έψελνε τραγουδούσε

πάροδος. Πάροδος. Βλέπεις.

- πάροδος Γιαννιτών

λοιπόν. αυτό το τετράγωνο, θα σας πω πού πάει αυτό το τετράγωνο... τον ήξερε και του λέει παιδάκι μου τώρα που να έρχομαι και τα λοιπά, τώρα φέρτο το παιδί εδώ. δεν μπορώ το παιδί δεν μετακινείται. θα ρθεις εσύ. όχι. «θα ρθεις ή θα σε φέρω του λέει με το ζόρι». Τέλος πάντων εντάξει. ειδοποιεί και το νονό μου που ήταν ξάδερφός του ο Π. Γκ. που έμεινε στον Κολωνό, μιλάμε τώρα νέα παιδιά έτσι

- ναι

Ήταν ελεύθερος. με χίλια ζόρια γιατί τότε τα αυτά... δεν υπήρχαν τηλέφωνα. με χίλια ζόρια τον ειδοποιεί Έλα κάτω να βαφτίσεις το παιδί. λέει ο... Εντάξει λέει θα βάλουμε και μία λεκάνη λεκάνη ή μια σκάφη. Όχι λέει κολυμπήθρα. Κολυμπήθρα βαρύ πράμα! ποιος θα την κουβαλήσει; μη σε νοιάζει. τσάκωνει ο πατέρας μου(;) και κατεβαίνει. μπροστά ο παπάς (;). τώρα έγινε αυτή

- ωωω πολύ μεγάλη σαν τούρτα είναι

τώρα έγινε αυτή. τα άφησα στο δικαϊώματα είχαμε Τέλος πάντων. εδώ ήταν **μπακάλικο** εδώ ήταν ο φούρνος.

- σε αυτό το σπιτάκι που υπάρχει ακόμα έτσι;

αυτό το σπίτι, Πού υπάρχει ακόμα Τώρα ανήκει στον αδερφό μου. κληρονομικά χωριστήκαμε κάναμε δείξαμε. αλλά οικογενειακές καταστάσεις. δεν έχω καμία σχέση. **Εδώ λοιπόν γεννήθηκα**

- 71, τι οδός είναι Βερούιας είπαμε

Βερούιας.Βερούιας. Αυτό το κομμάτι λοιπόν εδώ ήταν ο φούρνος και η είσοδος και του σπιτιού πήγαινε μέσα - δεν υπήρχε όροφος. ήταν τα κεραμίδια του και τα λοιπά. δίπλα ακριβώς, σε αυτό το σημείο, ήταν τόσο άνοιγμα, ήτανε του δήμου χτισμένο χοροδιδασκαλείο. Πήγαινε τότε ο κόσμος και μάθαινε χορούς: tango, βαλς και τα λοιπά. και ερχόντουσαν εδώ πληρώνανε μάθε να ναι και ερχότανε και η μπάντα του δήμου να κάνει τις πρόβες της. και έφευγα εγώ πιτσιρίκος και έγινα καλά και δεν πέθανα

- Ναι προφανώς. ξέρω ότι θα ζήσετε για αυτό δεν έχω αγωνία! (γελάκια)

λοιπόν Φτάναν τα ζευγάρια,, έμπαινα μέσα στην άκρη, Αυτά μου τα λέγε η μάνα μου, δεν τα θυμάμαι, λίγο το θυμάμαι επειδή μου τα έλεγε και καθόμουνα λοιπόν με τις πάνες τότε και τα λοιπά κι έκανα έτσι (;)...Δίπλα ακριβώς δηλαδή αυτό το κομμάτι που σας λέω είναι από δω μέχρι μέχρι το κτίσμα. όλο το κτίσμα αυτό μέχρι κάτω και όλα από δω μέχρι την άκρη είναι το λεγόμενο το εργοστάσιο **Vivechrom**. που έφτιαχνε τα χρώματα

- Μάλιστα εδώ Ήτανε δίπλα στο σπίτι σας.

ακριβώς, εργοστάσιο Βιβεχρώμ. όταν φύγανε επί Χούντας και πήγαν στο Θριάσιο πεδίο και τα λοιπά, η μόνη εταιρεία που έφτιαχνε χρώματα. μέχρι εδώ. όχι μέχρι εδώ μέχρι τη γωνία. έτσι; και όλη αυτή η άκρη μέχρι εκεί - εκείνη Τζαβέλλα εκεί είναι το ρέμα- και όλο αυτό το κομμάτι από εδώ μέχρι εκεί όλο ήταν αλάνα.

- Α το υπόλοιπο μετά τη βιβεχρωμ μέχρι την Τζαβέλλα ήταν αλάνα

εδώ λοιπόν, ήταν ο δρόμος έτσι, Εδώ ήτανε η είσοδος του εργοστασίου, του βάζανε μετά πολλές φορές φωτιά, ο πατέρας δηλαδή του πατέρα του εφοπλιστή, της βιβεχρωμ, για να παίρνει αποζημίωση και τα λοιπά. εδώ ήταν η είσοδος. στην άκρη Λοιπόν του τετραγώνου ήταν ένα κομμάτι μεγάλο ξέρω γω 20 μέτρα φάρδος και λίγο βάθος που ήτανε μία βιοτεχνία, γιατί οι βιοτεχνίες (;) εμείς, που φτιάχνανε πορτοκαλάδες λεμονάδες γκαζόζες και μετά ήταν το ρέμα. πάμε στο ρέμα!

- είχαμε μείνει που ήταν να βαφτιστείτε!

Α! Ναι. να σας πω. βαφτίστηκα. έγινα καλά. ύστερα από λίγο, πριν το 40 - Δηλαδή ένα χρόνο κάθισα εδώ πέρα- φύγαμε από δω και πήγαμε τέρμα Αιτωλικού που λέμε, πού είναι... Θα περάσουμε από εκεί. λοιπόν ναι. όταν έμεινα εγώ εκεί, μείναμε εκεί, //

σας το έχω πει γενικά για τον πατέρα μου τα κατορθώματα του;

-Όχι δεν μου έχετε πει

ήτανε τέτοιος άνθρωπος, ηρωποιήθηκε στα μάτια μου...

- Α μου είπατε κάποια

κάτι με το κρασί, κάτι με τις... που πούλαγε παστέλια και τάζε τα παιδάκια της γειτονιάς

- αν θέλετε πείτε τα μου. όπως θέλετε Απλά είχαμε μείνει εκεί, πού ήσασταν ημερών, που είχατε σας βάφτισαν εντάξει.

- εντάξει μέχρι εκεί
- τον ξεπεράσατε τον κίνδυνο και μετά πήγαμε εκεί
- ναι Αιτωλικού πήγατε

ο πατέρας μου λοιπόν είχε, εγώ έχω 3-4 μεγάλα του ας το πούμε κατορθώματα, μάλλον καλοσύνες: μία είναι η εξής: επειδή ήτανε ξενομερίτης για τους Βιλιώτες - ξέρετε οι περιοχές ήτανε...- ξενομερίτης, τον αγαπούσαν τα ξαδέρφια της μάνας μου πάρα πολύ. ξαδέρφια και θείοι. Δηλαδή, ήταν και καλός άνθρωπος.

[σχόλια για το δρόμο: Τζαβέλλα, οδός Μπελογιάννη στάση Λαφαζάνη]

Αυτό το βλέπετε ακόμα έτσι ήτανε- από τότε ήταν έτσι. το θυμάμαι αυτό γιατί αυτός είχε πολλά περιστέρια και πουλιά. αυτό το ξύλινο βλέπετε... καθόμωνα εδώ και γάζενα. εδώ ακριβώς

- Τζαβέλλα και Βέροιας είναι εδώ ωραία ήτανε... από δω περνάει της (;), αλλά από δω και πέρα αρχίζουν τα Μανιάτικα ας το πούμε έτσι στο ύψωμα μετά το ύψωμα. Εδώ ήτανε ένα...τα καμινάκια
- το ύψωμα πώς λέγεται εδώ;

Καραβάς.

- Α εδώ είναι ο Καραβάς!
- αλλά η κάτω μεριά του Καραβά.
- ά είναι ο κάτω Καραβάς

Η Αγία Σοφία είναι από την άλλη μεριά, από δω είναι αυτό, και η κορυφή είναι Ευαγγελίστρια

-Άρα ο πάνω Καραβάς ποιος είναι η Ευαγγελίστρια;

είναι η κορυφή εδώ πού πάει και το λεωφορείο που λέει **Προφήτης Ηλίας - Καραβάς.**

- μάλιστα δεν το έχω πάρει θα το πάρω μία μέρα

Λοιπόν εδώ ήτανε καμινάκια τα λεγόμενα, εδώ φτιάχνανε ασβέστη, ήταν τα καμινάκια που φτιάχνουν ασβέστη κάπως τα ψήνουμε δηλαδή, φωτιά με πολύ άμμο για να μην φεύγει το οξυγόνο, για να γίνεται, όπως γίνεται το κάρβουνο γινόταν και ο ασβέστης. Ευθεία κάτω, αυτός ο δρόμος, ευθεία κάτω βγαίνουμε στους Αγίους Αναργύρους, που είναι και της Κατρανιδου το σχολείο που πήγαινα εγώ. Όλη αυτή η απόσταση από κει που θα πάμε να δείτε (;) κάθε μέρα και εδώ γύρω-γύρω γύρω-γύρω το ποτάμι. το πεζοδρόμιακι που είναι και στενάκι εδώ πέρα () όλη αυτή είναι **η αλάνα που παίζαμε** μπροστά στον τοίχο.[περπατάμε].[παύση μεγάλη] – [αυτοκίνητα]

εδώ υπήρχε ένα μικρό πάλι γεφυράκι και σε αυτή τη γωνία εδώ τελειώνει η Λακωνίας που ξεκινάει από τον Πειραιά, μπροστά από την Αγία Σοφία και φτάνει εδώ Και βγαίνει εδώ.

Αυτά είναι τα **Μανιάτικα** που λένε. Οπότε μια που γυρίζουμε στον πατέρα μου, η παραγωγή των Βιλίων, μικρό χωριό, όχι τόσο εκτάσεις, ήτανε παραγωγή μόνο αμπέλια. μάλιστα, ξέρω γω, αν είχε ένα στρέμμα δύο στρέμματα όλα κι όλα για χωράφι για στάρι. Αμπελοπαραγωγοί. Φτιάχνανε λοιπόν, κάνανε το κρασί για τον εαυτό τους και μετά το πουλούσαν στις ταβέρνες και τα λοιπά σε όλη την **Αττική**. Εκεί ακριβώς, επειδή τον αγαπούσαν πολύ τον πατέρα μου, του πήρανε ένα βαρέλι, γιατί είχανε πολλά βαρέλια, το μικρότερο, 50 οκάδες- πόσα κιλά είναι, 50 48... Ναι κιλά με αυτό το είχαν κατεβάσει εδώ Και κάθε φορά που γινόταν ο τρύγος κατέβαιναν 100 και βάζανε μούστο και τούτο φτιάχνανε κρασί, εφόσον(;) κάνανε, για να το έχεις λέει. δεν δεν έπινε κρασί, τότε ο κόσμος έπινε. έπινε κάνα ποτηράκι όμως το είχε να το κάνει πεσκέσι

- Ναι για δώρο καμία γιορτή όταν πήγαινε μπουκάλι κρασί βαρελίσιο
- πού να πάω; πού να πάμε;

Ανέβα. βαρελίσιο ο άλλος κρασί δεν είναι λίγο πράγμα. Το 41, **η γειτονιά που μέναμε** ξεκινούσε από μια.... Γούβα, όπως τη λέγανε, τεράστια γούβα

- πού πάμε;

να πάμε τώρα μισό λεπτό να... εδώ, Ναι! εδώ τελειώνει η Λακωνίας- Τα Μανιάτικα που λένε. Α! για να μη σας ταλαιπωρήσω μετά με το γυρισμό, πάμε με τα πόδια...

- δεν ταλαιπωρούμαι εγώ. έχω λίγο έννοια, επειδή μιλάμε, τα αμάξια που τρέχουν. Αυτό μόνο. Δεν ταλαιπωρούμαι όμως. Χάρη μου κάνετε. Προσέχτε. Ελάτε- ελάτε.[αυτοκίνητα].

Λοιπόν. Εδώ τώρα (;) πάει η Τζαβέλλα [;].τα χουν αλλάξει τώρα χάνω και τον προσανατολισμό μου. το χουνε κλείσει από δω. Εδώ πίσω σε αυτό το σημείο υπάρχει μία τεράστια γούβα, δηλαδή βουνό στεριά, γκρεμός είναι πολύ μεγάλη – φαίνεται, ρώτησα τον πατριό μου, και μου είπε μάλλον έτσι ήτανε έσκαβαν εδώ οι πρόσφυγες και βρίσκανε πέτρα και χώμα για να χτίζουν και έχει μείνει ένα τεράστιο νταμάρι όπως το λέγαμε. [μεγάλη παύση].

Εδώ λοιπόν όλα αυτά ήτανε το Νταμάρι, όλο αυτό. Μέχρι και μέσα, Τώρα είναι (;) μακριά γιατί το έχουν γεμίσει. **Ερχόμαστε και παίζαμε εμείς εδώ τα παιδάκια** ειδικά από την πάνω μεριά που κατεβαίναμε ένα σκαλοπάτι εκεί. τι έχει γίνει εδώ;... Κοίταξε τι έχει γίνει;...

- κάτι γίνεται εδώ Κάπου βγαίνει... τώρα που θα βγει δεν ξέρω

Θα βγούμε, θα βγούμε. Λοιπόν! να βγούμε σε ένα σημείο που να πάρουμε εικόνα

- ωραία βόλτα!

εδώ πραγματικά είναι λαβύρινθος. δεν υπάρχει να φαίνεται όλο αυτό ήτανε ρέμα νταμάρι.

Απέναντι ακριβώς, θα δούμε το γκρεμό.[μικρή παύση] Ωχι τι έχει γίνει

- Νομίζω ότι είναι λίγο πιο ψηλά, όχι; Αν καταλαβαίνω...

αυτό εδώ;

- εκεί; όχι; Γιατί επειδή μου είπατε για αυτό το δρόμο πήγα εγώ στην Αιτωλικού τα

περπάτησα λίγο και νομίζω ότι είναι λίγο πιο ψηλά όχι; αν καταλαβαίνω

εδώ είναι η Τζαβέλλα

- βγήκαμε πάλι στο ίδιο σημείο ε;

οπότε είμαστε κοντά! Τέλος πάντων. πίσω ακριβώς από δω (τώρα κατεβαίνουμε να πάμε να δούμε αυτό το πράγμα από πάνω). εδώ λοιπόν. **Αιτωλικού και Αγίας Λαύρας** ήτανε που μέναμε εμείς. υπάρχει ακόμα Αυτός ο φούρνος ο φούρνος υπάρχει ακόμα αλλά άλλες ιδιοκτησίες και τα λοιπά. στο στενάκι μέσα Ακριβώς πριν το δρόμο Ήταν κάποιες οικογένειες [;] όμως γιατί υπάρχουν άνθρωποι, μην παρεξηγηθούμε κιόλας, είχε 6-7 παιδιά 8 ,πόσα είχε από 19 χρόνων 18, από 19 μέχρι 5 - 6 - ορφανά, από μάνα. Πρώτα είχε πεθάνει η μάνα το 41 από την πείνα; πέθανε πιο μπροστά με φυματίωση δεν το ξέρω. αυτός ο άνθρωπος ήταν ένας πάρα πολύ... [για το δρόμο: Να τη η Τζαβέλλα! Πάμε ίσια να ανέβουμε πάλι Κύπρου, να πάρουμε το αυτοκίνητο. Εδώ είναι **το [;] σίγμα που κάνει! φύγαμε!** Να τη η Βασιλέως, η Γεωργίου.

- αυτή που έγινε Καρακουλουξή είναι αυτή που βγαίνει στον Άγιο Νικόλαο;

Μπράβο! εδώ λοιπόν είναι η **Ικτινού**, πού βγαίνει στην **Αιγάλεω** και την Αιτωλικού, και λίγο πιο κάτω αριστερά ήταν το σπίτι που μέναμε εμείς που είναι και το ρέμα, ο δρόμος. αυτό λοιπόν, το λέω γιατί ήταν η περιοχή τέτοια, **εδώ υπήρχε μόνο μία ξύλινη γέφυρούλα**. Θα βγούμε στον Άγιο Νικόλα. Κοκκινιά εδώ και πέρα. Του δώσαν λοιπόν...α, του φωνάζει λοιπόν αυτός ο άνθρωπος, δηλαδή ανεπάγγελτος αγράμματος της εποχής εκείνης, ο οποίος ήταν όμως και αλκοολικός, αλλά όχι αλκοολικός πια που έπινε και μέθαγε, δεν μπορούσε να περπατήσει αν δεν έπινε ένα ποτήρι τουλάχιστον κρασί. Είχε στερητικό σύνδρομο. Μαθαίνει ο πατέρας μου ότι για να σηκωθεί ο Τάκης να πάει στη Λαχαναγορά στην αγορά κάτω στον Πειραιά- Πήγαινε και έκανε θελήματα, για να βγάλει το μεροκάματο ερχόταν με λαχανίδες με ότι έβρισκε- μαθαίνει ότι για να σηκωθεί να πάει, δεν μπορούσε να σηκωθεί, και έπινε οινόπνευμα. αλλά οινόπνευμα όχι άσπρο επειδή δεν υπήρχε το άσπρο- και τώρα ακόμα είναι μονοπόλιο- υπήρχε αυτό το χρωματιστό πού είναι

- το ροζέ;

δεν είναι ροζέ είναι το πράσινο-τέτοιο. Αυτό τι είναι είναι το οινόπνευμα

- Α για οινόπνευμα λέμε! Όχι για κρασί

όχι όχι. οινόπνευμα που ρίχνουν τί ρίχνουν γαλαζόπετρα κάτι τέτοιο, για να το σκαρτέψουνε να μην κάνουνε ποτά και τα λοιπά. λοιπόν, έπινε τέτοιο. Τον φωνάζει και του λέει Κύρ-Τάκη, ξέρεις ότι εγώ έχω κρασί- λίγο κρασί. το ξέρω κυρ Μιχάλη. αυτό το κρασί που έχω, πόσο είναι, είναι δικό σου! τώρα κατοχή, 41 ακόμα, θα πάω να στο φέρω.. **και να του λέει ο άλλος δικό σου το κρασί. που ήταν χρυσάφι να το πουλήσει-** με μία συμφωνία απαράλλαχτη. ότι θέλεις κυρ Μιχάλη .θα έρχεσαι, θα στέλνεις ένα παιδί κάθε πρωί με ένα ποτήρι του νερού θα στο γεμίζω. αλλά όλη μέρα με αυτό. σταγόνα παραπάνω. να με παρακαλās να χτυπέσαι να κάνεις τέρμα. εντάξει; εντάξει. Και στέλνει το παιδί ένα παιδί ένα απ τα κορίτσια ένα από τα αγόρια, το έστειλε στην αυτή, στο φούρνο, του πατέρα μου, και του έβαζε. Αυτός έχει ένα

μπουκάλι [πάμε από εδώ;- όπου θέλετε. θα βγούμε στην Ηλιουπόλεως έτσι κι αλλιώς]. εεε ένα πλακέ μπουκάλι δεν υπήρχαν πλαστικά - πώς το λένε γυάλινο - αυτά του κονιάκ που λένε το γέμιζε ακριβώς. το δωσε [:] και πήγαινε. όταν άρχιζε το στερητικό σύνδρομο έπινε δυο γουλίες συνερχόταν. και την έβγαλε έτσι.

(1 ώρα και 13 λεπτά - 16.01.2020)

Άλλο. όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος [παύση] - 28 Οκτωβρίου, ήτανε Παρασκευή; ... ή Σάββατο, νομίζω. δεν τα πάω καλά με τις ημερομηνίες. Τρεις μέρες πριν, έτυχε, να χρειάζεται να πάρει το αλεύρι, για το φούρνο, της εβδομάδας, του δεκαήμερου [Α είμαστε...Εντάξει. στη ΧΑΝ είμαστε]

-(Ναι είμαστε κοντά...δεν έχουμε πολύ δρόμο)

να πάρει το αλεύρι. πήγαινε λοιπόν με το καρότσι, με το θείο μου, 17-18 χρονών παιδάκι τότε, και πηγαίνανε στους Μύλους του Αγίου Γεωργίου - κάτω. Ξέρετε πού είναι οι μύλοι του Αγίου Γεωργίου, έτσι; Κάτω στο **Κερατσίνι**.

- Δεν ξέρω Ναι ωραία.

Πού είναι ο Σκλαβενίτης ο καινούργιος;

- ναι ναι ναι

Ε, απέναντι είναι Μύλοι Αγίου Γεωργίου και η ΔΕΗ. Το φουγάρο της ΔΕΗ. Να πάρει το αλεύρι. Πλήρωσε το προηγούμενο – γιατί, έτσι κάνανε - και πήρε το επόμενο. Παίρνοντας το επόμενο, ξανά: ανηφόρα όλη την Πέτρου Ράλλη χωματόδρομο μέχρι πιο πάνω από την Κοκκινιά - μαζί Αμφιάλη και Γεωργίου [:] ήτανε χωματόδρομος και το φέρνει στο φούρνο. Σε δύο μέρες κηρύσσεται ο πόλεμος. [μικρή παύση]. Τι κάνουμε τώρα! Παίρνει το αλεύρι Ααα κηρύσσεται ο πόλεμος 28 Οκτωβρίου 29 30 επιστράτευση- να πάει στο μέτωπο.

Παίρνει το αλεύρι και το πάει πίσω. Του λέει, του λένε εκεί: “ Τι κάνεις βρε άνθρωπε; φέρνεις το αλεύρι πίσω;” φτάσανε μέχρι τους διευθυντάδες. του λένε οι διευθυντάδες: «Τι κάνεις βρε άνθρωπέ μου;» τον ξέρανε εκεί ότι ήτανε και καλός και τα λοιπά και τα λοιπά, Α λέει “εγώ θα πάω στο μέτωπο. Δεν ξέρω αν θα ζήσω”. και ποιος ξέρει αν θα ζήσει του λέγανε άνθρωπε μου, και ποιος ξέρει πότε θα τελειώσει ο πόλεμος. Εδώ, ήδη του λένε εδώ, έχει φέρει η αστυνομία - του **Έβερτ, η επίσημη - αστυνομία** - του Ράλλη, **κυβέρνηση Ράλλη**, Έβερτ - ο πατέρας του Έβερτ ήταν αστυνομικός διευθυντής, υπουργός δεν ξέρω τι ήτανε. γιατί ; για να γλιτώσουμε λέει το πλάτσικο που αρχίζει από μας τους ίδιους. βρε άνθρωπε Τι τι είναι αυτά που κάνεις. Όχι λέει. μα του λένε δεν έχουμε δικίο έτσι δεν είναι; το φέρνεις πίσω (;) έχετε δικίο λέει ντάξει, αλλά “Δεν μου ανήκει” !

-Ναι γιατί μου είχατε πει ότι το πλήρωναν μετά. Πλήρωναν το προηγούμενο και παίρναν το επόμενο.

Λοιπόν το πλήρωσε το προηγούμενο πήρε το επόμενο Το πήγε στο φούρνο και σε δύο μέρες το έφερε πίσω το έφερε πίσω. ναι αφού πρόκειται να φύγει στο μέτωπο Τρέχα γύρευε Άντε ψάξτε με. αυτός το πήγε πίσω γιατί λέει γιατί δεν μου ανήκει.

Ένα τρίτο το κυριότερο για μένα, το στενάκι αυτό από Αιτωλικού μέχρι τον γκρεμό που λένε της οδού της δικής μας από 1 μέχρι το 12, όπως πάνε τα νούμερα, ήτανε πολλά παιδάκια. Τι έκανε ο πατέρας μου; Τα Σάββατα, το βράδυ, έφευγε και πήγαινε στην Αθήνα, με τα πόδια-μες στην κατοχή τώρα! - ή με κάνα γκαζοζέν αυτοκίνητο - τα αυτοκίνητα γκαζοζέν ήτανε που δεν είχανε βενζίνη και είχανε πίσω ένα, ένα καζάνι που βράζανε με φωτιά, και βγάζανε ατμό...

-Πάμε μία, φτάσαμε στο αμάξι, θέλετε να πάμε μια βόλτα και να...

Κανένα πρόβλημα! πώς το λένε, δούλευαν με ατμό. Πολύ λίγα φορτηγά αυτοκίνητα. Τέλος πάντων. Πήγαινε, ανέβαινε την Πέτρου Ράλλη, έκοβε μέσα από την...από την Πέτρου Ράλλη - πώς το λένε - και έφτανε μέχρι την Ομόνοια ή την Αθήνας από την κάτω μεριά που είναι, του Λαού - που λένε η πλατεία Λαού τώρα. Πίσω ακριβώς από το Δημαρχείο. εκεί ακόμα είναι έτσι. Είναι τότε εκεί το άνδρo των Γερμανών, των μαυραγοριτών και των δοσιλόγων. Γιατί εκεί είχε πολλές ταβέρνες. Οι άνθρωποι - επαγγελματίες ήτανε. Και εκεί γινότανε το ψιλό, ψιλομαύρη αγορά. Δεν ήταν μαυραγορίτες τα παιδιά και οι άνθρωποι που πηγαίνανε. Πηγαίνανε: «Πάρε αυτό δώσε μου να φάω κάτι». Πουλάγανε παπούτσια, πουλάγανε πιάτα, πουλάγαν οτιδήποτε. Οι μαυραγορίτες το γλεντάγανε! Αυτοί κάνανε μεγάλες κομπίνες. [μικρή παύση] Εκεί ήταν και κάτι εργαστήρια που φτιάχναν γλυκά λουκούμια τέτοια

πράγματα, ένα άλλο σαν πως είναι σαν κάτι τέτοια ,σαν γλυκό και φτιάχναν και **παστέλια**. Το παστέλι είναι από σουσάμι.

[για τον δρόμο μιλάμε].

Συγγνώμη. Τα φτιάχνανε με σουσάμι και με κάτι σποράκια που ήταν ακριβώς σαν το σουσάμι - μέγεθος, τα λοιπά, λίγο πιο ανοιχτό, που ήτανε τα σποράκια από τα φυτά που φτιάχνανε τις σκούπες. Αυτές που (;), πριν τις κάνουνε τις σκούπες είχανε φυλλαράκια και αυτά τα σποράκια. αυτά λοιπόν ήταν ακριβώς σαν το σουσάμι. δεν ήταν κακό άμυλο ήταν και αυτό. Μαζί με το σουσάμι, το νοθεύανε, και κάνανε παστέλια. και το πουλούσανε.

-Ναι

Πήγαινε ο πατέρας μου με τη **συρμαγιά** - σύρμαγια λέγεται το κεφάλαιο που είχε μαζέψει - και πήγαινε και αγόραζε - **κατοχικά λεφτά βέβαια** - και αγόραζε παστέλια σε ένα νταμπλά - δηλαδή πώς το λέμε - μία σανίδα έτσι μεγάλη με γύρω-γύρω μικρό. Σα μικρό ταγί - **νταμπλάδες τα λέγανε**. Το γέμιζε και πούλαγε εκεί μέσα. Τα πούλαγε 15 20 30 πόσα πούλαγε. Με το, πώς το λένε, τη σύρμαγια, το (;) και με το κέρδος που είχε βγάλει αγόραζε ό,τι έβρισκε. Φαγώσιμο. Πότε σταφίδες μαύρες που είναι και πολύ θερμαντικές, ποτέ καμιά κονσέρβα, χαρούπια που φέρναν τα καΐκια από την Κρήτη, εεε, κάτι άλλα, κονσέρβες που έφερνε το λεγόμενο **Κουρτουλούς**

- Τι σημαίνει το Κουρτουλούς;

που σημαίνει ελπίδα ή ελευθερία νομίζω ελευθερία - τουρκικό. μεγάλο φορτηγό. επειδή ήτανε ουδέτερη η Τουρκία προς τον πόλεμο είχαν δικαίωμα να κάνουνε να φέρνουν πράγματα εδώ. με το Κουρτουλούς. και έφερνε τέτοια και αγόραζε ό,τι έβρισκε! Πηγαίνοντας κάτω στο σπίτι μετά, την άλλη μέρα μάζευε τα παιδάκια, [κόρνα] μάζευε τα παιδάκια της γειτονιάς,

-Θέλετε να κάτσουμε εδώ να κάνουμε κι ένα τσιγάρο;

...τα παιδάκια της γειτονιάς, αυτό το κομμάτι - από 10 χρονών και κάτω . Όχι παραπάνω. Τα παραπάνω, όσα ήταν, ήταν και λιγότερα, θα τα βγάζανε πέρα με τους γονείς τους . ή θα πηγαίνανε από δω και από κει. Να τα ταΐσει! Και μετά, όταν μου τα έλεγε η μάνα μου, και έλεγε τα ονόματα που μεγαλώνανε όλα μαζί. ήταν 14 παιδιά και δυο ο αδερφός μου και εγώ 16. Μας έβαζε και εμάς μαζί, **δικαιοσύνη ας πούμε** - μαζί! Στο πεζοδρόμιο, τα χεράκια έτσι: σταφίδες - σε όλους το ίδιο, ψωμάκι, αν περίσσευε λίγο, από το φούρνο - φετούλες, κονσέρβα, κορν μπιφ το λένε κορν μπιφ -πιρουνιά πιρουνιά πιρουνιά πιρουνιά. Ή πατατόφλοιδες! Πατατόφλοιδες, γιατί. Γιατί κάποιες ταβέρνες, που κάναμε αρκετές πατάτες. Όλοι στην αρχή τα πετάγανε τα φλοΐδια. Μετά, πονηρέψανε και τα πουλάγανε. τα παίρνε ο κόσμος όποιος και όσο μπορούσε τις έπαιρνε σπίτι του, τις έπλενε τις πατατόφλοιδες, τις έπλενε, ή τις έκανε νερόβραστες και τις έτρωγε σκέτες ή αν είχε λίγο λαδάκι τις τηγάνιζε. Για να ζήσει! τα παιδιά του και αυτοί. έπαιρνε και τέτοιο ο πατέρας μου αν δεν έβρισκε άλλο. Ερχόταν εδώ, η μάνα μου Λοιπόν τις Καθάριζε, έπλενε τις πατατόφλουδες, τις έκανε νερόβραστες και με λιγάκι λαδάκι. Αν είχε λίγο παραπάνω τις τηγάνιζε. τις έβαζε σε ένα πιάτο και άρχιζε μετά όλα τα παιδάκια. μία πιρουνιά εσύ μία πιρουνιά εσύ και έλεγε η μάνα μου: “ Α ρε Ηπειρώταρε”. εκεί τότε με τις καλοσύνες και με τις....

- εσείς μου είπατε ότι δεν ήσασταν από τους πρόσφυγες;

Όχι όχι ηπειρώτης ο πατέρας μου. Η μάνα μου Αρβανίτισσα από τα Βίλια και ο πατέρας μου ηπειρώτης. Που βρέθηκε στην Ελευσίνα που βρέθηκε η μάνα μου και παντρευτήκανε.

Α! προσωπική ας πούμε οικογενειακή ιστορία: “ Α ρε ηπειρώταρε”, γιατί της έλεγε: “ Α ρε γυναίκα, θα κάνουμε, θα κάνουμε, Θα δείξουμε... αυτό... να κάνω εκκλησία στο χωριό, να κάνω σχολείο στο χωριό - εκείνα το Ηπειρωτικό. “ Α ρε ηπειρώτη μυαλό δεν βάζεις!”, την πιάνει μαζί της λέει: “**γυναίκα!** - τότε οι άντρες τι λέγανε γυναίκα έλεγαν ας πούμε Μαρία Κατίνα συνήθως γυναίκα- “ **Γυναίκα, το μέλλον της πατρίδας μας είναι τα παιδιά, εμείς, τα φάγαμε τα ψωμιά μας**”. 30 χρονών ήτανε. τα φάγαμε τα ψωμιά μας. Ναι. και μας ταΐζε όλους. ας πούμε το 41 όταν τελείωσε **το δελτίο** και μπορούσε ο κόσμος να πάρει, ψωμάκι και τα λοιπά ήτανε με τη ζυγαριά. τόσα. έλεγε ο άλλος θέλω μισό μισή σκά, το ένα τέταρτο. αλλά τότε δεν ζυγίζαν, γιατί δεν μπορούσες να το ξέρεις ακριβώς πόσο είναι, και πολλές φορές αν ήτανε παραπάνω έκοβε - μία φέτα ή προσέθετε μία φέτα. Είχε λοιπόν ένα πώς το λένε ψάθινο κάνιστρο και έλεγε «Με ξέρετε εμένα τι άνθρωπος είμαι. Αν θέλετε, δεν θα παρεξηγήσω κανέναν, αν θέλετε και περισσεύει από αυτό που σας δίνω μία μπουκιά, βάλτε την. ούτε την

μπουκιά δεν την πέταγε ο κόσμος. ούτε την μπουκιά δεν την πέταγε. Βάζε τα εδώ πέρα για τα παιδάκια. της γειτονιάς. είχε πολλή δύναμη. μάζευε και αυτά και τα τάιζε τα... ναι.

//

- λειτουργούσε Δηλαδή ο φούρνος..;

ο φούρνος λειτουργούσε. Αλλά ναι, επίσης μέσα στην Κατοχή, υπήρχε φτώχεια Αλλά είπαμε με το δελτίο και με την αυτή. Ερχότανε οι μαυραγορίτες- επαγγελματίες μαυραγορίτες , και ψήναμε μπομπότα. **Μπομπότα** είναι ψωμί αλλά από αλεύρι καλαμποκιού. φέρναν από την επαρχία. και μου λεγε η μάνα μου. Πηγαίνανε λέει οι άτιμοι και δίνανε στους χωριάτες - που ήτανε τότε κι οι χωριάτες άξεστοι και αγράμματοι - δεν είναι όπως τώρα - δεν υπάρχει χωριάτης **τώρα. όλοι είναι όλοι είναι. Έτσι δεν είναι; όλοι ξύπνιοι και σπουδαγμένοι.** τους δίνανε στις γυναίκες ένα κομπινεζόν- τότε τα κομπινεζόν ήτανε το καλύτερο ρούχο και το πιο σέξι ρούχο για τις γυναίκες- ναι σατέν, γυαλιστερό, τις περνάνε ένα τσουβάλι καλαμποκι. Βέβαια το σατέν το περνάνε από τις Αθηναίες ή από τις άλλες γυναίκες που το πουλάγανε για να πάρουν κανένα ψωμί. Καταλαβαίνετε τι λέω;

- το αντίστροφο, ναι, ναι

και αυτές λέει το φόραγανε για να καμαρώνουν πάνω από τα ρούχα τους τα χωριάτικα που βγαίνουν στην αγορά ας πούμε. και κάνανε τη βόλτα τους. για να δείξουνε

- Αυτό κάνω το κάνω εγώ τώρα αυτό (γέλια)

και λέγανε η μία με την άλλη αυτή έχει τα κομπινεζα.έχει κομπινεζα να φορέσει! και το φόραγαν από πάνω για να κάνουν τη φιγούρα τους. Μιλάμε τώρα αγράμματοι άνθρωποι και άξεστοι!

(1 και 26)

Λοιπόν, ερχόντουσαν και δεν τους έπαιρνε. Του λέγανε: μα μου σου του ξου και λέγανε έτσι και έτσι, όλοι έτσι κάνουνε. επίσημα απαγορευόταν. επίσημα. αλλά ποιος - αφού όλοι συνεργάζοντανε, όλοι ήτανε μαζί- δεν έβρισκε τον πελάτη ίσα-ίσα προστατεύοντουσαν. όχι. του λέγανε οι υπάλληλοι που είχαμε, γιατί έπρεπε να τους διώξει και λέει παιδιά, δεν υπάρχει, τώρα αυτά φεύγουμε, αλλά ελάτε εδώ να δουλεύουμε και ότι βγάλουμε - ένα κομμάτι ψωμί-θα φάμε. έτσι ούτε σαν υπάλληλο ούτε τίποτα. δουλεύουν εκεί πέρα και ότι βγάζουν το περνάνε και οι ιδιώτες υπάλληλοι. κυρ Μιγάλη του λέγανε, όλοι, Τσεκούρας και ο άλλος και ο άλλος και ο άλλος και ο Μπούρας και όλοι αυτοί οι φουρναραίοι όλοι δουλεύουνε με τους ...κρυφά μεν, αλλά. Ναι. Αυτοί λέει πίνουνε το αίμα του κοσμάκη. Εγώ δεν θα (;) λέει συνεργάτης τους. **καλά του λέγανε εσύ θα σώσεις τον κόσμο; «Δεν θα τον σώσω τον κόσμο εγώ, αλλά δεν θα πάρω μέρος στην ατιμία που κάνουν οι άλλοι».** δηλαδή τόσο **ιδεολόγος- αγνός ιδεολόγος- δηλαδή ιδεολόγος στις αρχές του ήτανε.**

Μία φορά όμως κάπου το 43, 42 43, ήρθανε κάποιοι, τρεις και τον ψή-σα- νε! Ήρθαν τρία παιδιά έτσι και έτσι. Καλά αυτοί λέει... αυτοί λέει φαίνονται καλοί άνθρωποι! Για να περάσουν στον κόσμο... είπαν να σας πούμε να κάνουμε να μοιράζουμε στον κόσμο, αλλά φαίνονται καλοί άνθρωποι να το κάνουμε. ήταν ο ΕΑΜ. είχε σταλθεί και εεε ε , λέει γιατί και έτσι έψηνε στον ΕΑΜ τόσο λίγο, για να το παίρνουνε για να κάνουνε (;), //

γιατί κάνανε τους μαυραγορίτες αυτοί. ήταν ο **ΕΑΜ**, αλλά κάναν τους μαυραγορίτες αυτοί, όπως κάναν του **σαλταδόρου** - Κάνανε όλα αυτά τα πράγματα που κάνανε και δείχνανε.

- εσείς τους σάλταδόρους τους θυμάστε;

αμέ.

- σαν εικόνα;

βέβαια βέβαια εικόνες Όχι ήτανε νέα συνήθως νέα παιδιά. αδύνατοι Όλοι έτσι.Μελάχρino και ξέρω γω έτσι από τις κακουχίες. οι οποίες, οι οποίοι τι κάνανε; πολλοί ήταν σάλταδόροι για τον εαυτό τους -έκλεβαν τα καραβάνια, αλλά ήτανε ο ΕΛΑΣ και το ΕΑΜ σάλτέρνανε από τους Γερμανούς πάντα και από τους μαυραγορίτες τους επισήμους. έτσι; Αγγελόπουλος ! (Τον “θίασο” τον θυμόσατε - τον **θίασο του Αγγελόπουλου**;))

-Ναι ναι τον έχω δει

... τον θίασο του Αγγελόπουλου. Ναι. Αυτοί. Αυτός. Μέχρι που τους, τους θέριζανε. αλλά τους περνάν τις αποθήκες- άνοιγαν τις αποθήκες. Εεε, ένας από αυτούς ήταν ο αδερφός του Κώστα που σου είπα προηγουμένως, που ήταν δίπλα, γιατί όλη η οικογένεια ήτανε...

- ήταν σάλταδόρος;

..., γιατί όλη η οικογένεια ήτανε. ήταν σαλταδόρος ο ένας. ο οποίος σκοτώθηκε. [μικρή παύση]. από τους Γερμανούς. σαν σαλταδόρος. Ο άλλος μετά ήτανε στον ΕΛΑΣ

- επειδή ήταν σαλταδόρος σκοτώθηκε;

Ε, όχι ο Κώστας, ο αδερφός του.

- ο αδερφός του;

επειδή ήταν σαλταδόρος. Τους κυνηγάγανε πολύ. Και οπωσδήποτε δεν τους ενδιέφερε.

Αρκεί να κάνουνε το σαμποτάζ. Και συνήθως αυτοί κάνανε περισσότερο στους Γερμανούς σεεεε λάστιχα, σε ρόδες, σε τέτοια πράγματα και σε οπλισμό. **Σάλταρανε** [έμφαση] ή από τα φορτηγά με τα ψωμιά. Αυτό που λέγανε, σαν παραμυθάκι, ήταν αλήθεια. δεν το είχα δει εγώ, αλλά επειδή ... που τα παιδάκια κάνανε πώς ανάβουν το τσιγάρο από το φως... το ξέρετε αυτό;

- όχι

... τα παιδάκια, μικρά- πιτσιρικάκια, ξυπόλητα και τα λοιπά [μικρή παύση], Σταματούσε ένα αυτοκίνητο για να φορτώσει, να ξεφορτώσει γερμανικό **φορτηγό με μουσαμά**. Μέσα είχε ψωμί – ψωμιά, καρβέλια για τους για το στρατό. Λοιπόν. Εκεί δεν τολμούσαν οι σαλταδόροι γιατί ήτανε οι..., αλλά κατέβαινε λοιπόν ο οδηγός κι ο άλλος εκεί πέρα και διαπραγματευόντουσαν για να πάρουν άλλα πράγματα από αποθήκη των Γερμανών και πήγαιναν τα παιδάκια με ένα τσιγάρο και προσπαθ και του κάναν με νοήματα του οδηγού να ανάψει τα φώτα για να ανάψει το τσιγάρο. Αυτοί χαχαχα γέλαγανε, και ανάβανε και προσπαθούσε το παιδάκι να ανάψει από τα φώτα το τσιγάρο. Και προσπαθούσε κι έκανε πως δεν μπορούσε κι έκανε αυτό και χαχαχα και τα άλλα τα πιτσιρικάκια μπαίνανε, σαλτάρανε πίσω, στο αυτό - και ένα-ένα, το ένα δίπλα στ' άλλο, το ψωμί το περνούσε το ένα στον άλλον, στον έναν στον άλλον, κάνανε ολόκληρη σειρά, μέχρι την άκρη του δρόμου.

-μ χμ

...μέχρι να τα πάρει χαμπάρι ο Γερμανός. Μέχρι να τα πάρει ο Γερμανός τα αμολάγαν και φεύγανε! Και κλέβανε ψωμί! Έτσι. Κι αυτοί μικροί σαλταδόροι ήτανε.

-ναι

... αυτό μου το έχει πει ... [όχι καθαρά και σιγανά].

Εκείνο που θυμάμαι όμως - **με τα μάτια μου το θυμάμαι**- είναι οι οι... οι πεθαμένοι. Αααα - πώς το λένε; **Πεθαμένοι** - από την πείνα - που δεν τους δήλωναν το 41 και το 42, γιατί τότε ήταν με το δελτίο - είχανε βγάλει οι Γερμανοί με **δελτίο - ένα τρίπτυχο χαρτονένιο με το όνομά σου, με τα λοιπά** για να πάρεις ψωμί. 35 δράμια την ημέρα. Που το οποίο το δινε η κυβέρνηση στους φούρνους και εμείς με το δελτίο τρώγαμε. παραπάνω δεν είχε. το υπόλοιπο ήτανε από τους πώς τους λένε από τους μαυραγορίτες. Και ψηστικά. Λοιπόν, κι όταν πέθαινε κάποιος, ή από τη φυματίωση ή από τη στέρηση και τα λοιπά, δεν τον δήλωνανε η οικογένεια στο Δήμο να τον πάρουνε να παν να τον θάψουν και τα λοιπά, για να μην του πάρουν **το δελτίο φαγητού**- τόσο, είχε σκληρύνει πια ο κόσμος- Η επιβίωση. Δηλαδή πέθαινε το παιδί της μάνας και δεν δήλωνε ότι πέθανε για να πηγαίνει να παίρνει...

- το φαγητό που του αντιστοιχούσε

το ψωμί το ψωμί. και τους πήγαιναν μόνοι τους και τους θαβαν μόνοι τους. τους βάζαν στο καρτσάκι δεν χώραγαν δηλαδή και έβλεπες χέρια-πόδια σε ένα μέρος να βγαίνουν, Ανέβαιναν το...

- τους θαβαν οι δικοί τους;

Ναι οι δικοί τους. [μικρή παύση]. Στην **Αμφιάλη**. Εκεί ήτανε οικόπεδα και τέτοια. Πήγαιναν ήταν και δάσος εκεί - πεύκα. πήγαιναν σκάβαν εκεί πέρα τον θάβανε και τελείωνε. ούτε παπás ούτε τίποτα δηλαδή τόσο ποια είχε γίνει σκληρός ο κόσμος από το.....

- από τις δυσκολίες

ναι. //

με τη δική μου την περίπτωση που λέτε, στις 17 Αυγούστου εμείς - εμάς μας έστελναν από πολύ νωρίς, ναι από το 40, στα **Βίλια**. Πολλά ξαδέρφια, πολλοί θείοι, πολλές θείες στα Βίλια, μας έστελναν τον αδελφό μου και εμένα εκεί – για εξοχή. Εξοχή; να μην είμαστε εδώ πέρα, που πείναγανε όλος ο κόσμος. Και, μία γιαγιά μας - την έλεγα γιαγιά, ήταν αδερφή της γιαγιάς μου- μας είχε αυτή στο σπίτι, αλλά μάλωνανε όλες οι άλλες οι θείες, ξαδέρφες ήθελαν να μας περιποιηθούνε - δύο παιδάκια τώρα μικρά. Εγώ είχα τη manía να μαθαίνω: τα

σαμαράδικα πώς φτιάχνονται τα σαμάρια - τότε ήταν ακόμη χωριό έτσι, μεγάλο Χωριό αλλά χωριό -εεε, το σαμάρι, τον πεταλωτή. Άφηνα το παιχνίδι και έβλεπα τα Επαγγέλματα. Και ήθελα να μάθω αρβανίτικα. Αρβανίτικα μιλάγανε πολύ οι μεγάλες γυναίκες. Οι νεότεροι μιλάγανε και ελληνικά και αρβανίτικα- δεν ήτανε εντάξει... και καθόμουνα με τη γιαγιά μου δίπλα, με μία φίλη της την οποία την έλεγε κουμπάρα- κουμπαρούλα και μιλάγανε αρβανίτικα και καθόμουν εγώ και άκουγα. και μου λέγε «πήγαινε παιδάκι μου να παίξεις»
Οχι εγώ

- η μαμά της μαμάς σας τώρα έτσι;

η αδερφή της μαμάς της μαμάς μου - αδερφή της γιαγιάς μου. την έλεγα γιαγιά γιατί γριά ήτανε. της έλεγα της έλεγα λοιπόν...εεε ε... και άκουγα και μάθαινα. από τις 10 λέξεις σε μία φράση τις 5-6 τις καταλάβαινα. τις άλλες από τα συμφραζόμενα ή ρωτούσα. δηλαδή ήθελα να μαθαίνω. 17 Αυγούστου 18, 17 Αυγούστου, στο σπίτι της γιαγιάς μου ήταν ο θεός μου, ο οποίος ήταν ο γιος ανύπαντρος κι η γιαγιά μας. Οι άλλοι είχανε και αγόρια και (;). κλάμα. κι όλες οι συγγενείς αδερφές της γιαγιάς μου, οι ανιψιές, όλοι, το μισό χωριό δηλαδή ερχόντουσαν και έμπαιναν και κλαίγανε. Του λέω του αδερφού μου «κάτι συμβαίνει» οοο, μου λέει ο αδερφός μου. του λέω ρε Κώστα κάτι δεν πάει καλά. τι είναι; Δεν ξέρω. το παιδάκι αυτό Μία χαρά παιδί. δεν έδινε σημασία τώρα 5 χρόνων 6 χρόνων εγώ, 7- 8 χρόνων ήτανε. δεν έδινε σημασία. Εγώ ήμουνα το σκουλήκι! Κάτι δεν πάει καλά κάτι δεν πάει καλά. κάτι δεν πάει καλά τα λέγανε αρβανίτικα να μην καταλάβουμε **εμείς**. Τέλος πάντων, είχε φύγει από το πολύ πρωί, πρωί προς το μεσημέρι- έφυγε ο θεός μου ειδοποιήθηκε φαίνεται ότι εδώ Κάτι γίνεται πάω προς την Κοκκινιά και κατέβηκε κάτω και γυρνώντας...

- ο άντρας της αδερφής της;

Όχι ο γιος της γιαγιάς, πρώτος ξάδερφος της μάνας μου. Θεοχάρης. Και και γυρίζει απάνω, κλαίγοντας και αυτός, και άρχισαν τότε πια το αρβανίτικο μοιρολόι- μπλε το μανιάτικο, το ηπειρωτικό, το αρβανίτικο μοιρολόι. Μοιρολογούσαν κλαίγανε. Έρχεται ο θεός μου, μας αγκαλιάζει- **τη θυμάμαι τη σκηνή** - μας αγκαλιάζει μας λέει να φύγουμε αύριο πρωί παιδιά λέει να φύγουμε να πάμε κάτω. τι συμβαίνει θείε; λέει **κάτι λέει ο μπαμπάς έπαθε**- Τι να πει. Εντομεταξύ είχαν γίνει οι εκτελέσεις. επίσημα ήταν **εκτελεσμένος**, αλλά ανεπίσημα δεν είδανε κανέναν από τους νεκρούς ή από αυτούς που πήγαν στο Χαϊδάρι για να του στείλουν στη Γερμανία. και είχανε πέσει τα σαΐνια εδώ πέρα οι προδότες, οι ταγματасφαλίτες οι οποίοι ήταν πάρα πολλοί και ειδικά Μανιάτες, που ήταν πελά-τες μας - ξέρεις ο Φούρναρης ήτανε το κέντρο των μαγαζιών, σαν τον μπακάλη. και τις λέγανε «κυρά Μαρία είναι στο **Χαϊδάρι**. Για να βγουν από κει να δώσουμε μερικές λίρες στους Γερμανούς». έδινε η μάνα μου ό,τι είχε. Έδινε και έδινε και έδινε. ένας από αυτούς φαίνεται τον έπιασε το φιλότιμο και της λέει μετά από κάμποσες μέρες «κυρά Μαρία Μην παιδεύεσαι. εκτελέστηκε ο Μιχάλης. γιατί επίσημα ήταν εκτελεσμένος, ανεπίσημα λέγανε άλλα... η μάνα μου ήθελε να ακούσει αυτό που ήθελε. Μην παιδεύεσαι. Εκτελέστηκε. Τον είδα εγώ, Γιατί ήταν από δω, ήτανε ταγματасφαλίτης ο άνθρωπος, γερμανοτσολιάς που λένε. Προηγουμένως όμως, τις άλλες μέρες, έφευγε όταν τις λέγανε, έφευγε από κει που μέναμε, ανέβαινε όλη την Ταρσού, έφτανε στη Νεάπολη που λέμε, στο νεκροταφείο της Νεαπόλεως που έχει καταργηθεί τώρα- από κει έπαιρνε μετά- ήταν το βουνό το Αιγάλεω- εκεί υπήρχε λέγεται και Σχιστό. Ας το πούμε αλλά όχι **Σχιστό όπως είναι τώρα το νεκροταφείο που είναι το άλλο προς το Σκαρμαγκά, ανέβαινε ένα μονοπάτι ήτανε και έβγαίνες και έπεφτε στην Ιερά Οδό. Ανάμεσα Δρομοκαϊτείο και Λοιμωδών**. Στα «Κουνέλια» που λένε γιατί ήταν ένα κέντρο διασκέδασης που ήταν ο **Περπινιάδης** και το λέγαν τα κουνέλια. μιλάμε για ερημιά. Υπήρχαν ακόμα **τσακάλια** εκεί πάνω. λύκοι δεν υπήρχανε. και προκειμένου να φτάσει στο Χαϊδάρι - πώς να πάει γύρω-γύρω τώρα άστο αυτό- ανέβαινε από κει έβγαине στην Ιερά Οδό, μετά το ρέμα και έβγαине στο Χαϊδάρι εκεί που είναι τώρα το νοσοκομείο. Εκεί ήτανε στρατώνας από προπολεμικά. μετά ήτανε οι Γερμανοί και τα λοιπά

-στρατόπεδο;

στρατόπεδο και τα λοιπά και μετά πάλι το ΚΕΒΟΠ και τα λοιπά. Πήγαινε να τον βρει. Πού να τον βρει και ξαναγύριζε. Είχε πάει καμιά δεκαριά φορές. και μετά της είπε ο άλλος Μην το ψάχνεις.

- αυτό της το είπε μετά από κάποιες μέρες ας πούμε πόσες;

15, 10-15 μέρες

- πολλές μέρες...

Ναι πολλές μέρες. δηλαδή της λέγαν όλοι και αυτός της έλεγε έτσι και έτσι, αλλά μετά φαίνεται τον έπιασε ποιος ξέρει- το καλό του που λέμε το ανθρωπιστικό του και της λέει «κυρία Μαρία και τους δύο και το Μήτσο τον αδερφό της, τους είδα εγώ! τους εκτέλεσαν. σηκώθηκαν λέει, ο Μπάτρα.. και μάλιστα ήξερε η μάνα μου ποιος από τους τρεις καταδότες, γιατί της είπε αυτός: ο Μπατρανης. Ο καταδότης ήταν με την κουκούλα, αλλά αυτός αυτοί τους... αυτοί τους βάζαν τις κουκούλες. Λέει ο Μπατράνης. Και δικαιολογείται γιατί ο Μπατρανης ήταν αρτεργάτης- το επάγγελμα του.

- οπότε ήξερε τι παίζει στο...

Οπότε ήξερε στο φουρναρέικο. Λοιπόν. **Και μείναμε έτσι.** Η μάνα μου προσπάθησε μετά, να πει ότι- γιατί επίσημα, επίσημα δεν ήταν στα χαρτιά, του ΕΑΜ, σαν χαρτί, επίσημα, τα καταστρέψανε. Αλλά τόσο επίσημα δεν ήταν σαν (;). μόνο ο θεός μου ήτανε- οπότε η μάνα μου είπε ότι κοιτάζτε να δείτε, δεν ήξερε τίποτα ο Μιχάλης, ο Μήτσος ήτανε και όταν ήρθαν αυτοί να τους πάρουνε, γιατί δεν ήρθαν από κει εδώ- στην Οσία Ξένη- με τα χωνιά που είχανε βγει και γυρίζανε αυτοί από το πρωί από τις 6:00 και λέγανε:” όλοι οι άντρες από 17 μέχρι 77 στην Οσία Ξένη για ...στοιχεία, για ταυτότητες και τα λοιπά και τα λοιπά... κι οποίος βρίσκεται... θα κάνουμε λέει και ελέγχους, και όποιος βρίσκεται μέσα στο σπίτι θα εκτελείται επί τόπου”. Και η μάνα μου είπε ότι ήθελε να... κανονικά δεν φύγανε. ήρθανε οι ίδιοι ασφαλίτες σε συγκεκριμένα σπίτια που τους ξέρανε ότι είναι και ήρθανε κατευθείαν και τους πήρανε. τον πατέρα μου και το θείο μου.

- Α τον πατέρα σας και τον θείο σας τον πήραν από το σπίτι;

τους πήραν από το σπίτι ήδη. αλλά η μάνα μου είπε ότι ήρθαν να πάρουν το Μήτσο. και ο πατέρας μου δεν ήξερε τίποτα και τους λέει ρε παιδιά γιατί, Γιατί τι σας έκανε το παιδί και του λένε **Τι είσαι εσύ Ποιος είσαι εσύ έλα και εσύ.** για να μπορέσει να δημιουργήσει... για να μπορέσει να κάνει το άλλο που λέγανε, **ως άμαχος πληθυσμός.** Γιατί μερικοί που σκοτωνόντουσαν από αδέσποτη σφαίρα, από τέτοια, έτσι; κάπου μετά το κράτος υποτίθεται, τους τους δεν τους χαρακτηρίζει και τους θεωρούσε θύματα πολέμου και έπρεπε να δώσει κάποια σύνταξη. και έτσι σαν άμαχος πληθυσμός... δεν τα κατάφερε βέβαια σε καμία περίπτωση η μάνα μου. προσπαθούσε. και είχε μείνει αυτός ο μύθος ότι δεν ήξερε ο πατέρας μου. όλα αυτά. Ήξερε!

(1ωρα και 41)

Ήξερε. γιατί μετά μου το πε- ο Κώστας που σας λέω- που ήταν εδώ, ο Ντανεζάκος, ο οποίος αμέσως μετά, που έγινε, έγινε η **Απελευθέρωση**, έλαβε μέρος, ήταν μάχιμος του ΕΛΑΣ. Μετά έφυγε, πήγε απάνω, **Δεκεμβριανά** και μετά τα Δεκεμβριανά, πήγε απάνω. Πολέμησε (;) **1.41.50**

Μετά κατέρρευσε πια το .. η αντίσταση ας πούμε, τον τσάκωσαν **και έκανε 17 χρόνια φυλακές και εξορίες.** Συνέχεια. Πότε τον κατηγορούσαν ότι είχε εκτελέσει, πότε ξέρω γω και τα λοιπά και τα λοιπά- φυλακή , πότε... μετά από 17 χρόνια, Εγώ δηλαδή ήμουνα 17, 6, 23 χρονών.22-23 χρονών στρατιώτης όταν βγήκε από τη φυλακή. Και εκεί κάθισα και μου είπε ότι ήξερε, γιατί δεν τα ήξερα τα υπόλοιπα

- καλό που σας είπε ένας άνθρωπος μία ιστορία

... Ναι την εξέλιξη και μου είπε ότι την ώρα που έβγαينه από εδώ, που σηκωνόταν του λέει **“Κώστα τα παιδιά μου”.** Μετά **μόλις έφτασε στη μάντρα έβγαλε το σκουφί του και το ακούμπησε στη μάντρα πάνω. Την ώρα που τον σπρώχνανε. Ήτανε ντυμένος ο πατέρας μου, καλοκαίρι, 17 Αυγούστου: ξυπόλητος, το παντελόνι του, φανελάκι, την ποδιά και το σκουφάκι. και μία καλτσοδέτα που είχε στο πόδι του το δεξί πάντα! Μία συνήθεια, ένα φετίχ.** γιατί τότε οι κάλτσες των ανδρών δεν είχανε λάστιχο, όπως τώρα. ήτανε μέχρι εδώ πάνω και είχανε καλτσοδέτα! όπως οι γυναίκες είχαν τις καλτσοδέτες και δεν ξέρω τι. και έβγαζε τις κάλτσες, τα παπούτσια του, την καλτσοδέτα την άφηνε πάνω. άστη βρε γυναίκα. του γκρίνιαζε. λέει τι την έχεις. Άστηνε, μου αρέσει. σημαδιακό αυτό γιατί. αυτό λοιπόν Όταν έγινε η **εκταφή** τον γνώρισε, από την καλτσοδέτα, η οποία είχε σαπίσει μεν αλλά...

- η μητέρα σας;

Ναι η μητέρα μου. και από τα δόντια του τα χρυσά. γιατί είχε πρόβλημα με τα δόντια του από νέος. και τότε έβαζαν χρυσά δόντια.(;)...δόντια **(1.43.30)**.

//

Όταν εγώ μεγάλωνα, χωρίς να το ξέρω αυτό, και χωρίς να μου το έχει πει η μάνα μου, έβαζα μία καλτσοδέτα. [μικρή παύση] Μανία. έτσι. Την είχα στο... και φώναζε η μάνα μου. δηλαδή, ενοχλιότανε. δεν μου επέβαλε. αλλά μου γκρινιάζε. δηλαδή μπορούσα να πει Μην την ξανά βάζεις θα σε δείρω θα σε κάνω. βρε γιατί τη βάζεις έτσι. Βρε, μάνα, μου αρέσει. Λέει βρε παιδάκι μου

- μήπως είχατε κάποια εικόνα;

όχι. σε καμία περίπτωση! σε καμία περίπτωση. μετά μου το πε. αλλά την έβλεπα ότι ενοχλιότανε. δεν μου λεγε βγάλτην έτσι. Κάτι την ενοχλούσε. και όταν περάσανε 2-3 χρόνια 9 10 χρόνων πόσο ήμουν... δεν θυμάμαι, γιατί είχα πολύ θάρρος και μιλούσα έτσι: ρε μάνα λέω, γιατί λέω αυτό; σα να ενοχλείσαι. ναι Μου λέει. λέω γιατί. έτσι και έτσι. μου λέει. δεν μου το λεγες ρε μάνα, να σταματήσω. Εμένα επειδή μου άρεσε, Αν μου έλεγες βγάλτην, Δεν πειράζει άσπην να γκρινιάζει. Την ενοχλεί γιατί της θύμιζε αυτό. Και από τότε δεν ξέρω μετά μπορεί σαν έτσι, να μου χει μείνει το φετίχ αυτό .πάντα βρίσκω ένα λαστιγάκι και το έχω εδώ. εδώ ένα λαστιγάκι. εεεεε.

οοοοο **η μάνα μου μετά ξαναπαντρεύτηκε μετά από 4 χρόνια**, ποιον παντρεύτηκε τώρα; οι φούρνοι τότε ήταν κλειστά επαγγέλματα, όπως ήταν μέχρι τώρα τα φαρμακεία. μπορεί να έχεις φούρνο σαν οίκημα, και να το νοικιάζεις, και εσύ σαν γυναίκα και ο άλλος και ο άλλος, σαν επαγγελματίας πρέπει να είσαι αρτεργάτης. εεε πρώην αρτεργάτης αρτοποιός. αυτός που είχε το φούρνο- Μπαλγεμέζης, ανατολίτης. Μπαλγεμέζης τουρκικά σημαίνει δεν τρώει το μέλι.- είχε το φούρνο, το νοικίαζε στον πατέρα μου. αυτός είχε δύο παιδιά. μετά είχε χηρέψει ξέρω γω και τα λοιπά έχει άλλα δύο παιδιά. Ο ένας από τους δύο γιους του ήταν ο Σταύρος ο Μπαλγεμετζής ο οποίος ήτανε νέο παιδί πήγαινε στο γυμνάσιο του Αυγέρη στην Αγία Σοφία -ένα από τα καλύτερα γυμνάσια της εποχής εκείνης. Πήγαινε εκεί. και γνωριζόταν με τον πατέρα μου και τη μάνα μου σαν γιος του ιδιοκτήτη και τους κράταγε τα βιβλία που και που τα λογιστικά. τώρα πήγαινε γυμνάσιο αυτός- Γυμνάσιο τότε μεγάλη ιστορία. και... και γνωριζόντουσαν. απλή γνωριμία. Η μάνα μου ήταν 25-26 χρονών όταν είχαν έρθει εδώ πέρα, ο πατέρας μου ήταν 30 29 30. Αυτός ήταν 17 18. Όχι 20 μπορεί να ήταν. Λοιπόν. τους κρατάγε τα βιβλία. αυτός μετά μας, βοήθησε τη μάνα μου, πήγαμε στον φούρνο, εεεε, πώς το λένε, ερχόταν σαν φίλος. έγινε ότι έγινε, και εκείνος την στήριζε τη μάνα μου, σαν Νέο παιδί, δεν είχε πάει ακόμα στρατιώτης, τον πήραν και στρατιώτης στον εμφύλιο εεεε στα λογιστικά να να το παραδώσει Γιατί δεν μπορούσε να τον δουλέψει το φούρνο να δώσει στους ιδιοκτήτες να σταματήσει και τα λοιπά και, σε τέσσερα χρόνια, τη ζήτησε σε γάμο. Τώρα τα φτιάξανε λίγο πριν;

- ποιος ξέρει;

κανένα πρόβλημα. ήτανε και 4 χρόνια πιο μεγάλη από εκείνον. όμως του είπε - τώρα τα φτιάξανε και του το είπε ή του το είπε σκέτο αυτό- εγώ έχω τα παιδιά μου. και της λέει για τα παιδιά σου σε θέλω. Θα σε πάρω. τώρα μετά τον μετά τον αυτόν, στον εμφύλιο μία γυναίκα με δύο παιδιά, χήρα, χωρίς τίποτε άλλο, εισόδημα ή δουλειά και τα λοιπά (;) ...και δύο ξαδέρφια της- ο Θεοχάρης, αυτός που είχε η γιαγιά μου που μας είχε στα Βίλια Κι άλλος ένας Δημήτρης Λούκος πρώτοξάδερφος της, που έμενε στην Αμφιάλη, ήταν που την στήριζαν πολύ. Αλλά μόνο ηθικά. οικονομικά ήταν πιο φτωχοί από φτωχοί, όλοι τους. της είπανε, αφού σε ζητάει ο Σταύρος, να παντρευτείς. αααα. για τα παιδιά μου λέει, εγώ του λέει μία συμφωνία αν θες να κάνουμε. Έτσι μου τα πε- Τώρα μπορεί να τα παν κι αλλιώς- έτσι εγώ τα παιδιά μου. της λέω για τα παιδιά σε παίρνω. όχι να τα στείλουμε σε κανα ορφανοτροφείο, γιατί τότε τα πηγαίνανε και ζούσαν μερικοί γονείς, ή ένας γονιός. δεν ήτανε μόνα ή εντελώς ορφανά. ή ένα παιδί ή άλλο παιδί, ή άλλος πατέρας. για να μπορούν να ζήσουνε. Όχι λέει τα παιδιά μου δεν τα ξεχωρίζω.

Και τρίτη περίπτωση - Άκουστε δηλαδή αυτό είναι ανατριχιαστικό, που το λέω συνέχεια: η γιαγιά μου στην Ήπειρο, χωριό, που το 60 έβαλε ρεύμα, πολύ μικρό χωριό πολύ φτωχό, **έμαθε λοιπόν ότι ο γιος της εκτελέστηκε - ο Μιχαλάκης εκτελέστηκε.** Ούτε κηδείες, ούτε μνημόσυνα. Πού να κατέβει- εμφύλιος, γιατί μετά... όταν κατέβαινε, που αναγκαστικά κανέναν από το χωριό στην Αθήνα για υποθέσεις υπουργείου και τα λοιπά και τα λοιπά: θα πας στη Μαρία, να της πεις χαιρετίσματα, να δεις τι κάνουν τα παιδιά, και να ρθεις να μου

πεις τι γίνεται. δεν έχω να της στείλω τίποτα κάτω, γιατί πρώτον δεν είχε- ούτε τρόφιμα. αλλά αν είχε και κάνα κοτόπουλο, δεν μπορούσε θα χάλαγε. Ένα κομμάτι τυρί ας πούμε, το κεφάλισιο. πώς το λένε. κάνα κομματάκι τόσο τυρί μας έστειλε - όποιος [με έμφαση] κατέβαινε. και ερχόντουσαν εκεί, τους φιλοξενούσε η μάνα μου, Εντάξει όλα αυτά. Ευχαριστώ πολύ κι όλα αυτά. και να δώσεις χαιρετίσματα. είχαν καλές σχέσεις δηλαδή. κατέβηκε ένας πρωτός της ανιψιός της μάνας μου, της γιαγιάς μου- θυμάμαι και το όνομα Στ. Ντ.: Του λέει έχω να σου πω κάτι. Ξέρω γιαγιά θέλεις να με στείλεις στη Μαρία. Όχι λέει κάτι άλλο - δεν τα έλεγε στους άλλους, γιατί ξέρεις τα χωριά κουτσομπολιό τότε άλλο πράμα- Πες της Μαρίας να παντρευτεί. Ρε θεία, εσύ; πεθερά, θα πέσει... ξέρω γω. δεν μπορώ να την πάρω εγώ. δεν έχω δύναμη. και είναι αλλιώς μαθημένη η κοπέλα. αυτή - στην Πολιτεία. δεν μπορώ. να παντρευτεί. είναι ζούγκλα η Αθήνα. δεν μπορεί να ζήσει μόνη της. Εντάξει θεία. Ναι βρε θεία αλλά άμα βρεθεί ένας άνθρωπος και τη θέλει, τα παιδιά θα πάνε στο ορφανοτροφείο δεν θα θέλει να κάνει και αυτός ένα παιδί; δεν θα τα αφήσει η Μαρία. είναι σκύλα μάνα. Η γιαγιά. Σοφός άνθρωπος. "Σκύλα μάνα". Πραγματικά ήρθε, της το είπε κι έχοντας από κει τη στήριξη η μάνα μου και από δω τους άλλους δύο - και εκείνη, νέα κοπέλα ήτανε, νέα γυναίκα ήτανε

-Πολύ νέα κιάλας

και ήταν και πολύ νέα. Δεν ήταν ας πούμε αιπαρθένος που λένε που ήξερε. είχε παντρευτεί, είχε γεννήσει, είχε γνωρίσει τη ζωή ας πούμε. και παντρεύτηκαν. Παντρεύτηκαν Βέβαια εκείνη, εκείνος και μία δευτεροξαδέερφη της που είχε παντρευτεί στα Μανιάτικα ένα Μανιάτη και τους πάντρεψε στα, στην Αγία Βαρβάρα. έκαναν ταξίδι τρεις: γαμπρός, νύφη και η κουμπάρα και πήγαν και παντρεύτηκαν στην Αγία Βαρβάρα. Καλά έκανε και παντρεύτηκε. //

Καλά έκανε. Βέβαια ο άνθρωπος αυτός ήτανε, είχε δύο μεγάλα ελαττώματα πολύ μεγάλα ελαττώματα. Πολύ τσιγκούνης - μιλάμε για τσιγκούνης της δραχμής και... [μικρή παύση] να το πω ακοινώνητος - δεν είχε επαφές, φιλίες, κανέναν.

- κλειστός

πολύ κλειστός τύπος. Και αν είχε καμία διαφωνία, δεν καθόταν να μαλώσει. **ποτέ δεν άκουγε η γειτονιά τις φωνές μας ή τον καβγά μας**, όπως γινόντουσαν στις γειτονιές εδώ. μόλις (;) «..μη με στενοχωρείς» και έκανε μία εβδομάδα - δέκα μέρες να σου ξαναμιλήσει. για τον ασήμαντο. για να βρει την ευκαιρία να μην έχει επαφές, να μην... δεν ήτανε ήτανε πολύ σε αυτό. Κατά τα άλλα δεν μπορώ να πω: μας προστάτησε, είχαμε **ένα στήριγμα**, δεν μας υιοθέτησε- γιατί δεν χρειαζόταν, αλλά ήτανε όμως κηδεμόνας. ήτανε η μάνα βέβαια η προστάτης. Αλλά μεγάλωσα σε ένα σπίτι...

- δεν κάνανε άλλα παιδιά...

Κάνανε ένα παιδί, δέκα έντεκα χρόνια πιο μεγάλος ήμουν εγώ, τον οποίο τον λάτρευα. Δυστυχώς έχει πεθάνει. από κακόκεφαλιά του πατέρα του. Αμαρτίες γονέων παιδεύουσι τέκνα δεν λένε; εκεί τον μέμφομαι, τον πατριό μου. γιατί αυτό που ήτανε σε όλους μας ήτανε και στο παιδί του. μπαμπά τον έλεγα. Αγίου Βασιλείου. Πρωτοχρονιά. όλα τα σπίτια όλα τα σπίτια, όσο φτωχά και να είναι, μετά, το 50, το 50 τοσο, το 60 και, κάνανε ένα τραπέζι. Εσύ πότε. δεύτερον, 21;, 21 Δεκεμβρίου είχε γενέθλια ο Βασίλης ο γιος σου, άρα κοντά. γενέθλια δεν το έκανες ποτέ, Βασίλη τον λένε, Άγιος Βασίλης του Αγίου Βασιλείου, πέντε συμμαθητές του όχι τίποτα άλλο. «Ααααα, δεν χρειάζεται περιττά έξοδα». δεν είχε κάνει ποτέ του μία... Γιατί το παιδί τους αρέσει να(:)... το παιδί σου. περιττά. περιττό ήταν ας πούμε να πάρουμε παραμονές Χριστουγέννων που, να πάρουμε **καρύδια**. Να πάρουμε μανταρίνια. Τα **μανταρίνια** ήταν εποχιακά τότε, δεν ήταν όπως τώρα που τα έχουμε όλα πάντοτε. ήτανε τα Χριστούγεννα. να πάρουμε μανταρίνια, να πάρουμε καρύδια, περιττά πράγματα. Δεν πεινάσαμε. Το τσουκάλι ήταν γεμάτο πάντα.

- αλλά ήταν στενά σαν αντίληψη ας πούμε και σαν....

κάθε 25 Μαρτίου, πανηγύρι για τα παιδιά, περνάμε **τα ελβιέλα παπούτσια**- τα πάνινα, ελβιέλα, μάρκα, μία ιταλική αλυσίδα- αυτά που είναι τώρα τα αθλητικά τα παλιά Αλλά τότε

ήταν σχεδόν άσπρα. και τα βάφουμε με στουπέτσι μία άσπρη σκόνη. από τις μογιές που είναι. ωραία. εγώ δεν χαλάω παπούτσι. όλοι οι άλλοι τα χαλάγανε γιατί παίζαν και μπάλα με αυτό. παίζαν τοπι. βέβαια. ερχότανε 25 Μαρτίου, χαρά όλοι που θα φορέσουν για να τα φορέσουν στην παρέλαση το σχολείο 25 Μαρτίου. οα τα καινούργια παπούτσια! Εμένα δεν μου έπαιρνε, γιατί ήτανε καλά μου λέει είναι καλά. και καθόμουνα εγώ και τα έβαφα με στουπέτσι και τα αυτά και αυτό είχα και το στουπετσι στο παντελόνι. Θέλω να πω πολλή στέρηση σε αυτά.

άρχισε το σχολείο και πηγαίναμε στο σχολείο, και περνάμε τετράδιο πρόχειρο, τετράδιο εκείνο, τετράδιο, βιβλίο εκείνο, βιβλίο εκείνο, γόμα, μολύβι, κονδυλοφόρος - στυλό διαρκείας βγήκανε πολύ μετά, το 59, στην Ελλάδα τουλάχιστον, όχι στην Αμερική - ήταν τότε με το μελάνι, με τις πέννες της χι και ιριντινόνιτ. Οι χι ήτανε πιο φαρδύς και κάναμε τα καλλιγραφικά. και η ριντινόνιτ ήταν η μάρκα της και τα θυμάμαι. ήτανε οι άλλες που γράφαμε. με μελάνι. γόμα. **γόμα** δεν θα φτανε θα τελειώσει. **δεύτερη δεν είχες σε όλη τη χρονιά.**

- οπότε δεν έκανες λάθη αναγκαστικά!

όχι. **σβήναμε με ψομί.** ψίχα ψομιού καμιά φορά την έβρεχε λίγο, την έκανα σαν ζυμάρι γιατί μαύριζε. Τέλος πάντων το σβήνα έτσι. τέτοια πράγματα. Στερητικά.

//

Και ευτυχώς δεν έγινα. ούτε τσιγκούνης. ούτε σπάταλος. το φιλοσοφούσα. λέω τη λέξη (;) όλα τα έπαιρνα με την πραγματικότητα. ο αδερφός μου τσαντιζότανε ο αδερφός μου. Κάτσε ρε του λέω. και για να και για να τον εκαλμάρω του έλεγα στάσου, Αν ζούσε ο μπαμπάς μας- εφηβεία- και τότε η εφηβεία δεν είναι όπως λέμε τώρα εφηβεία, επιστημονικά, τότε ο κόσμος λέγανε νέα γενιά **άλλη γενιά**, άλλη γενιά είμαστε- Αν ζούσε ο μπαμπάς μας δεν θα μαλώναμε; θα μαλώναμε. θα διαφωνούσες. θα κανες έτσι που θέλεις να αρπαχτείς και να κάνεις επειδή τώρα δεν είναι ο πατέρας μας; δηλαδή τον καλμαρίζα. ήμουνα πάντα από τότε

κατασταλτικός. //

και καθόμουνα και το σκεφτόμουνα λάθος δεν ξέρω. σωστό Δεν ξέρω. έβρισκα λύσεις που με βόλευαν με την ικανότητα και τη δυνατότητα που είχα. είχα όμως τη μεγάλη τύχη= τώρα είναι προσωπικό αυτό- μεγάλη τύχη να γνωριστώ αααα πιάναν πολύ τα χέρια μου εμένα, πολύ, από πιτσιρίκος. τα πατίνια, όλων των παιδιών, τα έφτιαχνα εγώ. κατά επισκευάζα. όλων. πιτσιρίκος. θα γίνω τεχνίτης. Γυμνάσιο δεν το συζητάμε. Γιατί ή θα βγάλεις γυμνάσιο κι ήτανε μορφωμένος γιατί γινόντουσαν δημόσιοι υπάλληλοι ή για ανώτερα. μετά. δεν υπήρχε περίπτωση. θα γίνω τεχνίτης. μου κόλλησε. ηλεκτρολόγος. μου κόλλησε **ηλεκτρολόγος**, μου άρεσε, ηλεκτρολόγος. του λέω: μπαμπά Το γυμνάσιο είναι 6 χρόνια έτσι; έτσι. ωραία. ο Αρχιμήδης είναι τέσσερα χρόνια. αυτά τα δύο χρόνια... Ναι μου λέει να τα ωφεληθείς να έχεις τελειώσει. Να μην πάω στο γυμνάσιο δύο τάξεις, και να τελειώσω όπως τα άλλα. Να πάω και δύο τάξεις στο **Γυμνάσιο**. δεν ήμουνα καλός μαθητής με την έννοια... **Απλά μου άρεσε να μαθαίνω** ..(;) και πραγματικά ωφελήθηκε αυτό το λίγο και δύσκολο το αρχαία Τα έμαθα λίγο, γραμματική Δεν έμαθα ποτέ. ορθογραφία Δεν έμαθα,, αλλά συντακτικό το εννοώ. εκεί γνωρίζω, Συμμαθητή μου, ένα παιδί γιατρού. Ικτινού έμενε. κυνηγημένος ο πατέρας του από το Βόλο. την Ιωνία του Βόλου. κυνηγημένος, πολιτικά. γιατρός. γνωρίζομαι και γίναμε κολλητοί, τόσο κολλητοί που ήτανε είχα κλειδιά του σπιτιού του δηλαδή δεύτερο σπίτι. ο πατέρας του ήταν ο γιατρός ήταν μοναδικός πατέρας. δεν ήταν απλώς καλός γιατρός. ήταν πνευματικός άνθρωπος. μιλάμε για μόρφωση. και εκεί γνωρίστηκα- γιατί μετά τους έκανε όλους τους συλλόγους πολιτιστικούς συλλόγους αυτός και έπαιρνα και εγώ μέρος= ονόματα που γνώρισα, Όχι απλώς απλή γνωριμία παρέα- φίλοι δεν ήμασταν γιατί ήμουνα παιδάκι. παρέα: Γιάννης κορδάτος, ιστορικός πρώην Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ, Γιάννης Κορδάτος, Δημήτρης Φωτιάδης, Νικηφόρος Βρεττάκος, Σπύρος Βασιλείου, Γιάννης Κοντούλης, μπαρμπα-Γιάννης ο Σκαρίμπας αααα περίπτωση! Διδώ Σωτηρίου, Νίκος Νάσος Νικόπουλος ποιητής, εεε, Στέλιος Γεράνης ποιητής. Στέλιος Παπαδόπουλος αρχαιολόγος. Όπου πηγαίναμε εκδρομή πηγαίναμε και για πώς το λένε για να ... και Μορφωτική εκδρομή.

- πηγαίνατε μαζί εκδρομές δηλαδή ε;

Ναι. όχι μαζί. ήμουν και μέλος εκεί του Συλλόγου είχε κάνει **ΕΜΕΑ. Ελληνική Μορφωτική Εκδρομική Λέσχη**. Εν τω μεταξύ με είχανε βάλει και σαν μέλος του συμβουλίου γιατί ήμουν εγώ με τη μουσική μανία με τη μουσική. έπαιζα φουσαρμόνικα δεν μπορούσα να μάθω τίποτα άλλο. πού λεφτά. καλά για ωδείο και τέτοια από τότε ήταν πολύ τέλεια. όργανο και ποιος Θα με μάθει, (;) και φουσαρμόνικα, γιατί (;). Γιάννης κοντούλης εδώ πέρα, οσοοο τενίδης Βασίλης τενίδης. ο Εκμεκτσόγλου και ο Φαμπας. Ξέρεις τι είναι να έχεις εκδρομή το Φάμπα να σου παίζει κιθάρα; μεγάλη ιστορία. Εκεί είχε και μαθητή το Μαυρουδή. έχω ένα μαθητή καταπληκτικό. ήταν ο Μαυρουδής. μου λέει Εγώ έτσι και έτσι. Λοιπόν **γνώρισα ανθρώπους πολύ σπουδαγμένους πολύ μορφωμένους** και όλο δεν ήξερα γιατί μιλούσαν οι άνθρωποι πολύ απλά. Όλοι ας πούμε απλοί άνθρωποι, αριστερών φρονημάτων, δημοτικιστές, εντάξει; Αλλά μιλούσαν για κάτι που δεν το είχα υπόψη μου. Όταν λέγαν για τις **Αμφικτυονίες των Δελφών**- λέγανε εδώ ας πούμε ήταν οι Αμφικτυονίες και αυτά, είχα ανθρώπους που τα ξέρανε εγώ τι να ξέρω ;Το βράδυ εγκυκλοπαίδεια και μετά Γιατρέ εκείνο εκεί και τα μάθαινα - Οπότε σας άνοιξε τους ορίζοντές ας πούμε πολύ πολύ. και πια δεν έγινα αναγνώστης, Μάλλον δε διάβαζα βιβλία πια. Ήμουν **αναγνώστης συστηματικός**, δηλαδή το βιβλίο δεν το διάβαζα. Το μελετούσα το ο,τιδήποτε. Και απέκτησα και πολύ καλή βιβλιοθήκη, γιατί μετά το χαρτζιλίκι το δικό μου, εγώ ή το έκανα στις εκδρομές για έξοδα για τις εκδρομές ή έπαιρνα βιβλία ή **θέατρο** πολύ, πολύ θέατρο, πολύ κινηματογράφο.../

- **εδώ Κοκκινιά μέχρι τότε ήσασταν στη Νίκαια εδώ;**

μέχρι και το 69. Γιατί από κει, Όταν φύγαμε, όταν ο πατέρας μου πεθ... μεγάλωσα εκεί. μέχρι το 63- 64. Μετά φύγαμε και ήρθαμε εκεί που ήταν ο φούρνος

- Ναι. Ναι ναι ναι που περάσαμε, θυμάμαι

Γιατί; γιατί ήταν ιδιοκτησία του πατριού μου πια. αφού ήταν γιος του. και το είχε πάρει κληρονομιά. και το γκρέμισε το φούρνο γιατί γκρέμιζε δεν υπήρχε. και έχτισαν αυτό το διώροφο και ήρθαμε εδώ και από δω πέρα μετά πήγαμε σε ένα μεγάλο βλεβια ήμουν στρατιώτης τότε που ήρθαμε εδώ πέρα, γνωρίστηκα πια κάτω στον Πειραιά με το αφεντικό μου και με τη Χούβερ - υποκατάστημα της Hoover - και εκεί ήτανε η κόρη του μαζί του ε και με κατάφερε που λένε [γελάει] και με κατάφερε και τα φτιάξαμε!

και από δω δηλαδή από την Κοκκινιά έφυγα το 69. Από την **Αγία Λαύρας** έφυγα το 64 65.

Άρα **εδώ μεγάλωσα.**

- Θυμάμαι μου είπατε από το Κερατσίνι **Δραπετσώνα που κάναμε τη βόλτα** και μου έμεινε από όλη την αφήγηση αυτό αυτό μου χει μένει την πρώτη που συζητάγαμε που ήταν και ο Νίκος με τη μάνα σας που ήτανε με μαύρα και φορούσε μία ποδιά ριγέ (καρό εννοώ) μπλε άσπρη (;). μου έμεινε αυτή η εικόνα από όλη την αφήγηση

- όταν μας έφερε από τα Βίλια ο θεός μου τη δεύτερη μέρα - 18 Αυγούστου, που ήταν ακόμα αναμπουμπούλα, έτσι; μας έφερε κάτω. Κι η μάνα μου ήταν στο φούρνο μέσα εκεί πέρα.

ξέρω γω. είχανε μαζευτεί και οι γειτόνοι δεν μπορώ να πω κι όλα αυτά βέβαια. Ντάξει. Της είχαν δώσει μαύρα κι είχε βρει βρήκε **μαύρα**, καλά Αυτό ήταν εύκολο. είχε μία πόδια γυναικεία ξέρετε εκείνη την **πόδια της κουζίνας, γιατί ήτανε καρό άσπρο μπλε.** τι φορούσε Και αυτήν. κι όταν την είδαμε μας αγκάλιασε... τότε έμαθα εγώ- κατάλαβα πια γιατί μας έλεγε στο δρόμο Ότι κάτι συνέβη στον μπαμπά αλλά δεν είμαστε σίγουροι και μπορεί ναι και μπορεί όχι - αλλά τι να καταλάβουμε και εμείς τώρα. 6 χρόνων εγώ

- ήλπιζε ότι μπορεί να ζει αλλά

αλλά εκτός αυτού αλλά και σε ένα παιδάκι εκτελέστηκαν Ο πατέρας σου η δική σου δεν θα καταλάβαιναν. Οπότε λέει κάτι του συνέβη εκεί πέρα, με τις μάχες που γίνονται μία σφαίρα, δεν θυμάμαι και τί μας έλεγε. 6 χρόνων εγώ 8 ο αδερφός μου.

Αλλά όταν ήρθαμε εκεί πέρα και φτάσαμε. Θυμάμαι ήταν η μάνα μου. μας αγκάλιασε έτσι και μάλιστα κάθισε. Γιατί δεν άντεχε, Έτσι φαίνεται. κάθισε και ανέβηκα εγώ στο πόδι, στο πόδι της εδώ στα πόδια της και ο αδερφός μου από δίπλα, ήμουν και μισή μερίδα εγώ οπότε έτσι και **θυμάμαι όπως μας αγκάλιασε έτρεμε το σαγόνι της. αυτό μου έχει κάνει**

εντύπωση. [του του του του του του του του του] διότι [ξανά ο ήχος] δεν μπορούσε ούτε να μιλήσει [ξανά ο ήχος]. αυτό ήταν καλά το κλάμα και μετά πάντοτε μοιρολογούσε, μουρμουρίζοντας. εμένα μου άρεσε η μουσική, και τα μοιρολόγια και όλα, αλλά, βαρέθηκα [με έμφαση] γιατί όλο μοιρολογούσε. χαμηλά χαμηλά. και μετά, 2-3 χρόνια//

- και εδώ στη γειτονιά θυμάστε καθόλου μετά από εκείνες τις μέρες; σας έχει μείνει κάτι; ιδιαίτερο. ιδιαίτερα όχι. Από την πλευρά της κατοχής; όχι

- και εδώ στην, μετά Το μπλόκο δηλαδή

εκείνο που θυμάμαι είναι που ακούγαμε και εδώ και από κει πάνω, τα βράδια μπαμ-μπαμ διάφορες μπιστολιές, τότε που ήταν ο ΕΛΑΣ ακόμα πριν αρχίσουν τα Δεκεμβριανά και τα λοιπά.

- από τον Αύγουστο δηλαδή μέχρι να φύγουν μέχρι που

και μέχρι που φύγανε και μέχρι που μέχρι τα Δεκεμβριανά πολλές αυτές. θυμάμαι τα μετά από κει που **περνούσαν τα ντακότα τα αεροπλάνα και πέταγαν προκηρύξεις κατά του κομμουνισμού** και τα λοιπά

- εδώ μέσα μέσα εδώ στην πόλη;

εδώ σε όλες τις πόλεις και. αεροπλάνα εκείνα τα ντακότα τα μονοκινητήρια που μεταφέρουν, τα οποία μπροστά στα άλλα δεν είναι τίποτα τώρα. Ανοίγαν την πόρτα- όπως ανοίγουν και πέφτουν οι αλεξιπτωτιστές - άνοιγαν την πόρτα και πετάγανε προκηρύξεις. και τρέχαμε εμείς τα παιδάκια ξέρω γω πέταγαν εδώ πετάγανε πιο κάτω. γέμιζε όλη η περιοχή. έλεγαν ας πούμε κομμουνιστές ετούτο εκείνο κατά του κομμουνισμού. **αυτό το θυμάμαι.** Θυμάμαι όταν έγινε η εκτέλεση- Εγώ λέω του Μπατράνη, αλλά κάποιος λένε ότι μπορεί να μην ήταν ο Μπατράνης να ήταν κάποιος άλλος που τον εκτέλεσαν οι ΕΛΑΣίτες. δηλαδή μόλις έγινε η απελευθέρωση ήταν ο ΕΛΑΣ έτσι δεν είναι; και μετά Άρχισαν τα Δεκεμβριανά. και εδώ πέρα, ένα λέει κουκουλοφόρο, Τον πιάσανε εκεί. θυμάμαι τη σκηνή ως εξής: κόσμος πολυς, έκανα εγώ έτσι για να βλέπω και δεν έβλεπα όλοι μεγάλη ήτανε, εγώ ήμουνα πιτσιρικός. εκεί στην Πώς τη λένε εκκλησία.

- στον Άγιο Νικόλαο;

στον Άγιο Νικόλα. στον Άγιο Νικόλα. και ήταν και λίγο χαμηλότερη η πλατεία. Εκεί τώρα που είναι τα έργα, εκεί ακριβώς είχανε μία κρεμάλα είχανε στήσει και τον κρέμασαν αυτόν - κάνα-δυο και κρέμασαν και αυτόν. και θυμάμαι πάρα πολύ που όλοι φωνάζανε **Ανάθεμα** και **Ανάθεμα**. Θυμάμαι τη μάνα μου που λεγε Ε που λεγε Ανάθεμα δεν έλεγε θάνατος. έλεγε Ανάθεμα τον αλλά Ανάθεμα τον με μία φωνή ξέρεις Εκείνη την υψίφωνη την κλειστή τη φωνή εκεί πέρα. **Αυτό το θυμάμαι...** και όλος ο κόσμος. τώρα ποιος πού και τι - **έξι χρόνων**. Αλλά δεν θυμάμαι πάνω σε αυτό, δεν θυμάμαι τις... που επικράτησαν πια. τελείωσε και ο εμφύλιος. //

Επικράτησε η δεξιά. Τότε είχα συνέπειες εγώ. από 15; 13-15 και. πήγα στο γυμνάσιο. αυτά τα δύο χρόνια τέλος πάντων εκεί γνωριστήκαμε ήταν και ο γιατρός αριστερός και άλλοι πολλοί κάτι άλλοι που είναι δικηγόροι και γιατροί στον Πειραιά γνωστά ονόματα και τα λοιπά **απέκτησα φάκελο, προσωπικό, αλλά δεν είχα φάκελο, από κληρονομιά,** Δηλαδή ο πατέρας μου και τα λοιπά είχε φάκελο, δεν τον είχαν έτσι γιατί έμεινε ως εκτελεσμένος- δεν το σκάλιζε πολύ η μάνα μου, για αυτό και δεν είχανε πολλά πολλά στην αρχή μέχρι να δικαιωθούνε. αλλά απέκτησα εγώ φάκελο. πήγαινες, άνοιγε το φάκελο **ο ασφαλίτης** και πήγες στην **πορεία Ειρήνης** πήγες στην πρώτη πήγες στη δεύτερη, πήγες εκεί, είσαι με το γιατρό, κάνεις παρέα με τον Βρεττάκο,

- τα ξέρουν όλα

Όλα. [με έμφαση] διαβάξεις...

- αυτό τώρα για ποια περίοδο μιλάμε;

από το 55 και μετά 53 - 55 και μετά. γιατί μου λέει διαβάξεις «Αυγή» κάθε Τρίτη; εγώ κάθε μέρα διάβαζα εφημερίδα. μου άρεσε

- Ούτε εγώ δεν ξέρω;

Όχι ήξερα. Γιατί κάθε Τρίτη. άλλες μέρες παίρνεις «τα Νέα». Ξέρετε ότι, ότι η ασφάλεια - οι υπάλληλοι οι ασφαλίτες αυτοί - σπουδάζανε εκτός όλων των άλλων και τα τυπογραφικά

γράμματα των Εφημερίδων. ώστε όταν έχεις μία εφημερίδα στην τσέπη σου, λίγο να δει ξέρει ποια εφημερίδα είναι. Άλλο η «Βραδυνή», άλλα ή τις σειρές τους - όλα αυτά. γιατί διαβάσεις κάθε Τρίτη Αυγή; Θα σου εξηγήσω λέω γιατί διαβάζω λέω κάθε Τρίτη Αυγή. Του λεγα τον δούλευα πια: πρώτη σελίδα δεύτερη σελίδα τρίτη σελίδα τέταρτη σελίδα. Στην 4η σελίδα η Αυγή έχει συνήθως χαμηλά κοινωνικά, γάμους, κηδείες, σκάκι, εεεε φαρμακεία και τα λοιπά και τα λοιπά. έχει και μερικά καλλιτεχνικά όταν έχει λίγα πράγματα. Κάθε Τρίτη όμως έχει όλη τη σελίδα με καλλιτεχνικά. γιατί; γιατί τα θέατρα κάθε Δευτέρα δεν δουλεύανε- είχαν αργία. δεν είναι όπως τώρα που μακάρι να δουλεύανε....Δεν δουλεύουν όλη τη βδομάδα. και μάλιστα μερικές επιθεωρήσεις και τα λοιπά επειδή είχανε πολύ κίνηση, Παρασκευή εεεε Σάββατο και Κυριακή παίζαν και Απογευματινή. με χαμηλό το εισιτήριο λαϊκή Απογευματινή. Δευτέρα όμως δεν παίζανε. //

μία από αυτές τις φορές, το 60..... όχι πριν πάω στρατιώτης το 58; είχα δει ααα κόλλησα με το θέατρο εγώ και πήγαινα κουλτουριακό θέατρο. Ο φίλος μου, ο γιος του γιατρού, δεν πολύ ερχόταν δεν του άρεσε το θέατρο. διαβάζαμε κάναμε... Θα σου πω μετά ποιος έγινε Τι έγινε φίλος μου. γιατρός μεν αλλά τι γιατρός. Λοιπόν πήγαινα εγώ. είχα, έβλεπα **Θέατρο Τέχνης**, έβλεπα Εθνικό Θέατρο, βαριά, βαριά πράγματα γιατί είχα αρχίσει και καλλιεργίωμουν. διαβάζω λοιπόν στην εφημερίδα εκεί ότι, τις Δευτέρες, στο θέατρο τέχνης - το οποίο θέατρο τέχνης ήταν αυστηρότατο σε όλα τους- Κάθε Δευτέρα, τέσσερις Δευτέρες θα κάνει επίδειξη τέχνης- έτσι το ονομάζουν τον τίτλο- επίδειξη τέχνης ο Βασίλης Διαμαντόπουλος. ο Βασίλης Διαμαντόπουλος. με τέσσερις μόνο λόγους- όχι μονόπρακτα γιατί το μονόπρακτο θέλει και δύο άτομα- τέσσερις μόνο λόγους θα πάω. φεύγω από τη δουλειά, ήμουν και εργοδηγός κάπου στη Γλυφάδα κοντά σε ένα μεγάλο ξενοδοχείο. ήμουν εργοδηγός .πάω πάνω Δευτέρα πήγα Τρίτη μεσημέρι. μία ουρά από δω μέχρι την εκκλησία στο υπόγειο του Κουν και ο κόσμος κράταγαν σειρά οι άνθρωποι τετράδες. βγαίνει ένας μέτρα μέτρα παιδιά λέει μην το συζητάτε τελειώσαμε. Α κανένα ακόμα; τίποτα Τίποτα λέει Ποιο αυτά λέει εκείνο εκείνο εκεί. Πότε; θα έχουμε λέει και αύριο αλλά είναι τόσα πολλά που δεν ξέρω αν θα προλάβετε την τελευταία παράσταση. γιατί το θέατρο τέχνης ήταν πολύ μεγάλο. την άλλη εβδομάδα διαβάζω Τέρμα τα εισιτήρια. από την πρώτη Τρίτη μέχρι και την τελευταία Δευτέρα που θα παιζόταν Τέρμα τα εισιτήρια τελείωσε λέει το χασα. την πρώτη Δευτέρα που παίχτηκε την Τρίτη διθύραμβος οι κριτικοί: ο Κλεάνθους- ήτανε κριτικοί πολύ καλοί, ο Γεωργουσόπουλος και τα λοιπά διθύραμβος. Απα Κοίταξε! την άλλη μέρα ανακοίνωση: λόγω απαιτήσεως και παρακλήσεων [μπουρλουμπούρλου μπουρλουμ -ήχη τικό!] δύο Δευτέρες ακόμα πέμπτη και έκτη. το Διάβαζα στο λεωφορείο πηγαίνοντας. μόλις φτάνω φτάνω στον επιστάτη εκεί πέρα του λέω, φεύγω πάω στην Αθήνα μη με ψάχνεις θα λείψω τουλάχιστον 2 ώρες. Αμα θες κόψε μου από το μεροκάματο δεν με νοιάζει. εντάξει. Και πάω εκεί πέρα. πάω εκεί πέρα να μία ώρα πάλι. Αρχίζουμε και μέτριο μαστε και είναι απίστευτο. Πραγματικά είναι απίστευτο. για την τελευταία παράσταση- για την έκτη πια- δύο τελευταία εισιτήρια μέτριοντούσαν που ήμουν εγώ και ένα ζευγάρι ακόμα! εγώ τότε ήμουν 17 χρονών 18 πόσο ήμουν. και ένα ζευγάρι πενηντάρηδες 55 αρίδες. δύο εισιτήρια τρία άτομα. και να με παρακαλάνε. σε παρακαλώ. Μέχρι που πνίγηκα από τη στεναχώρια μου γιατί είμαι ενοχικό άτομο. Μίκα από τη στεναχώρια μου και έλεγα σας παρακαλώ μη με παρακαλάτε, δεν μπορώ. είμαστε και εμείς θεατρόφιλοι και θα σε παίρνουμε μαζί μας στο θέατρο Θα σου κάνουμε εισιτήρια. σας παρακαλώ. να με παρακαλάνε οι άλλοι φύγανε το πήραν απόφαση. εγώ τώρα δούλευα Θα βρούμε λύση θα βρούμε λύση. λέω στην ταμία μην έρθει κανένας άλλος. δύο εισιτήρια τα τελευταία είμαστε εμείς οι τρεις, έτσι; μας βλέπεις στη φάτσα κανένας άλλος. Πάω στο γραφείο Ποιος είναι ο υπεύθυνος εκείνη τη μέρα ήτανε ο αυτός ο Λαζάνης Όχι ο Λαζάνης ο Χατζημάρκος. Δεν ξέρω αν έχεις ακουστά του θίασου τα πρωτοπαλικάρα του. ο Λάζαρος Χατζημάρκος Μπεμπεδέλη ου μιλάμε για ονόματα. ήταν αυτός ο θεατρωνης. δεν ήταν τώρα ο Κάρολος Κουν. Δεν ήτανε στην...εκεί πέρα. και λέω κύριε χατζημάρκο, έχουμε ένα πρόβλημα. ο άλλος ντρεπόταν ο άνθρωπος μεγάλος. Άσε λέω τη δυσκολία αρπα τή. έτσι μου λέει δεν γίνεται παιδάκι μου. αυτά λέει ξέρετε μας κοροϊδεύουν όλοι Γιατί πραγματικά τους κοροΐδευανε όλοι οι θίασοι, γιατί ήταν εκεί πέρα τι είσαστε πια δεν τους άφηνε να παίζουν σε άλλο θέατρο ή κινηματογράφο, τους ηθοποιούς του για να μην τους χαλάσουν παραξενιά του Κουν. υπάρχει μία λύση λέω ένα άτομο εγώ, ας

πάρουμε λέω κύριε τα εισιτήρια. ένα άτομο να μην είμαι εκεί πέρα... τι λέει όρθιος; σκαμνάκι; ούτε σκαμνάκι. καλά το ξερα μου λέει το ξέρεις αφού μου λες ότι έχεις έρθει πολλές φορές. όταν κλείνει η πόρτα του λέω - γιατί μόλις του είπα Υπάρχει λύση μου λέει ποια;- Όταν κλείνει η πόρτα για να κλείσει η παράσταση και τραβάνε και τις κουρτίνες, έτσι δεν είναι; δεν είναι 2 ταξιθέτριες μέσα; κάθονται όρθιες μη συμβεί σε κάποιον κάτι. Ε, εκεί πέρα δίπλα τους, κι αν δεν θέλετε να είμαι εγώ πίσω από την ταξιθέτρια, πίσω από την κουρτίνα το κεφάλι μου μόνο από την κουρτίνα να βλέπω. γιατί είναι χαμηλά το θυμάσαι το θέατρο; σκηνή και τα λοιπά. τα κοιτάει έτσι χαμογέλασε. Τι λες ρε μου λέει. Τι λέει ρε παιδί μου .τόσο πολύ του λέω πραγματικά. όρθιος και πίσω από τις κοπέλες. θα κάθονται οι κυρίες Ποιες είναι οι ταξιθέτριες έτσι το κεφάλι μου να βγάλω! Εντάξει μου λέει. του λέω όχι δως μου χαρτάκι. Ναι μου λέει. σε ένα μήνα λέω θα ρθουμε. και μου δίνει δεν το έχω φυλάξει. το φύλαγα δεν το χω. επιτρέπω στον τάδε τάδε. λέω για να μη μου πούνε τίποτα. οι άλλοι τρελάθηκαν από τη χαρά τους πάμε να σας κεράσουμε. Όχι λέω γιατί έχω δουλειά. τέλος πάντων βγήκαμε μία μέρα ραντεβού και με πήγαν στο Αιγαίο να φάμε λουκουμάδες.

- Α ωραία

να με κεράσουν οι άνθρωποι γιατί θα πήγαινα στην παράσταση. έρχεται παράσταση κανονικά συναντηθήκαμε. Εγώ μπάστακας και εκείνη. νεαρέ μου λέει να καθίσω λίγο όρθιος να κάτσεις και εσύ με τη γυναίκα μου δίπλα. Όχι εγώ θα καθίσω πιο όρθιος. μόλις κλείσαν οι πόρτες, κάποιος φώναξε μία ταξιθέτρια και γυρίζει μία ταξιθέτρια και έρχεται με ένα σκαμνάκι. χωρίς πλάτη ξέρεις και το αυτό. μου λέει έλα εδώ με παίρνει και με πάει όπως είναι η δεν πάει πάνω πάνω πάνω πάνω στον τοίχο. ακουμπούσα κιόλας. και καθόμουνα φάτσα νταν καλύτερα Ούτε μπροστά. τόσο απίθανα αυτό το πράγμα το θυμάμαι σαν τώρα. οι άνθρωποι αυτοί..... και εμένα στο Χαλάνδρι, πήγα στο σπίτι τους και ήτανε συγγάτοικοι στην ίδια πολυκατοικία τριώροφη κατοικία με τον πατέρα και τη μάνα της Καρέζη. ο πατέρας της και η μάνα της Καρέζη πρώην γυμνασιάρχης Νομίζω ήτανε μένανε στο Χαλάνδρι. λέω Κοίταξε να δεις.

Λοιπόν πάμε σιγά-σιγά;

- το κλείνω ε; ..το χω δώ πέρα γράφει γράφει

ΤΕΛΟΣ

Συνέντευξη βιογραφική Σ.ΣΠ & Β.ΣΠ.

Θέλετε να μου πείτε που γεννηθήκατε, πότε;

Εδώ. Εδώ μέσα γεννήθηκα. Εδώ μέσα γεννήθηκα, εδώ μέσα μεγάλωσα, εδώ μέσα

παντρεύτηκα... όλα εδώ μέσα

-χαμόγελο

[χαχα]

-Οπότε εδώ ήρθαν οι γονείς σας δηλαδή;

οι γονείς μου ήρθαν από τη Μικρά Ασία.

-Από ποιο μέρος;

ο μπαμπάς μου από το Βαϊντίρι κι η μαμά μου ...από τηηηηη ...από τη Σμύρνη

-μμμ

Ναι! αλλά εδώ γνωριστήκανε. Και παντρευτήκανε. Να σου πω ότι γνωριζόντουσαν πιο μπροστά...

-α, γνωρίστηκαν εδώ

εδώ εδώ

-Εδώ η γειτονιά πώς ήταν, ε ας πούμε, όσο πιο πίσω μπορείτε να πάτε...;

Τί λέει;

Γιος: Δεν ήρθατε εδώ κατευθείαν... μένατε ...πού μένατε;

Λες το αυτό. όχι όμως μαζί. Ναι στα Μανιάτικα! Εδώ κάτω που λεγόντουσαν

Όχι δεν γνωριστήκανε εκεί

Γιος: συνοικέσιο έγινε

Ναι συνοικέσιο! Συνοικέσιο έγινε. ναι, ναι.

-Μένανε κι οι δύο στα Μανιάτικα;

όχι μόνο η μαμά μου ...Με τη μαμά της αλλά... με τη μαμά της. Τέλος πάντων.., γιατί οι Τούρκοι της σφάζαν τα δύο αδέρφια και όταν τα είδαν, μπροστά στα μάτια τους, ω, η μαμά της **κατευθείαν κολπιάστηκε**. Δηλαδή ξέρεις τι - χέρι και πόδι δεν αισθανόταν τίποτα. Και την είχε η μαμά μου. Και ο μπαμπάς της είδε τον πόνο ας πούμε - των παιδιών τους τον πόνο - είδε και τη γυναίκα του σε αυτή την κατάσταση, Πάτρα τη λέγανε τη γυναίκα του, και... και...την είδε σε αυτή την κατάσταση και πήγε στο Άγιο Όρος. Ναι δεν ξέρω πώς τα κατάφερε με τί τρόπο ο άνθρωπος πήγε στο Άγιο Όρος και εκεί και πέθανε και εκεί. Δεν ξαναήρθε στη μαμά μου κοντά δηλαδή.

- Οπότε εσείς μεγαλώσατε με τη μαμά σας;

Ναί, εγώ με τη μαμά μου.

Γιος: με τη μαμά της.

Ναι . Ύστερα παντρεύτηκε η μαμά μου με τον...

-Α, είναι οι γονείς, μου λέτε για τους γονείς της μαμάς σας

Ναι. Ναι. Οι γονείς της μαμάς μου ήταν αυτοί και η μαμά μου ήτανε ακόμα ... ελεύθερη.

Δεν ήτανε παντρεμένη. Ε ύστερα όταν είδε τα πολλά πολλά, ε ήρθε εδώ πέρα και της κάνανε προξενιό το μπαμπά μου. Ε της άρεσε και του άρεσε και γίνανε ε και γεννήθηκα εγώ!

- κι εσείς πότε γεννηθήκατε;

ε;

-Πότε γεννηθήκατε;

το 28.

-το 28

Το 1928.

- ωραία. και ήσασταν εδώ; τότε το 28

Εδώ εδώ Εδώ μέσα, σας λέω. Εγώ εδώ

- και πως ήταν τότε η γειτονιά;

Όπως είναι τώρα. δεν δεν... ακριβώς όχι έτσι, όπως είναι διώροφη και τέτοια. ήτανε μόνο οροφή με το γήπεδο όλο. Αλλά δεν ήταν τότε **XAN ήταν Αμερικανική Λέσχη**. Γιατί οι Αμερικάνοι το πήραν αυτό το... **και βάλαν ας πούμε ανθρώπους μέσα και μας κοιτούσαν ας πούμε Μας**

-βοηθούσαν;

ναι. μας βοηθούσαν; Ναι σε πο, σε όλα...ναι. και το **Αμερικανικό Νοσοκομείο** ήτανε κάτω.

εδώ λεγόταν αμερικανική λέσχη και το Αμερικανικό νοσοκομείο. Όλοι οι πρόσφυγες πηγαίναν εκεί όποιος παντρεύονταν και ήταν έγκυες και ότι εκεί γεννούσαν.

- και πού ήταν το νοσοκομείο το νοσοκομείο που ήτανε;

Πού είναι τώρα το γυμνάσιο;

-μουχουμμ

ε, εκεί στο γυμνάσιο. ήταν το νοσοκομείο.

-μάλιστα

το γκρεμίσανε και κάνανε το... Κατάλαβατε;

- και εδώ δηλαδή όλη η περιοχή, όλα αυτά που έχουνε... αυτό Προφανώς έχουνε χτιστεί ...

Όλα ήταν με πρόσφυγες εδώ. και μάλιστα όταν ήρθαν οι πρόσφυγες κι ήταν και Αρμεναίοι πρόσφυγοι και όταν δίνανε το δωμάτιο αυτό το πρώτο [είμαστε μέσα στο σπίτι, στο εν λόγω δωμάτιο], το δίνανε στους... ζήτησε η μαμά μου δηλαδή, ήτανε η Αρμένισσα αυτή εδώ μέσα στο πρώτο δωμάτιο εδώ, και πίσω από κει ήταν η μαμά μου. εεε, Αλλά όταν φτιάξαν για τους Αρμεναίους ειδικό - ειδική πτέρυγα, τα πήραν η μαμά μου και το άλλο. Κατάλαβες; το δωμάτιο αυτό. Στη γωνία, που είναι η Μαρία,...

- η Μαρία δεν ξέρω πού μένει - τη γνώρισα στο «μπλόκο» [εννοώ τη Μάντρα], γιατί είναι φίλες με την Ειρήνη

α α, η Μαρία κάθεται στην άλλη γωνία. Εκεί. γωνία αλλά δεν είναι δρόμος όπως είναι... πώς να σας το πω, ..της Μαρίας...

Γιος: Είναι πάροδος

Πάροδος είναι.

Γιος: Πάροδος Ιωνίας πρέπει να ναι.

Ναι. Πάροδος Ιωνίας και Θειρών. Τέλος πάντων. η Μαρία κάθεται στο πίσω μέρος. ενώ το μπροστά δεν το πήρε γιατί ήταν Έλληνες και το μπροστά και είναι Έλληνας. μένουν τα παιδιά του τώρα τα εγγόνια του. αυτοί που ήτανε. Μιλάμε για παλιά. Κατάλαβες;

-Μάλιστα. θέλετε να μου πείτε έτσι καθόλου για την παιδική σας ηλικία; που παίζατε ξέρω εγώ πως ήτανε;

Στη ΧΑΝ μέσα παίζαμε. ΧΑΝ τη λέω τώρα γιατί, **μας είγανε μάθει και το τραγούδι:**

“ Τι όμορφα παίρνουμε το πρωί όταν βρεθούμε,

(μέσα στη λέσχη)

μαθήματα πολλά, παιχνίδια ζωηρά,

περνούμε αδελφωμένοι, στη λέσχη μαζεμένοι.

Μάθημα γυμναστική, ξέρουμε γραμματική,

τα παιδιά μέσα στην τάξη βρίσκονται εντάξει.

ΖΗΤΩ στους άξιους χορηγητάς

(το λέω και ανατριχιάζω αυτό)

το Doctor Μάιντεν και Μπλούστερ

Που συνεισφέρουν για μας

τον Ιερό σκοπό τους”.

(Ήταν δύο Αμερικάνοι γιατροί, ο Doctor Μάιντεν κι ο Μπλούστερ...)

Γιος: Το σπίτι αυτό, αυτό εδώ [μου δείχνει φωτογραφία από το κινητό του, ο γιος της Βασίλης] είναι αυτό εδώ πέρα το δικό μας, αλλά ήταν 1936 εδώ.

-Αααααα

- Γιος: και μέσα ήταν έτσι. Ήταν, αυτό που λέει, το μονώροφο...

-Ναι

-**γιος:** και το γήπεδο.

- Μάλιστα

-**γιος:** κι η συνοικία αυτή, όπως είναι τώρα, όπως είναι ας πούμε τότε!

ο Doctor Μάιντεν κι ο Μπλούστερ ήταν δυο...

-Αυτή η φωτογραφία; είναι δική σας ας πούμε;

γιος: ναι ναι ναι ναι

-Ωραία!

- Οπότε ήσασταν εκεί δηλαδή στο σχολείο...

γιος: και στη συνέχεια, κάτσε... το 47, 46 - 47. Είχε διαμορφωθεί κάπως εδώ ο χώρος, της ΧΑΝ ας το πούμε, αλλά έχει παραμείνει μονώροφο κτίριο. το 55 έγινε το διώροφο.

- εδώ λέει "χαν"

γιος: εγω το χω γράψει!

α, εσείς το χετε γράψει πάνω. Δεν είναι στον τοίχο.

γιος: Όχι δεν είναι στον τοίχο!

-Α μάλιστα ωραία

- Οπότε ήσασταν εκεί πέρα δηλαδή όλοι. Στους δρόμους ας πούμε δεν παίζατε.

Αφού παίζαμε μέσα στη ΧΑΝ! ήταν η Αμερικανική Λέσχη που είπαμε. εκεί παίζαμε.

Μάλιστα είγαμε και δύο που λεγότανε Καριακλής και Φυστέρης. οι δυο. τώρα, επώνυμα ήτανε; Επώνυμα θα ήτανε. Καριακλής και Φυστέρης αυτοί που μας κάνανε μάθημα. Κι εγώ και δύο άλλες κοπέλες η Εύη και η Αρετούλα που ήμασταν γειτόνισσες και παίζαμε, μας είχανε κάνει πρώτες μαθήτριες. στο δημοτικό μιλάω Όχι για... δεν πήγαμε στο γυμνάσιο εμείς, γιατί κηρύχτηκε ο πόλεμος το 40 και Ερετζούμ 31!

-Και τη θυμάστε; την κήρυξη του πολέμου τη θυμάστε;

Πως δεν τη θυμάμαι! βέβαια [με στόμφο] .Βέβαια βέβαια. Βέβαια

- θέλετε να μου πείτε λίγο έτσι για τον πόλεμο;

Ε για τον πόλεμο τι να σας πω; Ένα πράγμα θα σας πω.

-ότι θέλετε εσείς

...**Ο πατέρας μου**, όταν ήταν στη Σμύρνη, εκεί στο Μπαϊντίρ, στη Σμύρνη

περισσότερο κι εκείνος έκανε, εκεί ήταν τραμαγέρης στα τραμ, στα τραμ δούλευε .Εδώ όμως δεν, ξέρεις ήρθε εδώ ο άνθρωπος δίχως έλεος, δίχως τίποτα, και πήγε στου Παπαστράτου και έπιασε δουλειά. Ο Παπαστράτος τότε, πήγαινες, **πηγαίνανε νύχτα και γυρίζανε νύχτα.**

Έκανε ο Μεταξάς, το οκτάωρο – Σώθηκε! Η χαρά τους ήταν τόσο μεγάλη που δεν μπορείτε να φανταστείτε! με το οκτάωρο που έκανε τότε. Καιεεε... όταν πέθανε κλαίγανε κι οι δύο και η μαμά μου και ο μπαμπάς μου όταν πέθανε ο... πώς τον λένε...ο Μεταξάς. Ναι. Αυτό λέω..**Λέτε λένε** δικτατορίες και δικτάκτορες... **και τότε ήταν ωραία η δικτατορία!** **πώς να σου πω.** Αυτό το πράγμα ποιος το έκανε; μόνο ο Μεταξάς το έκανε! Δεν το έκανε κανένας άλλος. Κατάλαβατε τι θέλω να πω;

-ναι

...Καιεεε...έκανε το οκτάωρο ας πούμε και... και συν...αυτώσανε...κι εντάξει [μικρή παύση]

Εεε! και εγώ τότε μεγαλώσαμε εδώ στη ΧΑΝ, κι όσο μπορούσαμε.

γιος: πήγαινες όμως εκεί και έπαιρνες;

Που;

Γιος: στου Παπαστράτου τι έπαιρνες;

Α ναι! στον πόλεμο μέσα.

Γιος: στον πόλεμο!

Στον πόλεμο Ναι!

Γιος: ναι. Στον πόλεμο σου λέει η κοπέλα

-Εγώ για τον πόλεμο σας ρώτησα πώς ζούσατε και τί κάνατε

Πήγαινα κάθε μέρα στου Παπαστράτου εγώ. Για να πάρω το φαΐ το δικό μας. Μέσ στον πόλεμο.

γιος: είχε συσσίτιο φαίνεται

Πήγαινα κάτω Με τα πόδια! [με έμφαση]

Γιος: ήταν φαίνεται για τις οικογένειες [διευκρινιστικά]

...και δεν είγαμε και παπούτσια και έκατσε η μαμά μου...είχε φέρει ο μπαμπάς μου κάτι σχοινιά και τα κανε... σπάγγοι δηλαδή χοντροί σπάγγοι και τα κανε πλεξούδα, και τα έβαζε από κάτω, η μαμά μου, στον πάτο, όπως έφτιαχνε, τον πάτο ωραία, με χαρτόνι και τέτοια, τα ραβε,... ο γείτονας εδώ πέρα του κάνε η μαμά μου... και τώρα έρχεται και μου τα λέει καμιά φορά [χαμογελαστά]...εεε, Κι έκανε και παντόφλες και το καλοκαίρι έκανε πέδιλα. Και μ' αυτά πήγαινα. αυτό λέω. Τότε, τον καιρό εκείνο, δεν έβρεχε πολύ - **δοξάζω το Θεό.** με τα πόδια πήγαινα στου Παπαστράτου, με τα πόδια γύριζα. τότε μου δίνανε και ένα... με της, της Δανάης την κόρη τη μικρή, μου δίνανε κι εκείνη και την έπαιρνα μαζί μου. Αλλά δεν είχε τόσα αυτοκίνητα τώρα, όπως υπάρχουν τώρα και κόβουν και... κατάλαβατε τι θέλω να πω;

- και στον πόλεμο δηλαδή πηγαίνατε κανονικά; δεν είχε κανένα...

Τίποτα τίποτα

- ήσασταν 12 χρόνων ας πούμε. 12 με 16 εκεί έτσι;
Ναι 12,12. Δώδεκα ήμουνα τότε. για αυτό δεν πήγα και στο γυμνάσιο ας πούμε και και οι τρεις δεν πήγαμε αυτές οι συμμαθήτριες που είχα εδώ. και ήμασταν και κολλητές ας πούμε σαν αδερφές γιατί όλες ήμασταν μοναχοπαιδιά και δεν είχαμε... αυτά!

- και θυμάστε καθόλου εδώ Το μπλόκο; θυμάστε καθόλου;
ε, το μπλόκο τι ήτανε; Η μέρα του μπλόκου ήτανε μία μέρα, που οι Γερμανοί περνάνε, μαζέψανε όλο τον κόσμο...

- εσείς ήσασταν εδώ; στη γειτονιά;

Ναι εδώ Εδώ εδώ εδώ μέσα ναι

-στο σπίτι;

εν τω μεταξύ...

γιος: τον πατέρα σου;

είχε πάει και ο πατέρας μου. αφού όλους τους πήραν εκεί. ήταν ο **Μπατράνης**. Εκείνος πρόδωσε τον κόσμο: ο Μπατράνης. αυτός ο Μπατράνης καθόταν εδώ. Πώς λέγεται η...η... Η πλατεία αυτή εδώ;

- γιος: Χαλκηδόνα

Χαλκηδόνα! Στη Χαλκηδόνα ήταν ο Μπατράνης. εκεί έμενε το σπίτι του. γιατί τον έβλεπα πολλές φορές καθώς πήγαινα στο θείο μου. καιεεε... ήταν εκεί, αυτός, και εκείνος αυτός [με έμφαση] πρόδωσε όλο τον κόσμο! αλλά νόμιζε ότι θα γλιτώσει αυτός. κατάλαβες; πρόδινε ότι: **αυτός είναι στο κόμμα, αυτός είναι στο κόμμα, αυτός είναι στο κόμμα, κατάλαβες;** καιεεε τον εσφάζαν και αυτόν. τον σκότωσαν και αυτόν όμως. δεν έμεινε και αυτός.

Μπατράνης λεγότανε. θυμάμαι και το...παρόλη την ηλικία μου

-Ποιοι τον σκοτώσανε;

Αυτός πόσο ήτανε;

γιος: οι Γερμανοί

-οι Γερμανοί;

γιος: αφού πρόδωσε πρόδωσε.

Οι Γερμανοί τον σκοτώσανε.

-τον σκοτώσανε στο τέλος;

Βέβαια βέβαια! Οι ίδιοι δεν το καταλαβαίνουνε! Σου λέει αφού κάνει αυτή τη δουλειά θα κάνει και για μας κάτι! Οι Γερμανοί ποιος ξέρει.... Λέγανε...Ναι

- θυμάστε έτσι κάτι που είχε γίνει αυτή την περίοδο; Εγώ δηλαδή...

γιος: τότε που ήτανε εκεί ο παππούς στο...

μαζέψανε όλους όλους.

- από την οικογένειά σας δηλαδή ήτανε... και ο παππούς και ο πατέρας;

ο πατέρας μου ήτανε

-συγγνώμη, ναι. Ο παππούς σας! ο παππούς ήταν στο Άγιο Όρος.

Και ξέρετε ανοίγαμε την πόρτα από δω πάντα. έτσι όπως είναι το σπίτι ακριβώς ήτανε, αλλά όχι χτισμένο Έτσι ήτανε με πλίνθους και με τέτοια.

Γιος: ντάξει, της το δείξα!

Τότε ναι. εεεε, και μόλις πέρασε ο μπαμπάς μου, δεν ξέρω δεν ήτανε οι Γερμανοί εκείνη την ώρα κοντά, πολύ κοντά,...μπαπ, μπαίνει μέσα ο μπαμπάς μου και τη γλίτωσε! [με έμφαση-ενθουσιασμό]

-Πού μπήκε;

Σπίτι μας εδώ! γιατί από δω τους πηγαίνανε. από τη Μάντρα...

- Γιατί δεν έλεγχαν τα σπίτια; Δε μπαίνανε μέσα στα σπίτια;

γιος: τους είχαν μαζέψει και εκείνη την ώρα που ερχόντουσαν και τους πηγαίνανε Κάπου.

Κάπου θέλανε να τους πάνε. Δεν ξέρω που τους πήγανε.

γιος: από ότι κατάλαβα χώθηκε στο σπίτι και...

- και δεν τον είδανε γιατί μπαίνανε και στα σπίτια από ότι ξέρω;

ναι!

γιος: αυτό ήταν πριν

-πριν το μπλόκο, δηλαδή; Όταν μαζεύτηκαν...

γιος: όταν μαζεύτηκαν όλοι, αφού σκότωσαν όσους σκοτώσανε μέσα εκεί πέρα, τους

πήρανε...

A! Τους πήρανε στη Γερμανία. Να! Ο απέναντι ο αυτός, στη Γερμανία πήγε, ο κυρ Στέλιος. Απέναντι. Αυτού του παιδιού ένας... τώρα ανάπηρος ο άνθρωπος κι αυτός σαν και εμένα - με τα πόδια του. Ο μπαμπάς του...

Γιος: τον πήρανε στη Γερμανία

Ο μεγάλος του αδελφός έμεινε και στη Γερμανία. Εκεί.

-Α, με τα τρένα ε;

Μέχρι τώρα ακόμα, αν ζει...

-Από το Ρούφ;

γιος: από το Χαϊδάρι. Απ' το Χαϊδάρι

- με το τρένο όμως

Γιος: με το τρένο ναι

ναι ναι ναι ναι ναι

- όσους πήγανε δηλαδή τους πήγανε στο Χαϊδάρι;

ναι ναι ναι ναι ναι

γιος: Γιατί εκεί έχει κάτι σα στρατόπεδο.

ναι ναι ναι

-στρατόπεδο

γιος: και ο παππούς είχε φαίνεται την ευκαιρία την ώρα που τους πηγαίνανε, επειδή πέρναγε από το σπίτι, ανοιχτή η πόρτα ....

και γλίτωσε ο άνθρωπος. Ποιος ξέρει που θα τους πηγαίνανε; μπορεί να τους αφήνανε κιάλας, γιατί όλους δεν τους πήγανε στη Γερμανία.

-Δεν τους πήγανε όλους στη Γερμανία

έτσι έχω τη γνώμη. ναι.

-Όχι δεν πήγανε όλοι στη Γερμανία κι εγώ από ότι ξέρω. Άλλοι μείνανε στο Χαϊδάρι.

Ποιος ξέρει τώρα...ο Στέλιος, αυτός, ο μπαμπάς αυτουνού του Γιώργου. Ποιος ξέρει... Ναι θέλω να πω αυτό.. δεν το ξέρω αυτό το πράγμα. Και ο γιος και ο μπαμπάς φύγανε.

γιος: για το Θανασάκη; Μετά 40 μέρες; το Θανάση εδώ;

α, το Θανάση...εδώ, Ναι. Είχαμε ένα παιδί που στα 40 του μπλόκου, γειτονάκι. **Ίδια ηλικία με μας** ήταν κι αυτός.

-Δεκάξι δηλαδή; Δεκάξι χρονών;

Ναι, ναι, ναι! Και πιο...μπορεί και πιο μικρός.

γιος: Το γράφει η ταμπέλα. Έχει ταμπέλα εκεί πέρα

-στην ταμπελίτσα. Ναι ναι, το χω δει.

... και στα 40 του μπλόκου, πήγε η μαμά του. Ναι στο μπλόκο. Οι Γερμανοί από πάνω από το εδώ, γιατί οι Γερμανοί είχαν στήσει εδώ ενέδρα [με έμφαση] - στο βουνό απάνω.

γιος: στο λόφο του Βώκου

Όπου βλέπανε πολύ κόσμο **Μπαμ μπαμ μπαμ** και τον θέριζανε. κατάλαβες; Και...τι θέλω να πω τώρα για αυτό

γιος: **για το Θανασάκη**

εεε, το Θανασάκη Πήγαινε πίσω από τη μαμά του και αυτό, δεν το πήρε είδηση η μαμά του. κακώς έκανε! ή έπρεπε να το πάρει μαζί της που λέει ο λόγος ή... και φεύγει μόνο του και μόλις έφυγε εδώ και πάει εκεί, Τι ρίχνει αυτό και το σκοτώνουν το παιδάκι... Ναι το χουνε κάνει αυτό εδώ Ναι, ναι το έχουνε κάνει αυτό εδώ Ναι. τα δαχτυλάκια του τα δάχτυλα και του τα βλέπαμε ύστερα κομμένα ήτανε, το συμπαράλιάσανε. από πάνω όμως. Δεν ξέρανε Ποιος.

- **ρίχνανε όπου βλέπανε κόσμο**

τι ξέρουν οι Γερμανοί από 40; μπορεί να μην ξέρουνε - τα 40 γίνονται. Είδαν τον πολύ κόσμο που κινήθηκε και πήγαινε στην εκκλησία και Μπαμ μπαμ

- μαζεύτηκε στην Οσία Ξένη,ε;

στην Οσία Ξένη. Εδώ εδώ βέβαια εδώ εδώ. Μα εδώ γίνηκε όλο το...

-αλλά και στην Νεάπολη έχω μάθει ότι έγινε. Και πάνω έγινε....

στη Νεάπολη ναι εκεί δεν ξέρω.

γιος: τους μαζέψανε από κει

- έγινε εκεί Μάχη και στο μπλόκο τους μαζέψανε...

-γιος: Ναι η μάχη της Νίκαιας μερικές μέρες πριν.

-Το Μάρτη.

γιος: μπράβο! που υπάρχει επάνω **στο Περιβολάκι** που λέμε υπάρχει εκεί πέρα **το μνημείο**.

- Ναι ναι το ξέρω. Το ξέρω.

- Θυμάστε κάτι άλλο να μου πείτε από εκείνη την περίοδο;

Σαν τι;

- ότι θέλετε εσείς να μου πείτε δεν ξέρω κάποια ανάμνηση που έχετε αυτά που είπα αυτά είναι η ανάμνηση μου.

- εσείς δηλαδή ήσασταν μέσα στο σπίτι ας πούμε Δεν βγήκατε;

Δεν βγήκαμε έξω ο παπά πα! Δεν βγήκαμε Τι να πάμε να κάνουμε; αφού σκοτώνανε τον κόσμο. Σας λέω αφού και τον μπαμπά μου απ! τον εβάλαμε μέσα... επειδή τους φέραν από δω. Αν δεν τους φέρναν από δω δεν θα έμπαινε ο χριστιανός Ποιος ξέρει τι θα γινότανε.

- και πόσα αδέρφια ήσασταν;

Εγώ μόνο.

- α Εσείς ήσασταν μόνο.

Μοναχοπαίδι ήμουνα ναι. Η μαμά μου είχε μόνο τρία αγόρια είχε έρθει πιο μπροστά.

γιος: τρία αγόρια αδέρφια

τρία αδέρφια τρία αδέρφια η μαμά μου. τα δύο τα σκότωσαν Όπως σας είπα οι Τούρκοι, εκεί και ο ένας είχε έρθει πιο μπροστά όμως - δεν ξέρω για ποιο λόγο είχε έρθει, κάποια... τώρα αγάπησε κάποια, δεν θυμάμαι πώς τα λέγανε.

- Έρθε πριν την καταστροφή δηλαδή;

Ναι ναι. ναι ναι ναι ναι ναι.

- και έμενε εδώ κοντά σας;

ποιος;

- ο θεός σας

γιος: όχι στη Χαλκηδόνα. κοντά είναι σε 10 λεπτά.

- στην πλατεία που είπαμε

Για αυτό θυμάμαι και τον Μπατράνη. Επειδή πηγαίναμε εκεί στη θεία μου και στο θείο μου. Ο θεός μου έκανε τρία αγόρια. Ναι το Θανάση, τον...

-Θέλετε να μου πείτε

γιος: Α! το άλλο που δεν έχει σχέση με εκείνη Ναι αλλά η θεία σου που... ποια έκρυβε μέσα στο πηγάδι την εποχή εκείνη;

Α! ναι ναι ναι. του Θανάση μας την αρραβωνιαστικιά.

γιος: η οποία **ήταν του κόμματος**.

Ήταν στο κόμμα ναι. **Αριστερός ήταν ο Θανάσης μας πολύ.** και πολύ μορφωμ...

-ο Θανάσης;

ξαστερός μου! Θανάσης Κούβακας. Κουβακας ναι. Εεεε..., γιατί, την κατέβασε γιατί τη ζητούσανε. **ήτανε Κ.Κ.** και τη ζητούσανε και η θεία μου την κατέβασε σε πηγάδι. είχανε πηγάδι αλλά είχανε κάνει...

η θεία σας;

- η μητέρα του την κατέβαζε. Ναι. Και όταν ερχόταν αστυνομία, τίποτα να ψάξει από κει, την κατέβαζε το πηγάδι... Πώς είπαμε ότι τη λέγανε δεν θυμάμαι και εγώ... τώρα πώς τη λέγανε, ούτε επίθετο δεν θυμάμαι. Αλλά ήταν πολύ μορφωμένη και αυτή. Κι ο δικός μας ήταν πολύ μορφωμένος, ο Θανάσης μας αυτός. Δίχως τα πειστήρια δίχως τίποτα, έβγαλε και πανεπιστήμια και από όλα ότι υπήρχαν τότε. Ήτανε πολύ...

- και έζησε;

Έζησε, έζησε, έκανε παιδιά, ναι. Ναι.

-και **στη γειτονιά εδώ πώς ήτανε**, είχε δέντρα, είχε πάρκο, είχε χώμα;

Δέντρα υπήρχανε. Ναι.

-είχε ποταμάκι; τί είχε;

Όχι. Μόνο αυτό ήτανε. Χώμα. Χώμα.

γιος: χώμα.

χώμα.

γιος: το πρόλαβα και εγώ εντάξει [χιχι]

το πρόλαβε και ο γιος μου ναι.

γιος: ήτανε παντού χώμα

χώμα παντού. βέβαια

-ούτε ήτανε τετράγωνα ας πούμε...;

Τετράγωνα ήτανε τα σπίτια. εδώ. όπως τα βλέπουμε τώρα. εδώ είναι το στενό, έχει στενο και έφυγες Συγγνώμη για τη φράση γιατί δεν είχανε τότε τουαλέτες μέσα στα... είχαν κάνει τουαλέτες εκεί

γιος: στο κέντρο

Ναι. Η Μαρία που κάθεται που σου λέω στο επάνω τετράγωνο εεε εκεί ήταν τουαλέτες μας εμάς ήταν από δω.

- δεν ήταν εκεί που λέγαν τα πλυντήρια δεν είχε σχέση με τα πλυντήρια;

Ποια πλυντήρια;

γιος: ότι εκεί πέρα πηγαίνανε και πλένανε κιόλας τα ρούχα

Όχι όχι τουαλέτες μόνο. Αφού ήταν δύο δωμάτια μόνο εδώ πέρα. Το άλλο ήταν η αυλή. Στην αυλή μας πλέναμε. Κατάλαβες; δεν ήτανε...

- επειδή κάπου είχα διαβάσει και διαβάζω ότι είχανε πλυντήρια έτσι τα λέγανε πλυντήρια. που μαζεύονταν δηλαδή, ανά κάποια σπίτια, ανά κάποια δωμάτια, είχε ένα χώρο που πηγαίνανε και πλένανε και το λέγανε «πλυντήρια».

Εμείς δεν είχαμε εδώ.

- εσείς είχατε την αυλή δηλαδή.

μόνο τουαλέτες. Και τί, δύο οικογένειες είχαμε μία τουαλέτα. Γιατί ήτανε πολλές οικογένειες δεν μπορούσαμε Δηλαδή εγώ και η δίπλα είχαμε τη μία. Οι άλλοι, δύο, είχαν την άλλη .

Κατάλαβες;

-Ναι, ναι...και κάτι μου λέγατε ότι δεν είχε αποχέτευση.

Πέντε ήτανε. Πέντε από δω και πέντε από κει.

-κάτι τέτοιο δε μου λέγατε...

Τι δεν είχε λέει [προς το γιο της]

γιος: Δεν είχατε αποχέτευση.

ο καλέ αποχέτευση Αυτός την έφερε την αποχέτευση. Ούτε όλοι οι δήμαρχοι που πέρασαν ο Λογοθέτης. Ο Λογοθέτης μας έσωσε. Βέβαια! [με έμφαση]

- ο Λογοθέτης πότε ήτανε; ποια χρονιά;

γιος: μετά τη μεταπολίτευση

Μετά ναι ναι ναι

- α μετά. τόσο πρόσφατα έγινε;

γιος: όλοι εδώ πέρα τα σπίτια, είχανε βόθρους.

- Ααα πολύ πρόσφατα έγινε για το νερό Μου χουνε πει, για τη ΔΕΗ πού ήταν πριν τον πόλεμο το δεύτερο.

Νερό δεν υπήρχε. Μόνο υπήρχε στη γωνία Εδώ ήτανε μία βρύση ερχόταν ο

Μπαρμπαστελιανός, περνάει ο εγγονός του τώρα, και καμιά φορά θέλω να του το πω.

Μπαρμπαστελιανό τον λέγανε - ηλικιωμένος ο άνθρωπος ήτανε και του είχανε δώσει

φαίνεται την αυτή και πούλαγε το νερό. Το πούλαγε. Βέβαια τον τεκεκέ ας πούμε τόσο. ένα

πεννηταράκι τότε είχε δεν θυμάμαι. Η η στάμνα τα σταμνιά που γύριζανε. Βέβαια. Δεν υπήρχε νερό τον καιρό εκείνο. βέβαια

-α δεν υπήρχε νερό

Όχι

γιος: φαντάσου ότι αυτό που λέει τώρα. Ντάξει εδώ πέρα είχαμε μετά νερό, αλλά οι από κάτω, δεν θυμάμαι τώρα πόσο από κάτω, το θυμάμαι και εγώ πιτσιρικάς που ήμουνα, ερχόταν το πρωί, κάποιος αντίστοιχος Στέλιος, χτύπαγε το, με το κλειδί που είχε για να ανοίξει την κάνουλα - το σίδερο

το σίδερο

γιος:.. και φώναζε νερουλάς νερουλάς και ο κόσμος πήγαινε

Ναι ναι αφού φώναζε ο άνθρωπος από δω “ άντε στε για νερό” δηλαδή, πάρτε νερό για θα φύγω. Γιατί θα καθότανε μέχρι τη νύχτα ο άνθρωπος. για να πουλήσει το νερό. Το πουλάγανε με λεφτά τότε.

-ναι, το κατάλαβα. όπως και τώρα πάλι.
όπως και τώρα ναι. Ναι
γιος: αλλά τώρα το χεις μες στο σπίτι σου.
Αλλά τώρα το έχεις μες στο σπίτι σου και ναι. Αυτά.

//

-**Μάλιστα! Και μετά εσείς κάνατε οικογένεια; εργαστήκατε κάπου; δουλέψατε κάπου;**
Εγώ όχι. έμαθα **μοδιστρική**. Πήγα εδώ στις Βουτσενάς το - Βούτση είναι το επίθετο, που έχει φούρνο εδώ, τώρα ας πούμε είχε φούρνο. Ο μπαμπάς της, της κοπέλας αυτηνής, ήτανε...είχαν το σπίτι εδώ στη γειτονιά, και ήτανε οι αδελφές του όλες μοδίστρες, και πήγαινα εκεί και έμαθα μοδιστρική! Και δούλεψα και έμαθα ναι...μοδίστρα και... και δούλεψα εγώ, και έκανα και την απέναντι τη γειτόνισσα - ήτανε κοριτσάκι πέντε χρόνια πιο μικρή από μένα και έμαθε και εκείνη μαζί μου - **βάζαμε διπλά βάζαμε... ναι**
-διπλά;

για να φτιάξεις το μανίκι - το ένα μανίκι με το άλλο - πρέπει να βάλεις δίπλα. κατάλαβες;
- ξέρω που λένε ότι «αυτό είναι μανίκι», ότι είναι δύσκολο, αλλά...

Γιος: το ύφασμα. Κατάλαβες;

Να κάνεις την αυτή...Βέβαια!...

Γιος: [γέλια]

...σαν και τώρα που το ένα κρέμεται από δω, το ένα κρέμεται από κει... και τα φοράνε και...

- δεν συμφέρει να κάνουν μανίκια

ξέρεις τι κόπος ήτανε να κάνεις το στρίφωμα;

- είμαι σίγουρη Αφού υπάρχει έκφραση

βέβαια! Πρόβες τους κάναμε. Δύο πρόβες οπωσδήποτε έπρεπε να... γιατί **κάναμε καλή δουλειά, δεν κάναμε τώρα όπως είναι** τα, τα κρεμαστά από δω και τα κρεμαστά από κει. Τα έτοιμα.

- **και ο σύζυγός σας; ο σύζυγός σας που δούλευε;**

Α! ήτανε καθηγητής. Είχε τον Μπενετάτο μαθητή και τον Ντόρο... τον Μπενετάτο τον ξέρεις αυτόν

γιος: Άστο αυτό. πες τι έκανε;

τι τι έκανε ;

γιος: Άστο αυτό τώρα για την εποχή εκείνη τι ήτανε;

ο μπαμπάς σου τι ήτανε;

- ο σύζυγός σας;

γιος: ήρθε εδώ πέρα...

όπως σου λέω **παίζαμε και παίζαμε βόλεϊ περισσότερο**. και μπάσκετ είχε άλλα παι.., γιατί οι Αμερικάνοι, το χανε από κει βγήκε το μπάσκετ. Από την Αμερική. Βέβαια! και παίζαμε βόλεϊ. όπως παίζαμε βόλεϊ ήταν ο κύριος Σαργετάκης, Μανιάτης βέβαια αυτός, αλλά... μετά ήτανε κρητικό το επίθετο τέλος πάντων... Ήταν στη γυμναστική ακαδημία και όταν μπήκε ο άντρας μου στη Γυμναστική Ακαδημία, τον έφερε εδώ πέρα να, να μας διαιτητεύσει, να κάνει το διαιτητή, να... και να μας λέει τι να κάνουμε και πως και τι. Σα γυμναστή ας πούμε τον έφερε. Γελάει ο ...[αναφέρεται στο γιο της]

γιος: Συνέχισε! Λέγε!

Λοιπόν ,όπως παίζαμε ήρθανε και άλλες απέξω ομάδες, να παίζουμε πέντε. την ώρα που πάω να ρίξω το play μου σφυρίζει. λέω πάτησα τη γραμμή... Ύστερα όταν ξαναέρθε η ώρα μου - είναι ρολόι δεν ξέρω αν παίζεις

- Ναι ναι παλιά έπαιζα

Ήρθε πάλι η ώρα του ρολογιού πάλι μου ξανά σφυρίζει ότι πάτησα γραμμή. έρχεται και τρίτη πάλι τα ίδια. Την τέταρτη πάλι τα ίδια. Σε μένα μόνο Δεν ξέρω τους άλλους δεν πρόσεχα τους άλλους τι, γιατί είχα ταραχτεί κιόλας. Ναι όταν λοιπόν τελειώσα Τελειώσαμε, πάω και λέω κύριε Σπανάκο σας παρακαλώ γιατί γιατί σφύριζατε το πρώτο και το δεύτερο το ασπάζομαι ότι μπορούσα να πατήσω, όλα τα άλλα Πρόσεχα πάρα πολύ. μου λέει δεν

πατούσατε ούτε στο πρώτο ούτε στο δεύτερο. Αυτό το έκανα γιατί κάτι θέλω να σου πω. εκείνη την ώρα τον αγάπησα Το πιστεύεις; Παρόλο που τον ήξερα βέβαια ότι ερχόταν εδώ σα γυμναστής και αυτό. Αλλά εκείνη την ώρα με αυτό που μου είπε, το γλυκό τρόπο τον αγάπησα! αυτό ήτανε.

- και πότε παντρευτήκατε;

Το 55 παντρευτήκαμε. τότε όταν γνωριστήκαμε εδώ πέρα Εγώ ήμουνα 20 και εκείνος 22. Δύο χρόνια είχαμε διαφορά. Ναι εγώ 20 εκείνος 22. δύο χρόνια είχαμε διαφορά αλλά ήτανε, πέρασα ζωή παραμυθένια στα χέρια του!

- ωραία

παραμυθένια δεν λέτε τίποτα. Είναι δύο χρόνια τώρα που τον εγάσαμε και... Ήτανε στην ιωνίδειο και καλά Εγώ δεν πήγα στην ιωνίδειο. όταν, όταν μόλις παντρεύτηκα, γιατί μου έκανε και μία άλλη έκπληξη, πάω να ανοίξω να πάρω τα εσώρουχά μου να ντυθώ, όταν παντρευτήκαμε και μετά, και βλέπω ένα χαρτί... τώρα τελευταία... λέει... τι είναι αυτό λέω το χαρτί πιάνω ανοίγω... Να και το έχω και εκεί πέρα τώρα: “ προς την αγαπημένη μου γυναικούλα: Μιχάλη που τη βρήκες αυτή τη νια; που ήταν ξανθομαλλούσα μέσα στην Κοκκινιά; (τότε ήταν Κοκκινιά ακόμα), στη χαν πηγαίνω ερχόμουν και εκεί τη γνώρισα. (ήταν χαν τότε είχε γίνει χαν) και μέρα με τη μέρα πολύ την πόθησα. τρέξε από δω τρέξε από κει πολύ αγαπηθήκαμε, Και όταν διορίστηκα αμέσως παντρευτήκαμε. και η γλυκιά κοτούλα μου μου έκανε δύο αυγά, και από αυτήν βγήκανε δύο χρυσά παιδιά. ήταν υπέροχη πολύ κι είχε γλυκό φιλί και από την αγάπη την πολλή Γεράσαμε και οι δύο μαζί”. σου λέω τώρα τελευταία... Και το πρώτο που μου έκανε και το τελευταίο τώρα... τι να θυμηθώ! λένε καμιά φορά για τους **Μανιάτες**, που λένε ότι είχανε βγάλει όνομα αυτό. το αντίθετο ήταν για μένα. από όλες τις πλευρές το αντίθετο.

- ήσασταν τυχερή

ναι. ναι ναι ναι ναι. Τι να πει κανείς Τι να πει κορίτσι μου! Να αυτά της λέω της Μαρίας και για αυτό, με παίδεψε και είπε ότι, παρότι την ηλικία μου θυμάμαι τόσα πράγματα. Πολλά πολλά θυμάμαι. Σου λέω και στη ΧΑΝ όλα τα τραγούδια... όλα.

-γιος: εκεί είναι στα νιάτα της [δείχνει μια φωτογραφία]

Ναι εγώ είμαι.

//

- η γειτονιά, Δηλαδή άλλαζε σιγά-σιγά δεν άλλαζε κάποια στιγμή απότομα; Άλλαζε σιγά-σιγά με τα χρόνια;

δεν κατάλαβα

- η γειτονιά σας που μου λέτε ότι δεν έχει αλλάξει και πολύ, αλλάζει. Εντάξει βλέπεις πολυκατοικίες...

γιος: αυτή που ήταν από παλιά είχαν παραμείνει εδώ. δεν φύγανε.

- Α σε αυτή τη γειτονιά δεν φύγανε;

γιος: δεν φύγανε

“ολοι, όλοι.

γιος: Απλά σιγά-σιγά έχουν αρχίσει και... φεύγουνε.

- και εδώ πώς λεγόταν η γειτονιά Αυτή εδώ η συνοικία αυτή;

Κιλικιανά.

- Α αυτή είναι η γειτονιά;

Ναι Κιλικιανά λεγότανε ναι.

- και αυτά τα σπίτια είχαν χτιστεί δηλαδή για τους πρόσφυγες

Ναι ναι για τους πρόσφυγες. Αλλά πολύ διαφορετικά όμως σου λέω δύο δωμάτια. αυτό και εκείνο και το άλλο ήταν όλο αυλή.

γιος: Αν θες να βγάλεις καμιά φωτογραφία, υπάρχουν σπίτια που έχουν παραμείνει, έτσι όπως είναι.

- έχω δει αυτά τα κλασικά με τις δύο τις σκάλες.

γιος: Α, πέρα. Αυτό ήταν άλλο

Δεν είχε εδώ τέτοια πράγματα.

- πώς ήταν εδώ δηλαδή;

γιος: Δε στο δειξα; ήτανε μονόπατα με κεραμίδια αυτό ήταν έτσι ας το πούμε ενώ το δίπλα επειδή έχει μικρή πρόσοψη και μεγάλο βάθος ήταν στο έτσι.

-σα γωνία
ναι.

- και τον κήπο τον κάνατε όλο σπίτι δεν το κρατήσατε;

Ναι. Ο άντρας μου το έκανε, ο άντρας μου το κανε.

γιος: τη δεκαετία του 60 70 άρχισαν να αλλάζουν τα σπίτια. Αν και έχουν παραμείνει σου λέω. Θα δεις πολλά που είναι πλινθόκτιστα από τότε.

Ναι ναι

- κάνω εγώ τις βόλτες μου εδώ πέρα

γιος: Άμα πας **Ηλιουπόλεως και Μερσίνης**, υπάρχει ένα σπίτι εκεί πέρα που είναι έτσι γωνιακό σαν το δικό μας, είναι όπως ήτανε.

//

μόλις διορίστηκε, πήγαμε στην Κρήτη. 4 χρόνια κάναμε στην Κρήτη.

- Α, Φύγατε από δω;

Ναι φύγαμε.

-πότε;

το 55 παντρευτήκαμε, το 56 γεννήθηκε ο Βασίλης, τότε.

γιος: Ε, ναι...εγώ δηλαδή είμαι Κρητικός.

το 55 παντρευτήκαμε το 56 κάναμε τον Βασίλη κατάλαβες εγώ να γεννήσω εγώ εδώ μέσα στο σπίτι μου και 30 χρονών πάλι φύγαμε μαζί με το μωρό

- Εσείς γεννηθήκατε εδώ μέσα;

γιος: Όχι εδώ μέσα. Στην Αθήνα σε ένα μαιευτήριο. πώς το λέγανε;

τον Τάσο έκανα στη...εσένα σε. με τη μαμά μου με πήγε εκεί. στην Αθήνα μια κλινική... Δεν τη θυμάμαι.

γιος: έχει σχέση με βασίλισσα αν θυμάμαι. βασίλισσααα... Σοφία;

Δεν θυμάμαι τότε, δεν το θυμάμαι καθόλου

Γιος: ήταν κάποιο νοσοκομείο. μόνο εκεί ήτανε για...

Για γέννες ήταν

γιος: όπως είναι το Ήρα...

-μαιευτήριο

-Μάλιστα! τι άλλο να μου πείτε!

//

- εγώ τώρα εδώ πέρα, ας πούμε, κάνω μία εργασία που είναι για το «μπλόκο», πιο πολύ για το μπλόκο και για το μνημείο, δηλαδή που έχουνε κάνει, και πώς, ας πούμε το μνημείο έχει αλλάξει... από τότε που έγινε

γιος: εκεί ήταν εργοστάσιο!

- Ήτανε εργοστάσιο - εσείς το θυμάστε το εργοστάσιο;

γιος: αφού κι εγώ το θυμάμαι

- ξαναλειτούργησε και το θυμάστε

γιος: Όχι λειτούργησε.

Όχι

Γιος: εγώ το θυμάμαι πλέον σαν, σα να μην - σα κτίριο. Δεν λειτουργούσε καθόλου τίποτα. όπως επίσης και το σχολείο αυτό εδώ πέρα απέναντι που είναι, όχι η ΧΑΝ, ένα άλλο σχολείο, και αυτό εργοστάσιο ήτανε.

και αυτό εργοστάσιο είναι

- τι εργοστάσιο;

γιος : Χα - λιά φτιάχνανε!

όχι

γιος: τι όχι; του **Καχραμάνογλου** τι έφτιαχνε;
 Ναι χαλιά. Χαλιά έφτιαχνε.
 - Α έχει και εδώ Καχραμάνογλου; Γιατί έχει και στο Κερατσίνι;
 γιος: μπράβο! Ναι. Υπάρχει
 -Α έχει δύο
 Γιος: μάλλον
 Δυο αδέρφια ήτανε. Ναι. και είχε πάρει και ο ένας που ήταν και κουτσός. έτσι κούτσαινε – είχε ... αλλά είχε... και πήρε μισανού γιατρού τη κόρη και ήταν και πολύ όμορφη! πολύ ωραία κοπέλα ήτανε! και μοναχοπαίδι ήτανε. Ναι.
 γιος: και από κάτω από τη ΧΑΝ πάλι, αυτές οι δύο πολυκατοικίες, και εκεί εργοστάσιο. και εκεί εργοστάσιο. *(μιν38)*
 Αυτό κάνανε αυτό...υφάσματα, αλλά πώς τα λένε τα υφάσματα αυτά ... να δείς...Δηλαδή, όχι μεταξωτά και τέτοια, αλλά
 γιος: βαμβακερά;
 Βαμβακερά ναι. **Αλατζάδες!** Αλατζάδες κάνανε. Αλατζάδες... Δεν ξέρω γιατί το λέγαν Αλατζά. Τουρκικιά λέξη..Μα ήταν Αθανάσογλου. –ογλού. Όλοι αυτοί ήταν από το... ο Καχραμάνογλου και αυτός... όλοι ήταν από...
 -κι ο Παπάζογλου στο...
 Ναι ναι
 -και είχε και μαγαζιά, εκτός από τα εργοστάσια. Είχε καθόλου μαγαζάκια τίποτα μικρά;
 Όχι, όχι. Και στο μπλόκο εργοστάσιο ήτανε.
 -Το ξέρω. Απλά νόμιζα, είχα την αίσθηση ότι ξαναξεκίνησε, δηλαδή ότι σταμάτησε και μετά ξαναξεκίνησε να λειτουργεί
 όχι όχι όχι
 γιος: Ποτέ.εγώ τουλάχιστον δεν το θυμάμαι ποτέ
 Όχι. Όχι, όχι.
 [μεγάλη παύση]
 - και δεν είχε κανένα ποταμάκι τίποτα εδώ;
 όχι όχι. Στο μπλόκο εκεί. Εκεί που είναι, που σκοτώνανε, εκεί ήτανε γέφυρα. Όταν ξεκίναγαν οι σειρήνες, που ήταν πόλεμος εκεί πηγαίναμε και κρυβόμασταν. Στη γέφυρα από κάτω.
 - δεν έχει κάποιο καταφύγιο κάτι;
 δεν είχε **καταφύγιο**.
 - για πείτε μου
 ήταν ο δρόμος, αλλά ήταν τακτοποιημένος, και έμπαινε το ποτάμι από κάτω...όταν έβρεχε, όποιος ήταν από κάτω Εκεί πηγαίναμε και κρυβόμασταν
 - όταν είχε βομβαρδισμό;
 Ναι βομβάρδιζαν αυτοί. Βέβαια! Γινότανε χαμός. και άκουγες αυτά και έλεγες “Παναγία μου τι γίνεται!”. Και πηγαίναμε από κει κάτω είχαμε ένα καρεκλάκι μικρά καρεκλάκια και τα παίρναμε και πηγαίναμε με τη μαμά μου και τρέχαμε... ναι ναι
 - δεν είχε κάποιο υπόγειο δηλαδή; εδώ, στη γειτονιά ή κάτι...
 γιος: του Δημητρου
 η Ελένη είχε ναι. βέβαια υπάρχει ακόμα το υπόγειο αυτό. το σπίτι αυτό το ωραίο από κάτω. **Πηγαίναμε και εκεί, αλλά στην αρχή πηγαίναμε πρώτα εκεί.**
 - Είχε ρέμα δηλαδή;
 γιος: **το ρέμα** αυτό περνάει- Δεν ξέρω Από πού ξεκινάει- περνάει από το σχολείο και τώρα περνάει
 γιος:.. αυτό, στην αυλή του την πίσω πλευρά υπάρχει ένα τσιμεντένιο και μέσα φαίνονται και τα σίδηρα τώρα, το οποίο κατέβαινε και πήγαινε προς τα κάτω στη διασταύρωση - πώς τον λέγανε κάτω; - Γέφυρα που λένε
 Στη **γέφυρα** ναι ναι ναι
 - σε ποιο δρόμο;
 γιος: Πού είναι το σχολείο, το γυμνάσιο...
 τώρα γυμνάσιο. Τον καιρό που τανε...
 γιος: από κει από κάτω...διασταυρώνεται ο δρόμος να το πω έτσι, αυτοί οι δρόμοι εδώ πέρα

με τον κεντρικό της **Τζαβέλλα**. εκεί στο τέρμα, εκεί, υπήρχε... μάλλον ερχόντουσαν και από άλλου ρέματα και φτιάζανε το χώρο - επί δικτατορίας τον είχανε φτιάξει το χώρο εκεί πέρα - για να μην πλημμυρίσει ο κόσμος.

Ναι για να μην πλημμυρίζει να ναι

- και **αυτό που λένε Γυμνάσιο που ήτανε μέσα οι Γερμανοί** αυτό που είναι κάτω ή πάνω; γιος: Α, πάνω πάνω πάνω πάνω.

- υπάρχει ακόμα; στην Κύπρου είναι;

γιος: όχι όχι δεν είναι στην Κύπρου. είναι... για την ακρίβεια δεν είναι γυμνάσιο. ήταν το πρώτο δημοτικό που φτιάχτηκε εδώ πέρα και υπάρχει γράφει **1ο Δημοτικό σχολείο Νίκαιας, έτος ίδρυσης το γράφει απέξω.. 1926;**

- πού είναι;

γιος: Πού είναι τώρα;εεεε, στον Άγιο Γιώργη. στον Άγιο Γιώργη της Νίκαιας.

-θα το βρώ

[...]

//

τέσσερα χρόνια κάναμε εκεί, ένα κάναμε στην Κόρινθο...και ύστερα πήγε στην Ιωνίδειο πια.

- Οπότε μείνατε εδώ

Ναι. και είχε τον Μπενετάτο μαθητή και τον ..... (;), τον Συριζαίο... τότε είχε και το συριζαίο μαθητή και...

γιος: δεν είναι Συριζαίος μωρέ

εμ, τι είναι;

γιος: δεν είναι

-δεν είναι; Είναι συνδυαστικός;

γιος: Ναι. Συνδυαστικός,...αυτός βασικά ήταν με τον... Ποιος μπήκε να πάρει τη θέση να γίνει αντί του Τσίπρα...

- α, ο Αλαβάνος;

γιος: Όχι ο Αλαβάνος παραχώρησε τη θέση...

-του Τσίπρα;

- ο άλλος που είναι δικηγόρος;

Ο Αλαβάνος παραχώρησε, να το πώ έτσι, στον Τσίπρα,αλλά όμως έγινε μία ψηφοφορία.

- κάποιος αντίπαλος; τον έχουμε διαγράψει από τη μνήμη μας (γέλια)

γιος: ήταν και βουλευτής αυτός. ήταν και βουλευτής για χρόνια. δικηγόρος

- Ε καλά οι μισοί δικηγόροι είναι

Γιος: Τελοσπάντων

Εδώ τον βραβεύει ο μπενετάτος τονε βραβεύει εδώ. τον άντρα μου να το. εδώ. ρε πώς περνάνε τα χρόνια αυτά που σας είπα τώρα εγώ νόμιζα ότι χθες γίνανε πώς να σου πω, Όταν τα θυμάμαι Νομίζω πως, ήτανε τόσα χρόνια... **70 χρόνια είμαστε μαζί. 70 χρόνια.**

//

- ήσασταν πολλά παιδάκια, η παρέα ας πούμε;

ναι ναι. Ναι ναι ναι. πάντα... η ΧΑΝ τέλος πάντων. μιλάω για τότε που ήτανε...

- Ναι το έχω εμπέδωσει... την Αμερικάνικη Λέσχη... και υπάρχει και μία οδός αμερικανίδων κυριών;

γιος: ναι **εκεί πέρα που ήταν το νοσοκομείο**. Κι είναι τώρα το γυμνάσιο

- οι οποίοι ανάμεσα στις δύο πολέμους είχαν ας πούμε δράσει;

- βοηθούσαν; Ανάμεσα στον πρώτο και στο δεύτερο ήταν ας πούμε η...

γιος: η αμερικανική λέσχη ήταν Μετά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για αυτό έχει γίνει αυτή η λέσχη. για να βοηθήσει τους Αμερικανούς φαντάρους περισσότερο, προκειμένου να κάθονται και να μην... ασχολούνται με κάτι

- να δώσει εργασία ας πούμε;

γιος: όχι εργασία, αλλά να έρχονται να παίζουνε μπάσκετ... αθλήματα... για αυτό είχε γίνει η αμερικανική λέσχη

- και αυτή η περιοχή που λένε **τα Γερμανικά**;

γιος: απάνω ψηλά

- γιατί διάβασα, έτσι διάβασα Δεν ξέρω, ότι τα είχαν δώσει οι Γερμανοί σαν αποζημίωση, είχαν φέρει κάτι σαν παράγκες, μετά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Τις είχαν μεταφέρει από τη Γερμανία έτοιμες, έτσι διάβασα, ...

γιος: Δεν το είχες προλάβει εσύ!

- κανείς από τους τρεις μας!

[γέλια...]

- αυτή η γειτονιά τα Γερμανικά πού είναι;

γιος: είναι προς τη Νεάπολη. δηλαδή που είναι αυτό που είπαμε τώρα ότι οι Γερμανοί στο δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στην κατοχή μαζευόντουσαν στο σχολείο, από κει και πάνω Ναι. Ναι

[μικρή παύση]

γιος: Πάντως εδώ πέρα γενικά η **ΧΑΝ** άσχετα με, και τότε και τώρα, και στην ηλικία μου και τώρα, μαζεύει τα παιδάκια μέσα, μαθαίνουνε. Τώρα μαθαίνουνε επί πληρωμή κάτι, μια συνδρομή και μπαίναμε με την ταυτότητα μέσα

γιος: από το πρωί μέχρι το βράδυ, από το πρωί... μετά το σχολείο, καθόμασταν εδώ πέρα παίζαμε σκάκι, μαθαίναμε, Πινγκ πονκ μαθαίναμε. Οι γονείς ξέρανε ότι όποιος είναι εδώ μέσα δεν έχει κανένα πρόβλημα. και ήταν ξένοιαστοι.

- και είναι ακόμα έτσι διατηρεί αυτή την παράδοση ε;

γιος: ναι και είναι ακόμα έτσι.

Ναι τώρα πληρώνουνε όμως.

γιος: ναι άλλο αυτό. Τώρα πληρώνουν για να μάθουν μπαλέτο... Έχει διάφορα

Ναι αυτό. Ναι,ναι.

- και έτσι μεγάλοι **δρόμοι** υπήρχανε;

όπως είναι τώρα ήταν οι δρόμοι

γιος: δεν κλείσανε ούτε ανοίξανε οι δρόμοι

Έτσι ήτανε όχι

[μικρή παύση]

//

- τι να σας ρωτήσω τώρα; και έτσι **αν λέγατε για αυτή τη γειτονιά σας ότι έχει κάποιο χαρακτηριστικό**, ας πούμε, ότι κάτι ξεχωρίζει σε σχέση με άλλες, με άλλα μέρη, τι θα λέγατε; έτσι από τη ζωή σας εδώ, ας πούμε; Σα χαρακτήρας δηλαδή...

γιος: ότι ήσασταν όλοι... Όλοι ήσασταν... ενωμένοι

ενωμένοι ναι Ε βέβαια, γιατί ήμασταν αγαπημένοι. Γιατί ο ένας ξέρει τον άλλον.

γιος: τώρα που ζούσε ο μπαμπάς και τα λοιπά, μαζευόντουσαν **όλοι** τα καλοκαίρια εδώ, βάζαμε τραπέζια τρώγαμε και πίναμε. αυτό είχε το καλό αυτή [με έμφαση] η γειτονιά!

ναι

- το θυμάστε δηλαδή από παιδάκι;

ναι ναι ναι

- και εσείς, ε;

γιος: ναι

[μικρή παύση]

-Αυτό γίνεται ακόμα σε ένα βαθμό;

Ε, εε, γινότανε. Τώρα που χάσαμε το μπαμπά μας .. χάσαμε και τον μπαμπά μας...απέναντι...

γιος: Γινότανε. έχουν χαθεί αρκετοί από αυτούς

πολλοί αρκετοί έχουν χαθεί

γιος: ... που γνωριζόντουσαν και μαζευόντουσαν

γιος: Εμείς απλά κάποιοι ήμασταν παραδίπλα

-και μαζευόντουσαν σε σπίτια ή..;

Γιος: Όχι εδώ απ' έξω. Τα Καλοκαίρια!

- στην πλατεία στην Οσίας Ξένης δεν πηγαίνατε,ε;

όχι. Όχι

γιος: αυτά που γίνονται, γινόντουσαν έτσι κατά τόπους

Εδώ εδώ γειτονικά γειτονικά η γειτονιά

γιος: ..όλοι εδώ πέρα ... μετά πηγαίναμε στο σπίτι του αλλουνού απ'έξω...

ναι ναι ναι

[παύση]

//

- Οπότε στην **Κατοχή** εσείς - σας τα ρωτάω έτσι αυτά ξανά, γιατί διαβάζω για αυτά, πιο πολύ για αυτήν την περίοδο

Ναι. Δεν πειράζει! Ρώτα! Ό,τι θες! Ρώτα

οπότε εσείς με την πείνα ας πούμε, περνάτε το...

με την πείνα φάγαμε λαχανίδα που πήγε καπνός. δεν είχε τίποτε άλλο. να φας χαρούπια. μόνο **χαρούπια** υπήρχανε τα ξέρεις τα χαρούπια;

- τα ξέρω

Α μπράβο. και **λαχανίδες**. για να πάρεις ένα κιλό...

γιος: και εδώ δεν κάνανε συσσώτιο;

Κάνανε. Μετά κάνανε. μιλάμε για την αρχή. **Για να πάρεις ένα κιλό ας πούμε ρεβύθια και ένα κιλό φασόλια, η μαμά μου έδωσε ένα βελούδινο τραπεζομάντηλο στους μαυραγορίτες...τα περνάνε και σου φέρνανε με το αυτό κάνανε μία... και σου φέρνανε 1 κιλό ρεβύθια.** για τον πόλεμο μιλάμε τώρα. Τραβήξαμε πείνα το 41. Γίνηκε χαμός!

- πιο πολύ το 41 θυμάστε;

Ναι ναι. **το 41 η πείνα** το 41 η πείνα βέβαια.. αφού κατέστρεψαν όλη την αυτή οι Γερμανοί - τα καταστρέψαν όλα. [σιωπή]

-και τα εργοστάσια. Τα εργοστάσια όμως λειτουργούσαν εδώ, ε;
το 41 όχι.

- στην κατοχή δεν λειτούργησαν καθόλου τα εργοστάσια της περιοχής;

Όχι. Δε. Ύστερα ποιος θα πάρει χαλιά; ποιος θα 'παιρνε χαλιά;

- μπορεί να τα δίναν έξω Δεν ξέρω

δεν ξέρω. Αυτό δεν το ξέρω. αν είχαν αποθηκευμένα χάλια, ας πούμε ο Καρχαμάνογλου και τα δίνει για να πάρει και αυτός ψωμί και... ο λόγος το λέει δεν ξέρω. αυτό δεν το ξέρουμε.

αλλά βέβαια τραβήξαμε ωωωω. πολύς κόσμος πέθανε. Τρία παιδιά πέθαναν από... της Ειρήνης τα αδέρφια. Ο Λευτέρης - για αυτό βγάλανε Λευτέρη αυτόνανε, ο Λευτέρης, ο Κωστάκης και η Στελλίτσα. Η Στελλίτσα ήτανε και μωρό το πουλάκι μου! Αλλά δεν είχε να το ταΐσει γάλα. γάλα δεν είχε, γάλα εδώ δεν είχε. γιατί ήταν ήταν και αδύνατη που πήγαινε και έπλενε στη θεία μου τη Στυλιανή για να βγάλει μία δεκάρα... Τέλος πάντων.

- **οι μαυραγορίτες δηλαδή ήτανε... πού τους έβρισκε κανείς;**

Κοίταξε, εδώ είχαμε ένα καφενείο. Αυτή που είναι η πολυκατοικία εκεί, ήτανε καφενείο κάτω, μεγάλο καφενείο και μάλιστα ήταν Κιλικισιανός αυτός από την (;) της Μικράς Ασίας και όλοι οι ??? μαζευόντουσαν περισσότερο και εκεί γινόταν το νταραβέρι κατάλαβες; Όλοι ερχόντουσαν και πεινάνε και αυτό... εκεί γινόταν οι μαυραγορίες. Α μπράβο!

[παύση]

- τους Γερμανούς τους θυμάστε σαν μορφές;

Ε ναι τι; στρατιωτική στολή φορούσανε, Τι τώρα Μούτρα δε θυμόμαστε. μήπως τους ξέραμε και καθόλου; Για να τους θυμόμαστε (χαμογελά) Ούτε θέλαμε να τους δούμε. όχι..αααα...

[μικρή παύση] Αυτά είναι όλα.

//

μόν φοβάμαι μην τα ξανάπεράσουμε. Γιατί βλέπω τους Τούρκους... και κάνουνε - κάνουν ο Θεός να μας γλιτώσει. ο Θεός να μας γλιτώσει. εδώ σφάζανε τον (;) κι ύστερα λέει πως οι Έλληνες σφάζανε, τους Τούρκους. Βγαίνει και λέει το..., ο αλήτης, μάνα μου συγχώρεσε με, δεν βρίσκεται ένα χέρι αυτόν να τον εκκαθαρίσει; - να ηρεμήσει ο τόπος!

-Άμα ήταν με ένα χέρι..όμως θα βγει κι άλλος δεν θα βγει κι άλλος;
Α μπράβο δεν θα βγει κι άλλος. Άκου οι Έλληνες σκότωσαν τους Τούρκους!
γιος: σκοτώσανε, αλλά όχι σε τόσο πολύ έκταση. κάναμε και εμείς τις παρασπονδίες μας.
δεν ξέρω τι διαβάσετε εσείς. τι έχετε διαβάσει περισσότερο από μας βέβαια
γιος: [γέλια]
//

-**ερώτηση προς τον γιο:** εσείς θέλετε να μου πείτε κάτι για τη γειτονιά να θυμάστε που
γιος: εγώ, για τέτοια πράγματα δεν πρόλαβα την Κατοχή.
-ναι. όχι και σαν παιδί μετά ας πούμε, εντάξει. Δε θυμάστε κάτι, έτσι, που να σας έχει μείνει,
ας πούμε, κάτι; Κάποια ανάμνηση...
Γιος: Όχι. Αυτό σου λέω, όλοι, όλα τα παιδιά εδώ, τα αγόρια, κυρίως, μαζευόμασταν εκεί.
η μάνα του: στη ΧΑΝ μέσα. Και μπάσκει, και αυτό...
γιος: παιχνίδι- παιχνίδι -παιχνίδι. Κι έτσι ήμασταν κάπως ... Ήμασταν ενωμένοι.
-ε, με το παιχνίδι...
Γιος: **με το παιχνίδι ενώνεσαι!**
- Οι γειτονιές δηλαδή, ήταν οι γειτονιές-γειτονιές ας πούμε εδώ ήσασταν μία γειτονιά...
γιος: Μια γειτονιά. Ντάξει, εμείς παίζαμε κι έξω ποδόσφαιρο. Εκεί μπάσκει και μόνο
μπάσκει
Όχι είχε και βόλευ
Γιος: Στην εποχή μου, λέω
Α, στην εποχή σου. Εντάξει
Γιος: εδώ πέρα που είναι τα φώτα ήταν τοπικό
Το παιδικό. Γιατί δεν το λες;
Γιος: Σε μία άλλη αίθουσα ήταν το σκάκι
Ήτανε...
Γιος: άλλο! Λέω εγώ τώρα για μένα.
Ααα
Γιος: όχι τώρα για σένα. Ήταν το σκάκι. Σκάκι μας έκανε ένας, ο οποίος ήταν πρωταθλητής
της Ελλάδας, ο ο Ρεβυθοπουλος. Δεν ξέρω αν τον έχεις ακούσει. έχει έναν σύλλογο τώρα τον
φιλαθλητικό και βγήκε πρώτος πρωταθλήτρια Ελλάδαος. υπάρχουν και άλλες αλλαγές. αυτός
μας έμαθε ΟΛΟΥΣ εδώ σκάκι, ο οποίος ήταν πραγματικά πάρα πολύ καλός...εεε. ring-rong
μας έμαθε ένας άλλος τύπος ο οποίος Φερλέκης ο οποίος ήταν και αυτός Πρωταθλητής
Ελλάδος. γιατί είχε τότε, τότε είχε βγάλει 56 57 58 γενικά όλες εκείνες τις χρονιές οι
πρωταθλητές του πινγκ πονγκ ήταν από δω! Ήταν ο Φωτιάδης ο ένας και ο Χαρόπουλος ο
άλλος. Και μετά βγήκανε... αλλά κάποια στιγμή σταμάτησε
η μάνα του: Ε Σταμάτησε γιατί ύστερα παντρευτήκανε, μεγαλώσανε παντρευτήκανε.
γιος: έπεσε κάπως.
Έπεσε ναι
Γιος: και ανέβηκε πολύ εδώ στην ΧΑΝ αυτό το... το ωδείο, το μπαλέτο – τα πιο σύγχρονα
Ναι τέτοια και το χορό, ε, κι ο χορός
[σιωπή από όλους- πολλή μεγάλη παύση]
//

- **μήπως θυμάστε καθόλου, πότε έγινε αυτό το σχολείο, το δημοτικό που είναι δίπλα στο
μπλόκο**
γιος: Α το σχολείο της Εκεί πήγαινε
το σχολείο μου εκεί πήγαινα
δημοτικό εκεί πήγαινα

- Α ήταν από παλιά;
 Ναι. Ήταν η διευθύντρια μας η Μαριάνθη Σκαλά
 -Η πρώτη δασκάλα που λένε ε; της Νίκαιας
 γιος: μπράβο
 είχε μάλιστα και ένα γιο κι ήταν αξιωματικός και τον είχε αγαπήσει μία φίλη – η κοπέλα και δεν τον πήρε και δεν παντρεύτηκε. γέρασε και πέθανε
 γιος: [γελια -χαχαχα]
 -αυτός παντρεύτηκε;
 Δεν ξέρω τι απέγινε αυτός. Δεν ήταν εδώ γείτονας. Απλώς η μαμά του ήτανε, ας πούμε και τη γνωρίζαμε. Το γνωρίσαμε το παιδί!
 - η μαμά του ερχόταν εδώ, δεν ήταν από δω; δεν έμενε στη Νίκαια;
 Ε στη Νίκαια θα μενε. Πού θα μενε; Βέβαια! ο Αγγελόπουλος ο Σαραλιώτης, ε
 - Εκεί ήταν δηλαδή σχολείο από παλιά;
 Ναι ναι ναι ναι! και καλοί δάσκαλοι ήτανε. Όχι τώρα... Τέλος πάντων.[θέλει κάτι να πει αλλά το κόβει μόνη της]
 - Άρα υπήρχε άλλο σχολείο, αλλά ήταν άλλο κτίριο, φαντάζομαι;
 ναι ναι
 γιος: από ότι το θυμάμαι κι εγώ γιατί μετά χτίστηκε αυτό. όπως είναι η πόρτα του, η από δω εκεί ήταν η πόρτα. είχε χαμηλό...
 αριστερά ήταν υπόστεγο...
 γιος:... πώς το λένε τοίχο. και μετά είχε...σίδερα Έμπαινες μέσα και οι τάξεις ήταν δεξιά και αριστερά
 Όχι δεξιά και αριστερά! Μόνο δεξιά ήτανε όλες οι τάξεις. Όλο δεξιά οι τάξεις: πρώτη, Δευτέρα. Το νηπιαγωγείο ήταν απέναντι
 γιος: Α νόμιζα.. εγώ θυμάμαι ότι είχε κι από δώ. Εντάξει
 λίγο. Το νηπιαγωγείο μόνο. Το άλλο ήταν υπόστεγο για να πηγαίνουμε και να κρυφτούμε. Να κρυφτούμε...
 - όλη η αυλή ήταν υπόστεγο; Όχι ένα μέρος...
 το αριστερό. Το έχουν χτίσει τώρα πάνω και τα κάνανε. Δεν ξέρω τι κάνανε. Αυτό δεν ήτανε χτισμένο διώροφο. Όλες οι τάξεις ήταν δεξιά. Καταλάβατε; Ναι, ναι...όλες οι τάξεις δεξιά και...
 γιος: θα υπάρχει φωτογραφία
 - πώς λεγόταν το σχολείο;
 5ο Δημοτικό Σχολείο το 5°. Τότε 5ο.
 γιος: τώρα είμαι 14ο κάτι τέτοιο;
 - ναι 14ο Δημοτικό! Χαμός
 - Οπότε πηγαίνατε εκεί...
 Ναι ναι εκεί επηγαίναμε όλοι, όλη η γειτονιά
 - Δίπλα δηλαδή, γύρω γύρω εδώ, ε;
 Ε ναι ναι ναι ναι ναι ναι. [μικρή παύση] Αλλά όλοι τώρα εξαφανίστηκαν. Δεν έμεινε κανείς.
 [παύση]
 //

τώρα ήρθανε όλο Αλβανοί είναι τώρα
 - έχετε πολλούς Αλβανούς εδώ στη γειτονιά;
 ουουου, Γέμισε ο τόπος Αλβανούς. βέβαια. η συμμαθήτριά μου η Έλλη που σου λέω Αλβανός μέσα.
 - τα νοικιάζουν δηλαδή οι Αλβανοί τα σπίτια τα έχουν ενοικιάσει...
 ναι ναι ναι οποίο το έχουν πάρει σαν αυτού τα νοικιάζουν οι Αλβανοί.
 - αυτοι που μέναν Ας πούμε οι απόγονοι τα παιδιά, τα εγγόνια μένουν αλλού;
 έχουν εξαφανιστεί
 - μένουν αλλού
 ναι. Αυτά!
 //

- και έτσι βόλτα στη θάλασσα πηγαίνατε καθόλου προς τη θάλασσα;
στο Κερασίνη;
βέβαια στη Χαν εκδρομές πηγαίναμε και κατασκήνωση. η κατασκήνωση είχαν στην αυτή
πώς τη λένε τώρα δεν θυμάμαι αυτός θα το πει το μέρος κάτσε... έχει ακόμα το κτίριο είναι
αυτό που φτιάχνουν τα φαγιά γιατί ήταν αντίσκηνα, αλλά είχε τόπο για τα αντίσκηνα για
απόλο δέντρα πάνω και... πώς το λένε

- προς τα πού είναι;
εδώ στο... θα χεις πάει και εσύ οπωσδήποτε. Δεν μπορεί να μην έχετε πάει.
Βασίλη!

γιος απο πάνω: ναι!

- καλά, δεν πειράζει δεν πειράζει δεν πειράζει
[παύση]

Φανερωμένη στη Φανερωμένη. Την Παναγία τη Φανερωμένη;;

- Ναι δεν το ξέρω.
και καλόγριες μου φαίνεται πως έχει πίσω στην Παναγία τη Φανερωμένη. Βασίλη, Παναγία
Φανερωμένη δεν λεγόταν η κατασκήνωση της Χαν

γιος: Ναι κοντά στην Παναγία τη Φανερωμένη
Πώς λέγεται ο τόπος εκεί;

γιος: εεε, είναι η ψιλή άμμος κι η Φανερωμένη εκεί. Τι να σου πω και η Φανερωμένη
καλά το πά Φανερωμένη

γιος: από τη μονή το χανε βγάλει το κτήμα από τη μονή υποψιάζομαι
Ε τι να το κάνει και η μονή!

γιος: οι άλλοι το παράτησανε

- δεν ξέρω τι άλλο άμα θέλετε να μου πείτε κάτι άλλο Ότι έχετε ευχαρίστηση!

Τι άλλο

- δεν ξέρω. Δεν ξέρω.

[σιωπή]

//

- Άμα θέλετε να μου δώσετε το τηλέφωνο γιατί εγώ θα πάω αύριο στο μπλόκο, μου πε η
Ειρήνη να της το δώσω το τηλέφωνό σας που πάτε να μου δώσετε, Γιατί η Ειρήνη η γυναίκα
που δουλεύει στο μπλόκο κάνει κάνει μαζί με κάποιον συνάδελφό της Δεν ξέρω με κάποιον
ιστορικό κάνουνε μία έρευνα με προφορική ιστορία.

γιος: α

- δηλαδή κρατάνε μαρτυρίες από ανθρώπους που ήταν εδώ και από παλιά δηλαδή. Χάρηκε.
λέει η Μαρία για εσάς σε μένα και είναι μπροστά είναι και λέει «εμένα γιατί δεν μου το έχεις
πει;»

- γνωρίζονται πρέπει να είναι φίλες Από ότι έχω καταλάβει. εγώ τη Μαρία τη γνώρισα τώρα,
επειδή πηγαίνω έρχομαι Πετράλωνα μένω από το Κουκάκι είμαι, αλλά στα Πετράλωνα μένω
όλο αυτό τον καιρό μέχρι να ξαναγυρίσω Μυτιλήνη.

-ωραία!

γιος: Αν θες να σε πάω να σου δείξω εκεί που είναι το ρέμα

-Κι άμα θέλετε να σας βγάλω μία φωτογραφία μαζί να σας τη δώσω.

γιος: βγάλε εκείνη

- μόνο; να σας βγάλω μία φωτογραφία αφού τα καταγράφουμε έτσι.
τώρα για φωτογραφίες είμαστε

- δεν ξέρω γιατί όχι;

γιος: το μαλλί δεν το έχει φτιάξει [γελία].

- να τη σβήσω αυτή να έρθω άλλη μέρα τότε!

[...]

- εντάξει ευχαριστώ πάρα πολύ. και για το χρόνο σας

Τι να πούμε τι να πούμε...

- Εγώ θα είμαι εδώ τις επόμενες μέρες, άμα θέλετε κάτι. Θα είμαι εδώ θα είμαι εδώ αν θέλετε να περάσω, δεν ξέρω, οτιδήποτε.

δεν έχω τίποτα άλλο να σας πω αυτά που είπα

- όχι Αν θέλετε εσείς κάτι

σαν τι κάτι;

- δεν ξέρω τι. Εγώ θα τριγυρνάω εδώ στη γειτονιά. Δεν ξέρω τι μπορεί να είναι αυτό το κάτι.

//

γιος: Φαντάσου ότι σε αυτή τη γειτονιά υπήρχαν άνθρωποι που το καλοκαίρι κοιμόντουσαν έξω στο πεζοδρόμιο.

Εμείς όχι όμως!

γιος: όχι όχι εντάξει

γιος: κοιμόνταν στο πεζοδρόμιο βγάζαν το κρεβάτι έξω - για δροσιά. Τώρα κανένας δεν το κάνει! [γελάκια]

Ναι για δροσιά ναι. εμείς είχαμε την αυλή και Κοιμόμασταν πάντα στην αυλή αλλά ο μπαμπάς μου είχε κάτι κληματαριές από πάνω έχει βάλει δέντρα

- είναι ωραίος ο ύπνος έξω

είναι πολύ ωραία. Αν είχαμε τότε αυτά που έχετε εσείς και παίρνετε Ήταν πολύ ωραία τότε, αλλά τότε δεν υπήρχαν αυτά. τα τηλέφωνα τα μοντέρνα τα δικά σας τα πάντα βγάζεις.

- Άμα είναι καλό

Εγώ βλέπω τα εγγόνια μου και τα παιδιά μου τα πάντα τα πάντα Τι να κάνεις...

- το ονοματεπώνυμο **Στ. Σπ.**

του μπαμπά μου ήταν Σκ.. Πόντιος πρέπει να ήταν ο μπαμπάς μου αλλά αυτό Δεν το θυμόμουν, όχι Δεν το θυμόμουν... το ίδης που βλέπω τώρα, όπως εκεί που έμαθα μοδίστρα λέγεται Χαραλαμπίδης. ήτανε Πόντιοι οι άνθρωποι. ο μπαμπάς μου δεν μου το είπε ποτέ. Ναι εντάξει

γιος: υπάρχει και Σκ και στην Κρήτη

[...]

Τι να πρωτοθυμηθώ! καλά που δεν θυμάμαι όμως γιατί, αν θυμόμουν θα τα είχα ξεχάσει όλα! αυτά που λέω

γιος: το ωραίο είναι ότι περνάνε διάφοροι που τους θυμάται και μου λέει αυτός είναι το παιδί του τάδε και υποψιάζομαι ότι το παιδί του τάδε φέρνει στη φαντασία της τη φωτογραφία του παππού του που πέρασε από δω

Ναι ναι

γιος: δηλαδή τις φωτογραφίες δεν σε έχει χάσει. είναι στο μυαλό της.

αφού περνάνε για την Νερατζιά και καταλαβαίνω **ποιος είναι. από την περπατησιά** καλά και οι Αλβανοί ακόμη. και Αλβανοί τώρα που είναι ξέρω ποιος είναι ο τάδε και ο τάδε.

- Ναι είναι πολύ χαρακτηριστικό το περπάτημα σου ανθρώπους γιατί μπορεί να το κρατάς από παιδάκι να έχεις το έχεις το ίδιο περπάτημα, Εμένα μου το έχει πει δηλαδή μία γνωστή μου που την ξέρω από τριών χρόνων και δεν είχαμε επαφή στο ενδιάμεσο και σε κάποια φάση σε είχε δει πάρα πολλά μέτρα μακριά και μου λέει σε κατάλαβα από το περπάτημα.

ΤΕΛΟΣ

Συνέντευξη Κ.Σκ.

Πόσο έχουμε σήμερα; 11 Μαρτίου του 2020. Κι είμαστε στην πλατεία - πώς λέγεται η πλατεία;

Οσίας ξένης

Πλατεία Οσίας ξένης τέλος πάντων και ... μιλάμε για το “Περικύκλωμα” - την performance που έκανε η Ζυγούρη το 2017 μου δείχνεις φωτογραφίες...

Λοιπόν, εδώ είναι ο χώρος μέσα στη μάντρα, αυτό. Καταλαβαίνεις τώρα το συμβολισμό: η μπογιά η κόκκινη - τα αίματα μμμ. αυτό από πού έβγαίνε; Θυμάσαι;

αυτό έτρεχε από δω κάτω κάπως Το είχαν κάνει. ήτανε ήδη... είχαμε ήδη πέσει οι μπογιές. θα το δεις μετά. εδώ είναι δηλαδή ο κόσμος που μπαίνει. Εδώ είναι μία φωτογραφία είναι έξω από τα κάγκελα. Είναι απέξω που έχει τα κάγκελα. Αχ αυτή η κυρία ήταν συγκλονιστική..., [μικρή παύση] διότι είχε συγγενή αδερφό κάτι δεν ξέρω σκοτώθηκε στο μπλόκο [παύση] και την πήραν στο τέλος τα κλάματα. και εδώ είναι που φεύγουμε, συμμαζευόμαστε σιγά-σιγά

Αυτή δεν είναι διάταξη συγκεκριμένη αυτών που συμμετέχουν δηλαδή;

Όχι

Είναι τυχαία;

Ντάξει. Κάποιοι μπορεί να είναι και επί τούτου, γιατί βλέπω ότι κάτι φοράνε ρούχα μαυροκόκκινα και...

ναι. Όχι πρέπει να ήταν μέρος της περφόρμανς αυτοί. Δε βλέπω και πολύ καλά τώρα. Να το “συνγνώμη” που σου λεγα.

Αυτό πότε κατέβηκε, ας πούμε; [είναι μια τέντα που γράφει συνγνώμη στα γερμανικά και στα ελληνικά]

Με το που αρχίσαμε να βγαίνουμε - μπαίνουμε από τη μία πόρτα και βγήκαμε από την άλλη. Η πόρτα που βγαίνει από εδώ στην- ποια είναι αυτή τέλος πάντων;- Ιωνίας;

στον πεζόδρομο ναι

είναι κλειστή πάντα.

μμμ

η από κάτω είναι ανοιχτή

αλλά μπήκατε από κεί και βγήκατε από την άλλη;

Εκείνη τη φορά, μπήκαμε από την κάτω, Ηλιουπόλεως - εκείνη είναι η Θειρών μάλλον- και βγήκαμε στη Θειρών. Είναι η πρώτη φορά που εγώ έχω βγει από εκείνη την πόρτα. την είχαν ανοίξει επί τούτου για την περφόρμανς. Και... Και με το που τελειώνει Έχουν κατεβάσει ήδη την τέντα ή μπορεί να ήταν κατεβασμένη η τέντα και να μην την είχαμε προσέξει. γιατί ο νους σου- ήμασταν συγκεντρωμένοι μέσα στο χώρο, ρε παιδί μου, ναι.

σε αυτό που κάνατε αυτό που γινότανε.

και τώρα εδώ είναι ο κόσμος που βγαίνει. πολύς κόσμος είχε έρθει. Αυτοί είναι επισκέπτες δεν είναι... και εδώ μαζεύονται τώρα αυτά τα παιδιά που ήταν μέρος της περφόρμανς και φωνάζουν κάτι που δεν θυμάμαι. [μικρή παύση] Και ο χώρος μετά άδειος πια. Τώρα οι μπογιές αυτές πρέπει να πέφτανε από δω [μου δείχνει κάτι σωλήνες στη φωτογραφία] ή να τις είχαν ήδη ρίξει.

[κενό]

//

Νομίζω ότι επισήμως αυτή η πλατεία λέγεται... με την ημερομηνία του μπλόκου και όχι πλατεία Οσίας ξένης. Αλλά δεν είμαι και σίγουρη

μπορεί

έχει άλλη ονομασία. επίσημα έχει άλλη ονομασία.

μπορεί μπορεί αλλά..., νομίζω ότι, έτσι την ξέρουνε

να εντάξει προφανώς. **Θέλεις να μου πεις που γεννήθηκες και πότε;** κάποια στοιχεία έτσι και τον εαυτό σου σχέση...

εδώ γεννήθηκα. Δηλαδή εδώ μεγάλωσα. Σε ένα μαιευτήριο στην Αθήνα γεννήθηκα, αλλά εδώ γεννήθηκα από την αρχή. Βρέθηκα. Στη Νίκαια. Τον Ιούλιο του 63. και μεγάλωσα και έζησα εδώ μέχρι το 2004 [παύση] δηλαδή μέχρι 40 χρόνων περίπου, 41, με ένα διάλειμμα 8 χρόνων που έμεινα στη Σαλονίκη. Σπούδασα.

ποια περίοδο περίπου ήσουν στη Θεσσαλονίκη;

1981 με 1989

Ωραία. και που μένατε εδώ πέρα;

Μέναμεεε.. εκεί που είναι ακόμα το πατρικό της μητέρας μου - το πατρικό μου δηλαδή - και μένει η μητέρα μου. στο Κατράκειο κοντά. στους Αγίους Αποστόλους. τρία στενά πάνω από την πλατεία Χαλκηδόνας. Αυτή η περιοχή είναι μία περιοχή και -νου-ργια σχετικά! δεν έχει καμία σχέση με την παλιά Νίκαια - δεν την λέω Παλιά Κοκκινιά, γιατί η παλιά Κοκκινιά είναι το άλλο το κομμάτι, έτσι; είναι το κομμάτι των προσφυγικών. Είναι ένα κομμάτι, που ουσιαστικά χτίστηκε... την δεκαετία του 60 άρχισε να χτίζεται. Και είναι μία γειτονιά με πρασιές και ...κήπους, που τώρα πλέον έχει γεμίσει πολυκατοικίες. Αλλά δεν ήμασταν σε άμεση σχέση εμείς με το κομμάτι το προσφυγικό - εκεί που είναι το κέντρο της Νίκαιας και ευθεία πάνω μέχρι... την 28η, ας πούμε, Αν βάλουμε όριο την **28η**.

Τη διαγώνιο

τη διαγώνιο αυτή μπράβο. εεεε, πήγα στο γυμνάσιο της Νίκαιας - το τότε θηλέων

-

Γυμνάσιο θηλέων Νίκαιας λεγόταν δηλαδή;

Γυμνάσιο... Όχι όχι τότε ήτανε το λύκειο θηλέων. το ΛουΘουΝου, όπως το λέγαμε κιόλας; Λύκειο Θηλέων Νικαίας, και το αρρένων ήταν το ΛΑΝ. Λύκειο Αρρένων Νικαίας. δηλαδή τότε, δηλαδή στη δεκαετία του 70, υπήρχανε, μέχρι τη δεκαετία του 70 τουλάχιστον ή αρχές του 80 υπήρχαν μόνο δύο λύκεια στη Νίκαια. το Αρρένων και το Θηλέων. μετά όταν γίνανε μικτά- εγώ αυτό το πρόλαβα στην τρίτη λυκείου, αλλά δεν ήτανε τόσο εμάς μικτό - η τάξη μας. στο προαύλιο ήτανε. Μπήκανε αγόρια στην πρώτη Λυκείου δηλαδή. Εεε, τότε άρχισε και η αρίθμηση και έγινε το 2ο Λύκειο Νικαίας.

οπότε. ποια χρονιά ήταν αυτό;

το 1981. το απολυτήριο μου πρέπει να λέει απολυτήριο από το 2ο Λύκειο Νικαίας όχι από το Λου ΘουΝου. πρέπει να είχε γίνει ήδη 2^ο και το 1ο να είναι το αρρένων. Το τότε αρρένων μετά έγινε πρώτο και είναι ακόμα και το θηλέων έγινε 2ο, το οποίο τώρα έχει μεταφερθεί σαν λύκειο έχει μεταφερθεί στη Ράλλη. αυτό.

Ωραία. **Η καταγωγή σου από πού είναι;** δηλαδή τη μητέρα σου ο πατέρας σου από πού είναι;

ο πατέρας μου γεννήθηκε στη Σμύρνη το 21. και ήρθε με τη μητέρα του - ο πατέρας του χάθηκε στη Μικρασιατική Καταστροφή, ποτέ δεν έμαθε κανείς με ποιον τρόπο: αν σκοτώθηκε, τον σκότωσαν, αν επαθε κάτι, αν έπεσε στη θάλασσα πνίγηκε - ποτέ δεν μάθανε τίποτα για αυτόν τον άνθρωπο. Και ήρθε η γιαγιά μου τον μπαμπά μου, και τα αδέρφια της, η γιαγιά μου ξαναπαντρεύτηκε και έκανε άλλα τρία παιδιά, και έχουνε πλέον... η οικογένειά μου όλη, το σόι μου όλο από τον μπαμπά μου είναι με το επώνυμο Σαμαρά. Ενώ η δικιά μου οικογένεια είναι με το επώνυμο Σκαμάγκα. Δηλαδή ο πατέρας μου κράτησε το επώνυμο του πατέρα του.

Ναι. κατάλαβα.

δηλαδή με το όνομα σκαμαγκά...

μητέρα σου πήρα το επώνυμό του καινούργιου της άντρα.

ο πατέρας μου αρνήθηκε να αλλάξει επώνυμο, κράτησε το όνομα του πατέρα του, και με το όνομα Σκαμαγκά ήταν ο μπαμπάς μου η μαμά μου, εγώ και η αδερφή μου. κανείς άλλος. 4 άτομα.

Θυμάσαι καθόλου ξέρεις πότε ξαναπαντρεύτηκε η γιαγιά;

η γιαγιά; αλλά άμα κρίνω από τις ηλικίες- **να σου πω δεν το έχω αναλογιστεί**- πρέπει να ήταν όμως, πριν τον πόλεμο. γιατί ο αδερφός του ο μεγαλύτερος πρέπει να ήτανε μια ηλικία πάνω κάτω με τη μαμά μου, η οποία μαμά μου είναι του 32. Άρα εκεί στο 30 περίπου πρέπει να παντρεύτηκε η γιαγιά. Ίσως να ήταν λίγο νεότερος από τη μαμά μου.

Ήρθε μωρό δηλαδή ο μπαμπάς σου;

ο μπαμπάς μου ήρθε ενός έτους. Η γιαγιά μου ήρθε με τη Μικρασιατική καταστροφή. δηλαδή ήρθανε με τις βάρκες. δεν θυμάμαι - δεν ξέρω πού τους άφησανε πρώτα. Πιθανόν να ήρθανε κατευθείαν στον Πειραιά. τώρα το σπίτι τους το πατρικό ήτανε στην **Ικονίου**, το οποίο τώρα δεν υπάρχει - Έχει γκρεμιστεί, πουλήθηκε- ήταν δηλαδή ένα πλινθόκτιστο.

[μπαίνει μουσική από το καφενείο] και ήταν ένα πλινθοκτιστο αυτό - πρέπει να ήτανε μία κουζινούλα και ένα μονόχωρο και, αλλά όπου **ο μπαμπάς μου έλεγε ότι “εκεί μέσα κάναμε γλέντια και χορούς και δεν κοιτάγαμε αν είχαμε χώρους ή δεν είχαμε χώρους. Δηλαδή, μαζευόμασταν, καθόμασταν στα παράθυρα τα ανοιχτά για να”**. αλλά τώρα δεν υπάρχει. ήταν πολύ κοντά. δύο δρόμους πιο κει. μάλλον ψέματα ένα δρόμο πιο κει. δηλαδή είναι Κύπρου, Ικονίου. εεε, αυτό τώρα δεν υπάρχει, πουλήθηκε, όταν πέθανε και ο παππούς, επειδή το είχανε κληρονομήσει τα 4 αδέρφια και το πουλήσανε και πήρανε τα χρήματα - μοιράστηκαν τα χρήματα - δεν μπορούσε να γίνει κάτι άλλο αυτό. αυτά από τη μεριά του μπαμπά μου.

η μαμά μου γεννήθηκε στη Νίκαια το 32. δηλαδή έχει γεννηθεί σε νοσοκομείο της Νίκαιας. στου Περιμένη γεννήθηκε δε θυμάμαι ή στο Αμερικανικό... Γιατί αυτό το σχολείο πού είναι τώρα κάτω **στην Αμερικανίδων Κυριών**, δηλαδή αυτό το σχολείο που έβγαλα εγώ - το Λύκειο θηλέων Νίκαιας ή 2ο Λύκειο εν πάσει περίπτωση, ήτανε παλιά το Αμερικανικό νοσοκομείο.

Νομίζω όμως ότι θα πάμε δεν πρέπει να γεννήθηκε Στο αμερικανικό. αλλά πάτους έχει γεννηθεί στη Νίκαια. Δεν είχε γεννηθεί στην Αθήνα, στον Πειραιά, κάπου αλλού. Σε κάποιο μαιευτήριο εδώ της Νίκαιας. υπήρχε δηλαδή τότε. Στου Περιμένη πρέπει να ήτανε που είναι εδώ στην .... (;;; 8.17). οι γονείς τώρα της μάνας μου ήρθαμε με την ανταλλαγή- το 24. μετά Μετά μετά. δεν είναι δηλαδή από το διωγμό. ήρθαν με την ανταλλαγή και αυτό που ίσως έχει ενδιαφέρον είναι- στην ιστορία αυτής της

οικογένειας- είναι ότι., πρέπει να είχατε κάποια χρήματα, σε αντίθεση μάλλον με την οικογένειά του πατέρα μου δεν πρέπει να είχανε.

Γιατί προλάβανε να πάρουνε δηλαδή;

Καταρχάς η γιαγιά μου μιλούσε γαλλικά [μικρή παύση]. που είναι ένα δείγμα ευμάρειας. Επίσης οι ιστορίες ότι είχανε κελάρια, είχανε υπόγεια με...

Είχανε κάποια χρήματα και εκεί που ήτανε.

Εκεί που ήτανε. γιατί μετά εδώ, τα πράγματα αντιστράφηκαν. Εκείνοι ήτανε οι φτωχοί και οι άλλοι ήταν οι πλούσιοι. το σόι του μπαμπά μου. Γυρίσε μετά η τούμπα. αλλά εκεί πρέπει να είχανε κάποια χρήματα και αυτό το συμπεραίνω από το ότι, αφενός μεν από τις αφηγήσεις της γιαγιάς - που σου λέω ότι άνοιγε, έλεγε ότι είχαμε τσουβάλια με όσπρια και στάρια και τέτοια, αφετέρου η γιαγιά ήξερε γαλλικά... που ντάξει, κάτι σημαίνει αυτό, κάτι δηλώνει ή τουλάχιστον - τέλος πάντων, ας πούμε ότι ήξερε γαλλικά, πάντως κάποια γαλλικά τα καταλάβαινε - την κοροϊδούσαμε κιόλας για αυτό. Και... και ένα άλλο σημάδι είναι ότι αυτοί που είχανε χρήματα, όταν φεύγανε με την ανταλλαγή, φεύγανε με κάρο, ενώ οι φτωχοί φεύγανε με τα πόδια. **Σε αυτό το κάρο λοιπόν επάνω είναι - δεν ξέρω αν είναι η γιαγιά μου, αλλά είναι σίγουρα η αδερφή της και ο άντρας της αδερφής της, τον οποίον σκοτώνουν οι Τσέτες, και η αδερφή της γιαγιάς μου [μικρή παύση] αποβάλλει- ήτανε έγκυος.**

//

Έκτοτε αυτή η θεία δεν παντρεύτηκε. Μεγάλωσε- ουσιαστικά έμενε με την οικογένειά της αδερφή της - της γιαγιάς μου//

δηλαδή και δούλευε σε ένα μαγαζάκι - αυτό το μαγαζί που υπάρχει ακόμα στην Τσαλδάρη, εεεε, το οποίο ήτανε τα πάντα-όλα της περιοχής. Δηλαδή είναι μεταξύ Λαοδικείας και Μενεμένης - απέναντι από το **Μουσείο Εθνικής Αντίστασης** [ένταση μουσικής!!!] και αυτό ήταν ένα μαγαζάκι που ήτανε: πυλοποιείο, το τηλεφωνείο, εεε, είχανε κλωστές, μαντάρανε κάλτσες -ένα μούλτι- **«το Mall της περιοχής!»** και δούλευε - αυτό το έφτιαξε ο παππούς μου από τη μεριά της μάνας μου μιλάμε έτσι; ο παππούς μου ο οποίος ήτανε από την Καισάρεια. η γιαγιά ήτανε από τη Σαμψούντα ή Τραπεζούντα- κάπου από κει από τον Πόντο, αλλά χωρίς να είναι Πόντιοι. ήτανε από τους ελληνόφωνους. Λοιπόν...

Για αυτό και βρήκανε Τσέτες στο δρόμο τους, δηλαδή; Εννοώ δεν ήταν από τα παράλια να να μούνε στο πλοίο να φύγουνε

Όχι μωρέ τότε με τους Νεότουρκους πρέπει να αυτό το πράγμα. δεν ξέρω και καλά την ιστορία - την αγνοώ.

εντάξει ότι ξέρεις. **αυτές τις ιστορίες τις ξέρεις από πού;**

από την οικογένεια: από τη γιαγιά, τη μαμά μου, ναι. Κοίταξε, η θιάκα, γιατί θιάκα τη λέγαμε τη θεία τη Λευθερία την αδερφή της γιαγιάς μου - δεν τη λέγαμε θεία - θειάκα τη φωνάζαμε. Η θειάκα ήτανε μία μορφή, Δηλαδή δεν γινότανε να μην ξέρουμε την ιστορία της. και ήτανε και γυναίκα που δούλευε επίσης. Αυτή δεν ήτανε στο σπίτι μέσα, ήτανε στο μαγαζί. Το μαγαζί αυτό το έφτιαξε ο παππούς μου, μαζί με τον άντρα της μεγάλης αδερφής της μάνας μου. Μάλλον για την ακρίβεια το έφτιαξε ο παππούς μου με κάποιον Μιχάλη, κι αυτός ο Μιχάλης μετά παντρεύτηκε τη μεγάλη αδερφή της μαμάς μου. ήτανε φίλος του παππού μου. Και στο μαγαζί στο οποίο μαγαζί...

Πόσα αδέρφια ήταν η μαμά σου;

Τρεις. Τρία κορίτσια. Το γένος Αρτοπούλου. λοιπόν..., το οποίο αυτό μαγαζί όμως κάηκε στην Κατοχή και μαζί με το μαγαζί και ο παππούς, ο οποίος στην προσπάθειά του να... πήγαινε να βάλει, είχε οινόπνευμα το οποίο πήγαινε να κλείσει

με βουλοκέρι για να μην εξατμίζεται και προφανώς είχε χυθεί απέξω οινόπνευμα, και έκανε έγινε έκρηξη και μετά από δυο-τρεις μέρες στο νοσοκομείο, πέθανε. Όπου οι Αρτοπουλίνες ορφανέψανε. Και μετά το μαγαζί ξαναφτιάχτηκε λογικά- το φτιαξε δηλαδή ο θεός μου ο Μιχάλης, ο οποίος θεός μου Μιχάλης- ίσως έχει ένα ενδιαφέρον να αναφερθεί - ήτανε στο μπλόκο. Δηλαδή όταν έγινε το κάλεσμα, σε αντίθεση με τον πατέρα ο οποίος είχε ειδοποιηθεί από το προηγούμενο βράδυ και έμεινε στην Αθήνα - δεν εδώ. Οσο άντρας της μεγάλης αδερφής ήτανε μαζί με όλους και με τον, και φίλο του πατέρα μου και συνέταιρο του θείου μου, τον Μήτσο τον Καναβούτσο, ήτανε στο μπλόκο, και ήτανε από αυτούς που πήρανε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. δεν θυμάμαι σε ποιο στρατόπεδο συγκέντρωσης ήτανε.

Πήγε Χαϊδάρι δηλαδή και μετά τον στείλανε Γερμανία;

Ναι. Εεεε. και γύρισε

Α, επέζησε

Ναι ναι ναι και γύρισε. και ο φίλος του αυτός, ο Μήτσος, που είναι κουμπάρος του μπαμπά μου επίσης.

Πότε γύρισε θυμάσαι;

Υποθέτω όταν γύρισαν όλοι. όταν γύρισαν όλοι Ναι δεν το ξέρω αυτό. Λοιπόν, τι έλεγα τώρα;

Σου είχε πει τίποτα ο θεός σου αυτός;

Αυτός με τα είχε κάνει νομίζω και Μακρόνησο λίγο. Πάντως ξέρω ότι ο ξάδερφός μου ο οποίος είναι γιατρός

Ο γιος του;

ο γιος του δηλαδή ναι. Ο μικρός του γιος, ο οποίος τώρα είμαι 70 χρόνων, ξέρω ότι όταν σπούδαζε - σπούδαζε μέσα στη Χούντα αυτός - μέσα στη δεκαετία του 60 εν πάσει περιπτώσει σπούδαζε στο πανεπιστήμιο, ξέρω ότι είχε προβλήματα με... ότι έπρεπε να κάνεις διάφορες δηλώσεις, τις οποίες και έκανε κιόλας. Κοινωνικών φρονημάτων. δηλαδή τον ταλαιπωρούσαν λόγω της προϋστορίας του πατέρα του. Είχε φάκελο από τον πατέρα του όχι προσωπικό;

όχι όχι. τώρα ο φάκελος αυτός αν ακριβώς ήτανε..[διακοπή]

...Έλεγα για τον παππού μου που κήκε, και μετά που ξανά φτιάχτηκε το μαγαζί, τώρα Αυτό δεν το ξέρω ακριβώς, εεε, ... οπότε, η θιάκα είναι πια στο μαγαζί.

Δηλαδή, το σπίτι, η μεγάλη μου θεία έχει κάνει 3 παιδιά, τα οποία τα μεγαλώνει ουσιαστικά, η γιαγιά μου γιατί και η μάνα τους - η αδερφή της μάνας μου η μεγάλη - είναι και αυτή στο μαγαζί. Γενικά οι τρεις κόρες ήτανε στο μαγαζί. Η μαμά μου μάνταρε ας πούμε - μάλλον ψέματα -η μεσαία δεν πρέπει να ήτανε. η Τασούλα. γενικά δούλευαν οι γυναίκες της οικογένειας αυτής εν πάση περιπτώσει.

Δουλεύανε περιστασιακά. είτε κανονικά; Η μία δούλευε καθημερινά έτσι κι αλλιώς. Η μία δούλευε σταθερά;

Η αδερφή της γιαγιάς μου είναι σταθερά στο μαγαζί.

Η ανύπαντρη;

Όχι. Ναι. αυτή που της σκοτώσανε... Όχι. Κάτσε περίμενε: είναι η γιαγιά που ήρθε από τον Πόντο, παντρεμένη με τον παππού απ την Καισάρεια...

Ναι

... και είναι και η αδερφή της που σκότωσαν τον άντρα της οι Τσέτες, που σου λέω. Αυτή είναι που δούλευε σταθερά στο μαγαζί - και ζούσε με την αδερφή της. Και περιστασιακά δουλεύανε και τα παιδιά της γιαγιάς μου: η μεγάλη αδερφή της μαμάς μου.

Η γιαγιά σου δηλαδή έχει τρεις κόρες [παύση] πάντα με μπερδεύουν αυτά τα δέντρα.

//

Ωραία. Εσύ. Τί θυμάσαι τώρα εδώ πέρα που έχεις μεγαλώσει - ως δική σου μνήμη δηλαδή; πέρα από τις μνήμες που... σου έχουν μεταφέρει. ως δική σου μνήμη εδώ, εδώ στη γειτονιά ας πούμε;

Δεν έχω, μεγάλες, πέρα από αυτές που ξέρω. αυτές που σου είπα. Δηλαδή, η Νίκαια πια στη δεκαετία του 70, που μεγαλώνω εγώ, εεε, είμαι στην εφηβεία, πριν φύγω κιόλας για τη Θεσσαλονίκη, είναι... [παύση] Έχει χαθεί αυτό το..το στοιχείο. δεν υπάρχει. δηλαδή η πόλη έχει πλέον αλλάξει, Κι ειδικά εκεί που ζω έχω δεν υπάρχει αναφορά - δε βλέπω τα προσφυγικά. δεν υπάρχουν πουθενά στην καθημερινότητά μου. Είμαι στην ΚΝΕ- μπαίνω στην ΚΝΕ στα 14 μου [μικρή παύση] και φεύγω στα 16, αλλά οι αναφορές τότε..., τώρα μπορώ να πω ότι γίνονται πιο πολλές αναφορές [μικρή παύση] στην Κατοχή, στο μπλόκο, δηλαδή, η ιστορία αυτού του τόπου νομίζω ότι έχει επανέλθει τα τελευταία 10 χρόνια. Δηλαδή, ίσως με τη δημιουργία του Μουσείου της Μάντρας του Μπλόκου.

Το μουσείο έγινε το 86

Ναι, αλλά νομίζω.., ή εγώ το πήρα είδηση αργά

Στο λέω γιατί τώρα άκουσα και τη συνέντευξη που μου έχει δώσει η Ειρήνη που δουλεύει εκεί και για αυτό το λέω. Το μουσείο έγινε το 86, σαν μνημείο σαν χώρος μνημειακός και τα λοιπά - κατοχυρώθηκε το 86 από ότι ξέρω, από τη συνέντευξη και όχι μόνο και μετά, τα τελευταία 10 χρόνια έχει ενεργοποιηθεί πιο πολύ το μνημείο, για να κάνει πράγματα. Δηλαδή άνθρωποι γύρω από το μνημείο, βασικά η Ε.Ρ. και άλλοι, προκειμένου να κάνει αυτό το πρόγραμμα το εκπαιδευτικό και τα λοιπά. Ενώ σα μνημειακός χώρος υπήρχε. Έγινε - πώς το λένε αυτό - αναβάθμιση του Μουσείου στο ενδιαμέσο όμως. Όχι την τελευταία δεκαετία την προηγούμενη.

εγώ δεν παίρνω μέρος σε τίποτα από όλα αυτά δηλαδή ας πούμε 17

Αυγούστου που κάνουν κάθε χρόνο, υπάρχει αυτή- υπάρχει το μνημόσυνο. εντάξει, το οποίο το ξέρω από πάντα...

το ξέρεις όμως ότι γίνεται

το ξέρω ότι γίνεται αλλά ποτέ δεν έχω έρθει ούτε μία φορά ούτε μία φορά ε;

όχι αυτό σου λέω δεν. Δε

ούτε κάποιος άλλος που...

το θείο μου ξέρω, τον άντρα της μεσαίας αδερφής, που δεν ζει πια και αυτός, ότι ερχότανε. τον άκουγα που έλεγε Εγώ θα πάω στο μνημόσυνο, θα πάω στο μνημόσυνο. εγώ δεν ήρθα ποτέ και κυρίως γιατί είναι 17 Αυγούστου δηλαδή πάντα λείπαμε. Και ως πιτσιρίκι, δηλαδή πηγαίναμε στη Σαλαμίνα. Εεεε, και μετά μεγαλύτερη ήμουν συνήθως διακοπές, 17 Αυγούστου. Δεν ήμουν εδώ πέρα δηλαδή.

Στου Μαρτίου έχεις έρθει που κάνουνε κάποιες εκδηλώσεις;

Όχι. Όχι που τώρα πέσαμε που ήταν και προχθές ας πούμε, πάλι δεν τα κατάφερα να ρθω. Όχι. Οπότε δεν έχω...όχι. "όχι. Όχι όχι κι αν δεν μετείχα, κι αν δεν ήμουν πολιτικά ενεργή - στην εφηβεία μου εννοώ, νομίζω ότι πιθανόν και πολλά από αυτά τα πράγματα να μην τα ήξερα. Δεν νομίζω ότι... τώρα το σκέφτομαι και το λέω- δεν ξέρω αν έχει βάση αυτό που θα πω, ότι μμ ...ότι αναδεικνύεται, ότι υπάρχει σε αυτήν την πόλη η ιστορία της: Τώρα [με έμφαση] γίνεται αυτό το πράγμα! δηλαδή αυτό το πράγμα που πηγαίνουν τα σχολεία, και ακούνε, και μαθαίνουνε. εμείς τότε δεν κάναμε τίποτα σχετικό. Ούτε στο σχολείο, ούτε καμία αναφορά, ούτε τίποτα. Δηλαδή ότι το άγαλμα αυτό είναι του Ζογγολόπουλου, έτυχε εγώ να το μάθω Δηλαδή δεν μου είπε κανείς ούτε ποιος είναι ο Ζογγολόπουλος, ούτε ότι έχουμε ένα

σημαντικό άγαλμα στην Οσία Ξένη από τον Ζογγολόπουλο. Δεν υπήρχαν τότε **όταν μεγαλώναμε εμείς** τέτοιες αναφορές στην πόλη. Καθόλου.
(ακούγεται το τραγούδι: “φεγγάρι μάγια μου κανες”)
Οπότε για την περίοδο της κατοχής δεν σου έχουν μεταφέρει κάποιες μνήμες άλλες...
Πέρα από το ότι ο παππούς σου κήκε...

Κοίταξε. αυτό που ξέρω εγώ για την κατοχή, ξέρω ότι και ο πατέρας του και ο άντρας...

Να στο έχουν μεταφέρει οι δικοί σου κατάλαβες

Ναι, εγώ από μόνη μου δεν έχω!

Ε, καλά.

πού να χω!

//

Αυτό που ξέρω επίσης **για την περίοδο της Κατοχής** είναι, και το οποίο μάλιστα εμένα με έβαλε για μία περίοδο...σε μία... κατάσταση... διχασμού [μικρή παύση] τέλος πάντων και κριτικής απέναντι στον πατέρα μου - αμφισβήτησης μάλλον. Καταρχάς ο πατέρας μου δεν ξέρω γιατί: δεν πήγε ποτέ φαντάρος- ένα μελανό σημείο είναι αυτό! [με έμφαση] ποτέ δεν μου απαντήθηκε. Επίσης ένα άλλο μελανό σημείο του πατέρα μου, είναι [μικρή παύση], ότι έφευγε με τον πατριό του - τον παππού μου - και πηγαίνανε στην... επί κατοχής... και πηγαίνανε στην επαρχία με κάποιο φορτηγάκι, και φέρνανε τρόφιμα, φέρνανε σταρι, φέρνανε... καλαμπόκι, το οποίο το πουλούσανε. τώρα, που το πουλούσανε, πόσο μαύρη αγορά μπορεί να έπεφτε, δεν ξέρω. **και αυτό ήταν και η αφορμή να βρεθώ όταν ήμουνα στην Κρήτη, να πάω να ψάξω και να- που έχει ένα μεταπτυχιακό στην Κρήτη για την κατοχή, με τον Λούγγο, να μάθω πέντε πράγματα, που δεν το κατάφερα.** να το παρακολουθήσω. δέκοψα. σαν ακροάτρια ούτως ή άλλως. σαν ακροάτρια δέκοψα. Εεεε, Βέβαια με καθυσύχασε ότι αυτός ο άνθρωπος μου είπε κάποια στιγμή, ότι εντάξει μη σε τρώει τόσο πολύ αυτό το μαμούνι, γιατί ουσιαστικά **μαυραγορίτες**, θεωρούνται αυτοί οι οποίοι, συνετέλεσαν με έναν τρόπο ουσιαστικά στην αλλαγή-στη μετακίνηση περιουσιών. δεν είναι τόσο Δηλαδή αυτοί που είχαν το στίγμα του μαυραγορίτη. δεν είναι τόσο Ακριβός αυτοί που πουλούσαν το καλαμπόκι, το στάρι... δεν ξέρω και πώς το πουλούσανε κιόλας. ήταν ένα πράγμα που δεν το κουβέντιαζε ποτέ κανείς. εγώ αυτό που ξέρω από τον μπαμπά μου τον ίδιο, και το θυμάμαι και σαν εικόνα τώρα να λέει ότι “ πηγαίναμε με τον παππού και φέρναμε στάρι”. μέχρι εκεί ετελείωνε η ιστορία. μετά πώς το διοχετεύανε στην αγορά δεν έλεγε ποτέ κανένας τίποτα.

Εσύ δεν τον είχες ρωτήσει, δηλαδή τον πατέρα σου;

όχι γιατί δεν ήξερα τότε πράγματα εγώ.

Δεν σου είχε έρθει η απορία γιατί δεν είχες τη γνώση...

επίσης...

ο πατέρας σου πότε πέθανε;

το 2001.

Επίσης [μικρή παύση] δεν σου έρχεται να κάτσεις να κουβεντιάσεις αυτά! Είναι πολλά χρόνια. και μία άλλη ιστορία που έχω ακούσει είναι από τον άντρα της μεσαίας αδερφής ο οποίος είχε με τα αδέρφια του ένα μπαχαρτζίδικο - ΑΦΟΙ ΔΑΓΠΟΓΛΟΥ - στη γέφυρα εδώ κάτω.

Στη Τζαβέλλα δηλαδή; στη γέφυρα που εννοείς;

Όχι, είναι... αυτό που λένε γέφυρα, νομίζω μόνη μου το έχω ερμηνεύσει είναι εκεί που ήταν η Σούδα. Σούδα λένε, Σούδα λέγανε την Μπελογιάννη, γιατί ήταν ποτάμι. **Σούδα είναι το ποτάμι.**

Η αρχή της Τζαβέλλας δεν είναι δηλαδή Μπελογιάννη;

Αυτό είναι για την ακρίβεια Κονδύλη 7ης Μαρτίου νυν και Μπελογιάννη- επί της έβδομης Μαρτίου λίγο πιο κάτω. αυτός Λοιπόν έλεγε ότι όταν ήταν επίσης πισιρικός τότε στην κατοχή πήγαινε και αυτός με τα πόδια στη Θήβα [με ένταση] ας πούμε δεν ξέρω πού, Αλλά πήγαινε με τα πόδια να φέρει πετρέλαιο. και μία ιστορία που έλεγε ήτανε ότι όταν γύρισε η μαμά του του έβγαζε το μπιτονάκι από την πλάτη και μαζί με το μπιτονάκι ξεκόλλαγε και δέρμα από την πλάτη του γιατί τον είχε κάψει από το πετρέλαιο. Από το κουβάλημα δηλαδή. αυτές τις ιστορίες έχω ακούσει. Εεε, και επίσης ότι όταν γινότανε πώς το λένε **βομβαρδισμός** και κλείνω τα φώτα- έτσι έχω μία ιστορία αυτά πόσο ισχύουν δεν ισχύουν- διαστέλλει λίγο η αφήγηση και η μνήμη όλο αυτό το πράγμα- τα σβηστά φώτα που λέγανε, ότι τρώγανε- ας πούμε στο σπίτι μας είχαν τη συνήθεια που δεν την έχω δει αλλού- να τρώμε **πίτα του κεμπάπ τηγανιτή, βούτυρο και μαρμελάδα από πάνω. είναι το γλύκισμα που είχαμε για πολλά χρόνια.** και όταν κάποια στιγμή ήρθε η συζήτηση έλεγε ο μπαμπάς μου ότι αυτό το θυμάμαι ότι το έχουμε από την κατοχή, που τρώγαμε την μπομπότα με κάποια μαρμελάδα από πάνω και ήταν το γλυκό μας. Επί πολλά χρόνια Αυτό είναι το γλυκό μας εμάς στο σπίτι μας. αυτά δεν έχω δεν ήταν και πολύ ομιλητικοί οι δικοί μου. ούτε από τη γιαγιά μου... η γιαγιά μου η μαμά της μαμάς μου δεν έλεγε τίποτα.

Η μαμά του μπαμπά μου ήταν η γιαγιά που έλεγε ιστορίες κι ήτανε πιο Λωξάντρα τύπου. Σμυρνιά δηλαδή το λένε αυτό - πολύ χαρακτηριστική Σμυρνιά ήταν η γιαγιά μου, αλλά με την οποία δεν είχαμε καλή σχέση - η μαμά μου δηλαδή βασικά, με την πεθερά της. και έτσι τη χάσαμε λίγο αυτή τη γιαγιά που έλεγε ιστορίες. Εεεε, ήταν αυτή ουσιαστικά που έζησε και τη Μικρασιατική καταστροφή, γιατί η άλλη δεν έζησε τη Μικρασιατική καταστροφή- ήρθαν με την ανταλλαγή, μεταφέραν τα πραγματάκια τους.

//

Στη **Χούντα** θυμάσαι καθόλου εδώ καθόλου πως ήτανε;

Τη χούντα δεν τη θυμάμαι καθόλου. Αυτό που θυμάμαι είναι το πραξικόπημα της Κύπρου. Θυμάμαι το πραξικόπημα της Κύπρου, **θυμάμαι το βράδυ που βάσαμε χαρτί – αυτό, ένα μπλε χαρτί που βάσαμε στα τζάμια... και τη συσκότιση, και που ήμασταν έξω στο δρόμο και που απαγορευόταν να έχουμε συνάθροιση άνω των πέντε ατόμων. Αυτό θυμάμαι, όταν έγινε το πραξικόπημα στην Κύπρο.** Την Μητρόπολη εδώ αυτήν εδώ τη θυμάμαι. Τώρα θα σου πω και κάτι, το οποίο μη βγει στη δημοσιότητα παρακαλώ: ως έφηβες είχαμε πάρει spray και γράφαμε στα.... στους τοίχους... μη με δώσεις, μη με δώσεις....

Λες να σε μαζέψουν τώρα; παραγράφεται

“ σκατά”. αυτό θυμάμαι αλλά αυτό είναι από τότε.

ούτε θυμάσαι κάτι να έχει γίνει σε σχέση με το χτίσιμο της...

Όχι γιατί έχει γίνει;

έχω διαβάσει ότι έχει γίνει

έχει γίνει Τι δηλαδή;

έχουνε χτυπήσει την κούρσα του Μητροπολίτη (14.50 05/09)

Α αυτό που μου λεγες. Εγώ θα σε ρωτήσω κάτι άλλο: Μήπως ξέρεις γιατί επιλέγει να γίνει εδώ η Μητρόπολις;

επειδή έγινε στη Χούντα νομίζω

δηλαδή είναι τυχαίο το ότι έχει γίνει εδώ δίπλα στο μπλόκο;

Όχι Όχι έχω καταλήξει ότι δεν είναι τυχαίο. επειδή έγινε στη Χούντα. αλλά επειδή

ήτανε χούντα δεν υπήρχαν πολλές δυνατότητες... πώς να σου πω... συζητήσεων και διεκδικήσεων, λόγω χούντας. γιατί υπήρχε κι άλλος τόπος. το να γίνει **Μητρόπολη στη Νίκαια** υπήρχε. υπήρχαν κι άλλα μέρη όμως να γίνει. το ότι έγινε εδώ, δεν είναι τυχαίο. διότι αυτό - είναι κατά κάποιο τρόπο- είναι η γνώμη μου βέβαια, αλλά είναι το κτίριο που κρύβει Το μπλόκο, και επειδή στο μπλόκο είχαν μαζέψει όλο τον κόσμο εδώ (στην πλατεία) και όποιον εκτελούσαν τον πηγαίνανε στη Μάντρα.

σωστά

υπήρχε μία σύνδεση δηλαδή του γεγονότος με αυτό το μέρος. δεν είναι ένα μέρος απλά που είναι δίπλα στην πλατεία. είχαν μαζέψει τον κόσμο σε αυτό το χώρο

είναι σαν να θέλαν να εξαφανίσουν το γεγονός

συν ότι το μνημείο αυτό που έχουνε βάλει το οποίο είναι το δεύτερο μνημείο από ότι ξέρω

γιατί το πρώτο ποιο είναι;

ήταν του Νικολινάκου

αλήθεια;

που ήτανε που. νομίζω Εδώ ήτανε πάλι

το οποίο τί απέγινε;

δεν ξέρω τι απέγινε

Ξέρεις ποιος ήταν ο **Νικολινάκος**; ένας ηθοποιός

Ναι ναι ξέρω

πολύ όμορφος. αλλά και καλλιτέχνης.

Οπότε εσύ είσαι στην ευρύτερη γειτονιά, η σχέση σου ας πούμε είναι μέσω της πολιτικής σου ενασχόλησης σου δημιουργούνται κάποια στιγμή κάποιες σχέσεις με το εδώ. Δηλαδή, με το μπλόκο ας πούμε σε τι ηλικία - θυμάσαι καθόλου τότε σου ήρθε.. ως μεγάλη ας πούμε

Ποτέ.

Ως μεγάλη ας πούμε; ως ενήλικας πια;

Πολύ ενήλικας. δηλαδή μετά τα 30 μου [γέλια]

//

Θέλεις να μου πεις σε σχέση με τα δύο αυτά γεγονότα που είχες συμμετάσχει εσύ η ίδια, και μου που μου είχες πει σε κάποια φάση ότι ήσουν και στη **Μαρία Καράβελα** που έκανε την performance, πού είναι οι δικές σου αναμνήσεις, και με την περφόρμανς που έγινε το '17 που είχε αναφορά στην προηγούμενη.

Κοίταξε αυτή η performance τότε εμείς δεν είχαμε συνείδηση τι συνέβαινε όταν πήραμε μέρος στη performance της Καράβελα **δεν ξέραμε** τι εστί Καράβελα, καταρχάς. έτσι; ήμασταν 17 χρονών- και μιλάω στον πρώτο πληθυντικό, γιατί ήμουνα εγώ με τις δύο μου τις φιλενάδες της ζωή και τη Δήμητρα, συμμαθήτριες από το σχολείο. μας είχε βρει. εμείς συχναζαμε τότε στην... Α τα χρόνια εκείνα στη δεκαετία του 70, είναι πάρα πολύ ανθηρή και δραστήρια η Πνευματική Εστία Νικαίας. Πού υπάρχει ακόμα - η ΠΕΝ. αλλά τότε ήτανε, τουλάχιστον εμείς πηγαίναμε εκεί και από εκεί κάναμε και φίλους. Δηλαδή.., κάποιες σχέσεις που έχω εδώ νικιώτικες, τις έχω από τότε - όχι στενές.

Η πνευματική εστία που ήτανε;

ήτανε και είναι ακόμα νομίζω- τουλάχιστον περνάω ακόμα και βλέπω ταμπέλα, Δεν ξέρω αν έχει μεταστεγαστεί. Είναι Βασιλέως Παύλου πώς τη λέμε τώρα Καρακουλουξή;

Ναι ναι η Καρακουλουξή είναι πάνω από την πλατεία

πολύ κοντά στην πλατεία. δηλαδή είναι μεταξύ....

πάνω από τον φούρνο;

όχι όχι είναι μεταξύ Καραολή και Δημητρίου και Γέμελου. Είσαι στην Καρακουλουξή περνάς στην Καραολή στο δεξί σου χέρι θα δεις ένα μικρό σπιτούδι μου λέει η πνευματική εστία Νίκαιας. **Εμείς** πηγαίναμε λοιπόν εκεί, όπου καταπληκτικές εκδηλώσεις: δηλαδή θυμάμαι τον Κατσαρό, τον Τίτο Πατρίκιο,... δεκαετία του 80;

70 70. εγώ αρχές του 80 έφυγα

Άρα τέλη δεκαετίας του 70. μέχρι 81 ας πούμε

Δηλαδή από το 77 και μετά ή για την ακρίβεια από το 79 και μετά, πάω εγώ στην ΠΕΝ, δηλαδή έχω φύγει από την ΚΝΕ - δηλαδή έφυγα το 79, και γυρίζω λίγο προς το Ρήγα. γιατί αυτοί, αυτός ήταν ένας σύλλογος που τον είχε τον έλεγχο ο Ρήγας Φεραίος- το εσωτερικό... και.... τέλος πάντων... αυτό το θυμάται καλά η Δήμητρα - το είχα ξεχάσει εγώ, στην ΠΕΝ νομίζω έρχεται ο Τάκης ο Ψαρίδης ο οποίος είναι ακόμα εν ζωή και ήτανε και πρόσφατα τον άκουγα και σε δημοσιογράφο στο Κόκκινο. Και ο οποίος λέει παιδιά θα γίνει αυτό το πράγμα. Μία καλλιτέχνης θέλει να κάνει αυτή τη δράση.

η οποία τί δράση ήτανε; Τι κάνατε εκεί;

η απεικόν... η αναπαράσταση της παράδοσης της Βάρκιζας.

η οποία έγινε εδώ;

στον Άγιο Νικόλα. στον Άγιο Νικόλαο. σου το είχα πει Για αυτό τώρα τα λέω μισά δεν το θυμάσαι, ε;

να μου τα πεις γιατί τώρα τα γράφω. Και κάτι άλλα που μου χεις πει τα θυμάμαι, αλλά δεν θέλω να σε διακόψω γιατί θέλω να τα ξανακούσω.

Πρέπει να φύγω όμως [...] Λοιπόν αυτή τί κάνει - κατεβάζει ένα άσπρο πανί ένα μπεζ πανί το οποίο το είδα μετά από πολλά χρόνια στο μουσείο σύγχρονης τέχνης στο που ήταν κοντά στο Μέγαρο Μουσικής. **Το είδα και πάθαμε σοκ** και είπαμε καλέ αυτό είναι το πανί του τότε. Από πάνω είχε κατεβάσει μία οθόνη και όπου έτρεχε ένα κόκκινο υγρό, μία μπογιά... ψέματα... όχι... δεν το λέω καλά. η Δ. θα μπορούσα να σου πει περισσότερα τα θυμάται καλύτερα από μένα. **Υπάρχει μία οθόνη που προβάλλει ένα βίντεο από σφαγεία, κρέατα, τα μοσχάρια που σφάζουν, τρέχει το αίμα και αυτό το αίμα Το οδηγεί με έναν τρόπο, μοιάζει να το οδηγεί πάνω σε αυτόν τον μπεζ διάδρομο, το караβόπανο. Και σε αυτό το караβόπανο πάμε εμείς και πετάμε τα όπλα που μας είχαν δώσει. μας είχαν μοιράσει από.....**

έπαιζε σε ένα ρόλο εκεί ας πούμε;

Ναι κάναμε τους αντάρτες. Ας πούμε. τύπου. είναι αναπαράσταση ακριβώς δηλαδή όπως έχεις εικόνες από τα ντοκουμέντα είχατε συγκεκριμένα ένδυση, θυμάσαι;

Όχι όχι δεν είχαμε τίποτα εμείς. Απλά εμφανίζεται κάποια στιγμή ένας καβαλάρης **ένα άλογο με έναν αντάρτη.** Αυτό δηλαδή το είχα ξεχάσει τελείως! [με έμφαση] και το θυμήθηκα όταν πήγα να βρω, όταν μαθαίνω ότι γίνεται μία παρόμοια στη Documenta. πάω βρίσκω αυτούς που κάνανε πρόβα στο δημοτικό και της λέω γεια σας ήρθα εγώ έχω πάρει μέρος σε αυτή τη δράση. πήγα εγώ και τους βρήκα δηλαδή. οι οποίοι με κοίταξαν έως θεά, γιατί Θέλανε υποθέτω και αυτοί πληροφορίες και μου λέει θυμάται το άλογο και τον καβαλάρη και λέω εγώ «ποιο άλογο και ποιον Καβαλάρη;» και μετά το επανέφερα στη μνήμη, έκανα... ανάκληση ας πούμε.

να σου πω τώρα κάτι άλλο; τα γυρίσματα του μπλόκου τα θυμάσαι εσύ;

του Κύρου; του Άδωνι Κύρου; Όχι ήμουν πιτσιρίκι εγώ τότε. μωρό. αρχές της δεκαετία του 60. Η Καλογεροπούλου δηλαδή είναι πιτσιρίκι σε αυτήν την ταινία.

αυτό πρέπει να είναι 63 65 67. Εγώ είμαι μωρό - του 63 είμαι εγώ.

Ναι σωστά

και νομίζω δεν το θυμάται κανένας δηλαδή δεν έχω ακούσει ποτέ καμία ιστορία.

{παυση]

//

.... όποτε ερχόμαστε το '17 στην περφόρμανς της Ζυγούρη, η οποία μπορώ να πω, ότι δεν με συγκίνησε. Αλλά αυτό μπορεί να μην έχει να κάνει με την performance. Αλλά με το ότι της Καράβελα την περφόρμανς την έχω στο μυαλό μου σαν κάτι... καταπληκτικό..., αλλά αυτό νομίζω ότι δεν είναι πραγματικό. Νομίζω ότι είναι αυτή η διαστολή που κάνει η μνήμη.

Λόγω ηλικίας δηλαδή;

ναι. Λες μετείχα εγώ όταν ήμουνα 17 χρόνων, σε μία performance, την εποχή που η Ελλάδα δεν ήξερε τι πάει να πει performance! ήταν η πρώτη performance που έγινε στην Ελλάδα. Και έχω πάρει μέρος. Αυτό σου κάνει ένα... εμένα τουλάχιστον μου κάνει ένα «Ουάου». Πώς να στο πω, δηλαδή - λέω πήρα μέρος σε ένα τέτοιο, πολύ σημαντικό γεγονός. Τότε δεν είχα συνείδηση σε τι, τι έκανα... κάνεις νομίζω δεν είχε συνείδηση... και λόγω ηλικίας υπήρχαν θεατές εκεί στην πλατεία;

ναι ναι ναι. ήταν εκδήλωση του Δήμου ήταν εκδήλωση.

του δήμου ε;

ναι ήταν εκδήλωση του δήμου. Ναι αυτά τα θυμάται σου λέω καλύτερα η Δήμητρα δηλαδή, τον Ψαρίδη τον θυμήθηκε η Δήμητρα τον είχα ξεχάσει εγώ τον Ψαρίδη. ότι ήτανε.... θυμάμαι εκείνα τα χρόνια ο δήμος της Νίκαιας ήτανε... ποιος ήταν ο δήμαρχος τότε; ο Λογοθέτης. ποιος ήτανε; ο Λογοθέτης. Απ το 77 και μετά είναι ο Λογοθέτης.

//

Μετά τις **πλημμύρες**. Αυτό είναι επίσης ένα άλλο σημαντικό συμβάν στη Νίκαια: οι πλημμύρες. Η πλημμύρα του '77, πνίγηκανε συμμαθήτριες μας, σε αυτές τις πλημμύρες. Αυτό το μαγαζί του θείου μου, που σου λέω, στη γέφυρα είχε πλημμυρίσει, το θυμάμαι - που πηγαίναμε και το καθάριζαμε. τις κούκλες γιατί πούλαγε και κούκλες ένα μαγαζί από δίπλα, εικόνα έτσι από λασπωμένες κούκλες.

//

Και μετά, την εκλογή του Λογοθέτη, ο οποίος άλλαξε..., ο οποίος ήταν ο Στελλάκης μας για 12 χρόνια, πώς να στο πω. Αυτό ήτανε... μορφή. [Στου Μπελαμή το ουζερί, παίζει]. Και τα χρόνια λοιπόν εκείνα ο δήμος Νίκαιας είναι δραστήριος πολύ, δηλαδή θυμάμαι να έχω παρακολουθήσει τον Λουκιανό, ας πούμε τον έχω δει - τον Κηληδονή εννοώ - είχε κάνει τότε μία εκδήλωση στο Δημαρχείο είχαμε πάει ας πούμε και είγαμε και είγαμε δει το 79, το 80 το Λουκιανό Κηληδόνη, σε χρόνια που... στο δημαρχείο της Νίκαιας, εδώ, καθόλου είχανε γίνει.

Δεν ξέρω εγώ. Δεν ξέρω τι είχε γίνει. Δεν ξέρω δεν είχα έρθει ποτέ. εγώ αυτό θυμάμαι: Θυμάμαι τον Λουκιανό τον Κηλαηδόνη, θυμάμαι αυτήν την περφόρμανς της Καραβέλα, θυμάμαι τις εκδηλώσεις της ΠΕΝ, εεε... δεν μετείχα στον ΟΦΟΝ καθόλου, που επίσης ένας δραστήριος σύλλογος στη Νίκαια και υπήρχε ε;

και υπάρχει! Ο ΟΦΟΝ είναι ένας σύλλογος ιστορικός της Νίκαιας, είναι από τα σαράντα τόσο από την κατοχή είναι. Εεεε, πολύς κόσμος που ήταν ενεργός στην Κατοχή από ότι έχω ακούσει, ενεργοποιείτο μέσω του ΟΦΟΝ, χωρίς να τους παίρνουν είδηση.

//

Οπότε σαν δράση εσένα σου έχει μείνει της Καραβέλα η performance;

Ναι, αλλά νομίζω ότι δεν είναι - είναι αυτό σου λέω που κάνει που κάνει ο χρόνος. Όχι ότι δεν ήτανε! και εντάξει. Και επίσης αυτά τα πράγματα είναι άλλα τα χρόνια. Και επίσης τα χρόνια αυτά έχουν μία άλλη δυναμική έτσι; είμαστε μετά τη μεταπολίτευση 7-8 χρόνια. τώρα το να δεις αυτό το πράγμα τη συμφωνία της Βάρκιζας το 17, είναι από χέρι άνευρο. Δεν ξέρω η αίσθηση που είχα εγώ τότε είναι ότι αυτή δεν κατάφερε να δώσει ένα... να σε κάνει κάτι, να σου κάνει κάτι. Αυτή όμως ασχολήθηκε με το μπλόκο. έχει βάλει και αυτή τη συμφωνία της Βάρκιζας;

Άμα δεις το βίντεο- αυτό το βίντεο που σου λέω της μίας ώρας- και δεις την performance- εκεί πετάνε τα κομπολόγια. Ε τα κομπολόγια... συμβολίζουν τα όπλα

Πιθανόν να έχει να κάνει, είναι μία αναφορά στην... στη συμφωνία της Βάρκιζας.

Να σε ρωτήσω κάτι; σε σχέση με το μπλόκο χρησιμοποίησε καθόλου, όπως το κατάλαβες εσύ, δηλαδή αυτό που λέει αυτή περικύκλωμα, το χρησιμοποίησε καθόλου πέρα από το σχήμα;

αυτό δεν το κατάλαβα είχε βάλει κάτι πιτσιρίκια... να... να να πηγαίνουνε γύρω-γύρω, που ήτανε πάνω σε κάτι skater, έβαζε κάτι πιτσιρίκια να πηγαίνουν μαθητές δηλαδή γυμνασίου-λυκείου- τι ήταν αυτοί;- να πηγαίνουνε γύρω-γύρω από αυτό το ρολόι που είχε στο κέντρο και αφού πετούσαν τα κομπολόγια και έκαναν ένα θόρυβο κάπως εκκωφαντικό στο κέντρο, ... πιθανώς αυτή να ήταν η αναφορά στο κύκλωμα Δεν ξέρω γιατί περικύκλωμα να σου πω την αλήθεια. ούτε και το θυμάμαι ότι ήταν περικύκλωμα. λίγο δεν τον έχω συγκρατήσει τον τίτλο. καθόλου. Αλλά το έχω στο μυαλό μου, δηλαδή δεν έχω καμία... χαρά... να στο πω έτσι. ρε παιδί μου έχω πάρει μέσα σε διάφορα πράγματα που συμβαίνουν εδώ στον Πειραιά- δηλαδή έχω πάρει μέρος σε μία ξενάγηση στον πρώτο ιστορικό περίπατο που έγινε στη Δραπετσώνα π.χ. έτσι; και χαίρομαι που είχα πάει εκεί! Αυτό με τη performance της Ζυγούρη, δεν μου έχει αφήσει κάποιο πώς το λένε κάποιο... πώς το λένε... κάποιο...

εκεί όμως δεν συμμετείχες, παρακολουθούσες έτσι;

όχι δεν συμμετείχα καθόλου.

παρατηρητήρια ήσουν;

Ναι αλλά και σε άλλα πράγματα έχω υπάρξει σαν θεατής αλλά χαίρομαι που είχα πάει σε συναυλία του Κηλαηδόνη.

όχι ερώτηση ήτανε. Διευκρινιστική δεν έχει να κάνει με σχόλιο

Ναι κατάλαβα τι λες. Ναι. Ναι. Θέλω να πω ότι δεν έχει να κάνει μόνο με το... και να είχα δει μόνο την παράσταση της Καράβελα και να μην μετείχα,

θα έλεγα είχα δει την παράσταση της Καράβελα! Αλλά νομίζω – ξαναλέω - Μην του δώσεις παραπάνω σημασία αυτού του πράγματος που λέω. Νομίζω ότι είναι αυτό το πράγμα που παθαίνουν οι άνθρωποι όταν μεγαλώνουν και αναπολούν... Νομίζω ότι έχει μία τέτοια διάσταση, δηλαδή αισθάνομαι, πολύ περήφανη [με έμφαση] που πήρα μέρος στην πρώτη performance ever που έχει γίνει στην Ελλάδα. Διότι έτσι την αναφέρουν την Καράβελα.

//

Να σε ρωτήσω τώρα κάτι- σε σχέση με τη **Χρυσή Αυγή** εδώ πέρα και το Φύσσα

Αα! Καμία σχέση!

...και τη **δολοφονία του Φύσσα**

δεν έχω.

Εσύ δεν ήσουνα καν εδώ;

όχι δεν ζω εδώ πια από τότε που ξεκίνησε αυτή η ιστορία.

Ούτε έχεις παρατηρήσει ας πούμε που πηγαίνεις στους δικούς σου, είχες παρατηρήσει εκείνη την περίοδο κάτι διαφορετικό στη γειτονιά

Το μόνο είναι μία αφήγηση της ανιψιάς μου

η οποία πόσο χρονών είναι;

33 τώρα; [ακούγεται το “καημός” του Μπιθικότση] 33 32 κάτι

τέτοιο, εεε, που νομίζω, μου λέει ότι εγώ περνούσα από την πλατεία Χαλκηδόνας, ένα βράδυ, και τώρα [παύση]... ή ήτανε με έναν τρόπο παρούσα σε ένα γεγονός, που χτυπούσαν κάποιον οι χρυσαυγίτες ή... η ίδια φοβήθηκε μην της συμβεί κάτι. δεν θυμάμαι τώρα ακριβώς... αλλά είναι η μοναδική...Αααα! ... και μία άλλη σκηνή που είμαι εγώ παρούσα, αλλά δεν είναι... κάτι... το ιδιαίτερο [μικρή παύση] είναι ένα μεσημέρι Κυριακής, [παύση] ποτέ όμως τώρα αυτό; πριν τις εκλογές, πριν βγούνε δηλαδή, προεκλογικά... πότε βγήκε η Χρυσή Αυγή στη Βουλή; Όχι με το ΣΥΡΙΖΑ με την προηγούμενη κυβέρνηση, έτσι δεν είναι; δηλαδή κάνανε δύο θητείες; νομίζω ότι κάνανε μία θητεία. μία θητεία κάνανε.

είναι προεκλογική περίοδος. το θυμάμαι και έχουμε και εκλογές

Καλοκαίρι, δηλαδή θυμάμαι ότι είναι Καλοκαίρι, και θα γινότανε μία συγκέντρωση εδώ στο Περιβολάκι, και θα μίλαγε ο Μιχαολιάκος, και πάω εγώ στη μητέρα μου και είναι 2:00 το μεσημέρι Κυριακής [μικρή παύση] και περνάω, από το Περιβολάκι, και κλείνω [με έμφαση] αυτόματα τις πόρτες! Έβαλα ασφάλεια στο αυτοκίνητο που δεν έβαζα τότε καθόλου. φοβήθηκα. Γιατί ήταν έρημη η πλατεία, και στις γωνίες ήτανε, χρυσαυγίτες. σε ομάδες των τριών τεσσάρων πέντε ατόμων. και παρόλο που ήμουν μέσα στο αυτοκίνητο, φοβήθηκα! Αυτή είναι η μόνη εικόνα που έχω εγώ από τη Χρυσή Αυγή.. και βέβαια το βράδυ της δολοφονίας του Φύσσα, που είμαι στο Κατράκειο, συμπτωματικά τελείως- κάπως βρίσκομαι και κάνω βόλτα και περπατάω, και ακούω, αφού έχει δολοφονηθεί ο Φύσσας, και έχει βγει ο κόσμος

Ξημερώματα δηλαδή;

Ίσως την επομένη. Κι έχει βγει ο κόσμος στους δρόμους και ακούω, τα δακρυγόνα και τα μπαμ μπούμ που πέφτουν από το Κερατσίνι. Δηλαδή εγώ είμαι στο Κατράκειο και ακούγονται τα μπαμ μπουμ, από το Κερατσίνι και φτάνουν μέχρι το Κατράκειο. Αυτές είναι οι μνήμες που έχω δεν έχω άλλες.

την επόμενη μέρα δηλαδή πού έγινε η δολοφονία

Ναι. Κάτι 18 Σεπτεμβρίου; 18 Σεπτεμβρίου ήταν που τον δολοφόνησανε.

Τότε τότε ήτανε.

Το θυμάμαι μάλιστα πουμίλαγα με ένα φίλο στο τηλέφωνο.

19 δηλαδή θα ήτανε.

εεε, [μικρή παύση] Κοίταξε εγώ δε ζω τότε εκεί.

//

Αυτό που μπορώ να πω πάντως για μένανε, είναι, σαν επιστέγασμα, είναι ότι - αυτό βέβαια μπορεί να έχει να κάνει με τη σχέση μου με την οικογένειά μου, και όχι τόσο με την πόλη - αλλά θέλεις μέσω της οικογένειας μου, θέλεις μέσω κάποιου άλλου διαύλου, δεν ξέρω... εγώ αισθάνομαι, τη Νίκαια, παρόλο που χω φύγει -πόσα χρόνια έχουν περάσει πια 15-16 χρόνια, αισθάνομαι ότι... είμαι από δω δηλαδή έχω ρίζες. Έχω ας πούμε δύο σπίτια κληρονομιά, και τα οποία ήθελα πάρα πολλά χρόνια να τα πουλήσω. Η μαμά μου αντιδρούσε. Πριν κάνα δυο μήνες, με έναν τρόπο υπόγειο έδωσε, ένα ψιλό οκ, κι όταν έδωσε το ψιλό οκ έκανα εγώ πίσω! [μικρή παύση] Γιατί αισθάνθηκα ότι αν τα πουλήσω, ξαφνικά σαν να μην έχω ρίζες. Και μην έχοντας αγοράσει κάποιο άλλο σπίτι.

Και χωρίς να μένεις εδώ;

και χωρίς να μένω εδώ. Αλλά άμα το σκεφτείς τώρα ότι εγώ είμαι από τις 10, αυτή τη στιγμή είμαι στη Νίκαια, από τις 9:00 το πρωί γιατί πήγα στην τράπεζα, πήγα στο... στο συμβολαιογράφο, και θα είμαι δηλαδή ... για να φτάσω στη μαμά μου θα πάει 2:00 Τι ώρα αλλά στο μεταξύ θα έχω κάνει- καλά, βέβαια διαμεσολάβησε και το δικό μας ραντεβού... Δηλαδή είναι τα περιουσιακά μου στοιχεία, τα περιουσιακά μου στοιχεία είναι εδώ. ότι έχω σε περιουσία είναι εδώ. δεν είναι πουθενά αλλού τίποτα. και Σαλαμίνα εντάξει. Εεεε. Θεσ η περιουσία, θεσ ότι ζει η μαμά μου και η αδερφή μου εδώ, εγώ περνάω αρκετές ώρες της εβδομάδας, εδώ. Και χαίρομαι, δηλαδή επιδίωξα να πάω στα εγκαίνια, ακύρωσα... ραντεβού... για να πάω στα εγκαίνια της έκθεσης για τους Αρμένιους. Δηλαδή πώς να το πω:μου λέει κάτι. μου μετράει. Δουλεύει ας πούμε στην Πινακοθήκη η παλιά μου σύντροφος και συμμαθήτρια, ας πούμε. εντάξει; και φίλη. ήθελα να είμαι εκεί στα εγκαίνια. έχω δηλαδή ένα συναισθηματικό δέσιμο δεν μου είναι... και θα επέστρεφα στη Νίκαια Αν δεν ήταν το πρόβλημα με την αδερφή μου. ευχαρίστως θα έμενα εγώ εδώ. με συγκινεί δηλαδή το μέρος

Να σε ρωτήσω κάτι, σε σχέση με το μπλόκο γιατί εγώ θέλω να επικεντρώσω λίγο....

Σωστά εγώ σου λέω τον πόνο μου. [γέλια]

//

όχι δεν μου λες τον πόνο σου [γελάει εδώ η Κ]. Εγώ τα στοιχεία που μου λες λαμβάνω υπόψιν μου. Και δεν είναι ο πόνος σου. Είναι αυτό που θέλω να μου πεις.

Ωραία.

Αυτό που μου λες θέλω να μου πεις.

Ναι. Ναι.

Σε σχέση με το μπλόκο τώρα: εσύ έχεις πάει με σχολείο στο μπλόκο;

Ναι πήγα.

πολλές φορές; μία; 2;

Εγώ πήγα προσωπικά μία. Αλλά το σχολείο πήγε 2, αλλά με δικιά μου πρωτοβουλία. εγώ το διοργάνωσα.

Σε ποιο σχολείο είσαι;

στο 2ο Λύκειο Πειραιά. Δύο συνεχόμενες χρονιές έχουμε πάει.

Και κάνετε κάτι στο 2ο Λύκειο Πειραιά σε σχέση με το μπλόκο;

Όχι

ούτε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα; ούτε της Ζυγούρη την performance;
αυτό ήταν κατακαλόκαιρο καταρχάς!

Όχι ,εννοώ σαν βίντεο.

Όχι όχι όχι. Όχι. Όχι. Όχι.

Επειδή ξέρω ότι γίνεται κάποιου είδους

Όχι. Όχι.

...μεταφορά στα σχολεία...

αυτό μπορεί να παίζει στα σχολεία της Νίκαιας. Όχι στον Πειραιά!

Δεν ξέρω και αν απόλυτα γίνεται .ξέρω τι γίνεται Δεν ξέρω αν γίνεται στην
πραγματικότητα. μου έχουν πει ότι γίνεται αλλά δεν το έχω επιβεβαιώσει.

όχι όχι εμείς καμία σχέση Εγώ επειδή υποτίθεται ότι είμαι και
υπεύθυνη εκδρομών στο σχολείο - Όχι υποτίθεται είμαι. Από τους υπευθύνους
μάλλον - όχι η μοναδική υπεύθυνη – είμαι λίγο συνδιοργανώτρια. Εεεε, δύο
συνεχόμενες χρονιές, φέτος δηλαδή και... πέρσι, πήγαν τα παιδιά πρώτη λυκείου, εεε,
η πρώτη λυκείου πήγε στην ηλεκτρική - όταν έγινε η έκθεση στην ηλεκτρική, η
δευτέρα Λυκείου πήγε στη μάντρα, η τρίτη λυκείου πήγε στο μουσείο Εθνικής
Αντίστασης.

Αυτοί μετά συνδέθηκαν μεταξύ τους κάναμε κάποια κουβέντα ή...;

Τίποτα. Τσ. Όχι. Όχι όχι όχι Όχι όχι όχι

θα χει ενδιαφέρον αυτό να... οι άνθρωποι που πάνε κάπου να μεταφέρουν αυτό
που...

έχεις απόλυτο δίκιο. Όχι.

θα ταν ωραίο δηλαδή, αφού έγινε την ίδια μέρα ας πούμε ή τις ίδιες μέρες...

Ναι είναι σχολικός περίπατος που κάνουμε τον Οκτώβρη. τον σχολικό
περίπατο του Οκτωβρίου τον ερχόμαστε στη Νίκαια. Εεεε, και φέτος πήγε πάλι η
δευτέρα Λυκείου, στη Μάντρα, πήγα και εγώ σαν συνοδός γιατί την προηγούμενη
φορά είχα πάει στο Κερατσίνι. και η τρίτη λυκείου πήγε στο μουσείο Εθνικής
Αντίστασης και η Α Λυκείου είχε πάει και είχε δει μία ταινία στο σινέ Παράδεισος
νομίζω μία ταινία του Αγγελόπουλου. αυτό είχαμε κάνει φέτος.

Ναι και τελευταία ερώτηση Δεν ξέρω αν είναι η τελευταία ερώτηση. Εσύ συνδέεις με
κάτι το μπλόκο στο μυαλό σου; με κάποιο άλλο κτίριο ή με κάποια άλλη ιστορία ή με
κάτι άλλο που δεν μπορώ να το φανταστώ εγώ;

όχι. με τίποτα. Πιο πολύ την **ταινία στο μυαλό μου έχω του**

Κύρου.., Γιατί μου δημιουργεί εικόνες. Δείχνει την Οσία Ξένη πώς ήτανε- άσε που
ντάξει... δεν ήταν έτσι ακριβώς τα πράγματα. Δεν έχει χτιστεί η Μητρόπολη όταν
γυρίζεται η ταινία του, έτσι δεν είναι;

Ναι αλλά γυρίζεται στον Άγιο Νικόλαο. δεν γυρίζεται στην Οσία Ξένη

όχι! αλήθεια; Πάντως την Οσία Ξένη δείχνει σαν εκκλησία. Δεν
είναι ο Άγιος Νικόλαος

Στον Άγιο Νικόλαο από όσο ξέρω γιατί πήρα μια συνέντευξη από έναν άνθρωπο που
είναι εδώ στην ΠΕΑΕΑΝ, που είναι εδώ στη γωνία, ο οποίος ήταν μαθητής τότε στο
σχολείο στον Άγιο Νικόλαο, και την έβλεπε που γινότανε - μαζεύανε τα πράγματα και
τα βάζανε μέσα... επειδή εκεί έχει πλάτωμα κάπως είναι τέλος πάντων... Ίσως επειδή
ήταν ήδη όχι δεν ήταν ήδη η Μητρόπολη εδώ. ε;;

αυτό δεν το ξερα.

Ήταν στο όριο. Κάπου εκεί... Γιατί η Μητρόπολη έχει ένα περίεργο είχανε ξεκινήσει να κάνουν μία Μητρόπολη και την καταλήξανε να την κάνουν εδώ. και την κάνανε εδώ επί Χούντας. Η ταινία το μπλόκο έχει γίνει τα 60 κάτι.

κανά '66 μου ρχεται εμένα στο μυαλό να σου πω την αλήθεια
Ναι, δεν ξέρω και αν το έχω εδώ σημειωμένο. Οπότε βόλευε για κάποιο λόγο, να γίνει πάνω στον Άγιο Νικόλαο

ναι... Απλώς ο Άγιος Νικόλαος τότε, δεν έχει καμία σχέση με αυτό τον Άγιο Νικόλαο Όχι τώρα του μετρό και του πριν!

Αααα

Δηλαδή υπάρχει ένα άρθρο υπήρχε ένα άρθρο στον ταχυδρόμο που το θυμάμαι το είχα διαβάσει και μου είχε κάνει τρελή εντύπωση, και είχε αναφέρει τον Άγιο Νικόλαο σαν μία από τις ωραιότερες πλατείες, του Πειραιά; της Αθήνας; δεν ξέρω. Αλλά ήταν μία πάρα πολύ ωραία πλατεία με πολύ ωραίες νεραντζιές, την οποία μετά, την ανακαίνισαν στη δεκαετία του '90, και έγινε χάλια! Συγγνώμη στον Άγιο Γεώργιο όχι στον Άγιο Νικόλαο.

Αυτό έχει νόημα πιο πολύ.

Σόρυ. Συγγνώμη να μη λέω και ότι να ναι. Ναι στον Αη Γιώργη. Πάνω γιατί σκεφτόμουν Άγιο Νικόλαο και σκεφτόμουνά πάνω για κάποιο χαζό λόγο, ενώ είμαι η κάτω εκκλησία.

Α, γιατί σαν εκκλησία η Οσία Ξένη με τον Άγιο Γιώργη μοιάζει. Μπορεί τα γυρίσματα - το κομμάτι που δείχνει μόνο εκκλησία να είναι εδώ. Αλλά το κομμάτι που δείχνει τις εκτελέσεις και το μάζεμα των ανθρώπων ήταν εκεί. Έτσι μου είπε, ο κύριος Γιάννης.

μάλιστα.

νομίζω αυτά ήθελα να σε ρωτήσω

και ότι άλλο θέλεις εγώ στη διάθεσή σου. χαίρομαι πολύ επίσης που παίρνω μέρος σε αυτή την έρευνα. να το πούμε και αυτό.

Λες να βγει κάτι;

Εννοείται ότι θα μου δώσεις μετά τη διατριβή σου να τη διαβάσω.

Αμα τελειώσει θα στη δώσω! Σε ευχαριστώ πάρα πάρα πολύ

ΤΕΛΟΣ

Συνέντευξη Γ.Π.

-Ωραία. έχουμε 4 Δεκεμβρίου 2019 κι είμαστε στη Νίκαια. εδώ είναι Νίκαια;
εδώ είναι Νίκαια ναι!

- ωραία Θα μου λύσετε αυτή την απορία, αν μπορείτε; πώς διαφοροποιείται η Νίκαια από την Κοκκινιά; ακούω στο καφενείο λένε «εγώ δεν είμαι από τη Νίκαια, είμαι από την Κοκκινιά». Μου έχουν πει διάφορες εκδοχές.

Ναι. **Εδώ η πόλη δημιουργήθηκε από πρόσφυγες**. ήτανε μία έρημη περιοχή, η οποία όταν ήρθαν οι πρώτοι πρόσφυγες, μετά την καταστροφή του '22, κυρίως από τη Σμύρνη, αλλά και Πόντιοι και πολύ λιγότεροι Κωνσταντινουπολίτες, εγκαταστάθηκαν εδώ. Η πόλη ονομάστηκε Κοκκινιά απαρχής γιατί ήτανε λίγο το έδαφος κόκκινο. Στην πορεία, ψάχναν να βρουν ένα άλλο όνομα. Να της δώσουν πιο επίσημο. Γιατί πολλές φορές οι πόλεις και οι Δήμοι, και στην Αττική αλλά και στην περιφέρεια, παίρνουν ένα όνομα, το οποίο το αλλάζουν μετά στην πορεία. Η Κοκκινιά λεγόταν έτσι μέχρι κάποιο διάστημα. Γύρω στο 50 κάτι, 50 τόσο, καθιερώθηκε και πλέον να λέγεται Δήμος Νίκαιας. Είχε ξεκινήσει ένας διαγωνισμός προπολεμικά αλλά διατηρήθηκε το όνομα. οι παλιοί εμείς, οι Κοκκινιώτες - εξακολουθούμε να λεγόμαστε Κοκκινιώτες- γιατί μας έχει μείνει ας πούμε, του..., το κουσούρι;! ας το πούμε λίγο έτσι [χαμογελαστά] . Και λεγόμαστε Κοκκινιώτες.

Υπάρχει και η Παλιά Κοκκινιά, είναι ένα κομμάτι πέρα από τα όρια του Δήμου της Νίκαιας, το οποίο ανήκει στο Δήμο Πειραιά.

-Ναι

Είναι πολύ χαμηλά

- μετά την Μπελογιάννη περίπου

Ναι. Πιο χαμηλά. Ναι. Μετά τη Μπελογιάννη

Έτσι, έμεινε σαν Κοκκινιά, κυρίως. Το μπλόκο έγινε σαν Κοκκινιά. Διατηρήθηκε το όνομα για αρκετά χρόνια - από το 22 δηλαδή, 23 που ήρθανε, οι πρώτοι πρόσφυγες, μέχρι περίπου και το 70; [μικρή παύση] ανεπίσημα έμεινε Κοκκινιά. Ε, οι παλιοί έχουνε κρατήσει ακόμα την έκφραση: Κοκκινιά.

- η Παλιά Κοκκινιά όμως ήτανε πάντα Παλιά Κοκκινιά;

Παλιά Κοκκινιά. Ναι αυτή...

- μου είπαν έτσι ότι ενώ ήτανε στον ίδιο χρόνο ας πούμε χτίστηκε και αυτή...

Ναι αυτή ...όχι ήταν λίγο πιο παλιά αυτή – η Παλιά Κοκκινιά. ήταν λίγο πιο παλιά. είχε κάποια λίγα χαμόσπιτα εκεί, ενώ εδώ δεν είχε τίποτα. Εδώ είναι ό-λος ο χώρος είναι προσφυγικός! Είναι, είναι η πόλη η οποία έχει άνοση ρυμοτομία. [μικρή παύση] - είναι κάθετοι και οριζόντιοι, και μάλιστα στο κέντρο εδώ της πόλης, δηλαδή μέχρι την πλατεία Κρήνης, Δεν ξέρω αν ξέρετε την περιοχή μας;

-Ναι, έχω περπατήσει αρκετά

Οι δρόμοι αρχίζοντας από την, από κάτω - από την Μπελογιάννη αν όχι από την Μπελογιάννη εδώ από την... και στα όρια που αρχίζει από την πλατεία Χαλκηδόνας, μέχρι τα όρια που φτάνει τον **Κορυδαλλό** - περίπου στο **Περιβολάκι**- είναι κατά αλφαβητική σειρά, οι οδοί.

- κατά αλφαβητική σειρά; αυτό δεν το έχω παρατηρήσει

Ναι. ούτε οι ντόπιοι δεν το ξέρουνε. Εξαιρεση κάποιες διαφοροποιήσεις στην πορεία κάποιου δρόμου...

- που αλλάζουνε τα ονόματα

Ναι

- η Μορκεντάου δηλαδή πού είναι και Γέμελου ε;

είναι Γέμελου

-Ήτανε Μορκεντάου όμως;

ναι Μορκεντάου.

- η αλφαβητική πάει στο Μορκεντάου!

Ναι. Οπότε ξεκινάει κατά αλφαβητική σειρά: δηλαδή η πρώτη είναι Ατταλείας, και μετά αρχίζει: Αττάλειας, Βιθυνίας, Βοσπόρου, Γρεβενών και τα λοιπά και φτάνει μέχρι και... αυτό στο κομμάτι από την Κρήνη μέχρι κάτω δηλαδή – κι εδώ που αρχίζει στα όρια της

Μπελογιάννη, και από την.., περίπου στο Περιβολάκι που αρχίζει ο Κορυδαλλός, μέχρι τα όρια της Χαλκηδόνας. Και αυτό έχει την απόλυτη ρυμοτομία. επειδή ήταν κατασκευασμένη η πόλη. Βέβαια ήτανε πολλή, υποβαθμισμένη περιοχή, πάντα. Παρότι δημιουργήθηκαν πολλές προσφυγικές κατοικίες. Υπάρχουν τα προσφυγικά που είναι, εδώ στην περιοχή, από δω και πάνω. Εδώ η περιοχή, αριστερά μας, όπως το βλέπω εγώ δηλαδή, είναι **η περιοχή Κιλικιανών. Κυρίως ήταν περιοχές που παίρνουνε τα ονόματα, από αυτούς που προερχόντουσαν από διάφορες περιοχές.** Λίγο πιο πάνω- δηλαδή κάτω από την πλατεία Κρήνης- ήταν τα Γερμανικά - επειδή είχανε φτιάξει κάποιες παράγκες εκεί, οι οποίες ήταν γερμανικής κατασκευής, και τα λεγαν γερμανικά. [μικρή παύση]. αυτό είναι το, το γεωγραφικό στίγμα. ιστορικόγεωγραφικό.

-αυτά τα σπίτια ας πούμε, που είναι σαν ν, είναι άλλου είδους από αυτά τα μονόπατα. με τα και αυτά προσφυγικά

Ναι ναι . Αυτά ήταν κατασκευές όπου στεγάστηκαν πάρα πολλές οικογένειες, ήταν πολύ μικρά σε χώρο, και εκείνη την εποχή, δεν είχαν τουαλέτα. στο κέντρο αυτών των προσφυγικών, ήταν τα λεγόμενα... οι λεγόμενες, τουαλέτες. πηγαίνανε εκεί, κάνανε το μπάνιο τους, χρησιμοποιούσαν την τουαλέτα... δεν υπήρχε δηλαδή τουαλέτα μέσα σε αυτά. τα πλυσταριά αλλιώς.

- αυτά χτίστηκαν πιο μετά; τα πλυντήρια τα χω δει κάπου πλυντήρια- το ίδιο δεν είναι; ναι. αυτά φτιάχτηκαν σε μία πορεία ξεκινώντας από το 23 περίπου- που άρχισαν να εγκαθίστανται οι πρώτοι- μέχρι και..[αλλαγή φωνής], λίγο πριν τον πόλεμο.

- δεν έχουν δηλαδή άλλο χρόνο κατασκευής αυτά από τα άλατα μονόπατα;

περίπου, περίπου την ίδια εποχή. αλλά σταδιακά. σταδιακά. αυτά Ειδικά τα προσφυγικά που τα λέμε- αυτά που είναι σαν Ν- αυτή τη στιγμή είναι εγκαταλειμμένα τα περισσότερα, γιατί ήτανε πολλοί ιδιοκτήτες των μικρών, μικρές ιδιοκτησίες, οι οποίοι αυτοί πέθαναν, το άφησαν σε δυο -τρία παιδιά, αυτοί το άφησαν σε 4-5 εγγόνια, Οπότε αυτά σχεδόν έχουν εγκαταλειφθεί Γιατί κανείς δεν μπορεί να τα διεκδικήσει ούτε να τα φτιάξει. και έτσι έχουν ερημώσει τα περισσότερα. Κάποια που αντέχουνε, **τα νοικιάζουν σε όποιον δυστυχισμένο μπορεί να... συγκατοίκησει** - κυρίως σε μετανάστες ή σε πρόσφυγες. Όχι τώρα. όχι τους νυν πρόσφυγες και μετανάστες. αλλά εδώ και δεκαετίες (;). αυτό ως προς το ιστορικό κομμάτι. γεωγραφικό.

//

- εσείς είστε από εδώ; έχετε μεγαλώσει εδώ;
εδώ έχω γεννηθεί, εδώ εδώ έχω μεγαλώσει.

- ωραία

Ο πατέρας μου ήταν πρόσφυγας, ήρθε παιδάκι εδώ.., από την Κωνσταντινούπολη. Εδώ ήτανε, εδώ μεγάλωσε, εδώ έζησε, εδώ πέθανε. Ήτανε στο μπλόκο της Κοκκινιάς

- Α, ήταν ο πατέρας σας;

Ναι. δεν τον σκοτώσανε [γελάκια] για αυτό πρόλαβε και έκανε εμένα μετά!

- εσείς γεννηθήκατε τότε;

το 56.

//

- θέλετε να μου πείτε, αν θυμάστε καθόλου, το πρώτο διάστημα, από τη ζωή σας, για την περιοχή; θυμάστε λιγάκι, ε;

Βέβαια, [ανάβει τσιγάρο]. Εδώ η περιοχή, θυμάμαι δηλαδή από τη δεκαετία του 60- εκεί δηλαδή ήμουνα έξι εφτά χρονών...

- γύρω στα έξι

... που άρχισα να καταλαβαίνω, να συνειδητοποιώ.., υπήρχαν γειτονιές, με την έννοια της γειτονιάς. **ουσιαστικά, ήταν όλοι συγκάτοικοι, στη γειτονιά. Ο ένας, πήγαινε και βοηθούσε τον άλλον, όταν χρειαζότανε. πολλές φορές μέσα στη γειτονιά, αντάλλασσαν φαγητά. η μία γειτονίσσα στην άλλη μετέφερε...** Εννοείται ότι, σχεδόν το σύνολο των

εργαζομένων εδώ, των ανδρών κυρίως, ήταν εργάτες- ανήκαν στην εργατική τάξη. Στις φάμπρικες, στις οικοδομές, οπουδήποτε μπορούσαν να εργαστούν. Υπήρχε φτώχεια, απίστευτη! δηλαδή, τη δεκαετία του 60, οι ασφαλιστοστρωμένοι δρόμοι, ήταν ένας: η Πέτρου Ράλλη. Τίποτα άλλο. Και κάποιοι περιφερειακοί, [τσ] προς στην πλατεία Κρήνης, η Γρεβενών και η Τσαλδάρη, η οποία λεγότανε στο παρελθόν, οδός 8.

Υ- υπήρχανε, και πολλά σημεία, πολλές περιοχές, που ήταν εκτός σχεδίου, που πηγαίνανε και κατοικούσανε, πρόσφυγες- όσοι δεν μπόρεσαν να πάρουν τα λεγόμενα παραχωρητήρια- γιατί τα σπίτια που ζούσανε, κάποια στιγμή, απέκτησαν τίτλους ιδιοκτησίας αυτοί που τα είχανε. κάποιοι που δεν μπόρεσαν, για διάφορους λόγους, πήγαιναν σε διάφορες περιοχές και [Μικρή παύση]... πιάνανε ένα σημείο, ένα χωράφι [Μικρή παύση]... μάλλον ένα άδειο σημείο, όχι χωράφι, το περιφράζανε, και εκεί πέρα φτιάχνανε μία παράγκα, κάτι [απότομη διακοπή]. Αυτό ήτανε περίπου στο γήπεδο της Νεάπολης, στο γήπεδο του Ιωνικού, από πίσω. προς το βουνό επάνω, και επίσης ένα άλλο κομμάτι, ήτανε προς τη μεριά που ήτανε το, η άρση βαρών. και από κει.

- από κει Δεν ξέρω. Πού είναι η άρση βαρών;

Η άρση βαρών στο Κατράκειο.

- Α ωραία εντάξει

Κατράκειο άρση βαρών ... και επίσης και κάποια αρκετά έγιναν, ψηλά στη Νεάπολη, η οποία Νεάπολη, μέχρι και το 70 και, ήτανε αραιοκατοικημένη. Τώρα βέβαια έχει αναπτυχθεί, έχει πολυκατοικίες... **Ίσως είναι, θεωρητικά η πιο προνομιούχα περιοχή**, γιατί είναι λίγο πιο μακριά. Εδώ, επειδή ακριβώς ήτανε πολλά παλιά κτίσματα, με πολλούς ιδιοκτήτες, Πολλά είναι εγκαταλειμμένα. Δηλαδή κάποια κομμάτια εδώ, του παλιού κομματιού, έχουν ερημώσει

- έχουν ερημώσει γιατί, υπάρχουν πάρα πολλοί κληρονόμοι [!], που δεν μπορούν να τα βρουνε μεταξύ τους. Δηλαδή αυτοί οι πρόσφυγες που ήρθανε, τα παιδιά τους είχανε 2-3 παιδιά, τα παιδιά τους είχαν από 3, οπότε τα εγγόνια είναι καμιά δεκαπενταριά... Άντε να βρουνε άκρη. Δεν βρίσκουνε άκρη. αυτά σε σχέση με την εποχή εκείνη.

- εκείνη την περιοχή ας πούμε **εδώ η περιοχή πώς ήταν;**

Καταρχήν ήτανε μονώροφα

- γύρω από το μπλόκο και αυτά υπήρχε το σχολείο - Σας τα λέω όχι για να.. για να μου συμπληρώσετε, για αυτό τα λέω, έτσι; Υπήρχε μου χουν πει το σχολείο, αλλά όχι όπως είναι τώρα. αυτό το σχολείο που είναι δίπλα στο μπλόκο.

Ναι... αυτό είναι καινούργιο!

- υπήρχε σαν σχολείο, όχι σαν κτίσμα.

Σαν χώρος. Σαν χώρος.

- δεν υπήρχε σχολείο εκεί;

Αυτό δεν το ξέρω. Πρώτη φορά το ακούω! δεν ξέρω ποιος το είπε αυτό!

- γιατί παλιοί, πολύ παλιοί μου είπαν ότι είχε σχολείο εκεί.

Αυτό βασικά ήτανε...

- 5ο Δημοτικό νομίζω;

δεν ξέρω τα ονόματά τους. τα μπερδεύω γιατί είναι και πάρα πολλά.

-Και εγώ τώρα έχω πολλές πληροφορίες... μαζώνει...

αυτό δεν ξέρω πρώτη φορά το ακούω ότι ήταν σχολείο αυτό! Αυτό που ξέρω εγώ...

- αλλά αυτό το κτίριο χτίστηκε πολύ μετά

Ναι! Επίσης, η πλατεία της Οσίας Ξένης, αυτή που είναι δίπλα μας, εδώ, ήταν ολόκληρη - δεν υπήρχε **το κτίριο της Μητρόπολης**. αυτό ήταν πλατεία όλο. αυτό το κτίριο της Μητρόπολης κατασκευάστηκε το 70 70 72

- το 65 νομίζω

Όχι επί Χούντας. επί Χούντας επί Χούντας.

- επί Χούντας ναι. Αρχισαν ...να γίνονται διαδικασίες το 65

Ναι. απλά επειδή ήταν εποχές, έλλειψης δημοκρατίας, δύσκολων εποχών, Κανείς δεν μπόρεσε να αμφισβητήσει, το ότι ένας χώρος, μιας πλατείας, που έχει μία ιστορική σημασία, Χάθηκε, για να φτιαχτεί ένα Μητροπολιτικό Μέγαρο, το οποίο μπορούσε να φτιαχτεί, οπουδήποτε αλλού. Εντάξει. αλλά τότε, δεν ήταν δυνατόν, να αντιδράσει κανείς, ήτανε δύσκολα.

- συγνώμη. Και οι πολυκατοικίες αυτές που είναι εδώ, είναι μετέπειτα;

Ναι όλα αυτά είναι καινούργια 70 80 90. δεκαετίες εννοώ. εδώ η περιοχή πριν πριν το 70, ήταν μονώροφα κτίρια. σπάνια υπήρχε κάνα διώροφο που και που. όλα είχαν αυλές τα περισσότερα [μικρή παύση] και ήταν μικρά κτίσματα- δεν ήταν μεγάλα δηλαδή. Δύο δωμάτια, μία κουζίνα μικρή. Αυτό ήταν το μέγεθός τους. Κάποια αλλά, είχαν αυτό που λέω, στα Γερμανικά ήταν ένα δωμάτιο πάνω, και κάτω ήταν μία κουζίνα με μία μικρή τουαλέτα. τα οποία ήτανε παράγκες. Όταν λέμε παράγκες, παράγκες! Ξύλινα. Δηλαδή, από το διπλανό, ένα ξύλο τους χώριζε. τίποτα άλλο

- οπότε στην παιδική σας ηλικία εδώ εσείς ας πούμε θυμάστε κάτι σε σχέση με το μπλόκο Δεν το έχω ζήσει το μπλόκο.

- Ντάξει προφανώς.

//

Έχω ζήσει το γυρίσμα της ταινίας του μπλόκου, του Άδωνι Κύρου- Δεν ξέρω αν την έχετε δει αυτή την ταινία.

- Ναι Ναι την έχω δει .

απλά ήμουνα τότε μαθητής, στο σχολείο που γυρίστηκε η ταινία. η ταινία δεν γυρίστηκε εδώ. γυρίστηκε στην πλατεία του Άη Γιώργη. Επειδή ακριβώς, εδώ είχαν αλλάξει λίγο τα πράγματα, κι αυτοί γυ[στοπ], Τότε ήμουνα μαθητής κι ήμουνα στα γυρίσματα εντάξει. όχι κομπάρσος! παρακολουθούσα. παρακολουθούσα το σχολείο! γινόντουσαν τα γυρίσματα μπροστά στο σχολείο, **και εμείς απ τα παράθυρα, χαζεύαμε τα γυρίσματα.**

- Και τί θυμάστε στα γυρίσματα;

θυμάμαι τα στησίματα, εκεί, τους ηθοποιούς: ο Κατράκης, ο Καζάκος... εκεί που, τους μετέφερε ο σκηνοθέτης.., και μάλιστα τα σκη-νι-κά- τα οποία ήταν της πλάκας δηλαδή- τα μετάφεραν στο σχολείο το βράδυ μέσα, για να τα φυλάξουνε: Κάτι συρματοπλέγματα, κάτι...

- αυτό το σχολείο που υπάρχει ακόμα έτσι;

αυτό που υπάρχει τώρα, που είναι πάνω [με έμφαση] στην πλατεία!

- ναι ναι ναι

... το οποίο τότε, επειδή ακριβώς είχε έναν ψηλό τοίχο, εκεί έγινε και η, σκηνή της εκτέλεσης του μπλόκου, που δείχνει η ταινία. κάποια στιγμή, εκεί. Απλώς, **πιτσιρικάκια παρακολουθούσαμε, που άνοιγανε τρύπες στην αρχή για να φαίνονται οι σφαίρες** Κάτι τέτοια. αυτά σε σχέση με την ταινία.

καπνίζετε;

- Όχι όχι δεν καπνίζω ευχαριστώ πολύ

Να στε καλά

- άμα θέλετε να καπνίσετε

Όχι όχι να μη δημιουργήσω πρόβλημα όχι

- εμένα δεν μου δημιουργείτε

αν δεν έχετε πρόβλημα να ανάψω ένα τσιγάρο; και ότι άλλο θέλετε... Απλά μερικές φορές ξεφεύγω λίγο γιατί δεν ξέρω τι ακριβώς θέλετε να σας πω περισσότερο.

//

- εγώ έτσι λίγο κάνω μία έρευνα, το ξεκίνησα από το μπλόκο, σε σχέση με το πώς λειτουργεί το μνημείο, και το πώς λειτουργεί η μνήμη σε αυτή την περιοχή... και μάλιστα επειδή έχει γίνει- μέσα στο θέμα μου να σας πω την αλήθεια- επειδή έχει γίνει και η δολοφονία του Φύσσα πρόσφατα, στο Κερατσίνι και επειδή είχε εδώ μία – η τοπική ας πούμε της Χρυσής Αυγής έγινε στη Νίκαια, αυτό λίγο μου κέντρισε το ενδιαφέρον να ψάξω λίγο για τη γειτονιά και για την ιστορία

Εδώ, η Νίκαια, στο παρελθόν της, δηλαδή αρχίζοντας από την εποχή που ήρθαν οι πρώτοι πρόσφυγες, είχε περισσότερο διαφοροποιημένο πληθυσμό από ότι είχε ο Πειραιάς. Εννοώ

πολιτικά. Ο Πειραιάς είχε νησιώτες, Μανιάτες- ήταν πιο συντηρητικοί. Εδώ οι άνθρωποι ήτανε, πιο φιλελεύθεροι, πιο δημοκρατικοί, πιο αριστεροί και πάρα πολλοί κομμουνιστές. Ένα μεγάλο κομμάτι δηλαδή της πόλης, είχε αυτές τις ρίζες. Για αυτό και κάποια στιγμή χωρίστηκαν οι δύο εκλογικές περιφέρειες. Κάποτε ήταν μία περιφέρεια, ο Πειραιάς. Τώρα είναι Α Πειραιά και Β Πειραιά, εκλογικά. Γιατί ακριβώς, υπήρχαν οι αντιθέσεις..., ότι δεν μπορούμε να εκφραζόμαστε, μαζί με τους άλλους, που είναι από ακροδεξιοί και φασίστες και ότι..., συνεπάγεται. και κάποια στιγμή διαφοροποιήθηκε- ήταν πιο φιλελεύθεροι, βενιζελικοί,... και από βενιζελικοί και αριστερότερα. μέχρι κομμουνιστές. Δηλαδή το ΚΚΕ εδώ είχε πολύ ισχυρή δύναμη, και κατά τη διάρκεια της κατοχής, όπως και φυσικά η Εθνική Αντίσταση. στην Κοκκινιά, είχε πολύ μεγάλο ποσοστό κατοίκων οι οποίοι συμμετείχαν, και στο ΕΑΜ, και στην ΕΠΟΝ. Και φυσικά είχε και τα, ένοπλα τμήματα του εδώ η Κοκκινιά – που ήταν ο εφεδρικός ΕΛΑΣ.

Το μπλόκο έγινε για να χτυπηθεί, αυτό το στοιχείο από τη μεριά των κατακτητών και των συνεργατών τους [με έμφαση] **.Γιατί δεν τους βγάζουμε απέξω. Εμείς τους βλέπουμε, σαν ενιαίο σύνολο, αυτό το πακέτο: ντόπιοι, και ξένοι. Μαζί [με έμφαση].** αυτοί κάνανε μαζί τη δουλειά. Δηλαδή οι περιγραφές, που έχουμε από πολλούς, και εγώ προσωπικά από τον πατέρα μου, ότι [τς] σε κάθε περίπολο, την ημέρα του μπλόκου, ήτανε, ένας Γερμανός, δύο χωροφύλακες και τρεις τσολιάδες- γερμανοτσολιάδες. Όπως τους λέμε. τάγματα ασφαλείας, και αυτοί έκαναν και την πιο βρώμικη δουλειά. Αυτοί ήταν οι οποίοι, και οι συνεργάτες των Γερμανών, και οι προδότες, οι οποίοι συμμετείχαν στο μπλόκο, οι οποίοι με κουκούλα, οι περισσότεροι, και ένας χωρίς κουκούλα. [μικρή παύση] που πρόδωσε τους, συγκεντρωμένους. τώρα πήγαμε στα πιο βαθιά.

- χωρίς κουκούλα ποιος ήτανε;

ο Μπατράνης. Ο Μπατράνης πρόδωσε χωρίς κουκούλα. ήταν αυτός που δεν φοβότανε.

- ο οποίος ήταν από δω και αυτός;

και αυτός από δω ήτανε. αυτός ήταν από εδώ, οπότε ήξερε, περίπου, ποιοι είναι οργανωμένοι στην Εθνική Αντίσταση - στο ΕΑΜ δηλαδή, ποιοι ήταν ΕΠΟΝίτες, και κυρίως ποιοι ήταν οι κομμουνιστές, οι οποίοι, αυτούς κυρίως κατέδωσε, θεωρώντας ότι είναι οι πρωτοπόροι, ή οι ηγέτες όλης αυτής της διαδικασίας. Μάλιστα ο - ίσως το έχετε ακούσει- ας πούμε ο Χατζηβασιλείου, ο οποίος εκτελέστηκε στο μπλόκο, στάθηκε μπροστά του ο Μπατράνης, και κοροϊδευτικά είπε: “τα σέβη μου λοχαγέ”- γιατί ήταν λοχαγός του εφεδρικού ΕΛΑΣ. και ο οποίος τον εκτέλεσανε, αφού πρώτα του βγάλαν το μάτι. Αυτό έχω προσωπική μαρτυρία από τον πατέρα μου, που ήταν δίπλα του.

-Αλήθεια Ε;

ναι. επίσης κι άλλοι οι οποίοι συμμετείχαν στο μπλόκο. Τώρα φτάσαμε στη μέση του μπλόκου. προφανώς ξέρετε το ιστορικό κομμάτι της αρχής

- Το ιστορικό κομμάτι το ξέρω Ναι. τώρα κόλλησα λίγο. τα άλλα ονόματα των καταδοτών.

Εγώ ξέρω ας πούμε τον Πλυτζανόπουλο

ο Πλυτζανόπουλος ήτανε, αυτός δεν ήταν προδότης. Ήταν συνεργάτης των Γερμανών. ήταν αξιωματούχος- φόραγε γαλόνια δηλαδή.

- Α. ήταν όμως παρών και αυτός;

Ήταν παρών. και μάλιστα **ο ανιψιός του έγινε, Δήμαρχος στην εποχή της χούντας.**

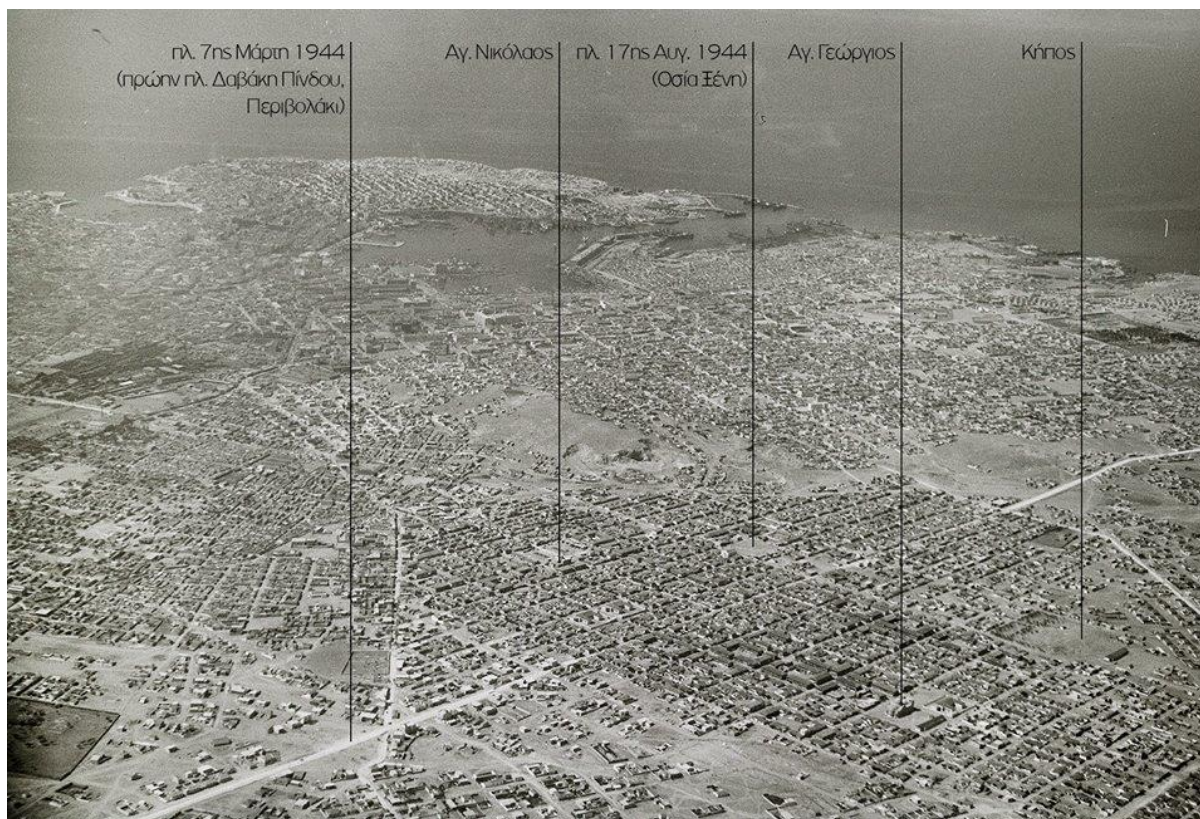
- το ξέρω αυτό

και έβαλε **μία κατάπτυστη πλάκα στο... στη μάντρα, όπου έλεγε: «Έλληνες κομμουνιστές πρόδωσαν πατριώτες».** ήταν ακριβώς το αντίθετο από ότι ήταν η ιστορία.

- ναι

... Κομμουνιστές πρόδωσαν Έλληνες πατριώτες. ακριβώς το αντίθετο! Δηλαδή η ανατροπή της ιστορίας. σε αυτό που συνέβαινε. επίσης, ένας άλλος που ήταν εδώ, ήταν το μηχανοκίνητο κομμάτι της αστυνομίας, το **Τάγμα Μπουραντά,** οι λεγόμενοι μπουρανταδες ήταν το μηχανοκίνητο της αστυνομίας. το οποίο συμμετείχε και αυτός Το μπλόκο. τώρα Το μπλόκο προφανώς ξέρετε αλλά, να θυμίσω ότι [τς] τα χαράματα στις 17 Αυγούστου -βασικά το μπλόκο έγινε για να πάρουν ρεβάνς- οι κατακτητές με τους συνεργάτες τους. Είχε προηγηθεί η μάχη της Κοκκινιάς η οποία είχε γίνει 7 Μάρτη. Της ίδιας χρονιάς. του 44. επειδή εκεί δεν κατάφεραν να κάψουν το ηθικό της πόλης, έγινε Το μπλόκο μετά, για να μπορέσουν να το χτυπήσουν. Έτσι λοιπόν τα χαράματα, περιφερειακά της πόλης, η οποία δεν

ήταν ενωμένη όπως τώρα με τους άλλους Δήμους- υπήρχαν πολλά κενά, Δηλαδή ο Κορυδαλλός, που είναι όμορος Δήμος, ήταν μία έρημη περιοχή- Επομένως μπορούσε να ελεγχθεί. Και επίσης από τη μεριά του Πειραιά δεν ενωνόταν. και από το Κερατσίνι το ίδιο. δηλαδή ήτανε κάπως, σαν απομονωμένη. έτσι μπορούσε εύκολα να περικυκλωθεί. περικύκλωσαν την πόλη- γνωστά είναι αυτά αλλά τα λέμε μια και

τα τα - τα συγγραφετε- Και κατέβασαν όλους ήσαν όσους ήταν από 14 χρονών μέχρι 60. Αντικειμενικός σκοπός ήτανε να σπάσουνε το ηθικό της πόλης. ο αριθμός των νεκρών, ακόμα και μέχρι σήμερα, είναι αδιευκρίνιστος! **Μέχρι πέρσι ας πούμε, μας ήρθε ένα όνομα, και το προσθέσαμε, εκεί, το γουμπε ένα χαρτάκι, στα ονόματα. συνολικά είναι περίπου 200. οι νεκροί. σε όλη την πόλη**

- α Α σε όλη την πόλη

Σε όλη την πόλη. Στη μάντρα εκτελέστηκαν, 76 78. Αλλά επίσης αρκετοί σκοτώθηκαν στα Αρμένικα - Αρμενικά είναι η περιοχή κοντά στο γήπεδο της της Νεάπολης, και σε και σε διάφορα άλλα σημεία της πόλης.

- τα αρμενικά συνώνμη. τα αρμενικά δεν είναι κάτω;

Αρμενικά λέγαν αυτά εκεί πάνω ή αλλιώς Καμμένα. εκεί είναι αρμένικη περιοχή, αλλά και εκείνα τα λέγανε αρμενικά.

- αλλά το σχολείο και αυτά όλα είναι κάτω ε;

αυτό ναι. αυτή είναι η αρμενική συνοικία- η κοινότητα των Αρμενίων είναι εκεί. στα όρια Παλιάς Κοκκινιάς και προς τα κάτω προς τα εκεί. κάτω από την Μπελογιάννη.

Τώρα πια είναι εκεί! Αλλά εκείνη την εποχή λεγόntonταν Αρμενικά αυτά. Εκεί επίσης συλλάβανε την ηρωίδα για την πόλη μας, Διαμάντω Κουμπάκη, στα Αρμένικα, και την έφεραν εδώ στην

(διακοπή λόγω τηλεφώνου)- 21 λεπτά

-...Για τα αρμενικά μου λέγατε

Ναι. Τα Αρμενικά, εκεί έγιναν κάποιες συγκρούσεις, γιατί εντοπίστηκαν κάποιοι ΕΛΑΣίτες, και, τα λέγαν μετά Καμμένα τα αρμενικά αυτά εκεί. ε, σκότωσαν γύρω στα 50 άτομα. Και σε άλλα σημεία της πόλης, επιτόπου, σκοτώθηκαν αρκετοί, δολοφονήθηκαν, εκτελέστηκαν, και πάρα πολλοί οι οποίοι προσπάθησαν να ξεφύγουν αλλά, δύσκολο να φύγουν έξω απ' το μπλόκο.

- εσείς αν θέλετε από τον πατέρα σας τι γνωρίζετε, έτσι που να σας έχει πει και να θέλετε να το πείτε;

να πω ας πούμε ότι ο πατέρας μου, περιέγραφε κάποια γεγονότα, τα οποία...

- πόσο χρονών ήτανε; θυμάστε;

20 χρόνων. 22 συγκεκριμένα. 22 χρονών. Ο πατέρας μου κατέβηκε, μέναμε περίπου στην πλατεία Κρήνης, Έμεινε τότε. Ήρθε στο μπλόκο. Έμεινε περίπου μέχρι, μετά το μεσημέρι, αλλά επειδή ήτανε επιστρατευμένοι και δουλεύανε, στο Πέραμα - φτιάχνανε τσιμεντένια καράβια, τους πήραν αυτούς γιατί τους λείπανε τα εργατικά χέρια και, και έφυγαν. Δηλαδή δεν ήταν μέχρι το τέλος του μπλόκου. Αλλά ήτανε μπροστά όταν ο Μπρατάνης κατέδωσε το Χατζηβασιλείου, ήταν μπροστά όταν ο Περιβόλας- ένας, ας πούμε, όχι αστός ακριβώς, αλλά τέλος πάντων με μία οικονομική άνεση - προσπάθησε να χτυπήσει τον Πλυτζανόπουλο παίρνοντας του το όπλο, και τον σκότωσαν με έναν, με τους υποκόπανους...Αυτά είναι τα στοιχεία που μου έλεγε, και ο τρόπος συμπεριφοράς, των προδοτών, οι οποίοι τους είχαν βάλει γονατισμένους, τους... όλοι τους άντρες εκείνης της εποχής. άντρες; 14 ετών θεωρείτο άντρας [παύση] και, οι προδότες, περνάγαμε ενδιάμεσα, με το, προσπαθώντας να τρομοκρατήσουν και αυτούς, που ήταν εκεί- Άσχετα αν συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση, αν ήταν ΕΑΜίτες, ΕΠΟΝίτες ή ...μέλη του ΚΚΕ.

αλλά ήθελαν να σπάσουν το ηθικό. και έλεγαν:” ψηλά το κεφάλι” σήκωναν ψηλά, “ γιατί με κοιτάς;” έσκυβαν το κεφάλι,” γιατί σκύβεις το κεφάλι”. Δηλαδή, παρανοϊκά πράγματα, αλλά ήταν ακριβώς για να σπάσουν τον τσαμπουκά. αν τον κοιτάγες έλεγε γιατί με κοιτάς, αν δεν τον κοιτάγες γιατί δεν με κοιτάς! όποτε ήτανε, η τρομοκρατία απίστευτη. Και αυτό έγινε 17 Αυγούστου. Αν σκεφτούμε τις θερμοκρασίες 17 Αυγούστου, ήταν απίστευτες. σε μία πλατεία η οποία, ήταν πλατεία χωρίς δέντρα- δεν είχε τίποτα. πλατεία τη λέγανε- **ένα πλάτωμα ήτανε** βασικά. κι αυτοί ήταν όλη μέρα μες στον ήλιο. κάποιες γυναίκες, από τη γειτονιά, προσπάθησαν να τους φέρουν νερό... δεν τους επέτρεψαν.

Και μάλιστα, μεταφορά γινόντουσαν με τα, κανάτια.[παύση μικρή] τα οποία είναι πήλινα, και τους τα σπάγανε.

Στην πορεία τους περνάνε- όσους δίνανε οι καταδότες- τους πηγαίνανε μέσα στη, στη Μάντρα, όπου ένας Γερμανός- ο εκτελεστής- με ένα πολυβόλο έπινε ούζο, πολυβολούσε, και έλεγε: “alles communist carpi”-Όλοι οι κομμουνιστές θα σκοτ/ θα πεθάνετε.

Αυτό είναι το κομμάτι. Στο τέλος του μπλόκου, αφού έγινε όλο αυτό το, σκηνικό, περίπου 5.000 άντρες, που δεν τους είχαν αφήσει, σαν τον πατέρα μου ας πούμε για να πάν να δουλέψουνε, Τους πήγανε στο Χαϊδάρι με τα πόδια, έμειναν εκεί κρατούμενοι, και πάρα πολλοί από αυτούς, μεταφέρθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, και κυρίως στο **Άουσβιτς**, και στο **Νταχάου**. [παύση] οι οποίοι γύρισαν μετά την απελευθέρωση, και το τέλος του ναζισμού σε ολόκληρη τη Γερμανία.

- μάλιστα. εσείς τώρα σε σχέση με αυτή την περιοχή, θυμάστε κάποιες, όχι ορόσημα ας πούμε, κάποιες διαδικασίες που έχουν γίνει εδώ όπως ας πούμε για το χτίσιμο της Μητρόπολης

Ναι. να πούμε ότι εκεί που έγινε η Μάντρα ήταν υφαντουργείο. αυτό. αυτό οι ιδιοκτήτες κάποια στιγμή θέλησαν να το πουλήσουν. ήταν ιδιοκτησίας τους. Οπότε έγινε μεγάλη προσπάθεια, από τότε, με τη δημοτική αρχή, και με τους κατοίκους, ώστε αυτό το κομμάτι να μην πουληθεί! Γιατί εδώ θα ήταν μία ωραία πολυκατοικία, οκταοροφή ξέρω γω, όσο μπορούσαν να το ξεπουλήσουν οι ιδιοκτήτες, και είχαν γίνει πάρα πολλές προσπάθειες, να κατοχυρωθεί, να σωθεί, αυτή η μάντρα.[εδώ παράλληλα χτυπά και το χέρι]. απίστευτες

δηλαδή: κινητοποιήσεις διαδηλώσεις, συγκεντρώσεις, σε υπουργεία, σε διαδικασίες...

- αυτό ποια εποχή θυμάστε περίπου; μετά το 80 κάπου εκεί. Κάπου εκεί ήταν στα όρια να πουληθεί, έγιναν αρκετές κινητοποιήσεις, μέχρι κάποια στιγμή, κατοχυρώθηκε, και έμεινε, σαν ιστορικός χώρος της πόλης. εδώ ο δήμος της Νίκαιας στο παρελθόν είχε βγάλει ένα βιβλίο
- το χω δει είναι πάρα πολύ ωραίο αυτό
- το έχετε δει, δεν ξέρω αν το έχετε δει;
- το χω δει, και έψαχνα να το βρω, ρώτησα στο Δήμο, δεν.
- ... το οποίο είναι σπάνιο- δεν υπάρχει. δηλαδή και εμείς εδώ, σαν **παράρτημα της Ελληνικής Αντίστασης**, έχουμε ένα και μοναδικό, και το φυλάμε σαν τα μάτια μας!
- είναι πάρα πολύ ωραίο!
- Απλά, σήμερα εκδόθηκε ένα βιβλίο, σε σχέση με τα 75 χρόνια του μπλόκου, από το ΚΚΕ. Από την οργάνωση του Πειραιά. Έχει, πρωτότυπες φωτογραφίες, και έντυπα εκείνης της...
- αυτό τώρα που εκδόθηκε σήμερα πως θα το βρούμε;
- μπορείτε να το πάρετε από δω αν θέλετε. μόνο 5 ευρώ!
- Ωραία. εντάξει. τέλεια.
- οπότε έχει πολλά στοιχεία πρωτότυπα έτσι.
- τέ- λει-α
- παράγωγες από ντοκουμέντα
- Ούτε παραγγελία να το είχα
- Ναι σήμερα εκδόθηκε αυτό
- το φερε η κυρία η κοπέλα
- Ναι το έφερε η γυναίκα μου. Αυτά εδώ είναι. Το οποίο έχει πρωτότυπα τα οποία βγαίνουν για πρώτη φορά τα περισσότερα από αυτά.
- τι ωραία! και έχω ψάξει λίγο στο internet για αρχεία τις εφημερίδες και σε τέτοια, να δω πού μπορώ να βρω κάτι
- αυτά εδώ είναι από τα αρχεία του ΚΚΕ, έτσι; Τα περισσότερα έντυπα. έχει φωτογραφίες.
- Εδώ έχει και μία φωτογραφία- να την εξηγήσουμε αυτή. αυτή τη φωτογραφία, ίσως δεν έχετε δει κάπου.
- του Νικολινάκου αυτή;
- Όχι. είναι το μνημόσυνο. το μνημόσυνο του μπλόκου. όπου, επειδή μαζεύτηκαν πάλι εδώ οι Κοκκινιώτες, στοσο, στην πλατεία της Οσίας Ξένης, από διάφορα σημεία άρχισαν να πυροβολούν οι Γερμανοί με τους συνεργάτες τους - από τη μεριά εκεί που είναι το Κατράκειο που λέμε, κι επίσης από **τα Μανιάτικα**. απλά να δι, να πούμε κάτι εδώ :ότι όταν ο άνθρωπος είναι εμπαθής- οι Μανιάτες μισούσαν ιδιαίτερα τους Κοκκινιώτες - Όχι όλοι, εννοείται- ώστε όταν πολυβόλουν Γερμανοί από τα Μανιάτικα, λέγαν στους Γερμανούς: «φάτε τους, τους Τουρκόσπορους». [παύση]. Είναι οι άνθρωποι οι οποίοι μισούνε ότι δεν μπορούν να αγαπήσουν.
- οι παλιό Έλληνες!
- Ναι, οι παλιοελλαδίτες. αλλά αυτοί, μισούσαν ακριβώς και... και μάλιστα, σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχουν μαρτυρίες που λένε ότι όταν πολυβόλουν οι Γερμανοί, αυτοί πετάγαν πέτρες. Όχι ότι φτάναν από εκεί κάτω εδώ οι πέτρες, αλλά, βγάζοντας το μίσος τους, τους πέταγαν πέτρες προς τα εδώ, έτσι. Αυτά μας τα έχουνε πει, πάλι Κοκκινιώτες, που είχαν ζήσει εκείνη την εποχή. Και κατά τη διάρκεια της, του μνημοσύνου, σκοτώθηκαν πάλι, μερικοί [μικρή παύση] 17; δεν θυμάμαι πόσοι ακριβώς
- να. αυτή νομίζω την έχει- από όσο ξέρω- είναι του **Μιχάλη Νικολάκου** αυτή η φωτογραφία. πιθανόν. Ο Νικολινάκος, ο οποίος ήταν προσωπικός φίλος του πατέρα μου, ήταν και αυτός στο μπλόκο, αλλά..., είχε σωθεί ο ίδιος από τη μάχη της Κοκκινιάς. γιατί τον καταζητούσανε, επειδή ακριβώς ήταν οργανωμένος και αυτός στο ΕΑΜ, κι είχε κρυφτεί σε ένα πηγάδι μέσα.
- κάπου Το έχω διαβάσει αυτό που μου λέτε ότι έχει κρυφτεί σε ένα πηγάδι.
- Πω πω τι ωραία Είμαι πολύ τυχερή!
- Δηλαδή, αυτό είναι ντοκουμέντο. βασικό. Βασικό.

//

- οπότε, η ερώτηση ήτανε, ας πούμε, αν σε αυτά, **στη διάρκεια των χρόνων σας εσείς όσο θυμάστε, έχουνε γίνει κάποια γεγονότα σε σχέση με το μνημείο**, ουσιαστικά πλέον... **το μνημείο κατοχυρώθηκε όπως λέμε μετά τη δεκαετία του 80...**

- αυτά τα γκρεμίσματα που έχει είναι από το χρόνο;

κάποια είναι **παρεμβάσεις αισθητικές**. Εννοείται ότι αυτό ήταν εγκαταλειμμένο, μέχρι να φτάσει...

- τα γκρεμίσματα εννοώ στη Μάντρα

Ναι ναι στη μάντρα. Κάποια είναι παρεμβάσεις, κάποια ήταν παλιά, κάποια αναστηλώθηκαν. Διότι αυτό ήταν εγκαταλειμμένο, και ο τοίχος είχε αρχίσει να καταρρέει. κάπου υπάρχει την έχουν φυλάξει- και η πόρτα η ξύλινη

- Ναι ναι είναι μέσα

δεν ξέρω, την είχανε πάρει για συντήρηση

- γυρίσανε τη φέρανε

να τη φέρουνε δεν έχω εικόνα.

- τώρα έχουν βάλει και καινούργια Πριν δύο εβδομάδες. το αντίγραφο

Ναι εντάξει αυτό είναι άλλο. αλλά η παλιά, η πρωτότυπη, επειδή λόγω [παύση] της μη συντήρησης είχε αρχίσει να φθείρεται, να καταστρέφεται, το ξύλο, και το σώσανε, όσο μπορέσαν να το σώσουνε. Αυτά ήταν σε γενικές γραμμές εδώ.

Τώρα να πω και κάτι άλλο, Ότι [μικρή παύση], εεε , το μνη/ Όχι μνημόσυνο όμως - η επέτειος του μπλόκου, γιατί δεν γινότανε σαν μνημόσυνο, μετά [μνημόσυνο]. γινότανε περίπου σαν, **ανανέωση, των στόχων, της Εθνικής Αντίστασης**. μέχρι και πριν μερικά χρόνια, η μέχρι και τώρα ακόμα, υπήρχε μεγάλη συμμετοχή των πολιτών της Νίκαιας, της Κοκκινιάς. Πολλοί από αυτούς οι οποίοι είχαν ζήσει τα γεγονότα. δηλαδή, όταν έλεγα πριν, για την ταινία που γυρίζανε, πολλοί από τους κομπάρσους, που ήτανε κάτοικοι της πόλης, ήτανε οι οποίοι είχαν ζήσει και το μπλόκο, οι ίδιοι. δεν ήταν Απλά κομπάρσοι. είχανε ζήσει, γιατί γυρίστηκε το 65 η ταινία, Οπότε σημαίνει, ότι ήταν 20 χρόνια αργότερα. ήταν εν ζωή.[μικρή παύση]. Ε τώρα φυσικά, δεν υπάρχει, δεν υπάρχει κανείς να το θυμάται, να το έχει ζήσει [μικρή παύση]- έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε, οπότε, οπότε δεν ζει κανείς- σχεδόν κανείς

- ναι, ζουν λίγοι.

Ή όσοι ζούνε είναι σε πολύ μεγάλες ηλικίες οπότε... Αυτές είναι οι μαρτυρίες που μας έχουν δώσει οι ίδιοι, κατά καιρούς, έχουν καταγραφεί σε ιστορίες. υπάρχει επίσης ένα άλλο βιβλίο του Δημήτρη του Λιάτσου, και αυτό είναι, δυσεύρετο..., λέει για το μπλόκο της Κοκκινιάς.

-Ναι ναι το έχω υπόψη μου

Και αυτό έτσι ιστορικό. είναι πιο παλιό. είναι της δεκαετίας του 80... 70 κάτι

- Ναι. Οπότε έτσι σε σχέση με αυτό... εσείς δεν θυμάστε που χτιζόταν εδώ η Μητρόπολη;

Ε βέβαια. το θυμάμαι το θυμάμαι. Μάλιστα, επειδή εδώ στη γειτονιά ήταν και κάποιος γνωστός- γνωστός της οικογένειάς μου δηλαδή, ερχόμασταν για επίσκεψη και βλέπαμε τα έργα προόδου του κτίσματος. Δηλαδή εγώ τη θυμάμαι την πλατεία άδεια- χωρίς το κτίριο.

- υπήρχαν τα δέντρα όμως; είχαν βάλει δέντρα έτσι;

δέντρα υπήρχανε ναι.

και βέβαια υπάρχει και το άγαλμα εδώ. το οποίο είναι του Ζογγολόπουλου [μικρή παύση] που έγινε μετά από διαγωνισμό.

Επίσης υπάρχει στο δημαρχείο ένα τρί-πτυχο, το οποίο είναι προσφορά του χαρακτή του Τάσου, προς τιμή του μπλόκου το 77 78 δεν θυμάμαι, και το οποίο μετά από παρέμβαση του παραρτήματος μας εδώ, της Εθνικής Αντίστασης, ΔουΣουέ (ΔΣΕ). Θα υπάρχει σαν αντίγραφο. μέσα στο σταθμό του μετρό. στον Άγιο Νικόλα.

- Α μπράβο συγχαρητήρια!

δεν είναι το ζήτημα συγχαρητήρια.

-Όχι είναι καλό...

Θέλουμε να κρατήσουμε ζωντανή τη μνήμη. Δυστυχώς - εδώ να πούμε και το δυστυχώς- **οι νεότερες γενιές, ή το χουνε ξεχάσει ή δεν το έχουν μάθει ποτέ**. Προσπαθούμε, εμείς, σαν

παράρτημα, με κάποιους, δασκάλους καθηγητές. Τέλος πάντων, οι οποίοι θέλουν να διατηρήσουν τη μνήμη, να μεταφέρουμε και στα παιδιά, το ιστορικό αυτό γεγονός, το οποίο, ναι μεν έχουν περάσει πολλά χρόνια- φαίνεται σαν μία ιστορία- αλλά ήταν κάτι τραγικό για εκείνη την εποχή.[μικρή παύση]... όταν κάποιες χιλιάδες άνθρωποι πήγαν στο Χαϊδάρι, αφού πρώτα δολοφονήθηκαν, κάποιες εκατοντάδες. [παύση μικρή] με τρομοκρατία.

- και κάτι μου λέγατε και το αφήσατε στη μέση ότι “ από τότε μέχρι και σχετικά πρόσφατα γινότανε όχι μνημόσυνο...”

Γίνονταν ένα/ εκδηλώσεις, εκδηλώσεις κάθε 17 Αυγούστου. γινότανε εδώ στην πλατεία της οσίας ξένης, γινόταν μεγάλη συγκέντρωση, που αναφερόντουσαν σε ιστορικά γεγονότα, συμμετείχαν φορείς- όλοι οι φορείς της πόλης- και μετά γινόταν μία πορεία που πήγαινε προς το τρίτο νεκροταφείο, όπου υπάρχει το κοινοτάφιο εκεί- ίσως το ξέρετε.

- ναι.

Το οποίο είναι το κοινοτάφιο στο οποίο έχουν μεταφερθεί ένα μέρος των νεκρών, του μπλόκου, και από άλλες περιοχές της πόλης, και όχι μόνο, αλλά είναι και μερικοί εκτελεσμένοι από την Καισαριανή- στο ίδιο κοινοτάφιο εκεί

- και αυτό σταμάτησε να γίνεται τώρα πλέον;

Αυτό έχει, έχει πώς το λένε, **έχει ατονήσει σε σχέση με το πλήθος του κόσμου που συμμετείχε.** Δηλαδή να το πω πιο συγκεκριμένα: εμείς εδώ σαν παράρτημα της Εθνικής Αντίστασης- τα χουμε εδώ πάνω στο πατάρι - **είχαμε ταμπελάκια με το όνομα, του κάθε ενός εκτελεσμένου. το οποίο το μετέφερε, μέχρι το 3ο νεκροταφείο, κάποιος συγγενής τους!** Οι οποίοι πλέον δεν υπάρχουνε. Ούτε καν συγγενείς τους. Έχουν πεθάνει και τα παιδιά τους, τα εγγόνια τους δεν το έχουνε πάρει. και δεν μπορούμε καν να κάνουμε αυτό [με ένταση].

Δεν υπάρχουν. Δεν συμμετέχουν πλέον αυτοί. Δηλαδή κάποιες χιλιάδες κόσμου οι οποίοι αφού γινόταν όλη η εκδήλωση, πηγαίνανε μετά να καταθέσουν κάποια λουλούδια. Εμείς προσπαθούμε να το διατηρήσουμε, στο μέτρο του δυνατού. καλούμε τον κόσμο [μικρή παύση] Όποιος θέλει, και εκεί. όχι μόνο τους συγγενείς, γιατί το βασικό δεν είναι ότι το μπλόκο είναι ένα μνημόσυνο, Θεός σωφρέστους κι έτσι. Οι νέοι στόχοι. γιατί πάλεψαν αυτοί οι άνθρωποι. γιατί τους εκτέλεσαν. γιατί τους σκοτώσαν. γιατί τους τρομοκράτησαν. είχαν κάποια ιδανικά. κάποιους στόχους .αυτά τα ιδανικά θέλησαν να χτυπήσουν, **Όχι απλά τους ανθρώπους. για αυτό τρομοκρατούσανε.** και όταν ο Γερμανός έλεγε: “:ales komounist carut”, Έβλεπε από ποιους, ίσως κινδύνευαν, όλοι αυτοί: οι συνεργάτες, αλλά και οι ίδιοι οι ναζιστές. και ο στόχος ήταν κυρίως [με έμφαση] να χτυπηθούν οι κομμουνιστές. και πάρα πολλοί από αυτούς που εκτελέστηκαν, ίσως οι περισσότεροι, ήταν στελέχη ή μέλη του ΚΚΕ εκείνης της εποχής.

- οι συνεργάτες ποιοι ήταν;

οι συνεργάτες- Οι προδότες εκτελέστηκαν μαζί. το βράδυ. το βράδυ τους εκτέλεσαν. τους ίδιους τους προδότες.

- που εκτελέστηκαν;

εδώ. τους εκτέλεσαν και αυτούς. «την προδοσία που λέει πολλοί αγάπησαν, τους προδότες ουδείς». και εκτελέστηκαν και αυτούς.

- το ίδιο βράδυ;

ναι ναι. εκείνη την ημέρα. εκείνη την ημέρα τους σκότωσαν και αυτούς. θυμάμαι και τα ονόματα κάποιων: ήταν ένας κουρέας, κάποιος- ο ένας παρέσυρε τον άλλον έμπαιναν στο παιχνίδι ότι θα έχεις κάποια προνόμια. Τέλος πάντων- τους σκοτώσανε. και αυτούς. απλά,...

- εγώ ξέρω ότι κάποιους τους σκοτώσανε Γερμανοί

Ναι ναι Οι Γερμανοί τους σκοτώσανε. οι Γερμανοί τους σκοτώσανε

- τους σκοτώσαν όλους...

Σκότωσαν τους περισσότερους προδότες. τώρα πόσους; για αυτό λέω δεν υπήρχαν οι δημοσιογράφοι να καταγράφουν- τα στοιχεία είναι από πληροφορίες ότι ένα μέρος των προδοτών τους σκοτώσανε οι ίδιοι οι Γερμανοί. Αφού τους έστειλαν να κάνουν πρώτα πλιάτσικο στους νεκρούς.

και κάποιος από τους προδότες είχαν και την τιμωρία, οι οικογένειές τους, από μετά από τους αντιστασιακούς της πόλης. οι οικογένειες κάποιων αντιμετώπισαν το ίδιο, με τους προδότες.

κάποιους τους σκοτώσαν.

- υπήρχε κάποιος που κρέμασαν ή σκότωσαν διαφορετικά;

Όχι όχι τους προδότες τους σκότωσαν οι Γερμανοί κανονικά

Αλλά στη διάρκεια της ημέρας, και κάποιους, έναν ας πούμε εδώ λίγο παραπάνω, είναι η γνωστή μουριά που τη λέμε εμείς, ένα σημείο είχανε κρεμάσει έναν ΕΛΑΣίτη και τον είχαν κρεμάσει ανάποδα. οι Γερμανοί. και τον είχαν αφήσει τρεις μέρες εκεί- για εκφοβισμό. υπάρχει, υπάρχει και μία πλάκα, όπου εμείς, σαν παράρτημα, κάθε τέτοια ημερομηνία επετειακή, καταθέτουμε μερικά λουλούδια, όπως και σε άλλα 7-8 σημεία της πόλης.

Αλλά δεν είναι μόνο αυτά. είναι και άλλα σημεία, **Αλλά σε αυτά έχουμε κάποιες πιο συγκεκριμένες μαρτυρίες.** Γιατί προφανώς εκείνη την ώρα έχανε η μάνα το παιδί και το παιδί τη μάνα - Να το πούμε έτσι- δεν μπορούσα να κάνεις να θυμηθεί που έγινε και πώς- Και βέβαια, και λόγω της αλλαγής της δομής της πόλης. άλλο ήτανε τρία σπιτάκια, κι άλλο τρεις πολυκατοικίες.

- αυτές οι πλάκες δηλαδή έχουνε μπει ποτέ;

Αυτές, μετά τη δικτατορία. μετά τη δικτατορία μπήκανε.

- Α Ξεκίνησε από τότε δηλαδή

ναι. και επίσης υπάρχει και μία πλάκα, η οποία υπάρχει στην πλατεία, στο Περιβολάκι, όπου είναι για τη μάχη της Κοκκινιάς, στις 7 Μάρτη, όπου από εκεί ξεκίνησε η μάχη της Κοκκινιάς- η οποία επίσης ήταν μία ηρωική στιγμή για την πόλη μας, γιατί δεν κατά-φεραν να σπάσουνε το ηθικό, και να μπορέσουν να κάνουν τη ζημιά που θέλανε, σε αυτούς που ήταν στο ΕΑΜ, στην ΕΠΟΝ και στον εφεδρικό ΕΛΑΣ. το οποίο για εκδίκηση- για ρεβάνς- έγινε το μπλόκο της Κοκκινιάς, μετά. στις 17 Αυγούστου. του ίδιου χρόνου. μετά από λίγους μήνες.

- δεν έχω έρθει Αύγουστο έχω έρθει μόνο Σεπτέμβρη και έχω έρθει και σε αρκετές ημερομηνίες μέσα στο χρόνο στη χρονιά. τον Αύγουστο δεν έχω έρθει

Ναι εντάξει δεν. **Εμείς σαν παράρτημα ΠΕΑΕΑ ΔΣΕ** κάνουμε εκδήλωση την ίδια την ημέρα εκείνη, καταθέτοντας στεφάνια στις περιοχές και μετά από λίγες μέρες, κάνουμε και μία εκδήλωση στο κοινοτάφειο, στο τρίτο νεκροταφείο.

- η πορεία δηλαδή έχει πάψει να γίνεται;

Η πορεία εδώ και 3-4 χρόνια έχει πάψει να γίνεται. λόγω μη συμμετοχής/ αρκετού κόσμου. δηλαδή, δεν, δεν τιμά την πόλη μας το ότι μαζεύονται 100 ή 200 άνθρωποι. ενώ κάποτε ήταν χιλιάδες. δυστυχώς, τα στοιχεία της λήθης και του εφησυχασμού, έχουν περάσει σε ένα μεγάλο κομμάτι, των πολιτών της πόλης, οι οποίοι βέβαια και καπ/ πολλοί έχουν διαφοροποιηθεί, γιατί πλέον και το προσφυγικό στοιχείο των παλιών, έχουν διαφοροποιηθεί λόγω της εσωτερικής αστυφιλίας που έχει υπάρξει- δηλαδή να πω συγκεκριμένα: **εγώ όταν ήμουνα πιτσιρικάς, στη γειτονιά ήταν όλοι πρόσφυγες, κι αν κάποιος ήταν από κάπου αλλού, δεν τον λέγαμε με το όνομά του αλλά τον λέγαμε με τον τόπο καταγωγής του. Ο Χιώτης, η Κρητικιά, κάπως έτσι. Γιατί ήταν σπάνιο το φαινόμενο να είναι κάποιος από κάπου αλλού και να μην είναι πρόσφυγας ή προσφυγικής καταγωγής.** Εννοείται ότι έχουν πεθάνει και τα παιδιά αυτών που ζούσαν τότε. Τα εγγόνια ασχολούνται ίσως με άλλα πράγματα - με τα κινητά τους δεν ξέρω. με κάτι άλλο. και φτάνουμε εδώ που φτάνουμε.

//

- και εδώ σε σχέση με την τοπική που έχει γίνει στη Νίκαια της Χρυσής Αυγής,ε, εμένα δηλαδή, Εντάξει το έχω συζητήσει με διάφορους ανθρώπους από τη γειτονιά σας εδώ, κατά ποσόν πώς καταφέρνουν να το κάνουν αυτό εδώ;

Πώς και έγινε;

-και γιατί αυτό να αλλάζουμε το...

Επειδή, η πόλη έχει αυτή την ιστορία- τις κομμουνιστικές καταβολές της, ή τις ευρύτερες αριστερές της- αν και ο όρος πλέον [μικρή παύση] έχει λίγο εξασθενήσει τι είναι και ποιος αριστερός... τέλος πάντων... ήθελαν ακριβώς αυτό να σπά - σουν [με έμφαση] και αυτοί. δηλαδή, να το/ έτσι να το προεκτείνουμε: **κατά κάποιο τρόπο ήθελαν να συνεχίσουν το**

μπλόκο - δηλαδή, όπως οι κατακτητές ήθελαν να σπάσουν το φρόνημα του λαού, γιατί ακολουθούσε το ΚΚΕ και την εθνική αντίσταση στην οποία ήταν ο βασικός αιμοδότης του ΚΚΕ.... Θέλανε κάπως έτσι ότι [μικρή παύση] υπάρχουν ακόμα πολλοί κομμουνιστές στην Κοκκινιά. άρα λοιπόν θέλουμε να κάνουμε μία παρουσία εδώ. Πολλοί από αυτούς δεν ήταν ντόπιοι. Τους φέρνουν από διάφορα σημεία. τους μαζεύανε δηλαδή, για να κάνουνε... ακριβώς για αυτό το λόγο: ότι Αααα, δηλαδή επειδή στο παρελθόν, μέχρι και τη δεκαετία του 60 την Κοκκινιά, τη λέγανε μικρή Μόσχα- λόγω των πεποιθήσεων των περισσότερων κατοίκων εκείνη της εποχής- ήθελα να σπάσουν αυτό. Για αυτό και έκαναν, όλη αυτή τη μάζωξη να το πούμε έτσι, γιατί πολλοί δεν ήταν ντόπιοι. απλώς τους μάζευαν από παντού – «Εκεί πρέπει να δείξουμε ιδιαίτερο βάρος». Και όντως έδειξαν ιδιαίτερο βάρος: μέχρι ένα φόνο. Πέρα από το γεγονός ότι είχαν κάνει κι άλλα επεισόδια τα οποία εντάξει είναι γνωστά πλέον από τις/

- εδώ στη γειτονιά δηλαδή είχανε...

Ναι και εδώ στη γειτονιά. υπήρχαν κάποιοι- σε αυτά που λέω, τα προσφυγικά, υπήρχαν κάποιοι, παλιοί μετανάστες - Πακιστανοί και τα λοιπά - στους οποίους επιβάλλανε κάποια τρομοκρατία ή κάποιες επιθέσεις γύρω-γύρω από την πλατεία του Αγίου Νικόλα επειδή είχανε κάποια μικρομάγαζα - κάτι κουρεία, κάτι ψλικάτζιδικα είχαν ανοίξει... αυτοί, και εννοώντας- θέλοντας να δείξουν το ρατσισμό τους, και το φασισμό τους και την αθλιότητα τους [ανεβάνει η φωνή] και τα απάνθρωπα αισθήματά τους, έκαναν τρομοκρατικές περιοδείες, φοβίζοντας, τρομοκρατώντας και δέρνοντας. Να πούμε ότι κάποιοι από αυτούς που προσπάθησαν, να απευθυνθούνε στην αστυνομία, δεν είχαν την καλύτερη μεταχείριση [με ειρωνεία] από τα θύματά τους. Η αστυνομία ήτανε λίγο τσ, κατά κάποιο τρόπο προσπαθούσε να συγκαλύψει.[μικρή παύση]. Δηλαδή υπήρχε περίπτωση, μας είχανε πει, μας το είχαν πει αυτό- δεν μπορώ να το αποδείξω, ότι κάποιος, που πήγε εκεί και κατήγγειλε του είπαν Α δεν έχεις χαρτιά, πρέπει να σε διώξουμε. ενώ πήγε να καταγγείλει ότι τον είχαν χτυπήσει. και διάφορα τέτοια περιστατικά.

- Α, είχανε κάνει μία παρουσία εδώ πέρα, πέρα από το γεγονός ότι είχανε τα γραφεία τους.. κάναμε και μία...

Ναι βέβαια βέβαια! κυκλοφορούσαν και μετά/ με τις στολές αυτές παραλλαγής και τα τέτοια, κάναμε πορείες με μηχανές [!],

- κάναμε και πορείες πεζοί εδώ στη Νίκαια;

και πεζοί. ναι

- από Το μπλόκο;

Στο μπλόκο δεν εμφανίστηκαν ποτέ. Όχι στο μπλόκο δεν εμφανίστηκαν όχι.

Επειδή στο μπλόκο ίσως να το πούμε αλλιώς, δεν τους έπαιρνε, γιατί υπήρχε ένα, περισσότερος κόσμος. είναι γνωστό ότι τα φασιστοειδή και οι φασίστες όλων των ειδών είναι τσαμπουκάδες όταν είναι πολλοί εναντίον λίγων. Όταν είναι λίγοι με πολλούς δεν τα βάζουνε. ούτε όταν είναι κατ αντιστοιχία 5 με 5. Πρέπει να είναι 50 και να ναι οι άλλοι πέντε. εκεί βγαίνει ο αντρισμός τους, βγαίνει η αντρίλα τους [με ειρωνεία]... η ελληνοπρέπεια τους, η αρχαιολατρία τους, όλα αυτά τους βγαίνουν εκεί, αλλά οι οποίες και στη δίκη αποδείχθηκε ότι ήταν κότες, διότι ο ένας τα έριχνε στον άλλον, Εγώ δεν ήμουνα, εγώ δεν ήξερα, Εγώ έβוסκα τα πρόβατα τώρα παραπέρα...

- πήγα σε μία που είναι τα Πετράλωνα τέλος πάντων για τη γειτονιά μου...

Σε όλες τις περιπτώσεις ήτανε, όπως έλεγε ο Χάρρυ Κλυνν, Εγώ βόσκαγα τα πρόβατα εδώ πάρα πέρα να πούμε. δεν ήξερε κανείς: εγώ δεν ξέρω, εγώ δεν ήμουν, πέρασα [μικρή παύση]. δεν είναι και τόσο παλικαράδες, όσο παρουσιάζοντουσαν. Όπως και τότε οι φασίστες δεν ήταν παλικαράδες! Παριστάναν τους παλικαράδες όταν τους έπαιρνε, ο όγκος τους. εκεί που δεν τους έπαιρνε, ήτανε κότες, λυρατες.

- Οπότε εδώ αυτά σε σχέση με την περιοχή εδώ πέρα και την τοπική... Δεν έχει κάτι άλλο σε σχέση με το μνημείο- έχω ρωτήσει και την Ειρήνη που δουλεύει στο...

ναι

... αν θυμάται αν ξέρει τι έχει γίνει στο διάστημα

Όχι σε σχέση με το μπλόκο δεν έχει γίνει κάτι. δεν έχει γίνει κάτι.

//

- ωραία δεν ξέρω τώρα Τι άλλο να ρωτήσω. Αυτά πάνω κάτω.

επειδή λέμε και **εμείς** δίνουμε πληροφορίες πολλές φορές ξεχνάμε πράγματα. για αυτό ότι ερώτηση θέλετε στη διάθεσή σας. γιατί μπορεί να λέω πολλά για ένα σημείο και να ξεχνάω κάτι άλλο.

- Κι εγώ ήρθα, δεν...είχα σκοπό να κάτσω στο καφενείο να κάνω μία προετοιμασία, άλλα λέω στο τέλος Θα το χάσω και αυτό... που το πέτυχα βράδυ ανοιχτό. να ρίξω μία ματιά να δω αν έχω κάτι άλλο να ρωτήσω.

[παύση]

Το Μεταπτυχιακό που το κάνετε;

-Είναι στο πανεπιστήμιο. Το κάνουνε δύο πανεπιστήμια μαζί - του Αιγαίου είναι το τμήμα της κοινωνιολογίας που είναι στη Μυτιλήνη, γιατί τώρα μένω Μυτιλήνη και το κάνει και της Φλώρινας το εφαρμοσμένων και εικαστικών Τεχνών- σαν Καλών Τεχνών είναι ας πούμε ένα τμήμα. έχουν κάνει μαζί ένα μεταπτυχιακό το οποίο όμως κράτησε 2-3 χρόνια το σταμάτησαν τώρα δεν ξέρω αν θα το ξανακάνουνε. Και είναι η διπλωματική ουσιαστικά πάνω σε αυτό.

Σας εύχομαι καλή επιτυχία

- Ναι ήδη είναι ωραία. Ελπίζω να το τελειώσω!

Ε, νομίζω ότι είναι ενδιαφέροντα. θέλει προσπάθεια. κάποιες πληροφορίες είναι ήδη γνωστές. κάποιες μεταφέρουμε, αλλά και άλλες, που πιθανόν μας έχουν ξεφύγει...

- εδώ εντάξει Για τη Νίκαια μου είπατε εδώ για τη γειτονιά... σε σχέση με τις αλλαγές σας πούμε αν έχετε δει κάποια αλλαγή έτσι πολύ έντονη στη γειτονιά τις δεκαετίες για ποιο πράγμα; με ποια κατεύθυνση; στον κόσμο;

- στην ατμόσφαιρα, Εντάξει δεν ξέρω...

Η ατμόσφαιρα. ήδη το μετέφερα. ότι στην αρχή υπήρχε πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον. οι γονείς λέγαν στα παιδιά - οι γονείς που έζησαν το μπλόκο- και τις συνθήκες τις προσφυγικές. γιατί το μπλόκο, έχει πίσω του 20 χρόνια προσφυγιάς. φτώχειας. και έχει κι άλλα 20 χρόνια μετά επίσης φτώχειας. Αυτό το μεταφέρανε. Εννοείται ότι οι πρόσφυγες ήταν άνθρωποι προκομμένοι, στη φτώχεια τους [μικρή παύση], ήτανε συνεπείς. παρότι στην αρχή τους εκμεταλλεύτηκαν με το χειρότερο τρόπο. Δηλαδή, όπως εκμεταλλεύονται σήμερα κάποιοι στις Μανωλάδες, τους ξένους, Έτσι τους εκμεταλλεύτηκαν και εκείνους. επειδή ακριβώς ήτανε... άνθρωποι δυστυχισμένοι, φτωχοί ιδιαίτερα, τους δημιουργούσαν περίπου στα φτηνά μεροκάματα, ως τα φτηνά εργατικά χέρια. Μέχρι που συνειδητοποίησαν και αυτοί, ότι δεν μπορούν να είναι εργαζόμενοι εργάτες εναντίον των άλλων εργατών τον παλιόελλαδιτών- να το πούμε έτσι. Γιατί πάντα ο φόβος των/ των παλιών, είναι ότι οι καινούργιοι έρχονται να μας πάρουν το ψωμί απ το... Εδώ ισχύει αυτό που είχε πει κάποιος ότι : “ σε ένα τραπέζι κάθετα ένας μετανάστης, ένας εργάτης και ένας κεφαλαιοκράτης- ένας καπιταλιστής. πάνω στο τραπέζι υπάρχουν 20 μπισκότα. ο κεφαλαιοκράτης- ο καπιταλιστής παίρνει τα 19 μπισκότα, και λέει στον Έλληνα εργάτη: πρόσεξε αυτός θα σου πάρει το μπισκότο”. Κάπως έτσι ίσχυε πάντα, και πάντα θα ισχύει, σε αυτούς που είναι ανεγκέφαλοι. που φοβούνται ότι κάποιος θα τους πάρει το ψωμί, ενώ το ψωμί τους το έχει πάρει κάποιος άλλος. Κάποιος ο οποίος τον εκμεταλλεύεται, Αλλά του δείχνει έναν άλλον, ότι αυτός φταίει πού [ένταση στη φωνή] ενδεχομένως εσύ έχεις πείνα, δυστυχία και τα λοιπά.

//

- κάτι ακόμα. εκτός από αυτό εκεί για το ΜΕΤΡΟ που είπατε, κάνει κάποιες άλλες δραστηριότητες εδώ η ΠΕΑΕΑ;

Η ΠΕΑΕΑ [τσ] έχει αυτή δραστηριότητα - συμμετέχει στο μπλόκο, διοργανώνει το μπλόκο, Σε κάποιες περιπτώσεις γίνονται κάποιες συγκεντρώσεις μετά [μικρή παύση] εεε και μέσα στο χώρο της μάντρας, και επίσης στο.../στο κοινοτάφειο. επίσης, τιμούμε και τη μάχη της ηλεκτρικής με εκδηλώσεις, οι οποίες είναι πολύμορφες - ανάλογα κάθε φορά μπορεί να είναι: μία θεατρική παράσταση, μπορεί να είναι μία συναυλία, μπορεί να είναι ένα δρώμενο, δηλαδή...

- Αυτά πού τα μαθαίνει κανείς εκτός από την τοιχοκόλληση εδώ πέρα;

συνήθως κυκλοφοράει στην πόλη το πρόγραμμα, σε αφίσες, σε ενημερώσεις και τα λοιπά - έντυπα;

Έντυπα κυρίως. Ναι η αλήθεια είναι ότι θέλουμε λίγο και εμείς επειδή είμαστε κάποιας ηλικίας, εντάξει να εκσυγχρονιστούμε λίγο στη χρήση του Internet. γιατί έχουμε μία υστέρηση σε αυτό- δεν το καταφέρνουμε. αλλά θα εκσυγχρονιστούμε είναι σίγουρο! πριν 3-4 χρόνια είχε γίνει μία θεατρική παράσταση, από ερασιτέχνες, Μάλλον δεν ήταν ακριβώς θεατρική παράσταση ένα δρώμενο, το οποίο είχαμε κάνει εμείς σαν ΠΕΑΕΑ σε συνεργασία, με τις κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ [μικρή παύση] στο Κηποθέατρο, που είναι λίγο παραπάνω στην Κύπρο - όπου συμμετείχαμε κάποιοι, σαν ερασιτέχνες, και κάναμε αναπαράσταση του μπλόκου - με ταυτόχρονα να μαι τραγούδια και ... συναυλιακά κομμάτια που ήτανε μέσα στο δρώμενο ας πούμε. κάθε φορά προσπαθούμε να οργανώνουμε ότι/ στο μέτρο των δυνατοτήτων βέβαια, γιατί όπως έλεγα/ είπα και πριν, δεν έχουμε πλέον κοντά μας δυστυχώς τις εκατοντάδες και χιλιάδες που ήταν κάποτε συμμετείχαν στο μπλοκο. εμείς θέλουμε..., κάνουμε κάποιες προσπάθειες να παρέμβουμε και στα σχολεία για να ενημερώσουμε, γιατί, ούτε καν τα παιδιά ξέρουν ότι έχει γίνει Το μπλόκο, αλλά εκεί αντιμετωπίζουμε και κάποιες δυσκολίες από τη μεριά του Υπουργείου Παιδείας, οπότε..., δεν μας επιτρέπουνε και τόσο εύκολα να μπορούμε στα σχολεία. αντιδρούν κάποιοι καθηγητές κάποιοι γονείς, και κυρίως πίσω από την/ από τις εγκυκλίους του Υπουργείου Παιδείας, όπου δεν επιτρέπουν να... κάνουμε κάποιες παρεμβάσεις. στο μέτρο του δυνατού, Το παλεύουμε.

- Εντάξει ωραία. Εγώ ρώτησα τις πρώτες φορές που είχα έρθει, δηλαδή το Σεπτέμβρη, γιατί είχα ξανάρθει πριν χρόνια, και το όταν τώρα ήρθα με ένα στόχο ας πούμε, λίγο πιο συγκεκριμένο, Δεν είχα αποφασίσει και διπλωματική ακόμα νομίζω... και ρώταγα εδώ που είναι το μπλόκο- έτσι όποιον πετύχαινα, και λίγο σε επίπεδο έρευνας, Όχι αναγκαστικά γιατί θα το έβρισκα

Πολλοί δεν ξέρανε.

- Δεν ξέρανε

Αυτό είναι το δυστύχημα.

- και μου έκανε εντύπωση δηλαδή δεν ξέρουνε...

Αυτό ακριβώς είναι το δυστύχημα, Γιατί λέω, όταν εγώ ήμουν 8 χρόνων, και γύριζαν την ταινία, οι κομπάρσοι ήταν άνθρωποι που συμμετείχαν στο μπλόκο- στο ίδιο το μπλόκο, οπότε συμμετείχαν και στην ταινία. Εννοείται ότι τα παιδιά τους ξέρανε ότι οι γονείς τους... τα παιδιά τους όμως εκείνης της εποχής πλέον έχουνε μεγαλώσει και έχουνε παιδιά και εγγόνια. δεν μετέφεραν. δυστυχώς. πολύ ας πούμε δεν έχουν πει ξέρω γω ότι ο παππούς... ήταν στο μπλόκο. κάπως έτσι. ή ο προπάππους. γιατί φτάνουμε και λίγο πριν. γιατί όταν ο άλλος εκείνη την εποχή ήταν 60 χρόνων, τώρα έχει να το πούμε δισέγγονα η τρισέγγονα σαν απογόνους χωρίς να ζει βέβαια αυτός. και Το δυστύχημα είναι αυτό: ότι ακριβώς πολύς κόσμος, επειδή- έχει αλλοιωθεί και ο πληθυσμός- Όπως είπα πριν λόγω της εσωτερικής αστυφιλίας, δεν ξέρουμε ότι έχει γίνει μπλόκο καν. δηλαδή όταν τους λες η μάντρα του μπλόκου, Τι είναι αυτό η μάντρα του μπλόκου; και επειδή ακριβώς χρησιμοποιείται και σαν όρος- έτσι όπως καθιερώθηκε στην Ελλάδα- Το μπλόκο της Κοκκινιάς, πολλοί δεν ξέρουν ότι είναι καν Κοκκινιά... κάποιοι που ήρθαν εδώ στην πόλη πριν πέντε χρόνια δέκα, ξέρω ότι Νίκαια. φαντάζονται οι Κοκκινιά ότι είναι κάπου αλλού- δεν ξέρω πού μπορεί να φαντάζονται. υπάρχει και αυτό το στοιχείο. εμείς προσπαθούμε να ενημερώσουμε όλο τον κόσμο και κυρίως, σε αυτή τη βάση: τι έγινε στην πόλη. διεκδικούμε και εμείς σαν παράρτημα της ΠΕΑΕΑ, ή δυνατόν να μπει κατά κάποιο τρόπο σαν ένα μάθημα... μάθημα Όχι σταθερό

μάθημα

- ναι

.., αλλά να γίνεται κάποια ενημέρωση μέσα στα σχολεία. δεν βρίσκουμε ανοιχτές πόρτες

- στο δήμο έτσι;

της περιοχής ναι. δεν βρίσκω με ανοιχτές πόρτες.

- μάλιστα

Αλλά το συνεχίζουμε. δεν το βάζουμε κάτω.

- καλά κάνετε Ευχαριστώ πάρα πολύ.

και ότι άλλο θέλετε

Ναι ευχαριστώ πολύ

- να πω το όνομα

Βεβαίως Π.Γ.

-Εντάξει ευχαριστώ πολύ

ΤΕΛΟΣ

Συνέντευξη Ε.Ρ.

-Λοιπόν. το έχω βάλει να γράφει... Είναι 25 Νοεμβρίου του 2019 και είμαστε εδώ πέρα στο μνημείο της μάντρας μπλόκου Κοκκινιάς. ήθελα να μου πεις αν μπορείς από πότε εργάζεσαι εδώ, πόσα χρόνια είσαι, πώς ήρθες;

Είμαι εδώ από το 2011, όταν εκλέχθηκε ο Γιώργος Ιωακειμίδης ως δήμαρχος της πόλης, και με τοποθέτησε εδώ, για να ανοίξει ο χώρος λειτουργικά, προς τα σχολεία, προς το

ενδιαφερόμενο κοινό και [μικρή παύση] για τους ανθρώπους- τους επισκέπτες- που έρχονται από την Αθήνα, προκειμένου να αποτίσουν ένα φόρο τιμής στους εκτελεσμένους του μπλόκου. που σημαίνει ότι από το 11 μέχρι το 19, είναι οκτώ χρόνια και... σε αυτό το διάστημα έχουν περάσει, πάνω από 50.000 ά -νθρωποι - αυτό με απολογιστικά στοιχεία συγκεκριμένα - Μπορεί να είναι και αρκετά παραπάνω τώρα πια... [παύση] μαθητές σχολείων της πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης- ένα μεγάλο ποσοστό από τον αριθμό που λέω- αλλά, και οι υπόλοιποι- ο αριθμός δηλαδή των ενηλίκων που επισκέπτονται ως ενδιαφερόμενο κοινό, ή συμμετέχουν στις εκδηλώσεις, που είναι πάντοτε πολύ... ταιριαστές [έμφαση] με το χώρο- με πολύ σεβασμό γίνονται πάντοτε προς το χώρο- είτε θεατρικές παραστάσεις, είτε λογοτεχνικές βραδιές, οι οποίες έχουν μία συνάφεια με το θέμα της Αντίστασης, εεε, είτε ιστορικές συναντήσεις. αν προσθέσουμε και αυτό τον αριθμό των ενηλίκων σίγουρα είναι πάνω από 50.000 αυτή τη στιγμή- επισκέπτες.

//

- μέχρι τότε ο χώρος ήταν επισκέψιμος, ήταν παρατημένος; γνωρίζεις;
εεε, Αυτό που γνωρίζω είναι ότι [μικρή παύση] τον α-νοι-γαν, ο-πο-τε τους τον ζη-τού-σαν - Δηλαδή, έστελναν έναν άνθρωπο να κάνει μία... μικρή ξενάγηση, και να δώσει κάποιες πληροφορίες είτε σε συνεργασία με την ΠΕΑΕΑ την τοπική, είτε έστελνε το γραφείο Δημάρχου κάποιον άνθρωπο προκειμένου να ξεναγήσει τους ενδιαφερόμενους, αλλά άνοιγε όσες φορές το χρόνο και ΜΟΝΟ του ζητούσαν να το επισκεφτούν. Δεν υπήρχε άνθρωπος που να το υπηρετεί καθημερινά, δεν [μικρή παύση] υπήρχε φροντίδα και μέριμνα ως προς την καθαριότητα το πράσινο, τις οποιεσδήποτε ζημιές γίνονται με το χρόνο - γιατί είναι και ένα παλιό κτίσμα - ακριβώς ένα μνημείο το οποίο έχει τις φθορές του και θέλει μία συντήρηση. Όλα αυτά τα πράγματα δεν γίνονταν.

- Μάλιστα. Τι ήθελα να ρωτήσω τώρα [χαμηλόφωνα]... σε σχέση με το χώρο με ό,τι έχει μέσα δηλαδή τις φωτογραφίες, έξω τους ανδριάντες και τα γλυπτά που έχει...

[διακοπή]/

-Τι σε ρώτησα; Ναι. Αν αυτή η μορφή υπήρχε όταν ήρθες ή αν έγινε σιγά-σιγά, ή ο τρόπος που είναι βγαλμένες οι φωτογραφίες

το μνημείο, έχει περάσει διάφορες, φάσεις. εξελικτικές. ουσιαστικά δημιουργήθηκε το 1986, Μάλιστα 18 Αυγούστου έγιναν τα εγκαίνια. Τότε ήταν δήμαρχος...

/[διακοπή]/

Τότε λοιπόν, το **1986, 18 Αυγούστου που έγιναν τα εγκαίνια επί δημαρχίας του Στέλιου Λογοθέτη**, εμ..., ανοίγει ουσιαστικά ο χώρος, αλλά σε μία διαφορετική μορφή από ότι είναι σήμερα. Δηλαδή αυτός ο στεγασμένος χώρος, από ό,τι γνωρίζω, ήταν σε δύο επίπεδα φτιαγμένος, κατέβαινες κάποια σκαλιά και ήταν κάτι σαν υπόγειο, που από ότι μου έχουν πει είχε φωτογραφίες μέσα σε προθήκες- Βασικά λειτουργούσε με ένα... φωτογραφικό υλικό, σε προθήκες- δεν ξέρω τι άλλο γιατί δεν το είδα τότε, όμως το 2006 επί δημαρχίας του **Στέλιου Μπενεττάτου**, γίνεται μία μουσειολογική αναβάθμιση, οπότε και ο χώρος ανά- διαμορφώνεται με την... παρέμβαση- είχε αναλάβει το έργο ο **Εδουάρδος Γεωργίου**, ο οποίος είναι και σκηνογράφος, και κάνει αυτή - κατά τη γνώμη μου - την πολύ πετυχημένη εικαστική παρέμβαση, με τους μεταλλικούς στύλους και τις φωτογραφίες αναρτημένες πάνω στους στύλους. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα δάσος φωτογραφιών, των εκτελεσμένων, όπου πράγμα-.../ σε φέρνει σε μία κατάσταση να, θέλεις να δεις, να συνομιλήσεις, να γνωρίσεις καλύτερα αυτούς τους... ανθρώπους. Κάποιες φωτογραφίες μάλιστα είναι, θολές και συνηθίζω να λέω στα παιδιά και στα σχολεία που έρχονται, ότι για τον σημερινό επισκέπτη, πολύ πιθανά, αυτό το θολό πρόσωπο με ένα αναγραφόμενο όνομα από κάτω και μία ηλικία, να... λειτουργεί και ως καθρέφτης για μας, μιας και θα μπορούσε οποιοσδήποτε από μας, σε μία παρόμοια συνθήκη - είτε είχε επιλέξει να παίξει ένα ρολό, στην Αντίσταση, και στην απελευθέρωση, αλλά, και από τύχη [έμφαση] απλώς, θα μπορούσε να βρεθεί σε αυτή την [μικρή παύση] θέση.

- και τα γλυπτά που είναι έξω;

τα γλυπτά δόθηκαν εεε, ήρθαν στο μνημείο ναι, μάλλον εκείνη την περίοδο- τουλάχιστον

εγώ, όταν ήρθα, τα βρήκα όλα εδώ. Είναι δύο γλυπτά του **Μιχάλη του Παπαδάκη**- από μέταλλο: η προτομή του Στέφανου Σαράφη και του Άρη του Βελουχιώτη που βρίσκονται στον περιβάλλοντα χώρο - και είναι και τα τρία γλυπτά του **Μιχάλη Κάσση**, τα οποία βρίσκονται στον εσωτερικό χώρο, δεξιά και αριστερά της μικρής αυτής σκηνης και ένα επίσης από μέταλλο, του Κάσση, το οποίο βρίσκεται σε κάποιο από τα παράθυρα. Ναι! Υπήρχαν! [με ένταση].

Όταν λοιπόν ανέλαβα το χώρο, ουσιαστικά, τα πάντα υπήρχαν εδώ. Έγινε όμως πάλι μία συντήρηση, μία πολυήμερη φροντίδα, για να φαίνεται ο χώρος στην καλύτερη εκδοχή του- κάποια στιγμή, δηλαδή, χρειάστηκε να... ανανεωθεί η στέγη, να περαστούν λούστρο όλα αυτά τα ξύλα, τα οποία ήταν φθαρμένα, φτιάχτηκαν διάφορα πράγματα τα οποία είχαν χαλάσει, είχαν παραμεληθεί, δημιουργήθηκε η τουαλέτα η οποία δεν υπήρχε τα πρότερα χρόνια με αποτέλεσμα να υπήρχε ένα πραγματικά κενό και ήταν πρόβλημα [!] το πώς θα λειτουργούσε ένας χώρος με τέτοια μεγάλη επισκεψιμότητα και έναν άνθρωπο σταθερά εδώ χωρίς τουαλέτα...ααα... οι **συντηρήσεις** βασικά. τα δύο μεγάλα πράγματα που έγιναν, αυτή την περίοδο, είναι η... Τοποθέτηση της πορτάρας - της **κεντρικής πόρτας ταπητουργείου** - υφαντουργείο που λειτούργησε εδώ από το 29, και όπως είπαμε, διατηρήθηκε και δημιουργήθηκε ως μνημείο το 86, με τη μουσειολογική αναβάθμιση του 2006. Η πορτάρα βρισκόταν στη θέση της αλλά είχε πολύ μεγάλες **φθορές - από το χρόνο, από τη βροχή, από τον ήλιο**, με αποτέλεσμα να...Χάνονται κομμάτια της. Εμείς επιμεληθήκαμε και φροντίσαμε να... σταλεί στο υπουργείο - Στο τμήμα συντήρησης κειμηλίων και τεκμηρίων- πραγματικά μας είπαν, ότι... χρειάστηκε κιλά από κερί, πραγματικά έφαγε πάρα πολύ κερί για να μπορέσει να, έρθει, σε μία κατάσταση πιο φυσιολογική, και από τότε, όταν την επέστρεψαν από το υπουργείο φυλάχθηκε στο σκεπασμένο στεγασμένο χώρο για να μην καταστρέφεται με τον καιρό, αλλά δημιουργήθηκε επίσης και ένα αντίγραφο - πραγματικά πολύ καλή κόπια της πορτάρας, από ξύλο πεύκου, το οποίο και προσφάτως τοποθετήθηκε, στη θέση της πόρτας στον έξω χώρο, τον περιβάλλοντα.

- ωραία και αυτό που μου αρέσει εδώ πέρα είναι Μιχάλης Κασσής και αυτό;

Είναι Μιχάλης Κάσσης ναι. Επομένως είναι τα τρία μέσα στον εσωτερικό χώρο και ένα μικρό στο βρυσάκι, το οποίο είναι φτιαγμένο πάνω σε πέτρα, και είναι επίσης του **Μιχάλη Κάσση**- μία μορφή ενός αντιστασιακού. Ως γνωστόν ο Κάσσης δημιουργεί τα περισσότερα γλυπτά του πάνω σε πέτρες της ελληνικής γης, που, φροντίζει, να τις διαλέγει ο ίδιος, πιστεύοντας ότι αυτό [με ένταση] ταιριάζει, σε αυτό που η έμπνευση του του υπαγορεύει να δημιουργήσει, και... σπανιότερα, σε μάρμαρο. Και αυτά τα γλυπτά είναι πραγματικά έτσι- παραπέμπουν και στα ελληνικά λαϊκά ξυλόγλυπτα - είναι έτσι πολύ... ταιριαστά, θαρρώ. συνάδουν με το χώρο, και είναι όμορφα. [μικρή παύση]. τον κοσμούν.

//

- **ωραία. σε σχέση με τη Νίκαια: τη σχέση είχες πριν έρθεις να δουλέψεις και αν είχες έρθει εδώ να επισκεφτείς το χώρο, πριν πάρεις τη θέση.**

Σε σχέση με τη Νίκαια - Είμαι υπάλληλος στη Νίκαια εδώ και 18 χρόνια, 19 τώρα πια. Δεν είχα ιδιαίτερες σχέσεις με την πόλη, γιατί η καταγωγή μου - η γέννηση μου- είναι στο Κερατσίνι και ζω στον Πειραιά. Όμως, εεεε, μέσα σε αυτά τα χρόνια, γνωρίζω αρκετά καλά την...Νίκαια, και κυρίως εδώ, τα της Κοκκινιάς και την ιστορία- το πώς ήρθαν οι πρόσφυγες... Δηλαδή όταν μου ανατέθηκε - μάλλον καλύτερα να πω ότι πριν, μου ανατεθεί να υπηρετήσω το χώρο, και να αναλάβω εδώ, τη λειτουργία του μνημείου, της μάντρας μπλόκου Κοκκινιάς, μου ζητήθηκε από το Δήμαρχο... να φτιάξω... για την ιστοσελίδα του Δήμου όλη την ιστορία, για το Ρέντη και για τη Νίκαια, μετά από μία έρευνα και θα έπρεπε να την κάνω με επιστημονικό τρόπο, όπως την κάνουμε στο πανεπιστήμιο - να είναι τεκμηριωμένη, να είναι ακριβής... Επομένως, μέσα από...αυτήν την έρευνα, ουσιαστικά γνωρίζομαι και εγώ η ίδια με την πόλη, με τους κατοίκους της, με τα μέρη της - έκανα το ίδιο και για τον ...Ρέντη. Η τοποθέτησή μου όμως εδώ, μετά, με έκανε και ένα βα-θήνω και να ψάξω περισσότερο, και... η δημιουργία που απαιτήθηκε από μένα, ενός προγράμματος,

εκπαιδευτικού - το οποίο αφέθηκε πλήρως, στη δική μου φροντίδα και επιμέλεια, ήταν πραγματικά, έτσι ένας... μία πρόκληση [!], γιατί θα έπρεπε να στήσω **ένα πρόγραμμα το οποίο να αφορά**, και όχι απλά να είναι μία ιστορική αφήγηση, από τις συνηθισμένες- θα έπρεπε να το εμπλουτίσω - σκέφτηκα τουλάχιστον - με έναν τρόπο, που θα αφορά τον κάθε ακροατή και κυρίως τα παιδιά, γιατί τα παιδιά, είναι ακόμα πιο απαιτητικοί - όσο και να μην το καταλαβαίνουμε- ακροατές, γιατί αν δεν ακούσουν κάτι ενδιαφέρον, κάτι που να, ξεχωρίζει, και να απευθύνεται με ειλικρίνεια προς αυτά, σε εγκαταλείπουν, και τα χάνεις. Επομένως όλη η δόμηση του προγράμματος του εκπαιδευτικού, που ανέλαβα να κάνω, έγινε στο μυαλό μου με αυτό το σκοπό - να μπορεί να τα αφορά, να μη μιλά δηλαδή **μόνο** για, τους ανθρώπους που εκτελέστηκαν εδώ, και τους οποίους έρχονται να τιμήσουν ουσιαστικά, με την επίσκεψή τους, αλλά και για τα ίδια - όπως το λέω εγώ: μέσα από αυτή τη βιοματική εμπειρία, να μπορούν να χτίζουν εαυτό, να μπορούν να κατανοούν κάποια πράγματα, να δουν τη σύνδεση του χτες με το σήμερα - και ευτυχώς το πρόγραμμα έτσι όπως γίνεται αυτή τη στιγμή, έχει μεγάλη ανταπόκριση, για αυτό και... αυτή η επισκεψιμότητα, για αυτό και... η λειτουργία αμμ... [ενθουσιασμός] δια στόματος/ της δια στόματος διαφήμισης και σύστασης- μας έχει βοηθήσει πάρα πολύ. Διότι αν, κάποιο σχολείο ήταν ευχαριστημένο, το συστήνει, συνήθως, στους άλλους εκπαιδευτικούς, και γίνεται όπως με μία καλή θεατρική παράσταση! “ Πήγαινε εκεί, γιατί το είδα και ξέρω ότι είναι καλό”. Αυτό δίνει οπωσδήποτε, και σε μένα, ένα κουράγιο, μία δύναμη, γιατί πρέπει να ομολογήσω, ότι είναι πάρα πολύ επώδυνο, να μιλάς, πολλές φορές και κάθε μέρα, για κάποια διαστήματα ή κάποιους μήνες, τουλάχιστον όταν τα σχολεία είναι καθημερινά, να λες μία τέτοια δύσκολη και πικρή ιστορία, να πρέπει να εκτεθείς, και να εκθέσεις και τον εαυτό σου [έμφαση] - όχι μόνο τα γεγονότα. να εκθέσεις τα γεγονότα αλλά να εκθέσεις και τον εαυτό σου, μαζί, για να είναι το πρόγραμμα διαδραστικό, και να αφορά τον ακροατή. Αααμ..., αλλά... ουσιαστικά, αυτό οφείλω να το πω, μου επιστρέφεται και νιώθω πολύ τυχερή για αυτό- με αναγνώριση και αγάπη από τους ανθρώπους που έρχονται στο χώρο **και** ξαναέρχονται [με έμφαση], φέρνοντας νέα παιδιά, νέες φουρνιές ανθρώπων, που παρακολουθούν το πρόγραμμα και προχωράνε.

//

- ωραία. έχεις να μου πεις **κάποιο γεγονός μέσα σε αυτή τη διάρκεια του χρόνου, το οποίο να θεωρείς ότι είναι σημαντικό.** δηλαδή κάτι που έγινε - Διάβαζα εγώ τώρα πρόσφατα - επειδή κοιτούσα πριν κάνω συνέντευξη, ότι το ‘18 ας πούμε, έφυγε του Βελουχιώτη εξαφανίστηκε το το γλυπτό η προτομή.

- το γλυπτό. έχουν γίνει δηλαδή στο παρελθόν τέτοιες καταστροφές ή απουσίες;

Καταστροφές δεν μπορώ να πω ότι έχουν γίνει, γιατί, από τη στιγμή που λειτουργείται καθημερινά ο χώρος, από Τρίτη δηλαδή έως Παρασκευή, είναι... επίσης ανοιχτός κάθε πρώτη Κυριακή του μήνα, γίνεται ένα πλήθος εκδηλώσεων, είτε επετειακών - για το μπλόκο, και εθνικών εορτών που επίσης είμαστε ανοιχτά, είτε όπως είπα πολιτιστικών [με έμφαση] καθαρά εκδηλώσεων, δεν μπορεί να γίνουν πολλές καταστροφές. Αυτό ήταν όντως, κάτι το οποίο, συνέβη εντελώς αναπάντεχα, αλλά για καλή μας τύχη, ο Δήμος, έδρασε άμεσα και με μεγάλη επιμονή, με αποτέλεσμα το γλυπτό να βρεθεί, και να/ να αποκατασταθεί- να μπει στη θέση του...

- Α βρέθηκε το ίδιο γλυπτό;

Το ίδιο γλυπτό! Δεν είναι υποκατάστατο. Βρέθηκε χάριν των ενεργειών της δημοτικής αρχής, οι οποίοι επέμειναν, με ένα τρόπο, και μέσα από διάφορους δρόμους το έψαξαν, Και ευτυχώς ο Άρης γύρισε πίσω ακέραιος, όπως ήταν και είναι στη θέση του, όπως θέλαμε να είναι...

- τέλεια.

//

Ναι. Έχω **κάποια γεγονότα** που με ρώτησες- έχει περάσει, εκτός από τους Έλληνες, έχει

περάσει και αρκετός πληθυσμός από [χαμογελαστός τρόπος ομιλίας] ... ξένους επισκέπτες, και από διάφορες χώρες της Ευρώπης. Και **από την ίδια τη Γερμανία** και την Ιταλία - Είναι συνήθως φορείς αντιστασιακών οργανώσεων, μέλη αντιστασιακών οργανώσεων - αυτοί που κανονίζουν τέτοιες επισκέψεις, και έρχονται είτε... πολύ νέα παιδιά, νεολαία αντιστασιακών οργανώσεων, είτε και μεγαλύτεροι άνθρωποι που έχουνε μια..., βαθύτερη εμπειρία - έχουν ζήσει και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ξέρουν τις συνέπειες του φασισμού, ξέρουν, την... τραγικότητα των ιστορικών γεγονότων, αλλά και την, θηριωδία - την εγκληματικότητα με την οποία λειτούργησαν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, και οπωσδήποτε αυτοί **οι χώροι-μνημεία**, που είχαμε [με ένταση] εκτελέσεις, που έγιναν μπλόκα, και μέσα σε λίγες ώρες έριξαν σε πένθος, τα περισσότερα σπίτια της πόλης, είναι πόλοι έλξης για αυτούς τους ανθρώπους που ταξιδεύουν ανά την Ευρώπη και επισκέπτονται ως ελεύθεροι άνθρωποι, τέτοια σημεία [με μία τραγικότητα], καθαρά για ένα προσκύνημα για να τα γνωρίσουν και για να ακούσουν την ιστορία κατά το δυνατόν. Έχουν έρθει, όπως είπα, εκτός από διάφορες χώρες της Ευρώπης, τέτοιοι σύλλογοι αντιστασιακοί και οργανώσεις, και **οι Χιμπακούσα** - αυτό ήτανε μία ξεχωριστή στιγμή στη μνήμη μου, γιατί... ταξίδευαν με **το πλοίο της ειρήνης** - Χιμπακούσα είναι οι επιβιώσαντες από την πυρηνική καταστροφή της Χιροσίμα- είναι άνθρωποι που ζουν ακόμα και σήμερα, και όταν ήρθαν με το πλοίο της ειρήνης για λίγες ώρες στην Αθήνα, ουσιαστικά για μία μέρα στάθμευσε στο λιμάνι του Πειραιά το «Πλοίο της Ειρήνης», είχε κανονιστεί από καιρό ότι θα επισκεφθούν τη Μάντρα του Μπλόκου. Να σκεφτείς ότι το πρωί πήγαν στην Ακρόπολη, έκαναν μία πεντάωρη τετράωρη επίσκεψη, και στις 5:30 6:00 το απόγευμα ήρθαν εδώ, και έμειναν μέχρι τις 11:00 περίπου, όπου είχαμε ετοιμάσει... ένα... πρόγραμμα, πολύ, ιδιαίτερο [μικρή παύση]: λέγαμε ως τίτλο το “ Πότε ποια πυρηνικά, ποτέ πια φασισμός”. Εκείνοι μίλησαν για τη δική τους εμπειρία, με την πυρηνική καταστροφή στη Χιροσίμα - όλα αυτά με μεταφραστές, γιατί έπρεπε να είναι στα αγγλικά για να μπορούν να καταλαβαίνουν ή στη δική τους γλώσσα ακόμα καλύτερα γιατί πολλοί εξ αυτών είναι μεγάλοι και δεν ήξεραν ούτε αγγλικά... Είχαμε φροντίσει με τον Αλέξανδρο τον Στεφανίδη, που εργάζεται στο Μουσείο Εθνικής Αντίστασης, να ετοιμάσουμε ένα ενημερωτικό κείμενο, κατατοπιστικό, στη δική τους γλώσσα...εεε..., χωρίς μάλιστα την ανάμειξη του Δήμου - το φροντίσαμε οι ίδιοι με κάποιους γνωστούς στο Λονδίνο, όπου έφευγαν από μας τα κείμενα και με διάφορες ερωτήσεις που είχαμε από ανθρώπους που μιλούσαν τη γλώσσα, έστελναν, διορθώναμε, με αποτέλεσμα όταν ήρθαν, τους το δώσαμε και μπορούσαν να διαβάσουν τουλάχιστον τα βασικά - αυτοί που δεν γνώριζαν αγγλικά. Ήταν πολύ συγκινητικό, γιατί μας είπαν ότι ποτέ και πουθενά δεν τους είχαν ένα κείμενο στη δική τους γλώσσα έτοιμα σμένο. Και αυτό μας έδωσε μεγάλη χαρά. Είχε βέβαια και πολύ κόπο. αλλά, ήταν πολύ ξεχωριστή βραδιά. γιατί; γιατί αυτή μίλησαν, Όπως είπα για το πυρηνικό ολοκαύτωμα, έτσι όπως το έζησαν και τις συνέπειές του και **εμείς** μιλήσαμε για τα μπλόκα και για το φασισμό, για το μακελειό που έγινε στην Ελλάδα εδώ την περίοδο της.., γερμανικής ναζιστικής κατοχής ήταν κάτι πολύ ξεχωριστό... να! ήταν μία πραγματικά πολύ όμορφη στιγμή συγκλονιστική. όπως επίσης...

- αυτό πότε έγινε; θυμάσαι;

μπορώ να το βρω Είναι αρκετά χρόνια πριν. Μπορώ να το βρω. Μπορεί να είναι και 6 χρόνια... αλλά καλύτερα θα πρέπει να το πω αν χρειάζεται...

- Όχι δεν χρειάζεται

ναι, μία άλλη στιγμή ήταν στο πλαίσιο της ντοκουμέντα, Όταν έγινε εδώ μία... performance, από τη Μαίρη τη Ζυγούρη, όπου την παρακολούθησαν 1000 άτομα - ήταν γεμάτη η μάντρα- στον περιβάλλοντα χώρο, στον εσωτερικό, στον πεζόδρομο.., και χρησιμοποιήσαμε - αξιοποιήσαμε και το σχολείο απέναντι, όπου, κατά τη διάρκεια αυτής της περφόρμανς, είχαν έρθει άνθρωποι πάρα πολλοί εκτός, πόλης και μέσα στο πλαίσιο της ντοκουμέντα, εεε, υπήρξαν πολύ όμορφες στιγμές...εεε, γιατί πήραν μέρος και μαθητές, είχαν ετοιμαστεί για αυτό. Ήταν συγκλονιστική στιγμή και αυτή που μέσα στο χώρο των εκτελέσεων, είχαν φροντίσει και είχαν τοποθετήσει, ένα σύστημα υδραυλικό, όπου κάποια στιγμή, την κατάλληλη ώρα, με την κατάλληλη φράση, **έτρεξε... κόκκινο, αίμα - βεβαίως ήταν χρώμα με νερό**, αλλά για όσους βρέθηκαν μέσα ήταν συγκλονιστικό, εκεί που, πραγματικά γινόταν το δρώμενο, γινόταν η αφήγηση, να βλέπεις να αρχίζει να βγαίνει από τα λούκια το αίμα και να ζεις, έστω και με μία προσομοίωση, αυτό που λέμε ότι είναι πραγματικότητα και που

αφηγούμαστε εδώ, ότι μέσα σε λίγες ώρες την ημέρα του μπλόκου - 17 Αυγούστου του 1944 - **το ταπητουργείο μετατραπεί σε σφαγείο**. Γιατί το αίμα έρεε μέχρι έξω. Γιατί πέρασε την πορτάρα - την ξύλινη πόρτα που προανέφερα, και κύλησε στο δρόμο, πηγαίνοντας και προς τα κάτω, σε άλλες γειτονιές. Διότι ο αριθμός των εκτελεσμένων που βρέθηκε στο χώρο των εκτελέσεων, που σήμερα δεν έχει σκεπή - τότε είχε η σκεπή του κάηκε εκ των υστέρων όταν επαναλειτούργησε μετά την απελευθέρωση ο χώρος σαν βιοτεχνία πάλι εμμ...

-Μου έλεγες για την performance και για το αίμα και για το...και ήρθαμε στο πραγματικό Ναι., ότι βρέθηκαν τα 75 λοιπόν άτομα εκεί μέσα, και μέσα σε λίγη ώρα είχε αυτό μετατραπ/αφού, πήγε να πατήσει, λέγεται, μία γυναίκα η οποία ήταν αντιστασιακής οικογένειας γόνος, φοβήθηκε ότι οι δικοί της άνθρωποι άντρες βρίσκονταν στον χώρο εκτελεσμένοι, και μπαίνοντας, πριν έρθει η αστυνομία, από την είσοδο ακόμα βούλιαξε το παπούτσι της, σε μία λάσπη από χώμα και αίμα, και αναγκάστηκε να πάρει το πόδι της χωρίς.

Θέλω να πω είναι τόσο δυνατά τα ίδια τα γεγονότα, που... αν έχεις και μια...βιωματική εδώ εμπειρία, στον χώ-ρο [με έμφαση], πραγματικά ζωντανεύουν. Και μέσα από την αφήγηση, και μέσα από την ενσυναίσθηση, τη δική σου, ακούγοντας τις ιστορίες, τις μαρτυρίες, που αξιολογώ, κατά την αφήγηση μου. Ζωντανεύουν και έρχονται μπροστά σου, σε κάνουν να καταλάβεις λίγο καλύτερα, τί σημαίνει φασισμός.

-Είχε έρθει μία φίλη μου σε αυτή την περφόρμανς, που ήταν αναφορά σε προηγούμενη που είχε γίνει το 79, που είχε γίνει στην πλατεία, που ήτανε και εκεί!

Α είναι φοβερό, αυτό. γιατί λένε ότι και εκείνη ήταν μία πολύ σημαντική στιγμή.

- είναι από εδώ. 40 χρόνια έχει ζήσει εδώ. τώρα έχει φύγει... και μου το.., καλά το είχα δει κιάλας. Μου λεγε ότι ήταν στην πλατεία...

το γεγονός τότε

... το γεγονός τότε.

//

- και αυτό το γκραφίτακι, έγινε το '14 μαζί με όλα τα **γκράφιτι** του Δήμου Νίκαιας, έτσι; το γκράφιτι **που είναι δίπλα** με το ρολόι...

Αυτό ναι. έγινε, πριν από λίγα χρόνια, στο σχολείο, και ουσιαστικά το ρολόι δείχνει την ημερομηνία και την ώρα του μπλόκου και είναι πολύ όμορφο. Η σύνδεση ναι.

- αυτό έγινε με κάποια επικοινωνία με το σχολείο ή ήταν ανεξάρτητο;

Όχι όχι. Είναι φροντίδα του Δήμου και αυτό. Ο Δήμος σε συνεννόηση...

- Δεν είχατε όμως κάποια επικοινωνία ή κάτι να συζητηθεί η οτιδήποτε;

Είναι με τον Δήμο, απευθείας. με το γραφείο Δημάρχου το με το οποίο κανονίστηκε να γίνει αυτό το γκράφιτι, να γίνει με αυτό τον τρόπο, με ρωτήσανε λίγο για την ώρα, για τα γεγονότα, ο καλλιτέχνης...

- άρα απευθύνθηκαν και σε σας

Βεβαίως απευθύνθηκαν. Και το σχολείο συνεργάστηκε και εμείς συνεργαστήκαμε, σαν/ γιατί πραγματικά είναι τα γειτονάκια μας, τα παιδιά του σχολείου και οι δάσκαλοι...

//

- **το σχολείο** μου είπαν ότι υπήρχε από πριν

το σχολείο υπήρχε πριν και πολλοί άνθρωποι που επισκέπτονται το χώρο μου λένε ότι ήταν μαθητές του. Και ότι μάλιστα έπαιζαν εδώ στη μάντρα μετά, την απελευθέρωση - στο βιοτεχνικό εργαστήριο που ήταν τότε εδώ- ότι έπαιζαν και έχουνε μείνει μέσα από αυτό. και μάλιστα το ποσό τρώμαζαν στην αρχή. Μετά τα γεγονότα. από αυτά που είδαν, από αυτά που άκουσαν. Αλλά τα παιδιά, παιχνίδι θέλουν, και τολμούσαν να μπαίνουν [μικρή παύση] στους χώρους του μνημείου. **Τότε δεν ήταν μνημείο.**

//

- να ρωτήσω κάτι ακόμα. έρχονται σχολεία και από την υπόλοιπη Ελλάδα;
Ναι. Έχει συμβεί να έρθουν και **ΤΕΙ από την επαρχία**- μάλιστα οι καθηγητές, φεύγοντας μου είπαν, ότι δεν είχαν ξαναδεί ποτέ τους φοιτητές τους έτσι, μέσα, στην, στις... τάξεις των ΤΕΙ... Η αλήθεια είναι ότι ήταν ακριβώς επειδή ήταν πολύ ζωντανό το πρόγραμμα, και διαδραστικό, καθηλώθηκαν τα παιδιά. Εεεε, οι καθηγητές μου εξήγησαν εκ των υστέρων ότι τα έφεραν γιατί είχαν πολλά κρούσματα με τη Χρυσή Αυγή και για αυτό επέλεξαν να τους φέρουν εδώ που είχαν ακούσει ότι γίνεται ένα καλό πρόγραμμα, σε σχέση με το μπλόκο, [μικρή παύση], σαν μία πράξη... [μικρή παύση] επικοινωνίας, με τους τόπους μαρτυρίου, με τους τόπους που έγιναν αυτές οι, θυσίες- αυτά τα φοβερά εγκλήματα βασικά- και...όντως τα παιδιά φύγαν αλλιώς από ότι ήρθαν, και οι καθηγητές είπαν ότι πέτυχε ο σκοπός τους, δηλαδή η σκέψη τους να τα φέρουν εδώ ήτανε πολύ γόνιμη. Γιατί εκ των υστέρων έγιναν και κουβέντες στο ΤΕΙ, μίλησαν τα παιδιά μεταξύ τους, αλλάζαν λίγο οι συνθήκες και τα πράγματα.

Επίσης από νησιά. Μπορεί να έρθει κάποιο Γυμνάσιο μέσα στο πλαίσιο της εκδρομής τους της τελικής, και να έχουν κανονίσει και μία επίσκεψη στο μπλόκο. Θέλω να πω ότι γενικότερα ναι- έχουμε επισκευσιμότητα από διάφορα μέρη.., και ευτυχώς [παύση] μας τιμούν με την παρουσία τους. Και που επιλέγουν να έρθουν στο χώρο, [μικρή παύση], αλλά παίρνω και τη μεγάλη δωρεά αυτή ότι Κάτι Τρέχει για τον εαυτό τους. Βγαίνοντας από δω, έχουν γνωρίσει τα πρόσωπα των εκτελεσμένων, αλλά [με ένταση στο αλλά], τα έχουν τιμήσει, αλλά κάτι παίρνουν για τον εαυτό τους. σκέφτονται λίγο διαφορετικά, και αυτό είναι και που προσπαθούμε: να δώσουμε, ένα κίνητρο (;), ένα εφελτήριο (;), να αλλάξει λίγο η σκέψη, να προβληματιστούν τα παιδιά, να κάνουν και μία δική τους έρευνα, να ξαναδουλέψουν στο σχολείο το θέμα αυτό του φασισμού, και βασικότερα να μπορέσουν να συνειδητοποιήσουν ότι το κάθε τι είναι θέμα επιλογής σε αυτή τη ζωή. Επιλέγουμε το ρόλο του αντιστασιακού, επιλέγουμε το ρόλο του προδότη, το ρόλο του ταγματoσφαλίτη [μικρή παύση] - Κανείς δεν μας υποχρεώνει. Αλλά για να επιλέξουμε πρέπει πρώτα να γνωρίζουμε για να είμαστε σε θέση να μπορούμε να επιλέξουμε, και να υποστούμε και τις όποιες συνέπειες.

//

(γλειτονιά)- 23ο λεπτό-25ο λεπτό

-Να ρωτήσω τώρα κάτι. Άμα θέλεις μου απαντάς σε σχέση με αυτό, όπως και σε όλες τις άλλες ερωτήσεις. Όταν ήταν ας πούμε η τοπική της Νίκαιας εδώ πέρα - της Χρυσής Αυγής, έχει αλλάξει το.., έχει κάποια αλλαγή;

όχι. όχι.

- έχεις δει εσύ πότε πορεία να περνάει από δω;

Εεεε, όχι. Όχι. Από δω πορεία να περνάει, δική τους, δεν έχω δει. Μπορεί να έχω δει στον Πειραιά που μένω, εκεί στο Δημοτικό πολλές φορές ή σε διάφορα άλλα σημεία. στο Κερατσίνι που ήταν το πατρικό μου. αλλά εδώ το να περάσουν έξω από τη Μάντρα όχι. Εεε, δεν ξέρω κατά πόσον, [μικρή παύση], παρακολουθούν το χώρο και το τι γίνεται εδώ, αλλά ευτυχώς μέχρι σήμερα δεν είχαμε κάποια, εμφανή κρούση.

- ωραία. Και κάτι ακόμα: Αν σου χει μείνει αν υπήρχε κάποια αντίδραση μέσα σε όλα αυτά τα χρόνια, κατά τη διάρκεια που κάνεις αυτή την αφήγηση, σαν παράσταση σχεδόν, σαν μία παρουσίαση, αν υπήρχε κάποια αντίδραση από το κοινό, που να σου έκανε εντύπωση, δηλαδή που να ήταν μία διαφορετική...

άποψη

- Ναι και να σου χει μείνει ας πούμε κάτι, σε σχέση με αυτό. Ανεξάρτητα από τη χροιά του ας πούμε την πολιτική όπως εσύ το αντιλαμβάνεσαι. σαν γεγονός δηλαδή

ομολογώ πως δεν είναι κάτι ιδιαίτερο, δηλαδή κάτι που να μπορώ να μνημονεύσω. όχι. –

όχι, ε;

να θυμηθώ.. .Δεν έχει κάτι.

- εμένα δηλαδή ας πούμε, όταν κάνεις την αφήγηση, αυτό με το με το “δεν σας φοβάμαι”, κάθε φορά, που το έχω ακούσει τέσσερις φορές τώρα (;) σίγουρα τέσσερις - κάθε φορά κεντρίζομαι και νομίζω ότι και τα παιδιά, ας πούμε, σαν να σταματάνε.., επειδή τους βάζεις και σε αυτό το παιχνίδι...

τους βάζω σε ένα παιχνίδι γιατί πραγματικά προβληματίστηκα, ιδίως για τα μικρότερα παιδιά. Να μπορέσουν να αντιληφθούν, πώς λειτουργεί αυτός ο, **υπαρξιακής υφής, μηχανισμός μέσα μας**. Δηλαδή, ποια κομμάτια του εαυτού μας, γιατί...ξέρουμε ότι δεν είμαστε.., ενιαίοι ως... , όλα υπάρχουν μέσα μας. Επομένως, για να μπορέσεις να βρεις το σθένος και το θάρρος να πεις ένα «δεν σας φοβάμαι» - ή να συνειδητοποιήσεις ότι είσαι οι επιλογές σου και να αναλάβεις την ευθύνη των επιλογών σου, δηλαδή την ευθύνη των πράξεων σου, και το να βρεις τη δύναμη να πράξεις, είναι μία διαδικασία η οποία θέλει και μία ωριμότητα...Επομένως, εγώ προβληματίστηκα πολύ στο σπίτι αυτό το δεν σας φοβάμαι της Διαμάντως της Κουμπάκη να το ερμηνεύσω και σκέφτηκα αυτό το τέχνασμα - το παιχνίδι αυτό που λέω - με τα υπόγεια και τα ανώγεια του εαυτού - για να δούμε τελικά, πώς την κρίσιμη ώρα, μόνο υπό πίεση, και μόνο... κάτω από μεγάλη δοκιμασία, πόνο, φόβο, μπορεί κανείς, να δείξει ποιος πραγματικά είναι. Υπερβαίνοντας τον πόνο και τον φόβο - αν θέλει να βρεθεί στο πάνω μέρος του εαυτού του. Υποτασσόμενος στον φόβο ή οτιδήποτε άλλο - αν, κατεβεί προς τα υπόγεια του. Επομένως και..., μπορεί να σηκώσει το δαχτυλάκι, να φορέσει μαύρη κουκουλίτσα, και να ρίξει στο πένθος μία ολόκληρη πόλη. Γιατί αυτό έγινε στο μπλόκο.

//

Χωρίς την συνεργασία ταγματасφαλιτών και δοσιλόγων, τα μπλόκα, δεν θα είχαν τέτοιο αποτέλεσμα σε κάθε πόλη [μικρή παύση] ή χωριό που χτυπήθηκε! Πάντα, θα υπήρχε ένας επιφύλακτος, ή και περισσότεροι εεε. Πάντα θα υπήρχαν άλλοι οι οποίοι θα έλεγαν αυτό το δεν σας φοβάμαι. Αλλά οι ταγματасφαλίτες ανέλαβαν και τη βρώμικη δουλειά των μπλόκων, γιατί είναι οι συνεργάτες, οι ξεκάθαροι των Γερμανών, πού, δημιουργήθηκε ως σώμα, δημιουργήθηκε ως σώμα τα τάγματα ασφαλείας να είναι συνεργάτες των Γερμανών για να χτυπηθεί το αντιστασιακό κίνημα. Και για αυτό και είχαν και τό-σο αποτε-λε-σμα-τι-κά χτυπήματα σε όσες πόλεις στόχευσαν και βεβαίως όλες ήταν αντιστασιακές πόλεις που είχαμε πολλούς αντιστασιακούς και κομμουνιστές που είναι οι πρωτεργάτες της αντίστασης. Εκεί χτυπούσαν, σε αυτούς στόχευαν, προκειμένου, μέχρι και την τελευταία στιγμή, το 44, λίγο πριν την απελευθέρωση, να παραμείνουν λίγο χρόνο παραπάνω, για να εκδικηθούν για το τραύμα και το πλήγμα που είχαν υποστεί, ως κατακτητές. Γιατί, χωρίς την αντίσταση, δεν ξέρω πόσο χρόνο θα παρέμεναν ακόμα.

//

- κάνα δυο ερωτήσεις ακόμα έχω να σου πω άμα θέλεις. Αν θεωρείς ότι υπάρχει κάποιο μέρος εδώ κοντά το οποίο να συνδέεται με το μνημείο αυτό;

Πριν από 4 χρόνια, πέντε σχεδόν τώρα, δημιουργήθηκε το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης στον ίδιο Δήμο. Μάλιστα το μουσείο αυτό υπήρχε στον Πειραιά, και... είχε σε συνεργασία/ ουσιαστικά είχε, με φροντίδα και επιμέλεια της ΕΔΙΑ στηθεί στον Πειραιά. **Εμείς** πήραμε αυτό το αρχείο, όταν, δεν, μπορούσε να υπάρξει, και να αντέξει άλλο στον Πειραιά, ο δήμαρχος το δέχτηκε, φτιάξαμε αυτό το **Μουσείο Εθνικής Αντίστασης**, με το οποίο συνεργαζόμαστε απόλυτα γιατί θεωρούμε ότι, το μνημείο - **η μάντρα μπλόκου Κοκκινιάς** και το μουσείο Εθνικής Αντίστασης της πόλης **είναι ένα δίπολο** πού, αν κάποιος επισκεφθεί και τους δύο χώρους, επειδή είναι διαφορετικές και οι συλλογές- εδώ είναι ένας μνημειακός χώρος, και, εκτός από τις φωτογραφίες των εκτελεσμένων, κάποιες φωτογραφίες καλλιτεχνών της εποχής - κάποιες φωτογραφίες μεγάλες ντοκουμέντα που έχουμε, δείγματα του γερμανικού οπλοστασίου, τα γλυπτά, την πορτάρα και την βιοματική εμπειρία σε αυτόν τον τόπο, δεν έχω κάτι άλλο, εδώ! Στο Μουσείο όμως Εθνικής Αντίστασης υπάρχει μεγάλο

πλήθος από... έγγραφο υλικό, υπάρχουν εφημερίδες της εποχής, φωτογραφίες, γράμματα, επιστολές, ντοκουμέντα, εεε, στολές, των Αξιοματικών, που πολέμησαν τότε, αντιστασιακών, οι κούκλες από το κουκλοθέατρο του βουνού - που σπάνια τις βρίσκεις, όπλα από το Πολεμικό Μουσείο. Θέλω να πω είναι εντελώς διαφορετικές οι συλλογές. Το πρόγραμμα επίσης να φτιάξαμε έτσι, με τον Αλέξανδρο του Στεφανίδη, ο οποίος υπηρετεί σε εκείνο το χώρο, ώστε εγώ εδώ να μιλώ, αναλυτικά, και να μπορεί κανείς να συναισθανθεί τι συνέβη στην πόλη στις 17 Αυγούστου, αλλά και στη μάχη που προηγήθηκε, της Κοκκινιάς, και στο 40μερο μνημόσυνο που πάλι είχαμε κρούσματα και νεκρούς. Εγώ λοιπόν εστιάζω στη μάχη της Κοκκινιάς, στο μπλόκο και στο μνημόσυνο πάντα [με μεγάλη έμφαση] για την πόλη, και το ντοκιμαντέρ που προβάλλω εδώ από το αρχείο της ΕΡΤ είναι, για [με μεγάλη έμφαση] το μπλόκο της Κοκκινιάς. Ο Αλέξανδρος Στεφανίδης εκεί μιλάει για τα χαρακτηριστικά του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου, μιλάει για την πείνα- βέβαια αυτό το κάνω και εγώ, μίλα για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και για τα μπλόκα σε όλη την Ελλάδα. το ντοκιμαντέρ Επίσης το οποίο προβάλλει είναι τα αντίποινα των ναζι κατακτητών σε διάφορα σημεία της Ελλάδας. Που σημαίνει ότι αν παρακολουθήσει κανείς και τα δύο προγράμματα, το ένα συμπληρώνει το άλλο και έχεις ένα μεγαλύτερο εύρος, να δεις, να κατανοήσεις, να συναισθανθείς, τι συνέβη πριν από 75 χρόνια στην Ελλάδα στην πόλη μας, αλλά και σε άλλες πόλεις αιματοβαμμένες και χώρια- όχι μόνο στην Αττική, αλλά και στα νησιά μας, και στην επαρχία, το Κομμμένο, τα Καλάβρυτα, το Δίστομο, η Βιάννος στην Κρήτη και και και και.

//

-Αυτά νομίζω. Αν θεωρείς - αυτό είναι βέβαια η γνώμη σου. **Θεωρείς ότι κάνουν τα παιδιά κάποια σύνδεση με το τώρα;** βρίσκεις δηλαδή, στη διάδραση που έχεις με τα παιδιά και στις ερωτήσεις και σε αυτό που βλέπεις, τα πρόσωπά τους, τις αντιδράσεις τους και τα λοιπά
Ναι. Αυτό που έχω παρατηρήσει είναι ότι αναλόγως τους δασκάλους που έχουν...

- με απασχολεί αυτό κιόλας

....αναλόγως τους δασκάλους που έχουν, και τις οικογένειές τους, τα παιδιά είναι λιγότερο ή περισσότερο προετοιμασμένα, ή υποψιασμένα. Κάποια είναι πράγματα που τα ακούνε πιθανώς για πρώτη φορά, κάποια άλλα όμως, και μικρά, ακόμα και στο δημοτικό. Αν ανήκουν σε οικογένειες που ασχολούνται με τα παιδιά τους, μιλούν με τα παιδιά τους, που φροντίζουν να μάθουν τα παιδιά τους, που ακούν ιστορίες από τα μέλη της οικογένειας και, οι δάσκαλοι τους στο σχολείο δουλεύουν με ένα τρόπο πολύ πιο ανοιχτό και ελεύθερο και γίνονται πολύ περισσότερα πράγματα εκτός από την αριθμητική και τη γλώσσα, βλέπεις ότι αυτά τα παιδιά είναι πολύ πιο έτοιμα, είναι πολύ πιο οξυδερκή, είναι πολύ πιο τολμηρά στο να απαντήσουν, στο να ρισκάρουν, και συμμετέχουν ενεργά, αντιλαμβάνονται διαφορετικά, και **απαντούν** [έμφαση] διαφορετικά. Υπάρχουν όμως και άλλα παιδιά, τα οποία τα βλέπεις είναι κλειστά, δεν μπορούν να καταλάβουν, το μυαλό τους είναι ακόμα μόνο στο αν θα φάνε, τι ώρα θα το φάνε και, πότε θα παίξουν. [Μικρή παύση]. Είναι διαφορετικός όμως/ ευτυχώς όμως η ανταπόκριση των παιδιών όταν έρχονται εδώ, θα έλεγα ότι είναι εντυπωσιακή με την έννοια, να!, κάποτε ας πούμε,

Δεν θα το ξεχάσω αυτό, γιατί, ήταν πάρα πολύ ωραίος ο τρόπος που με προσέγγισε ένα αγόρι της τρίτης, γυμνασίου. Ένα σύγχρονο παιδί, έτσι πολύ προβληματισμένο και θα πρέπει αυτό έτσι να ήτανε και πολύ ζωντανό και με τους φίλους και με τις παρέες του - από αυτά που δεν συμβιβάζονται τα παιδιά - που μόλις τελείωσε το πρόγραμμα, ήρθε και μου είπε η κυρία μπορώ να σας πω λίγο. Τί είναι, αγόρι μου; «Κυρία, η επίσκεψη ήταν τζαμί. Είναι ό,τι καλύτερο έχω παρακολουθήσει από τότε που πηγαίνω στο σχολείο - από το Δημοτικό. (35ο λεπτό)

Αυτό μου έδωσε μεγάλη χαρά γιατί επέλεξε να μου το πει στη γλώσσα του, και με τον δικό του τρόπο, που σημαίνει ότι θεώρησε ότι και εγώ του μίλησα ισότιμα, και εκείνος ήρθε να με ευχαριστήσει, λέγοντάς του μου ότι η επίσκεψη ήταν τζαμί. Μου είχε δώσει μεγάλη χαρά αυτό.

Από τις σημειώσεις επίσης που κάνουν τα παιδιά στο βιβλίο, μερικές φορές σε εκπλήσσουν πολύ θετικά, μιλώντας - εσύ που έχεις παρακολουθήσει και το πρόγραμμά μου ξέρεις ότι σου

είπα, προσπαθώ να αναφέρομαι και στα ίδια - το πώς δηλαδή το τραύμα το συλλογικό εκείνης της εποχής, μπορεί να αφορά το συλλογικό τραύμα της σημερινής εποχής, αλλά και το ατομικό! Με αποτέλεσμα ένας πιτσιρίκος της πέμπτης ή έκτης τάξης του Δημοτικού, μετά την παρουσίαση πήγε και έγραψε στο βιβλίο: “ κυρία σας ευχαριστώ πάρα πολύ γιατί με όσα μας μάθατε σήμερα, θα αντιμετωπίσω πολύ πιο εύκολα τον εφιάλη που είδα”. Είχε μεταστοιχείώσει, είχε μετατρέψει όλη αυτή την ιστορική γνώση, και την βιωματική εμπειρία της αφήγησης μου σε κάτι που θα τον εξυπηρετούσε, θα τον βοηθούσε στο δικό του πρόβλημα. Αυτό ήταν συγκλονιστικό! Δηλαδή με τον καλύτερο δυνατό τρόπο προσπάθησε, και τόσο γρήγορα. Διότι, το σημείωμα το έγραψε ακριβώς μετά, τόσο γρήγορα, και φαινόταν ότι θα αξιοποιούσε - κατάλαβε. Το “ δεν σας φοβάμαι”, το “ είμαστε οι επιλογές μας”, το χρησιμοποίησε αμέσως για τον εφιάλη που είχε δει, για το προσωπικό του πρόβλημα. αυτό είναι πολύ σημαντικό.

Ή, κάτι άλλο που έχω να, πω, είναι για τα παιδιά τα αυτιστικά ή τα παιδιά με, ιδιαίτερα προβλήματα, τα οποία λένε εδώ οι καθηγητές, οι συνοδοί τους, ότι, δεν τα έχουν ξαναδεί ποτέ, έτσι, διότι αντιδρούν με έναν πολύ διαφορετικό τρόπο - σαν κάτι να ανοίγει μέσα τους και γίνονται πολύ πιο εκδηλωτικά. Δηλαδή υπάρχει παιδί, το οποίο - τα αυτιστικά παιδιά δεν θέλουν να τα αγγίζουν, δεν θέλουν να τα αγγίζεις, δεν αγγίζουν. Υπάρχει παιδί που έρχεται μετά και σε, αγγίζει πάνω στον ώμο, θέλοντας να σε ευχαριστήσει για αυτό που άκουσε, για αυτό που κατάλαβε, για αυτό που ένιωσε. Αυτά είναι σημαντικά πράγματα. πολύ σημαντικά. Δηλαδή από αυτά, αντλείς κουράγιο για να το ξανακάνεις και την άλλη μέρα - θα ξαναδώσεις κάτι από τον εαυτό σου που πολλές φορές δεν προλαβαίνεις και το να το ανακτήσεις. δεν προλαβαίνεις αυτή την ενέργεια που δίνεις, απλόχερα, να την πάρεις πίσω μέσα σε λίγες ώρες για να το ξανακάνεις την άλλη μέρα και για αυτό κάποτε, πραγματικά είναι, περίοδοι που όταν τα σχολεία είναι τόσο συστηματικά - γιατί έχουμε και άλλες υποχρεώσεις εκτός από το πρόγραμμα. Έχω και όλη την επιμέλεια και τη φροντίδα εδώ του χώρου όπως και της Λέσχης ανάγνωσης στο δήμο που έχουμε δημιουργήσει, εξαντλείσαι!

Όμως, ενθουμούμενη αυτή την ανταπόκριση, αυτή την κατανόηση και αυτή την αντίδραση παίρνεις κουράγιο και συνεχίζεις.

- ωραία. Και κάτι ακόμα. τα παιδιά ποια θεωρείς ότι είναι μία καλή ηλικία...

έχουμε πει με τον Αλέξανδρο ότι τα παιδιά της πέμπτης και έκτης Δημοτικού και πέρα είναι μία κατάλληλη ηλικία για να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα. είναι βέβαια εντυπωσιακό. Γιατί όταν τόλμησα, Γιατί Έχω δεχτεί και μικρότερα παιδιά μετά από παράκληση των δασκάλων τους, να δοκιμάσω να δω πως είναι τα πρωτάκια, τα δεύτερα και τα τριτάκια, υπάρχει φορά που ήταν δύσκολο, γιατί αυτά ήταν περισσότερο, στο να βγω έξω να φάω, να πουν το δικό τους, και..., αλλά υπήρχαν και φορές που ήταν συγκλονιστικά αυτά τα παιδιά, γιατί είχαν πολύ καλή προετοιμασία από το δάσκαλό τους, παιδιά πρώτης, και με άφησαν μαγεμένη! Δεν ξέρω εγώ τι έκανα προς αυτά. Ξέρω ότι αυτά σίγουρα τί έκαναν προς εμένα τρομερό καλό ...γιατί ήταν τέτοια η συμμετοχή τους, τόσο αθώες και ευθύβολες οι ερωτήσεις τους, ο τρόπος που αντιλαμβάνονταν τα πράγματα που έλεγα, διότι αυτός ο Παρθενώνας κόσμος της αθωότητας των τόσο μικρών, παιδιών, αντιλαμβάνεται και διαφορετικά. μπορεί δηλαδή να έχει μία αντίδραση πολύ πιο, εύστοχη, γρήγορη, και αντανάκλαστική, από του μεγάλου ο οποίος θα το επεξεργαστεί, γιατί, αυτά δεν φοβούνται να πουν αυτό που σκέφτονται. και ήταν μία μαγική εμπειρία.

//

- ωραία. παράλληλα κάνεις και κάποιες για το Δήμο, κάποιες συνεντεύξεις με μαρτυρίες. θα κάνετε κάποιο αρχείο δηλαδή;

Ναι. Ναι. Ξεκίνησα μόνη μου είναι η αλήθεια. Δηλαδή όταν συνάντησα κάποιους ανθρώπους, που είχανε, βιώσει τα γεγονότα [μικρή παύση] ή παιδιά ανθρώπων..., ξεκίνησα μόνη μου στην αρχή, και ίσως και τότε μου έτυχαν και οι πιο συγκλονιστικές μαρτυρίες πρέπει να πω. Μιλώντας αργότερα με τον Δήμο και λέγοντας ότι έχω ήδη ξεκινήσει αυτή τη δουλειά, ανατέθηκε και από το Δήμο επισήμως, συνέχισα να το κάνω...

-(κάτι λέω)

μόνη μου λοιπόν το είχα προχωρήσει, το άνοιξα, και μετά το πήρα και επισήμως! Αλλά, εεε.. είναι κάποιες πολύ αξιόλογες, Μπορώ να πω ότι οι αξιολογότερες μου συνέβησαν τότε που μόνη μου, συνειδητοποίησα ότι άρπαξε αυτή την ευκαιρία που έχεις μπροστά σου, κατέγραψε τον. Στην αρχή με σημειώσεις, μετά με μαγνητοσκοπήσεις. Ίσως ήταν και πιο συγκλονιστικές οι πρώτες πρώτες που μου έλαχαν. Τότε που το έκανα καθαρά, για με-να.

Εκ των υστέρων...

- Συγνώμη που σε διακόπτω. όταν ήρθες;

Προέκυψε. Με το χρόνο. Σιγά σιγά. Γιατί, κοίταξε, και ο αριθμός των επισκέψεων την πρώτη χρονιά μπορεί να ήταν χίλια τόσα άτομα 1800, ήταν κάτω από 2.000 αυτή τη στιγμή είναι εεε..., γύρω στις έξι χιλιάδες. Περνάει και τις 6.000. Θέλω να πω, ότι με το χρόνο στήθηκε όλο αυτό. Η δουλειά του ενός χρόνου φέρνει και...

- κι άλλα πράγματα

άλλα πράγματα φέρνει να. Φέρνει περισσότερο κόσμο. φέρνει προετοιμασμένους από τα σχολεία μαθητές. Φέρνει δασκάλους οι οποίοι είναι σε περιοχές που λογικά δεν θα προσέγγιζαν, αλλά έρχονται με πούλμαν, και, πληρώνουν τα παιδιά αυτό το εισιτήριο για να έρθουν, με το πούλμαν εδώ.

//

- Μάλιστα. ωραία. και στα παιδιά αυτά τα πιο μικρούλκα που έρχονται, του Δημοτικού άσμα που ανέφερες που είναι πολύ πιο σπάνιο, διαφοροποίησε αυτά που τους λες φαντάζομαι Ουσιαστικά αλλάζεις λίγο τον τρόπο με τον οποίο μιλάς, γιατί απευθύνεσαι σε μικρής ηλικίας παιδιά. Από τη στιγμή που τα έχεις μπροστά σου, τους μιλάς κανονικά. Πώς θα μιλήσεις σε ένα παιδί; βέβαια φροντίζω να χρησιμοποιώ λίγο το λεξιλόγιο το άλλο, γιατί πιστεύω ότι και αυτά πρέπει και να το ακούν, και από τα συμφραζόμενα καταλαβαίνουν και δείχνουν να αντιλαμβάνονται μία χαρά. [έμφαση]. Δεν χρειάζεται να τους κάνεις νιανιά την αφήγηση για να την πάρουν. Όχι, μπορούν να την πάρουν και όταν τους την πεις, με έναν απλούστερο τρόπο αλλά, έτσι με το βάρος, το ύψος, και τη σύνθεση την οποία έχεις αποφασίσει. Λειτουργεί μία χαρά. Όμως τους έχεις μπροστά σου και ο λόγος ρέει ακριβώς, προς έναν άνθρωπο προκειμένου να επικοινωνήσεις και να σε καταλάβει. Επομένως αυτομάτως διαφοροποιείται κάπως.

//

- Ναι εντάξει. Και τα ΚΑΠΗ έχει αρκετά ΚΑΠΗ στη Νίκαια εδώ ε
ναι έχει αρκετά.

- έχουν έρθει όλα;

Όχι όχι όχι δεν έχουν έρθει όλα. τα ΚΑΠΗ έχουν πάει στο μουσείο, και σε μένα λιγότερα. Μπορώ να πω ότι τώρα τελευταία έχουν πάρει είδηση τα ΚΑΠΗ και έρχονται. Και πάλι αυτό, ότι έχει έρθει ένα, και δια στόματος είπε στο άλλο, δεν μπορώ να πω. Βέβαια οι άνθρωποι των ΚΑΠΗ, γνωρίζουν οι περισσότεροι. Δηλαδή [μικρή παύση] και έχω παρατηρήσει επίσης ότι **κάποιοι από τους ηλικιωμένους ανθρώπους, με το που μπαίνουν μέσα κλαίνε.** Όταν έχεις μία οικογένεια, η οποία ήταν αντιστασιακή, ή έχεις χάσει ανθρώπους, στο μπλόκο της Κοκκινιάς, εεε, η ιστορία επαναλαμβάνεται, αναλύεται... και... ανατροφοδοτείται χρόνια μέσα στο σπίτι, από το γονιό που επιβίωσε, αν επιβίωσε στα παιδιά, από τα παιδιά στα δικά τους παιδιά ή στα εγγόνια. Είναι πολύ διαφορετικό πράγμα. Αυτοί όταν έρχονται, έρχονται ως προσκύνημα περισσότερο, όχι γιατί θα ακούσουν μάλλον κάτι καινούργιο από μένα. Ίσως είναι λίγο ο τρόπος με τον οποίο κάνω τη σύνδεση με τα σημερινά ή που απευθύνομαι στο σημερινό άνθρωπο, Αλλά την ιστορία την ξέρουν. έρχονται για προσκύνημα. [μικρή παύση]. και πάντα και εμείς προσπαθούμε να πάρουμε κάτι, από αυτόν αν έχει. δηλαδή, αν κάποιος εξ αυτών έχει να σου πει μία ιστορία, θα την ακούσεις με τη συμμετοχή τους.

//

- αυτές τις μαρτυρίες θα τις κάνετε θα κάνετε κάτι σε σχέση με αυτό; Εγώ ρωτάω πιο πολύ επειδή την εργασία μου θα κάνω κάποιο κομμάτι πρακτικής. δεν ξέρω τώρα πώς θα εξελιχθεί Για αυτό έρχομαι και ξανά έρχομαι και το σκέφτομαι και...

Καταρχάς να σε ευχαριστήσουμε πολύ που επέλεξες να κάνεις μία δουλειά πάνω **σε αυτό** το ιστορικό γεγονός, που είναι τόσο πρόσφατο, που ουσιαστικά μας χωρίζει μία χρονική στιγμή και που το μνημείο σήμερα που λειτουργεί θέλει μεταπτυχιακούς φοιτητές, θέλει ανθρώπους που γνωρίζουν, που ερευνούν και που θα βάλουν και το δικό τους λιθαράκι σε αυτό που ονομάζεται μνήμη, μνημείο, αντίσταση ή και φασισμός.

- οπότε εγώ αυτό που σκεφτόμουνα Δηλαδή θα μπορούσε ας πούμε να γίνει κάτι που να έχει να κάνει με κάποια σελίδα, έχετε σκοπό να κάνετε, κάποια διαδρομή στο Δήμο.

Αυτά είναι θέματα που θα αποφασίσει η δημοτική αρχή. η δημοτική αρχή είναι εκείνη η οποία θα αποφασίσει πώς θα αξιοποιήσει το υλικό που εγώ μαζεύω. Δηλαδή κάποια στιγμή, σε συνεργασία βέβαια, αλλά, η απόφαση από εκεί θα ληφθεί. Δεν είναι θέμα να κάνω εγώ κάτι. Είναι θέμα... Ο σκοπός για τον οποίο συλλέγουμε αυτό το υλικό είναι και για να μείνει σαν ιστορικό τεκμήριο στην/ στο δήμο. έτσι ώστε να υπάρχουν αυτές οι αφηγήσεις, όταν και οι άνθρωποι αυτοί θα έχουν πεθάνει, διότι αυτή τη στιγμή, οι περισσότεροι που έζησαν τα γεγονότα φεύγουν ή είναι σε τέτοια ηλικία ή σε τέτοια φάση ζωής, που μπορεί και να μην μπορούν να μιλήσουν ή να έχουν περιπέσει σε άνοια ή και αν μπορούν να μιλήσουν να μη θέλουν να μην αντέχουν, να συγκινηθούν, να ιστορήσουν. Δεν αντέχουν καν, καν να σου, επαναλάβουν την ιστορία και να μπουν μέσα σε αυτό, το πολύ στενό και μαύρο για αυτούς βίωμα. Επομένως εμείς συλλέγουμε αυτό το υλικό είτε από τους ίδιους είτε από τα παιδιά τους γιατί και τα παιδιά τους κάποια στιγμή θα χαθούν. Και τα παιδιά τους που αφηγούνται τώρα είναι άνθρωποι 60αρηδες, [μικρή παύση] . Και πάνω.

- α, παίρνετε και από τα παιδιά τους;

Βέβαια και από τα παιδιά τους γιατί έχουν χαθεί οι γονείς άλλα, τώρα από αυτή ακόμα θυμούνται και τα έχουν νωπά. Βεβαίως όλα αυτά όπως γνωρίζεις παραλλάσσονται, γιατί περνώντας η ιστορία από στόμα σε στόμα, από τη μνήμη που συγκρατεί κάποια και ξέχνα κάποια άλλα, που είναι επιλεκτική πάντα στο τι θυμάται

- ναι, αλλάζει και κάποια

Ακριβώς! το προσαρμόζει λοιπόν. το καλό θα τανε να είχαμε μαρτυρίες από τους επιβίωσαντες και μάλιστα, όσο πιο νωρίς θα γινόταν αυτό, τόσο πιο καλύτερα γιατί τα γεγονότα θα ήταν φρέσκα νωπά και θα ήταν πιο ακριβείς οι πληροφορίες. γιατί για την προφορική ιστορία χρειαζόμαστε έναν λόγο, πραγματικό, αληθινό, ένα λόγο ντοκουμέντο κατά το δυνατό, που., να επιβεβαιώνει τα γεγονότα και να τα πλουτίζει - να έχουμε και άλλες πτυχές του γεγονότος. Αλλά, οι άνθρωποι αυτοί δεν ζουν πια. Επομένως ότι μπορούμε και από τα παιδιά τους γιατί μετά τα παιδιά των παιδιών τους δεν ξέρω αν θα θυμούνται και τι θα θυμούνται.

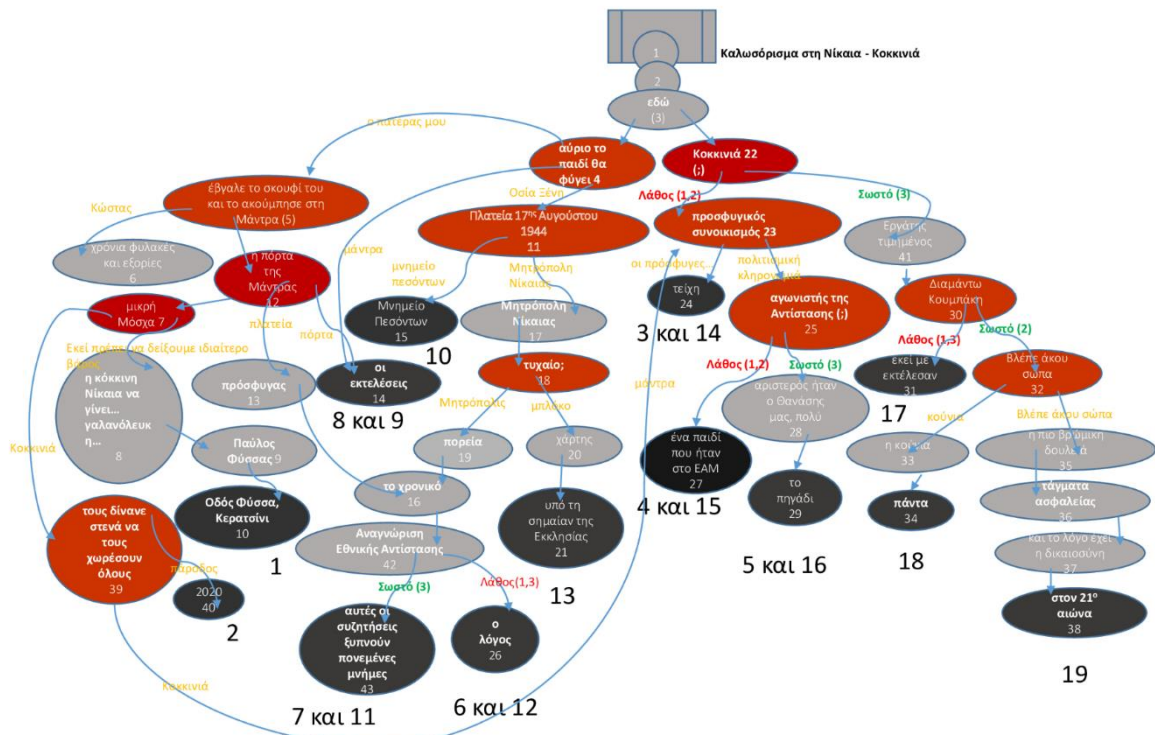
- Μάλιστα εντάξει Ωραία. Ευχαριστώ πάρα πάρα πολύ.

Και εγώ που επέλεξες να κάνεις αυτή τη δουλειά. Εύχομαι καλή επιτυχία στο μεταπτυχιακό σου και με το καλό να δούμε και τον άθλο, το δικό σου - τον κόπο σου να τον δούμε και να τον έχουμε εδώ σαν ένα αντίγραφο.

- ευχαριστώ πολύ, Ε.!

ΤΕΛΟΣ

Διάγραμμα Παιχνιδιού

Διαδρομές και στάσεις του παιχνιδιού

Στάσεις της διαδρομής

0 (εισαγωγική)

1 «Καλωσήρθες»

2 «από τη Νίκαια στην Κοκκινιά»

3 «εδώ»

4 «έβγαλε το σκουφί του και το ακούμπησε στη Μάντρα»

5 «αύριο το παιδί θα φύγει»

6 «γρόνια φυλακές και εξορίες»

7 «μικρή Μόσχα»

8 «η κόκκινη Νίκαια να γίνει...γαλανόλευκη»

9 «Παύλος Φύσσας»

10 «Οδός Φύσσα, Κερατσίνι»

11 «πλατεία 17^{ης} Αυγούστου 1944»

14 «οι εκτελέσεις»

15 «μνημείο Πεσόντων»

17 «Μητρόπολη Νίκαιας»

18 «τυχάιο;»

19 «πορεία»

20 «γάρτης»

21 «υπό τη σημαίαν της Εκκλησίας»

22 «Κοκκινιά»

23 «προσφυγικός συνοικισμός»

24 «τείχη»

25 «αγωνιστής της αντίστασης»

26 «ο λόγος»

27 «ένα παιδί που ήτανε στο ΕΑΜ»

28 «αριστερός ήταν ο Θανάσης μας, πολύ»

29 «το πηγάδι»

30 «Διαμάντω Κουμπάκη»

31 «εκεί με εκτέλεσαν»

32 «βλέπε άκου σόπα»

33 «η κούνια»

34 «πάντα»

35 «η πιο βρώμικη δουλειά»

36 «τάγματα ασφαλείας»

37 «και το λόγο έχει η δικαιοσύνη»

38 «στον 21^ο αιώνα»

41 «εργάτης τιμημένος»

42 «αναγνώριση Εθνικής Αντίστασης»

43 «αυτές οι συζητήσεις ξυπνούν πονεμένες μνήμες»

Ομάδα α – στάσεις 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 23 24 25 27 28 29 39 40 – διαδρομές:

Διαδρομή 1: αφετηρία – οδός Φύσσα, Κερασίνη

Διαδρομή 2: αφετηρία – 2020

Διαδρομή 3: αφετηρία – τείχη*

Διαδρομή 4: αφετηρία – ένα παιδί που ήταν στο ΕΑΜ*

Διαδρομή 5: αφετηρία – το πηγάδι*

*διαχρονικότητα της σύγκρουσης και της αντίστασης, προσφυγική καταγωγή και πολιτισμικά στοιχεία, εντοπισμός του νεοναζιστικού μορφώματος

Ομάδα β – στάσεις 1 2 3 4 5 12 13 14 16 26 42 43 – διαδρομές:

Διαδρομή 6: αφετηρία – ο λόγος*

Διαδρομή 7: αφετηρία – αυτές οι συζητήσεις ξυπνούν πονεμένες μνήμες

Διαδρομή 8 αφετηρία – οι εκτελέσεις*

*πολιτικές αντιπαραθέσεις γύρω από το μπλόκο και με σύμβολο το μπλόκο – μια πιο βιωματική ματιά

Ομάδα γ – στάσεις 1 2 3 4 11 14 15 16 17 18 19 20 21 26 42 43 – διαδρομές:

Διαδρομή 9: αφετηρία – οι εκτελέσεις*

Διαδρομή 10: αφετηρία ι – μνημείο πεσόντων

Διαδρομή 11: αφετηρία – αυτές οι συζητήσεις ξυπνούν πονεμένες μνήμες

Διαδρομή 12: αφετηρία – ο λόγος*

Διαδρομή 13: αφετηρία – υπό τη σημαίαν της Εκκλησίας

*οικιστικά στοιχεία και πολιτικές αντιπαραθέσεις γύρω από το μπλόκο και με σύμβολο το μπλόκο

Ομάδα δ – στάσεις 1 2 3 22 23 24 25 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 41 – διαδρομές:

Διαδρομή 14: αφετηρία – τείχη

Διαδρομή 15: αφετηρία – ένα παιδί που ήταν στο ΕΑΜ*

Διαδρομή 16: αφετηρία – το πηγάδι*

Διαδρομή 17: αφετηρία – εκεί με εκτέλεσαν

Διαδρομή 18 αφετηρία – πάντα

Διαδρομή 19: αφετηρία – στον 21^ο αιώνα

*Κοκκινιά: προσφυγική, εργατική, αντιστασιακή

